



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Sinem Burcu UĞUR

BÜYÜK EBEVEYN VE TORUN İLİŞKİLERİ: ÇOCUK
BAKIM PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2018



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Sinem Burcu UĞUR

BÜYÜK EBEVEYN VE TORUN İLİŞKİLERİ: ÇOCUK
BAKIM PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Danışman

Prof. Dr. Nurşen ADAK

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2018

T.C
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sinem Burcu UĞUR'un bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	(İmza)
Üye (danışmanı)	: Prof. Dr. Nurşen ADAK	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Gönül DEMEZ	(İmza)
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL	(İmza)

Tez Başlığı: Büyük Ebeveyn ve Torun İlişkileri: Çocuk Bakım Pratikleri Üzerine Bir Araştırma

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 21/03/2018

Mezuniyet Tarihi : 19/04/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora tezi olarak sunduğum “Büyük Ebeveyn ve Torun İlişkileri: Çocuk Bakım Pratikleri Üzerine Bir Araştırma” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Sinem Burcu UĞUR





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Sinem Burcu UĞUR
Öğrenci Numarası	20135224003
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (x) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Nurşen ADAK
Tez Başlığı	Büyük Ebeveyn ve Torun İlişkileri: Çocuk Bakım Pratikleri Üzerine Bir Araştırma
Turnitin Ödev Numarası	946125718

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam .249. sayfalık kısmına ilişkin olarak, ..13../.04../2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 4 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

13/04/2018

(imza)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Nurşen ADAK

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	xiii
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA AİLE VE BÜYÜK EBEVEYNLİK

1.1.Günümüzde Büyük Ebeveynlik ve Büyük Ebeveynliğin Anlamı	6
1.2.Büyük Ebeveynlik Çalışmalarının Gelişimi	11
1.3.Büyük Ebeveynliğe İlişkin Tartışmalar ve Büyük Ebeveynlik Modelleri	15
1.3.1.“Çocuk Koruyucu” Büyük Ebeveynler.....	17
1.3.2.“Aile Koruyucu” ve “Anne Koruyucu” Büyük Ebeveynler	21
1.4. Büyük Ebeveynlik Rollerini	23
1.4.1. Büyük Ebeveynlik Rollerini Şekillendiren Sosyal Faktörler.....	24
1.4.1.1. Torun Sayısı	24
1.4.1.2.Yaş	25
1.4.1.2.1.Torunun Yaşı.....	25
1.4.1.2.2.Büyük Ebeveynin Yaşı.....	27
1.4.1.3.Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet	27
1.4.1.3.1.Büyük Ebeveynin Cinsiyeti.....	27
1.4.1.3.2.Torunun Cinsiyeti.....	31
1.4.1.4.Orta Kuşak ve Soy	32
1.4.1.5.Eğitim Düzeyi	37
1.4.1.6.Coğrafi Mesafe.....	37
1.4.1.7.Bakım Süresi ve Bakımın Niteliği-Yoğunluğu.....	39
1.4.1.8.Büyük Ebeveynlik/Ebeveynlik Karşılaştırması	41
1.4.2. Sosyolojik Açıdan Büyük Ebeveynlik Rollerinin Şekillenmesi	43
1.4.2.1. Toplumsal ve Kültürel Bağlamların Büyük Ebeveynliğe Etkisi.....	43
1.4.2.2.Büyük Ebeveynliğe İlişkin Beklentilerin Kuşaklar Boyu Yorumlanması	47

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTE TORUNLARINA BAKIM VEREN BÜYÜK EBEVEYNLER

2.1. Büyük Ebeveynliğin Kazanımları	52
2.1.1. Yaşlı Bireylere İlişkin Değişen Algılamalar ve Toplumsal Kabul	53
2.1.2. Güçlenen Aile Bağları	54
2.1.3. Kendini Gerçekleştirme	55
2.1.4. Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma.....	56
2.1.5. Psikolojik Tatmin.....	57
2.2. Büyük Ebeveynliğin Maliyeti.....	59
2.2.1. Değişen Ailevi Koşullar.....	61
2.2.2. Değişen Roller	63
2.2.3. Değişen Kimlikler.....	68
2.2.4. Değişen İlişkiler.....	70
2.2.5. Değişen Algılamalar	74
2.2.5.1. Bakım Verilene İlişkin Algılama	74
2.2.5.2. Kendilerine İlişkin Algılama.....	76
2.2.6. Değişen Ekonomik Koşullar	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI VE VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	82
3.2. Alan Araştırmasının Yöntemi.....	84
3.2.1. Araştırma Evren ve Örneklemi	85
3.2.2. Veri Oluşturma Tekniği	87
3.2.3. Araştırma Etiği.....	88
3.2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	88
3.2.5. Veri Analizi.....	89
3.2.6. Araştırma Süreci ve Uygulama.....	90
3.3. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	90
3.3.1. Torunlarına Bakım Sağlayan Büyükkannelerin Demografik Özellikleri	90
3.3.1.1. Torun Sayısı	90
3.3.1.2. Yaş Özellikleri	90

3.3.1.3. Öğrenim Durumu ve Meslek.....	91
3.3.2. Bakım Sağlanan Torunların Demografik Özellikleri.....	92
3.3.2.1. Yaş	92
3.3.2.2. Cinsiyet	92
3.3.2.3. Orta Kuşak ve Soy	93
3.3.3. Torun Bakım Kararının Alınması	94
3.3.4. Bakım Süreci.....	104
3.3.4.1. Bakım Süresi ve Bakımın Niteliği-Yoğunluğu	104
3.3.4.2. Bakım Süreci ve Coğrafi Yakınlık.....	106
3.3.5. Bakımın Etkileri.....	109
3.3.5.1. İstihdam Açısından	110
3.3.5.2. Aile Bütçesi Açısından.....	113
3.3.5.3. Sağlık Açısından	123
3.3.5.4.Sosyal Yaşama Katılım ve Aktiviteler.....	132
3.3.5.5. Aile ile Olan İlişkiler.....	148
3.3.5.5.1. Bakım Sürecinde Karar Mekanizması.....	148
3.3.5.5.2. Bakıma İlişkin Beklentiler	151
3.3.5.5.3. Torun Bakım Sürecinde Orta Kuşakla İlişkiler.....	157
3.3.5.5.4. Torun Bakım Sürecinde Torunla İlişkiler	167
3.3.5.5.5. Bakım Sağlanan Diğer Aile Üyeleri.....	172
3.3.5.5.6. Aile İçi Destek Ağları	173
3.3.5.6.Sosyal Çevreyle Olan İlişkiler	176
3.3.6. Çocuk-Torun Bakmak.....	181
3.3.6.1. Ebeveynlik ve Büyük Ebeveynlik Zamanlaması	182
3.3.6.2. Bakım Faaliyetinin Öznesi Çocuklar ve Torunlar	192
3.3.6.3. Ebeveyn ve Büyük Ebeveyn Rolü	195
3.3.7. Bakım Desteği ve Sürece İlişkin Görüşler.....	199
3.3.7.1. Bakım Sürecinde Yararlanılan Kaynaklar	199
3.3.7.2. Bakım Faaliyetine İlişkin Genel Algı	201
3.3.7.3. Bakım Kararına İlişkin Değerlendirme ve Yeniden Torun Bakımına Yönelik Düşünceler	208
3.3.7.4. Bakım Desteğinin Karşılık Bulması	211

SONUÇ	215
KAYNAKÇA.....	226
EK 1- Bakım Sağlayan Büyükkannelere İlişkin Veriler	236
EK 2- Derinlemesine Görüşme Örneği.....	238
Ö Z G E Ç M İ Ş	245



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Dünya Ülkelerinin Doğumda Yaşam Beklentisi, Her İki Cinsiyet, 2015	7
Tablo 3.1 Farklı Ailevi Bağlamlarda Bakım Sağlayan Büyükannelerin Sayısı	106



ÖZET

Dünyada sağlık, nüfus, teknoloji, ekonomi gibi alanlarda yaşanan dönüşümler, aile kurumuna da yansımakta ve aile içi ilişkiler ile rollere yön vermektedir. Demografik alanda yaşanan değişiklikler, aile yapılanmasında en etkili olan dönüşümlerden biridir. Dünya çapında doğurganlık oranları giderek azalırken; ortalama ömür ise artan bir ivme göstermektedir. Nüfusun yaşlanmasına işaret eden bu durum, ailenin diğer üyelerinin aralarındaki ilişkilere olduğu gibi, büyük ebeveynlerle torunlar arasındaki ilişkilere de etki etmekte ve büyük ebeveynlerin torunlara yönelik rollerini değişime uğratmaktadır. Büyük ebeveyn ve torunlar arasındaki ilişkilerin yeni biçimler almalarında ve bu ilişkilerin yeni görevlere açık hale gelmesinde etkili olan esas unsur ise yeni aile düzenlemeleridir. Orta kuşakta yaşanan boşanmaların giderek yaygınlık kazanması, büyük ebeveynlerin aile içindeki öncelikli rollerinin torun bakımı olmasında etkili olan çağdaş bir problemdir. Büyük ebeveynler, ebeveynler çocuklarına etkili ebeveynlik yapmak ya da çocuklarının gelişim ihtiyaçlarını karşılamakta başarısız olduklarında torun bakım desteğinde önemli bir rol oynamaktadır. Büyük ebeveynliğin çocuk bakım sorumluluğunu içeren bir rol olarak şekillenmesinin ardındaki dinamiklerden bir diğeri, belki de en güçlüsü, orta kuşaktaki kadın istihdamıdır. Büyük ebeveynler, bakım ihtiyacını doğuran bu dinamiklerden hangisinin torunlarına bakım sağlamalarında etkin rol oynadığına bağlı olarak farklı yoğunlukta bakım sağlamaktadırlar. Ayrıca, uygun fiyatlı ve güvenilir kamu çocuk bakım desteğinin erişilebilirliği de büyük ebeveynlerin bakıma dahil olma derecelerine ve bağlantılı olarak sağladıkları bakımın niteliğine etki eder.

Bu çalışmada, aile yapısı, aile içi ilişkiler ile görev ve sorumluluklarda değişikliklere yol açan eğilimler tartışılmış, bu eğilimlerin büyük ebeveynlik rolü ve sorumlulukları üzerindeki etkileri nitel araştırma teknikleri kullanılarak Antalya’da torunlarına bakım sağlayan büyükanneler üzerinden çözümlenmiştir. Büyükannelerle yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla, torun bakımı sağlamalarına yol açan koşullar anlaşılmaya çalışılmış ve çocuk bakımına dahil olma derecelerine bağlı olarak ortaya çıkan büyük ebeveynlik modelleri irdelenmiştir. Büyükannelerin tam zamanlı, düzenli ya da yardımcı bakım görevlerinin yaşamlarını nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca, büyük ebeveynlik deneyimini etkileyen unsurlar olarak büyük ebeveynlerin torunlarıyla ilişkilerinin kendi çocuklarıyla ilişkilerinden farklılıkları ortaya konulmuştur. Yapılan görüşmeler çözümlendiğinde, büyükannelerin çoğunlukla orta kuşak kadınların ev dışında ücret karşılığı çalışmaya başlaması nedeniyle aile içinde anne koruyucu ve çocuk bakımına yardımcı olarak

konumlanıp, torunlarının bakımında sorumluluk aldıkları gözlenmiştir. Düzenli olarak torunlarının bakımında görev alan büyükannelerin gündelik yaşam pratiklerinin bu durumdan hem olumlu hem de olumsuz şekilde etkilendiği görülmüştür. Ayrıca, içerdği tüm olumsuzluklarına rağmen büyükanneler büyükannelik rollerini genel olarak duygusal tatmin ile ilişkilendirmiştir. Büyükannelerin orta kuşakla ve torunlarla ilişkilerinde maliyeti yüksek davranışlardan kaçınma ve ödülleri en yükseğe çıkarma motivasyonu ile hareket ettiklerine işaret eden bu durum, torun bakım faaliyetinde mübadelenin işlerliğine yorulabilir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Büyük Ebeveynlik, Büyük Ebeveynlik Modelleri, Çocuk Bakımı, Koruyucu Büyük Ebeveynlik



SUMMARY

THE RELATIONSHIPS OF GRANDPARENTS AND GRANDCHILDREN: A STUDY ON CHILD CARE PRACTICES

The transformations that are occurring worldwide in the areas of health, population, technology, economy are also reflected in the family institution and dominate roles and family relations. Changes in the demographic area are one of the most influential transformations in family structure. While fertility rates are gradually decreasing worldwide; the average life expectancy is increasing. This situation, an indication of the aging population, affects the relationship between grandparents and grandchildren as well as the relationship between other members of the family, and changes the role of grandparents towards their grandchildren. The most influential factor causing relationship between grandparents and grandchildren to take new forms and making these relations open to new tasks is the new family arrangements. The increasing prevalence of middle-generations divorce is a Contemporary problem that is effective in converting the primary role of grandparents into grandchild care in the family. Grandparents play an important role in grandchild care support when parents fail to effectively parent their children or meet the developmental needs of their children. One of the dynamics, perhaps the most powerful one, behind the shaping of grand parenting as a role involving responsibility for child care is midrail female employment. Grandparents provide different intensities of care depending on which of these dynamics giving rise to the need for care plays an active role in their care for their grandchildren. Accessibility of affordable and reliable public child care support service also influences the grandparental involvement levels and the nature of care they provide.

In this study, trends leading to changes in duties and responsibilities in family, family structures, family relationships were discussed and effects of these tendencies on the grandparenting role and responsibilities were analysed through the use of qualitative research techniques on grandmothers who have provided care to their grandchildren in Antalya city. Through in-depth interviews with grandmothers, the conditions leading to grandchild care were tried to be understood and grandparenting patterns arising due to their degree of involvement in child care were examined. How full-time, regular or assistive care affect their lives was tried to be understood. The study also revealed the ways how relationships of grandparents with their grandchildren differ from relations with their own children as factors affecting grandparenting experience. When the interviews were analysed, it was observed that the grandmothers were often placed in the family as mother savers and child care assistants,

taking responsibility for care of their grandchildren, due to the fact that middle generation women have started to work in paid employment outside their house. It was seen that the daily practices of the grandmothers regularly taking responsibility for the care of their grandchildren are affected both positively and negatively. Moreover, despite all the negativity involved, grandparents have associated grandparental roles with emotional satisfaction in general. This situation, indicative of the fact that grandmothers are motivated to avoid high cost behaviors and maximize rewards in their relationship with middle generations and grandchildren, can be explained by the exchange theory in the grandchildren maintenance care activity.

Keywords: Contemporary Grandparenting, The Types of Grandparenting, Childcare, Custodial Grandparenting



ÖNSÖZ

Doktora tezimin konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen sürecin her aşamasında bilgisi, tecrübesi ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan, insani ve ahlaki değerleriyle de örnek aldığım, birlikte çalışmaktan onur duyduğum danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nursen ADAK’a teşekkürü bir borç bilir, şükranlarımı sunarım.

Doktora tez aşamasına geçtiğim sürecin başından itibaren Tez İzleme Komite’nde Jüri Üyesi olmayı kabul eden ve yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan hocalarım Doç Dr. Gönül DEMEZ ve Doç. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA’ya emekleri için teşekkür borçluyum.

Bu zorlu tez sürecinde benden desteğini bir an için bile esirgemeyen, sevgi ve güvenleriyle her başarımda payı olan sevgili aileme ve bu süreçte sonsuz anlayış ve sabırla destek veren ve tüm zorlukları benimle göğüsleyen eşim Özdener UĞUR’a minnettarım. Çalışma boyunca bana inanan, yardımlarını ve iyi dileklerini esirgemeyen çok değerli dostlarıma en içten saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Sinem Burcu UĞUR
Antalya, 2018

GİRİŞ

Aile içinde yaşlılar için en yaygın sosyal rollerden biri olan büyük ebeveynlik, torunların dünyaya gelmesiyle kazanılan sosyal bir statüdür. Büyük ebeveynlik bir taraftan büyükanne-baba ve torun/torunlar arasındaki ilişkileri ifade ederken, diğer taraftan aile içinde üç veya daha fazla neslin varlığını sürdürdüğünün bir göstergesidir. Ancak, üç veya daha fazla kuşak boyunca aile hayatında bir rol oynayan büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rollerinin niteliği kültürel, demografik, sosyal, ekonomik, psikolojik ve tarihsel faktörlerin etkisi ile giderek değişmektedir (Kivnick ve Sinclair, 2007: 640). 1980'lerin ortalarından itibaren yaşanan demografik ve ailesel dönüşümlerdeki küresel eğilimler, aile kurumunun yapısı, büyüklüğü ve büyük ebeveynler ile torunlar arasındakiler de dahil olmak üzere aile içindeki bireyler arası ilişkileri etkilemiştir (Mehta ve Thang, 2012: 2-3). Sağlık alanındaki gelişmeler sonucu artan ortalama ömür, bir yandan üç hatta dört kuşağın hayatlarının önemli bir kısmını örtüşür hale getirmiş ve torunlarından en azından birkaçıyla daha uzun bir ömrü paylaşabilen büyük ebeveynlerin yaygınlığı artmıştır. Yaşam beklentisinin dramatik bir şekilde artmasıyla büyükanne ve büyükbabaların aile içinde bu rolü 30 yıldan fazla deneyimleyebilmeleri mümkün hale gelmiştir (Stelle vd., 2010: 683; Margolis, 2016: 615-616). Bunun yanı sıra doğurganlığın düşüşü ile torun sayısında azalma meydana gelmesi, bir torun ile büyük ebeveyninin nitelikli-anlamlı iletişim kurmasına fırsat sunar. Kısacası bu iki unsur daha uzun bir süreçte büyükanne ve büyükbabalara torunlarının hayatlarında daha çok yer alabilme ve onlarla kaynaşma imkânı sağlar (Gauthier, 2002: 297). Ancak yaşam beklentisinin artması, büyük ebeveyn-torun ilişkisini geçmişe oranla daha farklı ve karmaşık hale getirmektedir. Bu karmaşıklığın en önemli nedenlerinden biri, artan ömürle birlikte büyük ebeveynlerin ailedeki rollerinin giderek heterojen bir hal almasıdır (Clarke ve Roberts, 2004: 188). Diğer yandan çağdaş aile yapılanmasının yakın zamanda geçirdiği dönüşümler de büyük ebeveynliğin görünümü ve büyük ebeveynlik rollerini daha karmaşık bir hale dönüştürmüştür. Boşanma, genç gebelik, ebeveynlerden birinin ölümü veya tutukluluk hali, sık eş değiştirme, çocuk istismarı gibi aile içi krizlere işaret eden “risk altındaki ailelerin” dünya çapında yaygınlaşmasına ek olarak artan kadın istihdamı, büyük ebeveynleri çoğunlukla aile bireyleri arasında dengeyi sağlayan kaynaklara dönüştürmektedir. Bu yeni aile görünümleri ayrıca çocuğun birincil bakım sorumluluğunun büyük ebeveynlere, özellikle de büyükannelere dönmesine yol açmaktadır (Villar vd., 2010: 282). Büyük ebeveynlerin çocuk bakımı sağlamaları ve pek çok koşulda torunlarının bakım sağlayıcıları olarak konumlanmaları yaygın bir gelenek oluşturmaktadır. Ancak geleneksel aile kalıplarında radikal değişikliklere

yol açan küresel çaplı dönüşümler, özellikle de risk altındaki ailelerin sayısındaki artış, torunları için “ebeveynlik rolünü” üstlenen büyük ebeveynlerin sayısını dünya çapında yaygınlaştırmaktadır. Bu bakımdan, yakın geçmişte popüler ve bilimsel ilgi Batı toplumlarında, özellikle Amerika’da atlanmış nesil hanelerinde torunlarına bakım sağlayan koruyucu büyük ebeveynlere yönelmiş, aile modellerinin artan çeşitliliğiyle birlikte araştırma ilgisi, çocuk bakımında birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyük ebeveynlere kaymıştır. Büyük ebeveynlerin ebeveynlik rolünü üstlenmelerinde etkili olan ailevi koşulların yanı sıra, ebeveynliğin ilerleyen yaşta ve çoğu durumda tercih dışında yeniden üstlenilmesinin büyük ebeveynlerin hayatlarına etkisi ve bu rolün büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğine yansımaları, yapılan güncel çalışmaların odaklandığı diğer bir nokta olmuştur. Ayrıca bu çalışmalarda büyük ebeveynlerin, özellikle de birincil çocuk bakımını üstlenen büyükanne ve babaların, hem akran gruplarla sürdürdükleri ya da sürdüremedikleri ilişkiler, hem de ulaşabildikleri resmi ve gayri resmi destek ağları ele alınmıştır. Son yıllarda dünyada özellikle Batı’da büyük ebeveynliğe ilişkin yürütülen çalışmalar böyle şekillenirken; Türkiye’de son on yılda daha çok yaşlılık ekseninde oluşmuş bir büyük ebeveynlik literatüründen söz edilebilir. Yaşlı sağlığı, yaşlı ve yaşlılık algısı, yaşlı bireylerin yaşlanmaya ilişkin deneyimleri, benlik saygıları ve kendini kabul, yaşlılıkta aile içi ilişkiler bu alanda yürütülen çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Büyük ebeveynliğe ilişkin mevcut çalışmalar ise, torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynler ile bakım sağlamayan büyük ebeveynlerin sosyal refah düzeyi, aile içi ilişkiler, kuşaklar arası ilişkiler gibi çeşitli etmenler açısından karşılaştırılması boyutunda gerçekleştirilmiştir. Büyük ebeveynlerince bakılan ya da bakılmayan çocukların yaşlılık algıları, aile içi ilişki algılamaları, okul başarısına ilişkin karşılaştırmalar da ayrıca çalışılan konular arasındadır. Ne var ki risk altındaki aileler olgusunu ve aileye alternatif yeni modelleri dünya çapında yaygınlaştıran sosyolojik ve demografik dönüşümlerin Türkiye’de büyük ebeveynliğin anlamını değiştirip değiştirmediğine, değişim söz konusuysa büyük ebeveynliğin kazandığı yeni anlamına odaklanan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan, küresel çapta yaşanan gelişmelerle birlikte Türkiye’deki ailelerde büyük ebeveynlerin nasıl konumlandıklarına, hangi rolleri üstlendiklerine, geleneksel rollerinin değişime uğrayıp uğramadığına ve bunlarla bağlantılı olarak aile içindeki özellikle torunlarla olan ilişkilerinin niteliğine yönelik araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ele alınan çalışma bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye’de torunlarına bakım sağlayan tüm büyük ebeveynleri içeren bir araştırmanın doktora tezi kapsamında yapılmasının oldukça güç olması nedeniyle araştırmanın boyutu sınırlandırılmıştır. Kozmopolit bir şehir olması nedeniyle aile çeşitliliği açısından bir örnek sunması bakımından

Antalya'daki büyük ebeveynlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın başlangıcında hem torunlarına bakan büyükanneler hem de büyükbabalarla görüşmeler yapılması düşünülmüş olmakla beraber ilk gerçekleştirilen görüşmelerde büyükbabaların büyükanneler olmaksızın torun bakımında çok fazla görev almadıkları gözlenince saha çalışması sadece büyükannelerle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle görüşmeler sadece büyükannelerle sürdürülmüş, toplam 50 büyükanne araştırmaya dahil edilmiştir.

Bu tez çalışmasında, dünyada sağlık, nüfus, teknoloji alanlarında yaşanan ve aile içi ilişkiler, görev ve sorumluluklarla aile yapısında değişikliklere yol açan eğilimlerin sonucunda ortaya çıkan yeni büyük ebeveynlik rolü ile sorumluluklarının torunlarına bakan büyükanneler üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Özellikle de büyük ebeveynlerin çocuk bakımı sağlamalarında etkili olan koşullar incelenerek büyük ebeveynlerin çocuk bakımı sağlayıp sağlamama ya da bu bakıma dahil olma derecelerine bağlı olarak ortaya çıkan büyük ebeveynlik modelleri tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu modelleri anne koruyucu, çocuk koruyucu ve aile koruyucu büyük ebeveynlik olmak üzere üç grupta toplamak mümkün gözükmemektedir. Torunlarına bakan büyükannelerin tam zamanlı, düzenli ya da yardımcı bakım sağlamalarında etkili olan koşullar incelenerek hangi büyük ebeveynlik modelinin baskın olduğunun araştırıldığı çalışmada, bu görevler aracılığıyla sağlanan faydalar ve çekilen zorlukları belirlemek, büyükannelerin torunlarıyla ilişkisinin kendi çocuklarıyla ilişkisinden farklılıklarını ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Çocuk yetiştirme sürecinde değişen, aynı kalan pratiklerin ve torun bakımının çocuk bakımından farklılaştığı noktaların saptanabilmesi ise araştırmanın ikinci amacını oluşturmaktadır.

Torunların büyükannelerin hayatlarında işgal ettikleri önemin odak noktası olduğu bu çalışmanın kavramsal-kuramsal kısmı üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde büyük ebeveynlere yeni roller getiren küresel gelişmelerin bir özeti sunulmuş ve bu gelişmeler doğrultusunda dünyada ve Türkiye'de büyük ebeveynliğin kazandığı yeni anlam ve nasıl işlev gördüğü tartışılmıştır. "Rolsüz rol" olarak kavramlaştırılan büyük ebeveynliğe ilişkin normlar, diğer birincil aile rollerinin aksine, pek açık değildir. Yaptırım hakları, yükümlülükleri ve öngörülen fonksiyonları olmamasının yanı sıra büyük ebeveynlik davranışları büyük çeşitlilik arz eder. Büyükanne ve büyükbabalığın tasvir edilmesinde kullanılan birçok terim de bu açıdan belirsizlik göstermektedir. Büyük ebeveynler genel olarak; ailenin devamlılığının sembolü, bir aile tarihçisi, bir danışman, rol model, besleyici, muhafız ve aile bekçisi, değer aktarımcısı ve anne baba ve torun arasındaki hakem, kişiliğin inşasında katkı sağlayıcı birey olarak tanımlanmaktadır (Mehta ve Thang, 2012: 2-3). Bu tanımlamaların büyük ebeveynlerin aile içinde üstlendikleri rolleriyle ilintili durumlarının sorgulanması bu bölümde yapılmıştır.

Ayrıca bu bölümde büyük ebeveyn rollerini çeşitlendiren demografik faktörler üzerinde de durulmuştur. Yaş, torunun ve büyük ebeveynin cinsiyeti, soy, coğrafi yakınlık gibi demografik değişkenlerin yanı sıra ilişkinin sıklığı ve bakımın süresi gibi değişkenlerin büyük ebeveyn-torun ilişkisinin doğasına etkisi irdelenmiştir. Torunlarına bakan büyük ebeveynlerin kendi çocuklarına bakarken uyguladıkları yöntemlerden hangilerini takip ettikleri, hangilerinden vazgeçtikleri yine bu bölümde tartışılmış, böylece torun bakmanın çocuk bakmadan farklı olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde büyükbaba veya büyükanne rolünün büyük ebeveynler için anlamı ve önemi üzerinde durulmuştur. Büyük ebeveynlik rolü hayatın sonraki döneminde benimsenen ve yetişkin sosyalleşme süreçleri için potansiyel sağlayabilecek birkaç yeni rolden biridir (Thiele ve Whelan, 2006: 95). Bu süreçte, roller önemine ve hiyerarşideki konumuna göre değişebilir ya da daha belirgin hale gelebilir (Muller ve Litwin, 2011: 111). Dahası rol yatırımları ruhsal sağlığa olumlu etkileri açısından önemlidir. Örneğin, büyük ebeveyn kimliği olumlu yönde iyi olma durumu ile ilgilidir ve torunlar da yaşlı insanlar için sosyal statü kaynağı olarak varsayılmaktadır (Barnett vd., 2010: 29). Ne var ki eğlence ve mutluluk çağrışımları olsa da bu yeni rol, yeni büyükanne ve babaların yeni yükümlülükler edinmelerine sebep olmaktadır. Büyük ebeveynlik yaşlılıkla sembolize olmuş bir kavramdır ve bu durum ister istemez kişinin kronolojik yaşı veya dinçliği, canlılığı ne olursa olsun strese neden olabilmektedir (Gauthier, 2002: 296). Bu bağlamda ikinci bölüm, büyük ebeveynliğin kazanımlarının yanı sıra yeni büyük ebeveynlerin hayatlarını zora sokan yönlerinin sorgulanmasından oluşmaktadır.

Saha çalışmasının sonuçlarının irdelendiği araştırmanın üçüncü bölümünde alana ait demografik veriler, torun bakım faaliyeti, bakım sonrası sürece ilişkin ulaşılan veriler anlaşılıp yorumlanmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın sonuçlarının incelendiği bu bölümün başında ayrıca saha araştırmasının yapıldığı bölge ve araştırma tekniği konusunda bilgilere yer verilmektedir. Çalışma, araştırmanın bütünsel bir değerlendirmesi ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA AİLE VE BÜYÜK EBEVEYNLİK

Aile; toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı insanlardan oluşan, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur (Sayın, 1990: 2). Aile kurumunun kültürel değerler ve geleneklerle iç içe geçmiş olması, farklı aile türlerinin görünür olması sonucunu doğurur. Belirli bir tarih, belirli bir zamanda farklı aile türleri ortaya çıkabildiği gibi, farklı coğrafyalarda da aileler çeşitlenmektedir. Bu durum, ailelerin içinde bulundukları kültürün bir unsuru olmalarından kaynaklanmaktadır. Tüm bu farklılıklarına rağmen içinde barındırdığı evli çift sayısı, kuşak genişliği ve otoriteyi elinde bulunduran üyenin kim olduğuyla bağlantılı olarak dünya çapında temelde üç aile modelinin yaygın olduğu bilinmektedir (Adak, 2017: 34). Ne var ki, 1980'lerden bu yana söz konusu aile yapılanması belirgin biçimde değişikliğe uğramıştır ve aile, yeni biçimler almıştır. Yeni aile modellerinin görünür olmasında etkili olan bu dinamikler; artan ortalama yaşam süresi, ev dışındaki ücretli işlerde çalışan kadın sayısının her geçen gün artması ve risk altındaki aileler olgusunu yaratan orta kuşaktaki boşanmalar, ölüm veya tutukluluk hali, sık eş değiştirme, çocuk istismarı gibi aile içi krizlerdir. Bunların yanı sıra ekonomik ve siyasal etkenler ve kurumsal hizmetlerden yararlanmaya yönelik ülkelerin izlediği politikalar ailenin görünümü, işlevleri ve aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerini dünya çapında belirgin oranda değiştirmiştir. Bu değişimler neticesinde büyük ebeveynler aile içinde hem bireyler arasında dengeyi sağlayan hem de ihtiyaç duyulan çocuk bakım desteğini sunan kaynaklar haline gelmişlerdir. Büyük ebeveynler özellikle ailesel krizlerin yaşandığı durumlarda ve karı koca her iki ebeveynin de çalıştığı durumlarda bakım ve korunmaya muhtaç çocukların bakımını üstlenmekte, hatta söz konusu durumlar, büyük ebeveynlerin kimi zaman torunları için ebeveynlik rolünü tekrar yerine getirmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Bu bölümde küresel düzeyde yaşanan ve aile hayatında büyük değişikliklere yol açan eğilimlerin belirlenebilmesi ve bahsi geçen eğilimlerin büyük ebeveynlik rolü ve sorumlulukları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Özellikle de büyük ebeveynlerin çocuk bakım faaliyetini üstlenmelerini gerektiren koşullar incelenerek bakım faaliyetine dahil olma derecelerine bağlı olarak ortaya çıkan büyük ebeveynlik modelleri tanımlanmıştır.

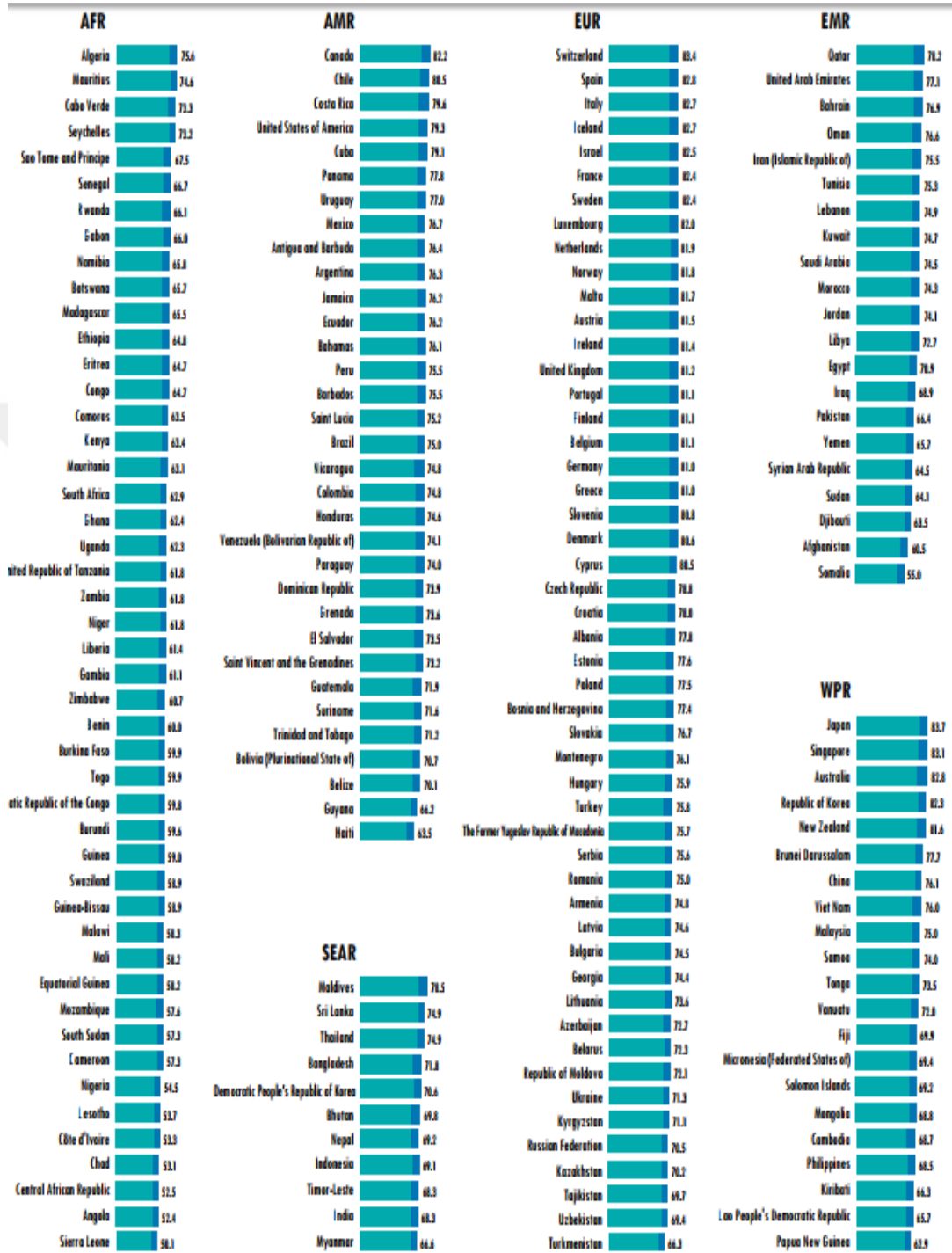
1.1. Günümüzde Büyük Ebeveynlik ve Büyük Ebeveynliğin Anlamı

Geçtiğimiz yüzyılın sonlarından itibaren aile hayatının biçiminde oldukça belirgin değişiklikler gözlemlenmektedir. Artan ömür, azalan doğurganlık, değişen evlilik modelleri, giderek yaygınlaşan boşanma ve beraberinde gelen yeniden evlilikler, tek ebeveynlik ve kadınların işgücüne katılımları gibi dünya çapında yaşanan dönüşümler büyük ebeveynler ve torunlar arasındakiler de dahil olmak üzere aile ilişkilerinin tartışıldığı bağlamı değiştirmiştir (Kemp, 2007: 855). Özellikle gelişmiş ülkelerde geçtiğimiz birkaç 10 yıl içinde yaşanan ve aile hayatındaki dönüşümde etkili olan en sert demografik eğilimlerden biri, nüfusun yaşlanmasıdır. Ortalama ömür uzunluğu günümüzde yaklaşık 4 katına çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarına kadar 20-45 aralığında seyreden ortalama ömür, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artış göstererek gelişmiş ülkelerde 75-80'lere ulaşmıştır. Yaşam süresinin kısa bir sürede bu denli hızlı değişmesinde genetik faktörlerden ziyade çevresel etmenler belirleyici bir rol oynamıştır. Artan sosyoekonomik düzey, teknolojik gelişmeler, sağlık bilimleri ve teknolojisindeki ilerlemeler, yaşam kalitesini artırıcı her türlü araç-gereç, yapı ve donanımın toplum hizmetine sunulması gibi çevresel faktörler ortalama ömrün artmasında etkili olmuştur (Akın, 2006: 18-20). Ne var ki bu çevresel faktörler her toplumda aynı anda ve aynı düzeyde deneyimlenmemiştir. Bu durum ise ortalama ömür uzunluğu oranlarında dünya çapında çeşitliliklere yol açmıştır.

Dünya genelinde ortalama yaşam süresinin 1990'dan itibaren hızlı bir şekilde artmakta olduğuna dikkat çeken Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) "Dünya Sağlık İstatistikleri 2016" raporuna göre, 2015 yılında doğan bir kadının yaşam süresi 73,8 yılken; erkeğin ise 69,1 yıldır. Ancak belirlenen ortalama ömür, sanayileşme düzeylerine bağlı olarak farklı toplum ve ülkelerde çeşitlilik göstermektedir. 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde doğumda beklenen yaşam süresi ortalama 74,7 yıl, Güney Pasifik ülkelerinde 73,6 yıl, Güney Asya ülkelerinde 71 yıl ve Doğu Akdeniz ülkelerinde 70,6 yıl olarak belirlenmiştir. Ortalama 77,4 yıl ile en uzun ömür Avrupa ülkelerinde beklenirken; Afrika ülkelerinde beklenen ömür 61,5 yıldır. En uzun yaşam süresi Japonya'da yaşayan kadınlar ile İsviçre'de yaşayan erkeklerde (sırasıyla 86,8 ve 81,3 yıl); en kısa yaşam süresi ise ortalama 50 yıl ile Sierra Leone'de yaşayan kadın ve erkeklerde görülmektedir. Türkiye'de ise yaşam süresi kadınlar için 78,9 yıl, erkekler için ise 72,6 yıl olup, ortalama 75,8 yıldır (World Health Statistics, 2016). 2016 yılında dünya nüfusunun %8,7'sini yaşlı nüfus oluştururken; %31,3 ile Monako, %27,3 ile Japonya ve %21,8 ile Almanya en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ülkeler olarak ilk sıralarda yer almaktadırlar. Türkiye bu sıralamada 167 ülke arasında 66. konumunda olup, her geçen gün artış göstermekte olan yaşlı nüfusuna sahiptir. Türkiye'de yaşlı nüfusun (65 yaş ve üstü)

toplam nüfus içindeki oranı 2012 yılında %7,5 iken, 2016 yılında %8,3'e yükselmiştir (TÜİK, 2016).

Tablo 1.1 Dünya Ülkelerinin Doğumda Yaşam Beklentisi, Her İki Cinsiyet, 2015



Kaynak: World Health Statistics, 2016

Yaşlı insanları toplam nüfusun daha büyük bir parçasına dönüştüren artan yaşam süresi, nüfusun yaşlanmasına sebep olurken, bu demografik dönüşüm aile yapısına ve aile içi ilişkilere etkide bulunur. Artan ömür üç hatta dört kuşağın hayatlarının önemli bir kısmının örtüşmesine işaret etmesi bakımından, büyük ebeveynlik modelleri ve ailedeki büyük

ebeveynler üzerinde oldukça etkili olmuştur (Villar vd., 2010: 282). Yaşlılık üzerine yapılan çeşitli çalışmalar, uzun ömürlülük ve sağlık koşullarındaki artışla birlikte büyük ebeveynlerin torunlarının hayatında önceki nesillerde olduğundan daha aktif rol oynayabildiklerini ortaya koymaktadır. Uzun ömürlülüğün ve sağlığın artması, yaşam kalitesinin yükselmesine ilişkin mevcut demografik eğilimler, yetişkinlerin büyük çoğunluğunun büyükanne ve büyükbabalar olarak yaşayacağı ve çoğunluğun yetişkinliklerinin en az dörtte birini büyük ebeveyn olarak geçireceği öngörüsünü desteklemektedir (Gauthier, 2002; Clarke ve Roberts; 2004; Dellmann-Jenkins vd., 2005; Griggs vd., 2010; Margolis, 2016). Uhlenberg ve Kirby yirminci yüzyılda otuzlarında olan ve tüm büyük ebeveynleri hayatta olan Amerikalıların, yaşlılarının beşte birinden daha azını oluşturduğuna dikkat çekerken; 2000’lerde ise otuzlarındaki Amerikalıların yaklaşık %75’inin hayatta olan en azından bir büyük ebeveyni olduğunu belirtir (1998: 24-25). Ortalama yaşam süresinin uzaması, torunlarından en azından birkaçıyla daha uzun bir ömrü paylaşabilen büyük ebeveynlerin yaygınlığını artırmış, böylece daha fazla sayıda torunun büyük ebeveynleriyle daha uzun süreli bir ilişki kurabilmeleri mümkün hale gelmiştir (Armstrong, 2005: 10). Artan yaşam süresi sayesinde, büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rollerini oynayabilecekleri süreç ortalama yirmi yıla yükselmiştir (Timonen ve Arber, 2012: 2).

Yaşanan nüfussal dönüşüm çerçevesinde nüfus yaşlandığı gibi doğurganlık da azalmaktadır. Böylece bu dönüşüm, hayatta olan her bir büyük ebeveynin daha az sayıda torun sahibi olması anlamına gelmektedir (Gauthier, 2002: 297). Artan ömre karşılık azalan torun sayısı, büyük ebeveynlerin zaman ve dikkatinin daha az sayıda torun arasında paylaşılmasını ifade etmesi bakımından büyük ebeveynler ve torunları arasında daha uzun ve potansiyel olarak daha güçlü bağlar oluşmasına olanak sağlayabilmektedir (Armstrong, 2005: 9). Doğurganlığın azalışına ek olarak, özellikle kadınlar için annelik ve ardından büyükanne diziliminde gerçekleşen doğurganlık kalıbı, büyük ebeveynlerin enerjilerini yakın hatta aynı yaşta çocuklar ve torunları arasında paylaşmak durumunda kalmasını engelleyerek daha güçlü ilişkilere olanak tanımaktadır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 30). Demografik bağlamda yaşanan söz konusu dönüşümlerin yanı sıra, çağdaş aile yapılanmasının yakın zamanda geçirdiği dönüşümler de büyük ebeveynliğin görünümü ve büyük ebeveynlik rollerini karmaşık bir hale dönüştürmüştür. Büyük ebeveynlerin rollerini değiştirmede en etkili dönüşümlerden biri, kadınların giderek artan oranda istihdamda yer almalarıdır.

İş piyasasında kadın sayısının artmasında etkili olan faktörlerin başında birkaç on yıldır deneyimlenmekte olan neoliberal küresel ekonomi gelmektedir. Neoliberal ekonomi

işgücü piyasalarını büyük bir değişime uğratarak çoğunlukla “esnek üretim” kavramıyla tanımlanan yeni üretim biçimi içinde çalışma hayatını büyük bir dönüşüme uğratmıştır. Bir yandan üretimin esnekleşmesi diğer yandan esnek üretim sisteminin bir boyutunu oluşturan esnek uzmanlaşma, kadınların istihdam oranını giderek artırmaktadır. Üretimin esnekleşmesiyle tam zamanlı çalışan sayısını azaltarak artan oranda yarı zamanlı ve geçici personel istihdamına ve/veya fason çalıştırma biçimlerine yönelen şirketlerin ihtiyaç duyduğu düşük ücretli personel açığını giderek kadınlar kapatır hale gelmiştir (Sennett, 2014). Bunların yanı sıra, artan eğitim düzeyinin kadınların meslek edinmelerine bir fırsat sunması ve yaşam maliyetinin giderek yükselmesi orta kuşak kadınlarının iş gücüne katılımlarını bir zorunluluk haline dönüştürmüştür. Ancak küçük çocuk sahibi babaların yanı sıra annelerin de işgücüne artan katılımı, birçok büyükanne ve büyükbabanın düzenli veya düzensiz olarak torunlarının bakımında görev almalarına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle her iki ebeveynin de istihdamda yer alması, torun bakım faaliyetini üstlenen büyük ebeveynleri, özellikle de büyükanne ve büyükbabaları yaygın bir seçenek haline getirmiştir (Mehta ve Thang, 2012: 12-13). Ne var ki kapsamlı çocuk bakımı sağlanması, büyük ebeveynlik rolünün normatif bir beklentisi haline geldiğinde büyük ebeveynlerin çocuk bakım taleplerini geri çevirmeleri pek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda, aile kurumunun zaman içinde geçirdiği dönüşümler, çocuk bakım sorumluluğunu büyük ebeveynliğin çağdaş modelinin sosyal olarak kabul edilen bir yükümlülüğü haline getirmiştir (Breheny vd., 2013: 175). Demografik dönüşümlerin yanı sıra, kadınların iş piyasalarındaki artan sayısı, doğrudan büyük ebeveynlerle ilgili hale gelmiştir ve bu durum, büyük ebeveynlerin aile yaşamında oynadıkları potansiyel rolün değişmesi anlamına gelebilir.

Aile yapılanmasında meydana gelen ve büyük ebeveynlerin geleneksel büyük ebeveyn rollerini büyük oranda değiştiren dönüşümlerden bir diğeri, risk altındaki ailelere işaret eden atlanan nesil haneleri (skipped generation household) alanıdır. Çoğu durumda orta kuşak olmaksızın 18 yaş ve altındaki torunlarıyla yaşayan ve torunları için ebeveynsel rolleri yerine getiren büyük ebeveynlerin başı çektiği ailelere atıfta bulunan atlanan nesil haneleri alanı, çocuk bakımında birincil bakım sorumluluğunun orta yaş ve yaşlılık döneminde tekrar büyük ebeveynlere döndüğüne işaret etmektedir. Özellikle çekirdek aileler için ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilecek bir emniyet valfi olarak yaygın bir destekleyici işlev gören büyük ebeveynler, aile içi kriz dönemlerinde aile bireyleri arasında dengeyi sağlayan kaynaklardır (Bates, 2009: 333-334). Boşanma, genç gebelik, bir ebeveynin ölümü, torunun engelliliği gibi bireysel ve aile içi kriz dönemlerinde büyük ebeveynlerin çoğunluk ebeveynler ve çocukların önemli

destek kaynakları olma eğiliminde oldukları yürütülen pek çok çalışmada (Gauthier, 2002; Bowers ve Myers, 1999; Griggs vd., 2010; Westphal vd., 2015) ortaya konulmuştur.

Toplumu bir arada tutan kurumlar olarak yapılanan ailelerde istikrarın sağlanması, toplumsal bütünlüğün sürdürülmesini ifade ettiğinden önemlidir. Aile istikrarını sağlamanın yolları, üyelerin benlik bilincinin yanı sıra aile, soy kimliği kazandırılmalarından ve aile üyelerinin korunması ve gerekli bakımı aile içinde temin edebilmelerinden geçer. Ailenin istikrarının ve bununla bağlantılı olarak da toplumsal bütünlüğün sürdürülebilmesi için, risk altındaki aileler olgusunu yaratan ailevi krizlerin yaşandığı zamanlarda da aile kimliğinin kuşaklar boyunca aktarımı ve aile üyelerinin gereksinimlerinin karşılanması gereklidir. Bu bakımdan, ailesel krizlerin yaşandığı durumlarda bakım ve korunmaya muhtaç çocukların bakımı çoğunluk kendi geniş aile üyelerince üstlenilir. Uluslararası koruyucu bakım uygulamalarına ilişkin literatür, pek çok ülkede ailesel krizler deneyimleyerek koruyucu/vekil bakım uygulamalarına tabi olan çocuk sayısının belirgin oranla arttığını, ev dışı yerleşimde çocukları biyolojik ailelerinden ve çoğu durumda kendi kültürlerinden uzaklaştıran yabancı vekil/koruyucu bakım uygulamaları yerine, geniş aile üyelerinin yanına yerleştirmenin tercih edildiğini ve bu üyelerin de büyük çoğunluk büyük ebeveynler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan bakım ve korumaya muhtaç olan torunlarını yetiştirme konusunda tam sorumluluk yüklenen büyük ebeveynler olgusu, giderek uluslararası bir eğilim hali almaktadır. Ancak tüm ailenin güvenliği, bakımı ve refahını sağlama rolünü üstlenen büyük ebeveynlerin bu rolleri torunları için tanıdık, sıcak ve koruyucu bir çevre sunarken; kendileri için ise bakmakta oldukları çocuklar, çocukların biyolojik aileleri, kendileri ve daha geniş aile üyeleriyle ilintili çeşitli sorunları beraberinde getirebilir (Worrall, 2009: 260-261). Bu sorunların yanı sıra, risk altındaki aile sayısı arttıkça, büyük ebeveynlerin torunlarının refahını sağlamada daha fazla roller üstlendikleri gerçeği ideal büyük ebeveynlik algısıyla da çelişmektedir. Bireysel özerkliğin ve nesillerin bağımsızlığı için çekirdek aile düzenlemesinin egemen olduğu gelişmiş ülkelerde, torun bakımının sağlanmasında büyük ebeveynlerden daha düşük bir sosyal norm beklentisi mevcuttur. Diğer bir ifadeyle ister geleneksel ister koruyucu büyük ebeveyn olsunlar, büyük ebeveynlerin torunlarına bakım sağlama ve onları disipline etme sorumluluğunu almaksızın torunlarıyla olmanın keyfine varmaları gerektiği düşünülmektedir. Ne var ki büyük ebeveynlerin torunları için “ebeveynlik rollerini” üstlenmeksizin torunlarıyla ilişkilerini kendi istemleri doğrultusunda sürdürmelerine yönelik bu beklenti, özellikle risk altındaki aileler söz konusu olduğunda sosyal bir gerçekliğe dönüşmez. Nitekim son yirmi yılda Batı toplumlarında, özellikle Amerika’daki atlanmış nesil hanelerinde torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlere ilişkin popüler ve bilimsel

ilgi, koruyucu büyük ebeveynlerin geleneksel büyük ebeveyn rollerinden yoksun olup, torunlarının bakımında önemli roller üstlendiklerini ortaya çıkarmıştır (Mehta ve Thang, 2012: 2-3). Çağdaş büyük ebeveynlerin ailelerde bağımsız ve azaltılmış roller oynadıkları, çocuk bakım faaliyetine daha az dahil olmaları sayesinde daha fazla hareket kabiliyeti ve bağımsız yaşam fırsatı edinebildikleri, böylelikle de yaşam memnuniyetlerinin artabildiğini vurgulayan çalışmaların (Denham ve Smith, 1989; Timonen ve Arber, 2012) varlığına rağmen, büyük ebeveynlerin günümüzde özellikle genç torunlarının hayatlarında daha aktif rol oynama eğiliminde olduklarını ortaya koyan çalışmalar çoğunluktadır. Örneğin Dellmann-Jenkins, Hollis ve Gordon çalışmalarında hemen tüm büyük ebeveynlerin sahnelemek istedikleri rolleri arkadaşlık, oyun arkadaşlığı ve rol modellik olarak belirlemişler, ayrıca orta yaşlı ve yaşlı büyük ebeveynlerin torunları için dini rehber olmayı da isteyebildiklerini belirtmişlerdir. Kendi dini rehberliklerinin genç kuşağın sağlıklı gelişimini teşvik etmenin, modern yaşamın baskısı ve stresiyle mücadele edebilmesinin aracı gibi işlev gördüğüne inanan büyük ebeveynlerin, bu rolleriyle ayrıca torunlarına kendi kuşaklarının sahip olduğu önemli değer ve gelenekleri işleyebilecekleri görüşünde oldukları belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları büyük ebeveynlerin genç kuşağın aile geçmişi, toplum ve toplumu etkileyen tarihsel olaylarla bağlantı kurmasını sağlamak için aile tarihçisi olarak hizmet etme eğilimi de sergilediklerini ortaya koymaktadır. Büyük ebeveynlerin kendi iradelerinin yanı sıra orta kuşağın çocuklarla daha aktif meşguliyet beklentisinin de torunlarının hayatında önemli roller üstlenmeleri için öncelikli motivasyonlardan birisini oluşturduğu saptanmıştır (2005: 45-46). Sonuç olarak mevcut toplumsal değerlerin sonraki kuşaklara aktarımı ile karakterize edilen büyük ebeveynlik, aile kurumunun zaman içinde geçirdiği dönüşümlerden hareketle çağdaş dünyada çocuk bakım sorumluluğunu içeren bir rol olarak şekillenir hale gelmiştir.

1.2. Büyük Ebeveynlik Çalışmalarının Gelişimi

Büyük ebeveynliğe ilişkin öncü araştırmalar 1960'lara kadar gitmektedir. Büyük ebeveynler ve torunlarının büyük ebeveynliği nasıl algıladıkları, büyük ebeveynlerden beklentinin ne olduğu, büyük ebeveynlerin tipik davranış kalıpları ve ilişkileri etkileyebilecek çeşitlilikler uzun bir süredir bu çalışmaların odak noktasını oluşturur (Villar vd., 2010: 282). 1980'lerin ortalarından itibaren yeni demografik eğilimlerle birlikte, büyük ebeveyn-torun ilişkisine bilimsel ilgi önemli ölçüde artar. Ortalama yaşam süresinin uzamasıyla, çoğu yetişkinin büyük ebeveyne dönüşmesinin ve büyük ebeveynlik rolünü uzunca bir süre üstlenebilmesinin mümkün hale geldiğine ilişkin farkındalık, araştırma odağını sistematik bir teori çerçevesinde yürütülen büyük ebeveynlik çalışmalarına kaydırır (Bates, 2009: 333). İlk

kez 1983 yılında Amerika'nın Wisconsin eyaletinde 'Büyük Ebeveynlik ve Aile Bağları' üzerine disiplinler arası, ulusal bir konferans düzenlenir. Bu tarihten itibaren büyük ebeveynlere değinen ve aile yapısı, ailenin işlevi, sosyalizasyon ve değerlerin aktarımı gibi konularla ilgili olan yayınlar görünür olmaya başlar. Büyük ebeveynler ve onların aile içindeki rollerine odaklanan birçok büyük ölçekli proje gerçekleştirilir (Denham ve Smith, 1989: 345-346). Nüfusun giderek yaşlanmasına ilişkin demografik değişim, genellikle kuşaklar arası ilişkilere de etki eder ve farklı kuşakların çağdaş toplumun örgütlenmesi ile evrimindeki rollerini dönüştürür. Bu demografik değişim sürecinde büyük ebeveyn ve torunlar arasındaki aile ilişkileri, yeni görevlerle tanımlı yeni biçimler alır (Armstrong, 2005: 8). Bu değişimin bir neticesi olarak söz konusu tarihten itibaren büyük ebeveynlik karmaşık bir olgu olarak değerlendirilir hale gelir; büyük ebeveynliğin anlamı, büyük ebeveynlik rolleri ve büyük ebeveynlerden beklentilere ilişkin çeşitlilik fark edilir olur. Bu bakımdan da, büyük ebeveynlik üzerine giderek artan ampirik araştırmalarda büyük ebeveynler arasındaki heterojenlik, büyük ebeveynliği basmakalıp bir kategoriye sokma, genelleme tehlikesi ve gelecekte büyük ebeveyn rollerindeki artan farklılaşma ihtimaline odaklanılır. Bu dönemde ailelerin istikrarını ve genç nesillerin refahını sağlamada büyük ebeveynlerin önemli bir rol oynadığına ilişkin artan bir farkındalık vardır. Bu farkındalık büyük ebeveynlik literatürüne de yansır; büyük ebeveynlerin aile içi rollerdeki önem ve katkısına ilişkin araştırmalara büyük bir ilgi ortaya çıkar (Mehta ve Thang, 2012: 2).

Yaşanan demografik değişimlerin yanı sıra küresel düzeyde yaşanan sanayileşme ve beraberinde yaşanan kentleşme süreci, değişen iş koşulları, iş piyasalarında artan kadın oranı, artan bireyselleşme ve liberalleşme gibi dönüşümlerin etkisiyle geleneksel aileye alternatif yeni aile türleri de görünür hale gelir (Giddens, 2005: 172-173). Aile yapılarının heterojenliği ve istikrarsızlığının ortaya çıktığı ve yaygınlık kazandığı sosyal bağlamda büyük ebeveynlerin rollerine ilişkin araştırmalar özellikle boşanma, yeniden evlenme ve tek ebeveynli ailelere odaklanır. Bununla birlikte, aile krizleri evlilikte bozulma ve tek ebeveynlik ile sınırlı değildir (Wood ve Liopsis, 2007: 381). Yakın geçmişte popüler ve bilimsel ilgi Batı toplumlarında, özellikle Amerika'da atlanmış nesil hanelerinde torunlarına bakım sağlayan koruyucu büyük ebeveynlere yönelir. Atlanmış nesil haneleri terimi, çoğunlukla her iki ebeveyni de çalışan, boşanma veya ölüm nedeniyle aileleri parçalanmış olan veya ebeveynlik rollerini yerine getiremeyen ebeveynlere sahip torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin torunlarıyla yaşadıkları evleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Aile modellerinin artan çeşitliliğiyle birlikte, araştırma ilgisi, çocuk bakımında birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyük ebeveynlere kayar (Villar vd., 2010: 282). Ebeveynlik rolünün üstlenilmesi, büyük ebeveyn

ve torun ilişkisinin niteliğini büyük ölçüde değiştirebilir. Torunlarını yetiştiren büyük ebeveynler için, birincil bakıcılar haline gelmek sosyal destek ağları, finansal istikrar, fiziksel ve duygusal refahlarında değişikliklere yol açabilir. Bu bakımdan, büyük ebeveynliğe ilişkin çalışmaların diğer bir odak noktası, büyük ebeveynleri çeşitli stres faktörleriyle yüzleştiren bakım ve rol değişikliği süreci olmuştur. Choi, Sprang ve Eslinger'in, (2016: 122) 2004'ten itibaren büyük ebeveynlik üzerine yazılan toplam 134 makaleye dayanan literatür taramalarında, çalışmaların büyük ebeveynlerin ebeveynlik rolünü üstlenmeleriyle birlikte deneyimledikleri rol değişimi ve refah düzeylerini etkileyen stres faktörleri alanında yoğunlaştığı saptanmıştır. Torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin refah düzeyleriyle bağlantılı olarak, sosyal destek olgusu da son on yılda büyük ebeveynlik literatüründe odak noktası olmaya devam etmektedir. Sosyal destek kapsamında büyük ebeveynlerin, özellikle de birincil çocuk bakımını üstlenen büyükanne ve babaların, hem akran gruplarla sürdürdükleri ya da sürdüremedikleri ilişkiler, hem de ulaşabildikleri resmi ve gayri resmi destek ele alınmıştır (Choi vd., 2016: 122). Bates'in (2009: 333) büyük ebeveyn-torun ilişkisi üzerine yapılan araştırmalara ilişkin dikkat çektiği bir nokta, bu çalışmaların büyük kısmında anne-soyluluğun hâkim olduğudur. Yürütülen çalışmalarda torunlar, ebeveynler ve büyükanne odak noktasıyken, büyükbabalar ise ancak çok küçük bir örneklem içinde yer alır. Büyükbabalara ilişkin veriler ya büyükanne verileriyle karşılaştırılması amacıyla kullanılır ya da yoğunluklu olarak büyükannelere ait bulgular olarak rapor edilir. Bu bakımdan, büyükbabaların büyükannelelerinden ayrı, kendi büyük ebeveynlik deneyimleri büyük ebeveynlik literatüründe pek yer edinemez (Bates, 2009: 333). Sonuç itibarıyla, son yıllarda dünyada büyük ebeveynliğe ilişkin çalışmaların artan yaş, giderek yaygınlaşan boşanmalar ve çoğunlukla boşanmayla bağlantılı tek ebeveynlik olmak üzere üç temel sosyo-demografik eğilim sonucu şekillenen büyük ebeveynlik deneyimi üzerine yoğunlaşmış olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra, ırk ve etnisite gibi etmenler de torunlarını yetiştiren büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik modelleri ve aile içi rollerine ilişkin olarak çalışılmıştır.

Son yıllarda dünyada özellikle Batı'da büyük ebeveynlikle ilgili bu çalışmalar yapılırken, Türkiye'de son on yılda büyük ebeveynlik literatürü, daha çok yaşlılık ekseninde oluşturulmuş, yaşlılığa ilişkin akademik çalışmalar çoğunlukla gerontoloji/geriatri, tıp, hemşirelik, sosyoloji ve sosyal hizmetler alanlarında yoğunlaşmıştır. Söz konusu alanlarda yürütülen tez çalışmaları, daha çok yüksek lisans düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında geriatri ve tıp alanlarında yürütülen çalışmalar yaşlı sağlığı ve bağlantılı konularda yoğunlaşırken (Baysan, 2008; Gürsoy, 2017); psikoloji alanında yürütülen tez çalışmalarında yaşlılık ve yaşlı bireyler üzerine odaklanılmış, yaşlı ve genç bakış açısıyla yaşlılık olgusu

değerlendirilmiştir (Çetinkaya, 2011; Önel, 2013; Asel Ünal, 2016; Ekşioğlu Ahad, 2016). Yaşlı bireylerin yaşlanmaya ilişkin deneyimleri, yaşlılık deneyimlerine etki eden faktörler, benlik saygıları ve kendini kabul, yaşlılıkta aile içi ilişkiler bu alanda yürütülen çalışmaların odak noktasını oluşturmuştur.

Sosyoloji alanında tamamlanmış olan tez çalışmalarında ortak tema, yaşlılık algısının yanı sıra yaşlıların yaşlanmayla birlikte karşılaştıkları sorunlar ve deneyimledikleri yeni döneme ilişkin memnuniyet algıları olmuştur (Aslan, 2004; Kurt, 2008; Önder Erol, 2011; Alperen, 2013; Akülkü, 2015; Soysal, 2015; Kalaycı, 2015; Sefa Demir, 2016; Müftüler, 2016). Yapılan çalışmalarda yaşlıların memnuniyet algıları cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, refah devleti uygulamaları, yaşlılık statüleri gibi sosyolojik bağlamlar açısından da değerlendirilmiştir. Yaşlı bireylerin bakımı ile evde bakılan ve huzurevinde bakılan yaşlıların karşılaştırılmasına odaklanan çalışmaların yanı sıra aile içinde kuşaklar arası ilişkilerin değerlendirildiği çalışmalar da yoğunluktadır (Anıl, 2011; Gönüllü Taşkesen, 2012; Con, 2013; Dağ, 2016). Büyük ebeveynliğe ilişkin çalışmalar ise, torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynler ile bakım sağlamayan büyük ebeveynlerin ailelerinin sağlık durumları, sosyal refah düzeyleri, aile içi ilişkileri, kuşaklar arası ilişkiler, sosyal destek ağlarının karşılaştırılması boyutunda gerçekleştirilmiştir (Vapur, 2006). Büyük ebeveynlerince bakılan ya da bakılmayan çocukların yaşlılık algıları, aile içi ilişki algılamaları, okul başarısına ilişkin karşılaştırmalar da ayrıca çalışılan konular arasındadır (Coşkun, 2005; Kibar, 2008). Bununla birlikte, risk altındaki aileler olgusunu ve yeni aile modellerini dünya çapında görünür kılan dinamiklerin Türkiye’de büyük ebeveynliğin anlamını değiştirip değiştirmediğine, değişim söz konusuysa büyük ebeveynliğin kazandığı yeni anlamına odaklanan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışmasında küresel çapta yaşanan sosyolojik ve demografik dönüşümlerle birlikte Türkiye’deki ailelerde büyük ebeveynlerin nasıl konumlandıkları, hangi rolleri üstlendikleri, geleneksel rollerinin değişime uğrayıp uğramadığı ve bunlarla bağlantılı olarak aile içindeki, özellikle torunlarla olan, ilişkilerinin niteliğini anlamak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda öncelikle yaşanan hızlı ve çarpıcı dönüşümler neticesinde dünyada büyük ebeveynliğin kazandığı yeni anlam araştırılmış ve büyük ebeveynlerin aile içinde temelde nasıl konumlandıklarına ilişkin bir sınıflandırma yapılmıştır.

1.3. Büyük Ebeveynliğe İlişkin Tartışmalar ve Büyük Ebeveynlik Modelleri

Son yıllarda aile yapısında değişikliklere yol açan ortalama ömrün artması, doğurganlık oranlarındaki düşüş, daha çok kadının ev dışında çalışmaya başlaması ve evlilik krizleri vb. gibi daha önce tartışılan aileye ilişkin eğilimler, aile içinde çocuk bakım organizasyonunu da etkilemiş, daha da özel olarak, büyük ebeveynlerin çocuk bakımı sağlayıp sağlamama ya da bu bakıma dahil olma derecelerine bağlı olarak farklı büyük ebeveynlik modelleri ortaya çıkarmıştır.

Çoğunlukla yaşamın ilerleyen dönemlerinde edinilen bir rol olan büyük ebeveynliğin doğası toplumsal, ailevi, sosyal ve kültürel faktörlerce şekillenmektedir. Bu bakımdan farklı toplumsal ve ailevi bağlamlardaki kadın ve erkeklerin büyük ebeveynlik rollerini gerçekleştirmeleri birbirlerinden farklıdır. Bunun yanı sıra büyük ebeveyn-yetişkin çocuk-torun ilişkilerinin üçlü doğası ve bunların aile uygulamaları içerisinde ortaya konulma biçimleri de büyük ebeveynlik biçimlerini şekillendirmektedir (Timonen ve Arber, 2012: 1-2). Büyük ebeveynler kişisel durumlarına ve tercihlerine bağlı olarak da kendi büyükanne-babalık tarzlarını müzakere edip geliştirmektedirler (Herlofson ve Hagestad, 2012: 27-28). Büyük ebeveynlik rolleri, büyük ebeveynliğin kapsamı ve anlamına ilişkin yürütülen çalışmalar büyük ebeveynlik stiline/tarzının kişiden kişiye, büyük ebeveynlerin ve torunların ömrü boyunca farklılaştığını ortaya koymuştur. Bu farklılıklara dayanarak, çeşitli büyük ebeveynlik tarzları tanımlanmaktadır (Baydar ve Brooks-Gunn, 1998: 385). Ancak, büyük ebeveynliğin annelik ve babalık gibi daha net beklentiler ve rollerle tanımlı diğer aile içi rollere kıyasla, anlamı, gerektirdikleri ve tipik davranışsal kalıplarının neler olduğuna ilişkin belirsizlikler taşıması, büyük ebeveynlik biçimlerini/tipolojilerini tanımlamak için önerilen kriterlerin de araştırmalarda farklılık göstermesiyle sonuçlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları, büyük ebeveynlik sınıflandırmalarını duygusal yakınlık, ilişkinin araçsal veya duygusal karakteri gibi temel boyutları üzerine dayandırır. Bu anlamda bir prototipik sınıflandırma, büyük ebeveynlik türlerini ayırt etmek için ana noktalardan biri olarak büyük ebeveynliğin kişisel ve sosyal anlamını kullanan Robertson (1977) tarafından önerilen sınıflandırmadır. Kişisel boyut, büyük ebeveynlerin torunlarının kişisel memnuniyetine katkısına odaklanırken; sosyal boyut ise torunları için oynadıkları model ve manevi rehber rolünü ifade eder (Triado vd., 2005: 102-103). Böylece, Robertson paylaşımlı (apportioned), sembolik (symbolic), bireyselleştirilmiş (individualized) ve uzak (remote) olmak üzere dört çeşit büyük ebeveynlik stilini tanımlar. Paylaşımlı büyük ebeveynlik stilinde büyük ebeveynler bir yandan çocuğun manevi gelişiminden, öz değerlerin çocuğa aktarılmasından sorumluyken diğer yandan hoşgörü ve çocuğun şımartılmasını torunlar ile büyük ebeveynlerin haklarından biri olarak

algıladıkları için çocuğu şımartırlar, onlara karşı hoşgörölüdürler. Sembolik tarz çocuğun ahlaki gelişimiyle ilgilenmenin yanı sıra bundan daha da çok doğru eylemlere ve saygı duyulup örnek alınan modeller olmaya odaklanan büyük ebeveynleri ifade eder. Bireyselleştirilmiş tarz, büyük ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki ve arkadaşlık gereksinimleri üzerine yoğunlaşırken uzak stil, seyrek görülen ve alışlagelmiş etkileşimden uzak bir büyük ebeveynlik stili tanımlamaktadır (Denham ve Smith, 1989: 347). Cherlin ve Furstenberg (1985) uzak stil yerine ilişkisi koparılmış/ayrı ifadesini kullanırlar ve söz konusu büyük ebeveynlerin bu tipolojide yer almalarını yaşça daha büyük olmaları ya da coğrafi olarak torunlarından daha uzakta bulunmalarıyla bağdaştırırlar. Ayrı/ilişkisi koparılmış büyük ebeveynlere karşılık “Etkili” büyük ebeveynler ise torunlarıyla neredeyse her gün temas eden büyükanne ve babalara işaret etmektedir (akt. Timonen ve Arber, 2012: 7). Pek çok büyük ebeveyn ya yetişkin çocuklarına ve torunlarına duydukları sevginin büyüklüğünü yansıtmaları ya da, bazılarının belirttiği gibi, yıllar öncesinde kendi ebeveynliklerine ilişkin pişmanlıklar ve geçmişe ilişkin algılanan başarısızlıkları telafi etmek için bir fırsat sunması nedeniyle yeniden ebeveyn olma şansını benimsemekte ve bu doğrultuda bir büyük ebeveynlik tipolojisi sergilemektedir (Hayslip ve Goodman, 2008: 119).

Büyük ebeveynlik literatüründe başka bir sınıflandırma ki diğerinden daha yaygın olarak kullanılmaktadır, büyük ebeveynlik stillerinin niteliksel farklılıklarına odaklanarak bu farklılıklara göre bir kategorileştirme yapılmasını önermektedir (Triado vd., 2005: 103). Timonen ve Arber’in aktardığı üzere 1964 yılında Neugarten ve Weinstein tarafından geliştirilen büyük ebeveynlik tipolojisi ve daha sonra 1985 yılında Cherlin ve Furstenberg’in önerisi bu yaklaşımı izlemiştir. Neugarten ve Weinstein resmi (formal), eğlenceli (fun-seeking), uzak (distant), vekil veli (surrogate parents) ve aile bilgeliğinin rezervi (reservoir of family wisdom grandparents) biçiminde kategorileşen bir büyük ebeveynlik tipolojisi çizerken; Cherlin ve Furstenberg büyük ebeveynlik stillerinin yaşam seyri perspektifi içerisinde incelenmesi gerektiğini savunarak bu kategorileştirmeye karşı çıkmışlardır. Bunun yerine ilişkisi koparılmış/ayrı, pasif, destekleyici, otoriter ve etkili olarak adlandırılan beş ayrı tarzda büyük ebeveynlik biçimlendirmesi önermişlerdir (Timonen ve Arber, 2012: 7). 1992 yılında Cherlin ve Furstenberg torun bakım sorumluluğu alınmaksızın torunlarla zevkli etkileşimlere odaklanan arkadaşça (companionate) tür, ebeveynlik sorumluluğunun üstlenildiği katılımcı (involved) tür ve uzak (remote) tür olmak üzere üç farklı büyük ebeveynlik profili önererek sınıflandırmalarını basitleştirmişlerdir (Cherlin ve Furstenberg, 1992: 52-53). Silverstein ve Bengtson (1997) büyük ebeveynlik kimlik tarzını temelde üç gizli boyutun şekillendirdiğini belirtir: yakınlık (affinity), fırsat yapısı ve işlevsellik.

Torunlarla kurulan ilişkinin niteliği ya da büyük ebeveynlerin özgün bir büyük ebeveynlik kimliği geliştirmelerine olanak sağlayan fırsat yapıları, farklı büyük ebeveynlik stillerinin görünür olmasını sağlar. Torun bakımına dahil olmaya atıfta bulunan fonksiyonel katılım ise, büyük ebeveynlerin çocuk bakımına ilişkin performanslarına bağlı olarak büyük ebeveynlik kimliği oluşturmalarına işaret etmektedir. Fonksiyonel katılım, büyük ebeveynliğin nesnel olarak ölçülebilen bir rol olarak görünmesini sağlar (Baydar ve Brooks-Gunn, 1998: 386). Bu bağlamda bu tez çalışmasında büyük ebeveynlik rolünün soyut düzenlemelerinden ziyade bakım verme davranışına odaklanılmış ve bakımın niteliğine bağlı olarak temelde üç farklı büyük ebeveynlik biçimi belirlenmiştir: çocuk koruyucu, aile ve anne koruyucu büyük ebeveynlik.

1.3.1. “Çocuk Koruyucu” Büyük Ebeveynler

Büyük ebeveynlerin çocuk bakım ve yetiştirilmesine katılımları, dünyadaki pek çok toplumun sahip olduğu uzun soluklu kültürel bir gelenek olmakla birlikte, büyük ebeveynlerin başı çektiği ailelere yönelik mevcut eğilimlerin nedenleri daha çağdaş sorunların bir yansımasıdır (Choi vd., 2016: 120). Ebeveynlerin ebeveynlik rollerini yerine getiremedikleri ailelerde torunlarının birincil bakımını üstlenen büyük ebeveynler (Villar vd., 2010: 282), “çocuk koruyucuları” veya “koruyucu büyük ebeveynler” olarak adlandırılmaktadırlar. Orta kuşağın ebeveynlik rollerinde zorlandığı ya da yetersiz olduğu koşullar altında torunlarına tek ve birincil bakımı sağlayan büyük ebeveynlerin sayısı, özellikle geçtiğimiz on yıl içinde dünya çapında artmıştır. Nitekim 1990’ların sonunda, ABD’de on büyük ebeveyninden birinden daha fazlası, en azından birkaç yıl için, koruyucu büyük ebeveyn olarak konumlanırken (Timonen ve Arber, 2012: 6); ABD Sayım bürosu verileri 2010 yılında Amerika’da 18 yaşın altındaki torunlarıyla yaşayan 7 milyon büyük ebeveynin 2,7 milyonun bir ya da daha fazla torununun birincil bakım sorumluluğunu üstlendiğini ortaya koymuştur (Choi vd., 2016: 120).

Çocuk koruyucuları genellikle orta kuşağın hiç olmadığı ya da çoğu zaman bulunmadıkları atlanmış nesil hanelerde (skipped generation household) yaşarlar. Torunlarının tek ve birincil bakıcıları konumundaki bu büyük ebeveynler çoğunlukla torunlarının yasal sorumluları tayin edilmişlerdir (Timonen ve Arber, 2012: 6) ve çoğunlukla torunlarına bir tercih sonucu değil, büyük ebeveyn müdahalesini gerektiren aile krizlerinin bir sonucu olarak bakım sağlamaktadır (Cox, 2008: 466). Goodman ve Silverstein koruyucu/vasi (custodial) büyük ebeveynlerin sayısını giderek artıran bu aile krizlerini ebeveynlerin madde bağımlılığı, kronik fiziksel veya zihinsel hastalıkları, ölüm, tutukluluk durumları olarak belirtir. Bu etmenlere ek olarak HIV/AIDS, sık eş değiştirme, çocuk istismarı, iki ebeveynin

de çalışması gibi nedenler de çocukların ebeveynleri haricindeki bireylerin başı çektiği hane halklarında yaşama olasılığını artıran birleşimlerdir. Orta kuşakta artan oranda meydana gelen boşanmalar da ayrıca çocuk koruyucu büyük ebeveynlerin artışında etkili olmaktadır (Richards ve Harris, 2001: 68; Goodman ve Silverstein, 2001: 566; Wang ve Marcotte, 2007: 1; Kemp, 2007: 858; Williams, 2011: 959). Genel olarak, geleneksel aile modeline alternatif olarak ortaya çıkan ve giderek yaygınlık kazanan atlanan nesil haneleri, daha çok ebeveynlerin ebeveynlik rollerine ilişkin yetersizliklerinden ya da ölümlerinden kaynaklanmakta ve büyük ebeveynlerin çoğu durumda yeniden yerine getirmeyi tercih etmedikleri ebeveynlik rolünü üstlenmelerine neden olmaktadır.

Çocuk koruyucu büyük ebeveynlik, aynı zamanda Kemp'in de ifade ettiği gibi aile üyelerinin yaşamlarının birbirine bağlı niteliğini ortaya koymaktadır (2007: 858). Çift gelirli ailelerin yükselmesi, artan boşanmalar ve tek ebeveynliğin dahil olduğu ekonomik ve sosyal değişiklikler nedeniyle yaşlı aile üyeleri, tek başlarına çocuğun birincil bakımını üstlenmeseler dahi aileleri için giderek daha önemli bir finansal, araçsal ve duygusal destek kaynağı olmaktadır (Timonen ve Arber, 2012: 5-6). Özellikle, risk altındaki aileler olgusunu yaratan ailevi krizlerin başında gelen orta kuşakta yaşanan boşanmalar, çiftler ve çocuklarının ötesine uzanarak biyolojik ebeveynler ve evlilik yoluyla edinilen ebeveynlerle ilişkiler üzerine etki eder ve özellikle torun ve büyük ebeveyn ilişkisinin doğasını ve gücünü değiştirir. Bazı aileler için büyük ebeveynlerin torunlarıyla olan meşguliyeti artarken; diğerleri için torunlarla birliktelik azalabilir veya sona erebilir (Weston ve Qu, 2009: 59). Büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğinin boşanma sürecinden nasıl etkileneceği ise toplumsal cinsiyet, soy, ilişkinin geçmişi, coğrafi yakınlık ve bakım düzenlemeleri gibi faktörlere bağlıdır (Wood ve Liopsis, 2007: 384). Hem anne soylu hem de baba soylu büyük ebeveynler genellikle aile bütünlüğünü sürdürme yanlısı bir tutum sergileseler de (Johnson, 1988), boşanma sonrası süreçte torunlarının hayatlarına dahil olma dereceleri değişkenlik gösterir (Kemp, 2007: 857). Ebeveyn boşanması ve büyük ebeveyn-torun teması arasındaki ilişkiyi araştıran az sayıdaki çalışmadan (Weston ve Qu, 2009; Dunifon ve Bajracharya, 2012; Westphal vd., 2015) biri olan ve 18 yaşın altında çocuğa sahip beş bin ebeveynle yürütülen bir anket çalışmasında boşanmanın anne ve baba tarafından büyük ebeveynler için farklı sonuçlara sahip olabileceği ortaya konulmuştur. Boşanmanın ardından anne tarafından büyük ebeveynler ile artan temasa karşılık, baba tarafından büyük ebeveynlerle temasın azalabildiği belirlenmiştir (Weston ve Qu, 2009). Araştırmacılar boşanma sonrası dönemde büyük ebeveynlerle ilişkilerdeki farklılıkları anne tarafından akrabalık bağlarının genelde daha güçlü olmasına ya da koruyucu büyük ebeveynlik düzenlemelerine dayandırır (Westphal vd., 2015: 424). Kız çocuklar

boşandığında, büyük ebeveynlerin torunlarıyla olan ilişkilerini sürdürme veya daha da arttırma ihtimalleri daha yüksekken (Denham ve Smith, 1989: 348); özellikle çocuğun velayetini annenin aldığı durumlarda torunların baba tarafından büyük ebeveynleriyle ilişkileri boşanmanın ardından azalma eğilimi gösterir (Dunifon ve Bajracharya, 2012: 1172). Velayete ilişkin bu açıklama, boşanma sonrası konut düzenlemelerinin torunların büyük ebeveynleriyle temas sıklığına ve iletişimlerine etki ettiğine işaret eder.

Boşanma sonrasında çocuğun yaşamını her iki ebeveyni ile eşit sürede geçirmesine olanak sağlayan paylaşılan ikamet düzenlemesi, ebeveynlere çocuklarıyla kendi aileleri arasında teması kolaylaştırmak için eşit fırsatlar sunmaktadır. Oysa baba veya anne ikametgâhı gibi tekli ikamet düzenlemelerinde, çocuklar zamanlarının çoğunu birlikte ikamet ettikleri ebeveyn ile geçirirler ve diğer ebeveynin çocuğa erişimi sınırlıdır. Tek konut düzenlemelerindeki bu eşitsiz bölünmüş çocuk erişimi, ebeveynlerin büyük ebeveyn-torun temasına ilişkin farklı olanaklara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukla birlikte oturan ebeveynler çocuklarıyla kendi aileleri arasındaki teması kolaylaştırmak için birçok fırsata sahip olabildiği halde, çocukla birlikte ikamet etmeyen ebeveynin fırsatları ziyaret anlaşması tarafından sınırlandırılmıştır (Westphal vd., 2015: 426).

İki kuşak arasında temas olanağı yaratan unsurlardan bir diğeri, konut düzenlemesiyle ilintili destek ihtiyacıdır. Boşanma, tarafların karı-koca olarak hiçbir bağı kalmaksızın; fakat varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere, yasalar çerçevesinde yapılmış olan bir evliliğin hukuki olarak sona erdirilmesini ifade eden toplumsal bir olgudur (Arıkan, 1996: 25). Boşanmayla birlikte evlilik ve ailenin oluşturduğu bütünlük bozulmakla birlikte, çocukların varlığı aile gerçekliğini koruyan bir unsur olmaktadır. Bu bakımdan belli bir anlam çerçevesinde aile kurumunun bozulmadığı ifade edilebilir; boşanma çocuklarla ilgili olmayıp ebeveynlerle ilgili bir durumdur, bu açıdan da ailenin bütünüyle ilgili değildir. Evlilikler sona erdirilebilir, ancak ebeveynlik bölünse de sona erdirilemez. Ebeveynler hiçbir şekilde çocuklarından boşanamazlar. Boşanmanın ardından ayrı yaşamaya başlayan anne ve baba, ebeveynlik rollerini yeni aile düzenlemelerine uygun olarak yeniden düzenleyip yerine getirmek durumundadır. Ancak boşanmalarla birlikte eşit performans ve eşit gelir düzeyinde mahrumiyetler ve onların paylaşımı ön plana çıkmaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 291-293). Çünkü boşanmayla birlikte, çocuğun birincil ve ikincil olarak hangi ebeveyniyle birlikte yaşayacağını düzenlenmesinin ardından, ekonomik yük ve sorumlulukların anne ve babanın paylaştığı bir durumdan sadece tek ebeveynin üzerine yüklendiği bir aile biçimine geçilmektedir (ASAGEM, 2011: 121-122). Eşlerine oranla çoğunlukla kendilerini çocuklarına adayan taraf olmaları nedeniyle kadınlar, özellikle küçük çocuk anneleri boşanma sonrasında

da çocuklarını yanlarına almakta ve çocuk bakımına daha fazla dahil olmaktadır. Bu durum, boşanmış anneleri iş hayatlarını sonlandırmak zorunda bırakabildiği gibi (Fine vd., 2005: 234), artan yaşam maliyeti, iş piyasalarında daha kalıcı olmalarını da tetikleyebilir. Küçük çocuk annelerinin, boşanmanın ardından çalışma yaşamına atılmaları, çocuğun bakım problemini ortaya çıkarmakta ve bu gibi durumlarda büyük ebeveynler, yeni boşanmış çocuklarının destek ihtiyacına cevap sunabilmektedir (Weston ve Qu, 2009: 59). Bu bakımdan, boşanma sürecinde ve boşanmanın ardından büyük ebeveynler ailelere daha fazla dahil olmaktadır. Boşanmayla birlikte ailenin yapısal değişimi, karşılanması gereken yeni ihtiyaçlar doğurur ki bu ihtiyaçlar kuşaklar arası temas için güçlü bir gerekçe oluşturur (Denham ve Smith, 1989: 147). Yetişkin çocukların boşanması genellikle bebek bakımı veya ev içi işlerde yardım sağlayarak orta kuşak aileler için değerli destek kaynaklarını oluşturan büyük ebeveynlere ihtiyacı arttırmaktadır (Timonen ve Arber, 2012: 17). Ne var ki evlilik birliğinin sona ermesinin ardından büyük ebeveynlerle yakınlık ve katılım seviyeleri, genellikle yetişkin çocuklara göre belirlenen bakım zamanı düzenlemeleriyle bağlantılıdır. Ayrılıktan sonra çocuğun bakımına daha fazla dahil olan orta kuşağın ebeveynleri çocukla daha az zaman geçiren yetişkin çocukların ebeveynlerine kıyasla torunlarıyla daha yakın ilişkiler geliştirebilirler (Deblaquiere vd., 2012: 69). Eski kayınlar da boşandıktan sonra önemli bir destek kaynağı olmakla birlikte, ebeveynler kendi ailelerinin desteğine daha fazla güvenme eğilimindedir. Bu bakımdan tek konut düzenlemelerinde, çocuğun birlikte ikamet ettiği ebeveyninin kendi aile üyelerinden gelen desteğe olan ihtiyacı arttığından bu büyük ebeveynlerle temas daha sıklıdır. Diğer yandan çocukla birlikte ikamet etmeyen ebeveynin çocuk bakımına sınırlı katılımı, söz konusu ebeveynin ebeveynlerinin desteğine ihtiyacı görece gerektirmemekte bu da birlikte ikamet edilmeyen ebeveynlerin ebeveynleriyle kısıtlı temasa yol açabilmektedir (Westphal vd., 2015: 426).

Boşanma ve ikamet düzenlemeleriyle bağlantılı olarak, torun ve büyük ebeveyn kuşağı arasındaki temas sıklığını etkileyen unsurlardan biri, boşanmayı takip eden ebeveynsel çatışmalardır. Ebeveynsel çatışmalar bireyin kendi aile üyeleriyle ilişkilerini güçlendirirken, eski eşin aile üyeleriyle olan ilişkisini zayıflatmakta ve bu süreçte var olan çatışmalar, birlikte ikamet edilmeyen taraftaki büyük ebeveynlerle uzak ilişkilere yol açmaktadır. Bu bulgu için olası bir açıklama, çatışmanın kaynağının ebeveynlerin birbirlerine ve eski eşin ailesine yönelik denetleme davranışını arttırması olabilir. Ebeveynlerin çocuğa erişimi kontrol etme girişimini ifade eden denetim rolü, ortak ikamet edilen ebeveynin yeni aile birimini korumaya yönelik olarak ortaya çıkabilir (Schmid, 2018: 63; Westphal vd., 2015: 427). Bunun yanı sıra denetim, çocuklarının çatışma halindeki eşin ebeveynlerinden etkilenmelerini önlemek için de

ortaya çıkabilir ve hangi amaçla olursa olsun büyük ebeveynlerin torunlarıyla yakın ilişkiler kurmaları önünde engel oluşturur (Danielsbacka vd., 2015: 892). Boşanma sonrasında ebeveynler, ikamet düzenlemeleri, çatışma ve denetim yoluyla çocukların büyükanne-babalarla temasları üzerinde etki ederken, büyük ebeveynlerin kendileri de boşanma olayından sonra büyük ebeveyn-torun temasının şekillenmesinde rol oynamaktadırlar. Büyükanne ve babaların çocuk bakımı konusundaki istekliliği, ebeveynlerin, özellikle babaların velayet kararı için önemli bir faktör olabildiği gibi, bazı büyükanne ve babalar boşandıktan sonra torunlarıyla teması sağlamada diğerlerinden daha aktif olabilirler (Westphal vd., 2015: 437). Boşanmalar torunlar ve bazı büyük ebeveynleri arasında temas sıklığını artırırken, bu durum büyük ebeveynler ve büyük torunları arasında daha güçlü duygusal bağların kurulmasına aracı olmaktadır. Duygusal dayanışma, yetişkin bir çocuğun birlikteliğinin bozulmasının ve üvey büyük ebeveynliğin olumsuz etkilerini gideriyor gibi görünmektedir. Torunlarıyla duygusal olarak yakın bir ilişki içinde olan büyük ebeveynler, bozulan aile ilişkilerine rağmen torunlarıyla etkileşim sıklığını sürdürme eğilimindedir (Timonen ve Arber, 2012: 18). Sonuç olarak, soy, coğrafi mesafe, ikamet düzenlemeleri ve ayrılık öncesi ve sonrası ilişkiler gibi konuların genel olarak boşanma sonrası ilişkilerde ve özel olarak da boşanma sonrası torunlarla ilişkilerde gelişme ya da düşüşe katkıda bulunduğu ifade edilebilir. Boşanmaların, büyük ebeveynler ve torunlar arasındaki iletişime etkisi iki yönlü olmakta; boşanma sonrası yeni boşanmış çocuklarına destek ihtiyacı torun bakımına katılımı artırıp ilişkileri güçlendirdiği gibi, bazı durumlarda temasın sonlanması ilişkileri zayıflatabilmektedir.

1.3.2.“Aile Koruyucu” ve “Anne Koruyucu” Büyük Ebeveynler

Torunların biyolojik ebeveynleri olmaksızın tam zamanlı ebeveynlik rolünü üstlenen büyük ebeveynlere atıfta bulunan çocuk koruyucular, çağdaş Afrika ve Asya’da HIV/AIDS salgını, orta kuşaktaki kırsaldan kentsel alanlara işgücü göçü ve Amerika’da da olduğu gibi, uyuşturucu kullanımı, tutukluluk ve yoksulluk gibi faktörler nedeniyle oldukça yaygınlık kazanmıştır. Diğer yandan Avrupa ülkelerinde büyük ebeveynler için genellikle “aile koruyucuları” veya “anne koruyucuları” rolü yaygın hale gelmiştir (Herlofson ve Hagestad, 2012: 42). Birlikte ikamet etmedikleri torunlarına en azından ara sıra çocuk bakım hizmeti sağlayıp, torunlarıyla düzenli ya da zaman zaman temas kuran büyük ebeveynlerin oranı, Avrupa ve Amerika’da büyük ebeveyn nüfusunun yarısından fazlasını (%40-60) oluşturmaktadır (Timonen ve Arber, 2012: 6-7).

Ebeveyn/doğum izninin uzun olduğu ve kamu çocuk bakım hizmetlerinin erişilebilir ve oldukça uygun olduğu ülkelerde birçok büyükanne ve büyükbaba, ihtiyaç duyulduklarında torun bakıcısı olarak devreye girerek orta kuşak için yedek destek oluşturmaktadır. 1970'lerden beri yaygınlık kazanan yedek destek konumundaki büyük ebeveynler ‐aile koruyucuları‐ olarak tanımlanabilir. Araştırmalar büyük ebeveynlerin destekleyici rolünün ebeveyn kuşacı için oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çağdaş zengin toplumlarda büyükanne-babanın desteği, ebeveyn üretkenliğini artıran bir unsur olarak görölmektedir (Gauthier, 2002; Danielsbacka vd., 2015: 890). Resmi çocuk bakım sisteminin yaygın olduğu ölkelerde ihtiyaç duyulduğunda tüm aileye değerli mali ve pratik yedek desteği sağlamaları bakımından ‐aile kurtarıcıları‐ olarak tanımlanan büyük ebeveynlerin resmi bakım hizmetinin ulaşılabilirliği ve niteliğine bağlı olarak aile ya da anne koruyucuları unvanları değişiklik gösterir.

Evrensel olarak erişilebilir çocuk bakım uygulamalarının Avrupa ve Amerika ölkelerinin gerisinde kaldığı ölkelerde, büyük ebeveynlerce sağlanan bakım hizmeti, çocuklar için en iyi bakım seçeneğini oluşturmaktadır. Örneğin Avustralya İstatistik Bürosu'nun 2011 yılı verilerine göre, Avustralya'da resmi çocuk bakımının pahalı olması, bölgede hizmetin bulunmaması ya da alternatif bir hizmetin bulunmaması gibi nedenlerle 12 yaş altındaki çocukların %26'sı büyük ebeveynleri tarafından sağlanan uzun günlük bakım veya okul öncesi/sonrası bakım hizmetinden yararlanmaktadır (Young ve Denson, 2014: 88). Küçük çocuklu aileler için resmi çocuk bakım hizmetinin olmadığı ya da yetersiz olduğu toplumlarda, annelerin ekonomik açıdan bağımsız olması amacıyla iş gücünde aktif olarak yer alabilmeleri için, büyük ebeveynlerin çocuk bakım sorumluluğunu almaları gerekmektedir. Genellikle düzenli ve kapsamlı çocuk bakımını üstlenen büyük ebeveynler, ihtiyaç duyulduğunda orada olmalarıyla orta kuşak kadınlarının annelik ve istihdamı birleştirmelerini sağlayarak, anne koruyucuları olarak işlev görmüş olurlar. Kızlarının çocuk sahibi olduktan sonra emek piyasasında kalmasına imkân sağlayarak tam zamanlı bakım sağlayıcıları olarak davranan büyük ebeveynler, yüksek oranda büyükannelerdir (Herlofson ve Hagestad, 2012: 41-42). Diğer bir ifadeyle büyükanneler, kızlarının özel alanla sınırlı rollerini değiştirebilmeleri için geleneksel kadın, anne olma rolünü üstlenmektedirler. Ancak büyük ebeveynlerin anne koruyucu ve aile koruyucu rolleri her zaman çok keskin bir ayrıma sahip değildir. Bazı durumlarda büyük ebeveynler, torunları için tam zamanlı bakıcı olmak yerine resmi yarı zamanlı çocuk bakımının tamamlayıcıları konumundadırlar ya da okul öncesi ve sonrası düzenli olarak (haftalık ya da daha sık) yardım ederek annelerin işgücüne katılmalarını ve daha uzun saatler çalışabilmelerini sağlarlar. Bu durum büyük ebeveynlerin

aynı anda hem aile koruma hem de anne koruma işlevi sunduklarına işaret etmektedir (Herlofson ve Hagestad, 2012: 42). Büyük ebeveynliğin bakım niteliğine bağlı olarak temelde üç farklı biçimde görünür olması, bu rolün genellikle aile biriminin ihtiyaçları tarafından belirlenir olduğuna işaret etmektedir. Büyük ebeveynlerin “aile”, “anne” ya da “çocuk” koruyucuları olarak konumlanmasında etkili olan toplumsal, siyasal, kültürel ve ailevi faktörlerin yanı sıra, demografik ve sosyolojik unsurlar da büyük ebeveynlerin torunlarıyla ilişkilerini şekillendirmektedir.

1.4. Büyük Ebeveynlik Roller

Genel olarak büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rolleri belli başlı eylemleri içermektedir. Büyük ebeveynlerin torunlarıyla direkt ilişkilerinde sıklıkla yer aldıkları aktiviteler; birlikte eğlenme, televizyon izleme, günlük geziler düzenleme, çocuğa yeni bir yetenek ya da oyun öğretme, dini aktivitelere beraber katılma, tavsiyelerde bulunma ve çocuğun problemlerini tartışma, çocuğu disipline etme, çocuğa harçlık sağlama ve ebeveyn ile çocuk arasında bir anlaşmazlığın çözümünde çocuğa yardımcı olma olarak genellenebilir (Denham ve Smith, 1989: 346-347). Büyük ebeveynler ayrıca kendi çocukluklarına ve torunların ebeveyninin çocuk oldukları zamanlara, başka bir söylemle geçmişe dair anlatımlarıyla torunlarında ailevi ve de tarihsel bir bilinç uyandırır (Schmid, 2018: 59). Torunlarına bakım sağlama, sevgi ve şefkat gösterme, oyun oynatma, nasihat etme, kültürel mirası aktarma ve ebeveynler ile çocuk arasında arabuluculuk yapma gibi yaygın rolleri aracılığıyla torunların yaşamları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olan büyük ebeveynler, çocuğun yetişmesinde ve kişiliğinin gelişmesinde önemli kaynaklardır (Arpacı ve Tezel Şahin, 2015: 234). Ancak dünya çapında ailevi, ekonomik, sosyal bağlamlarda yaşanan değişiklikler, büyük ebeveynliğin görünümü kadar büyük ebeveynlerin yaygın rollerini de değişime uğratmıştır. Bunun bir sonucu olarak da günümüzde büyük ebeveynlik rolünün oynanış biçimi, birkaç on yıl öncesinde olduğundan farklılıklar göstermektedir (Timonen ve Arber, 2012: 1). Büyük ebeveynlik rolü, genellikle aile biriminin ihtiyaçları tarafından belirlenmekte ve özellikle ailevi krizlerin yaşandığı zamanlarda bu rol önem kazanmaktadır (Wood ve Liossis, 2007: 380). Geç modern, kentleşmiş toplumlarda farklılaşan ailevi bağlam, büyükanne ve büyükbaba davranışlarına ilişkin algılamaları çeşitlendirmektedir. Bu çeşitlilik Burgess (1960) tarafından büyük ebeveynlerin net bir beklenti ile bağlantılı olmayan sosyal statülerine atıfta bulunarak büyük ebeveynliğin “rolsüz rol” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 27). Diğer birincil aile rollerinin aksine büyük ebeveynliğe ilişkin normlar pek açık değildir. Büyükanne ve büyükbabalığın tasvir

edilmesinde kullanılan birçok terim de bu açıdan belirsizlik göstermektedir. Büyük ebeveynler genel olarak; ailenin devamlılığının sembolü, bir aile tarihçisi, bir danışman, rol model, besleyici, muhafız, değer aktarımcısı ve ebeveynler ile torun arasındaki hakem, kişiliğin inşasında katkı sağlayıcı birey olarak tanımlanmaktadır (Mehta ve Thang, 2012: 2-3). Bunların yanı sıra, zorluklarla karşılaştığında büyük ebeveynler hem duygusal hem de araçsal formda desteği sağlama yoluyla ailenin korunma ve desteklenme ihtiyacını da karşılamaları bakımından aile gözlemcisi olarak da betimlenir (Wood ve Liopsis, 2007: 380). Yaşanan ailevi krizlerde (hastalık veya boşanma gibi) torunlarınca yararlanılabilir olmak, ebeveynlik rolünde yetişkin çocuklara teşvik sağlamak ve çocukların ve ailelerinin ekonomik güvenliğine katkıda bulunmak, torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveyn davranışlarına ilişkin beklentilerden bazılarını oluşturmaktadır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 31-32). Genel olarak büyük ebeveynlerin torunları için oyun arkadaşı rolüne odaklanılırken, bazı çalışmalarda genel bir rol model, yaşlanma modeli ve akıl hocaları olarak işlevleri üzerinde durulur. Değerleri, etnik mirası ve aile geleneklerini hikâyeler aracılığıyla gelecek kuşaklara anlatmaları bakımından aile tarihçileri olarak konumlandırılmaları ise, popüler bir büyük ebeveynlik görünümüdür. Önemli bilgi ve deneyimleri aktarmaları, büyük ebeveynlerin aile içinde sosyalizasyon ajanları olarak yer almalarını ifade eder. Büyük ebeveynler ayrıca ailelerin çocuklar üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu durumlarda, ebeveynler ve çocuklar arasında bir tampon işlevi görerek bu olumsuz etkileri kendi olumlu etkileri aracılığıyla yumuşatabilirler (Denham ve Smith, 1989: 347). Büyük ebeveynlerin rollerine ilişkin çeşitlenen bu tanımlamalar, büyük ebeveynlerin aile içinde sergilediği rollerinin farklı bağlamlardan etkilendiğini kanıtlar niteliktedir. Bu bakımdan, “büyük ebeveynlik rollerini şekillendiren sosyal faktörler” başlığı altında büyük ebeveynlerin rol çeşitliliğinde etkin bir unsur olduğu düşünülen sosyal bağlam değerlendirilmiştir.

1.4.1. Büyük Ebeveynlik Rollerini Şekillendiren Sosyal Faktörler

1.4.1.1. Torun Sayısı

Büyük ebeveynlerin aile içinde nasıl konumlandıkları ve torunlarının hayatlarında üstlendikleri roller, sahip oldukları torunlarının sayısına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Büyük ebeveynlerin sahip oldukları torun sayısı arttıkça, torunlarıyla kurdukları temas azalma eğilimi gösterirken; azalan torun sayısı, daha uzun ve potansiyel olarak daha güçlü bağlar ile ilişkilendirilmiştir. Az sayıda toruna sahip olmak, büyük ebeveynlerin enerjilerini yakın hatta aynı yaşta çocuklar ve torunları arasında paylaşmak durumunda kalmasını engelleyerek daha güçlü ilişkilere olanak tanımakta, torun bakım

faaliyetlerine katılım düzeylerini artırmaktadır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 30; Armstrong, 2005: 9). Bununla birlikte yetişkin çocuklarının hemen hepsinden bir veya daha fazla toruna sahip olan büyük ebeveynlerin sadece tek bir yetişkin çocuğundan bir ya da daha çok toruna sahip olan büyük ebeveynlere kıyasla, en azından bir çocuklarından olan torunlarıyla daha sık temas halinde olma olasılıkları yüksektir (Timonen ve Arber, 2012: 11). Örneğin iki kız çocuğa sahip bir büyük ebeveyn çifti kızlarından birinin çocuklarının bakım faaliyetini üstlenip onlarla daha yakın ilişkiler geliştirirken, diğer kızlarının çocukları olan torunlarıyla daha sınırlı ve daha uzak ilişkilere sahip olabilir.

1.4.1.2.Yaş

Büyük ebeveynlerin aile içinde sergilediği rolleri çeşitlendiren bağlamlardan bir diğeri, yaştır. Hem torunların hem de büyük ebeveynlerin yaş aralıkları, büyük ebeveynlerin torun bakım sürecinde nasıl konumlandıkları ve torunları için hangi rolleri üstlendiklerini etkilemektedir.

1.4.1.2.1.Torunun Yaşı

Büyük ebeveynlerin torunlarının hayatlarında konumlanma şekilleri ve üstlendikleri roller, torunun yaşına bağlı olarak değişim gösterirken kurulan ilişkileri de biçimlendirir. Küçük çocuklar için genellikle doğrudan bakım sağlayıcı rolü üstlenen büyük ebeveynler, daha büyük çocukların hayatlarında sıklıkla bir sırdaş ve duygusal destek sağlayan bir akıl hocası gibi konumlanırlar. Ancak çocukların ne büyük ebeveynlerinin bakım hizmetlerine ihtiyaç duyacak kadar küçük olduğu, ne de büyük ebeveynlerini danışmanları olarak kabul edebilecekleri denli büyük sayıldıkları ergenlik dönemi, büyük ebeveynlerin bakıma ilişkin işlevlerini değişikliğe uğratmaktadır (Dunifon ve Bajracharya, 2012: 1171). Büyük ebeveynlerin torunlarını genel olarak kimlik gelişimi, ebeveynlerle ilişki ve yaşlanmaya yönelik tutumlar alanlarında etkilediği ergenlik, torunlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve bu bakımdan, büyük ebeveyn ve torun ilişkisinin doğasını biçimlendirebilmektedir (Wood ve Liopsis, 2007: 383).

Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki önemli fiziksel, bilişsel ve sosyal değişimleri içeren bir geçiş dönemi olan ve genellikle 11-18 yaş aralığında devam eden ergenlik döneminin çeşitli özellikleri, çocukların ebeveynleri ve büyük ebeveynleri ile bağımlılıklarını nasıl yönlendirdikleri üzerinde etki sahibidir. Ergenlerin ergenlik dönemlerindeki özerklik isteği ve tutarlı bir benlik kavramı ya da kimlik geliştirme mücadelesi, ebeveynleriyle olduğu kadar büyük ebeveynleriyle ilişkilerinin niteliğini de etkilemektedir. Bakım sürecinde torunların tutarlı, özerk bir kimlik geliştirme kaygıları büyük ebeveynlerinin değerleri ve

beklentileriyle çeliştiğinde çatışmalar ortaya çıkmaktadır (Dolbin-MacNab ve Keiley, 2009: 165). Ergenlikle birlikte genç bireyler yeni akademik ve mesleki ilgi alanları edinmek, önem kazanan akran gruplarına girmek, ilk romantik ilişkilerini kurmak ve genel olarak aile dışı etkinlikler içinde yer almak suretiyle hızlı bir değişim temposuna girerler (Villar vd., 2010: 283). Özellikle yükseköğrenime geçiş sürecine denk gelen geç ergenlik dönemi ergenlerin yetişkin yaşamına, yeni toplumsal bağlamların yönlendirmesine ve ailelerinden bağımsız olarak kendi bireysel kimliklerini oluşturma fırsatına katılımını temsil eder (Crosnoe ve Elder, 2002: 1090). Ortaokula başlama, geç ergenlik ve genç yetişkinlikte iş piyasasına giriş veya biriyle birlikte yaşama gibi belirli değişikliklerin büyük ebeveynler ve torunlar arasındaki iletişim ve paylaşılan değerler üzerinde zayıflatıcı bir etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Crosnoe ve Elder, 2002; Geurts vd., 2009; Geurts vd., 2012) mevcuttur. Artan yaş, özellikle orta kuşağın uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, çocuk ihmal ve istismarı, fiziksel, psikolojik ve davranışsal sorunlar nedeniyle büyük ebeveynlerin birincil bakımı üstlendiği durumlarda ilişkinin niteliğinde olumsuz bir etki yaratabilir. Ailesel bir kriz deneyimleyen çocukların faaliyetlerine ilişkin büyük ebeveynsel bir kısıtlamayla karşılaşmaları, ergenlik döneminde şiddetlenebilecek isyan ve başka sorunlara neden olarak büyük ebeveynlere torun yetiştirme kararlarını sorgulatan bir etki yaratabilir (Cox, 2008: 470). Söz konusu gelişimsel değişikliklerin büyük ebeveynler ve torunları arasındaki ilişkileri, özellikle de ebeveynlerin kuşaklar arasında bir köprü görevini görme eğiliminde olduğu ilişkileri zayıflatması olası (Villar vd., 2010: 283) olmakla birlikte, torunların yaşının artışıyla birlikte ilişkilerin daha derin hale geldiğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur.

Ergenlik süreciyle birlikte daha çok gönüllülük esasına dayalı hale gelen büyük ebeveyn-torun ilişkisinin (Villar vd., 2010: 283) doğası giderek daha derin iletişim, karşılıklı mübadele, rehberlik ve destek ile karakterize edilir bir hal almaktadır. Artan yaşla birlikte, büyük ebeveynlerin aile içinde miras aktarıcısı rolleri önem kazanır. Torunlar büyüdükçe torunlar ve büyük ebeveynleri arasındaki ilişki her iki kuşağın da aktif olarak verdiği ve aldığı anlamsal ve araçsal desteğin mübadelesiyle karakterize edilir bir nitelik kazanır (Wood ve Liopsis, 2007: 383; Kemp, 2005). Ayrıca, bu süreçte büyük ebeveynler için torunlarının hayatlarındaki danışman ya da aile içinde bir köprü rolleri belirginleşirken (Triado vd., 2005: 115-116); büyük ebeveynlere artık ihtiyaç duyulmayan belirli davranışsal boyutta (örneğin boş zaman etkinlikleri) ve rollerde (örneğin bakıcılık) ise azalmalar olmaktadır (Villar vd., 2010: 292-293). Bu bağlamda büyük ebeveynlerin aile içinde torunlarının yaşlarıyla bağlantılı olarak farklı roller üstlendikleri, torunlarının yaş bağlantılı zorluklarının bakım sürecini etkilediği ifade edilebilir.

1.4.1.2.2.Büyük Ebeveynin Yaşı

Sahip olunan torunların yaşı kadar bireylerin büyük ebeveynlere dönüştükleri yaş da büyük ebeveynlerin aile içinde torunlarına yönelik rollerini etkilemekte ve birbiriyle çelişen sonuçlar doğurabilmektedir. Büyük ebeveynlerin artan yaşının torunlarla ilişkisinin doğasını olumsuz yönde etkileyeceğini savunan görüşe göre büyük ebeveynlik, belirlenen büyük ebeveynlik yaş ortalamasının üzerindeki dönemlerde gerçekleştiğinde büyük ebeveyn ve torunlar arasında çatışmalar artmaktadır (Önol, 2013: 15). Bowers ve Myers, bu görüşün temsilcilerinden olan Pinson-Milburn ve arkadaşlarının (1996) orta yaş ve üzerindeki büyük ebeveynlerin torun bakım sorumluluğunu üstlenmeye ilişkin tutumlarının bu çatışmalara sebep olabileceğini savunduklarını aktarmıştır. Söz konusu yaşlardaki büyük ebeveynler, hem hayatlarında değişiklik yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktan çekindikleri, hem de kişisel ilgileri için ayıracakları zamanı azaltmak istemedikleri için genellikle torunlarının bakımını üstlenmek konusunda çok arzulu değillerdir (Bowers ve Myers, 1999: 304). Burgess'ün aktardığı üzere, Winefield ve Air (2010) her yaştan büyükanne ve babaların torunlarının bakımını üstlendiklerini ancak orta yaş ve üzerindeki büyük ebeveynlerin aksine, 55 yaşın altındaki büyük ebeveynlerin disiplin, bakımı üstlenme ve çocuk bakımıyla ilgili danışmanlık konularında daha fazla sorumluluk sahibi olduklarını ortaya koymuştur (2015: 72). Yaşça büyük büyük ebeveynlerin torunlarına bakım sağlama olasılıkları, potansiyel sağlık sorunları nedeniyle de sınırlı olabilmektedir (Dunifon ve Bajracharya, 2012: 1171). Buna ek olarak torunlarla görüşme sıklığının azalması, yakın ilişki kurma ihtimalini düşürmektedir (Önol, 2013: 15). Artan yaşla birlikte seyrekleşen görüşmelerin yalnız başına artan yaştan mı yoksa yaşın getirdiği daha zayıf sağlık koşullarından mı kaynaklandığı ise belirsizdir.

1.4.1.3.Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Büyük ebeveynlerin rollerini çeşitlendirerek büyük ebeveynler ve torunlar arasındaki ilişkinin niteliği üzerinde etkili olan diğer unsurlar, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olgularıdır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine kültürel normlar, cinsiyet rolü özellikleri ve erkek ve kadın rollerinin geleneksel görünüşleri gibi faktörler büyük ebeveynlerin rollerini ve dolaylı olarak da büyük ebeveynlerin torunlarla ilişkilerini çeşitlendirmektedir.

1.4.1.3.1.Büyük Ebeveynin Cinsiyeti

Bireyin, ait olduğu toplumun değerlerini kazanması, yaşadığı toplumun özelliklerini edinmesi, kültürünü öğrenip sürdürmesi, diğer bir deyişle, yaşam biçimini içselleştirilmesi toplumsallaşma süreciyle açıklanır. Bu sosyal süreç kapsamına kişiliklerin oluşması, bireylere

rollerinin benimsetilmesi, toplum içindeki benlikleri ve o toplumun diğer üyelerinin rollerinin öğretilmesi girer (Bauman, 2006: 41). Bireyler kendi kültürlerindeki beklentilere dayanak olan rolleri öğrenir ve bunu büyük ölçüde yerine getirirler (Giddens, 2005: 29). Ancak, kadın ve erkekler arasındaki psikolojik, kültürel ve toplumsal farklar, onların cinsiyetlerine uygun olduğu düşünülen toplumsal ölçüt ve beklentileri içselleştirmelerini gerektirir. Başka bir ifadeyle, kadınlar ve erkeklerin toplum içinde oynaması gereken “uygun” rolleri bizzat toplumun kendisi tarafından yapılandırılmıştır (Kurtuluş vd., 2004: 54). Geleneksel olarak kadınla ve erkekle ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade etmekte kullanılan toplumsal cinsiyet rolleri, aile içinde erkekler ve kadınların rollerini birbirinden ayırmıştır. Cinsiyete bağlı ailesel roller kapsamında toplumla bağ kurma (araçsal) rolü erkeğe/babaya aiten; aile içinde anlamlı roller ise kadınlar/anne ile ilişkilendirilmiştir. Aile içinde erkeğin en önemli rolü, ailenin maddi gereksinimlerini sağlamak ve eve ekmek getirmekken; kadının rolü ev işlerini düzenli bir şekilde yapmak ve çocuklara bakmaktır (Parsons’tan akt. Sayın, 1990: 54). Modern sanayinin gelişimi ile birlikte ev ve iş yerlerinin mekânsal ayrışmasıyla erkekler ev dışında istihdam edilmiş ve bu sayede kamusal alanda görünür olmuşlardır. Diğer yandan kadınlar ise çocuk bakımının ve evin düzeninin sağlanmasının sorumluluğunu yüklenerek özel alan ile eşleşmişlerdir. Bu durum, genellikle karşılığı ödenen ücretli işlerin erkeklere ait olduğuna, buna karşılık ev işleri, evde çocuk ve hasta bakımı, gönüllü hizmetler gibi karşılığı ödenmeyen işlerin ise kadınlara ait olduğuna işaret etmektedir (Başak vd., 2013: 19-20). Kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak belirlenmiş olan mevcut cinsiyet rolleri, büyük ebeveynler söz konusu olduğunda da geçerlidir. Büyük ebeveynin cinsiyeti, büyük ebeveyn davranışlarına ilişkin beklentilerin ne ölçüde karşılanacağını/nasıl sahneleneceğini şekillendirmektedir. Dolayısıyla büyük ebeveynlerin torunlarıyla ilişkilerinin, cinsiyete bağlı ailesel rolleri bağlamında geliştiği ifade edilebilir.

Kendilerine ihtiyaç duyulduğunda torunların yanında bulunma ve ebeveynlik rolünde yetişkin çocuklarına destek sağlama konusunda hem büyükanneler hem de büyükbabalar benzer bir tutum alma eğilimi gösterirler. Bununla birlikte, büyük ebeveynlerin görevinin çocukların ve ailelerinin ekonomik güvenliğine katkıda bulunmak olduğu görüşü, büyükbabalar arasında daha yaygındır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 32). Ayrıca, yakın arkadaşlıklar ve aile ilişkileriyle karakterize edilen büyükannelere karşılık büyükbabalar, araçsal konularla daha fazla ilgilidir. Bates büyükbabaların büyükbabalık rollerine ilişkin aile içinde oynadıkları araçsal rolleri; soy ve aile kimliği kazandırmaya yönelik çalışmalar, akıl hocalığı, maneviyat kazandırma çalışmaları, boş zamanların değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar ve gelecek planlamasına yönlendirme çalışmaları olarak kategorize etmiştir.

Atalarının köklerine bağlanma, nereden geldiğini bilme ve geçmiş nesiller hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacına karşılık veren soy çalışmaları sayesinde büyükbabalar torunlarına soy bilinci kazandırır. Büyükbabalar geçmiş aile olaylarını anlatarak, hayatlarına ilişkin anılar anlatarak, isimleri ve tarihleri söyleyerek ve torunlarına soy ağacını göstererek geçmiş hayata döndürür ve torunlarının aile mirasını öğrenmelerini sağlarlar. Aile kimliği çalışmaları soy çalışmasının devamı niteliğindedir. Büyükbabaları tarafından ailenin geçmişine ilişkin bilgi kazandırılan torunlar, büyükbabalarından aldıkları referansla bir aile olarak nasıl davranılacağını öğrenirler. Ailenin zengin kültürüne ilişkin bilinç edindikleri gibi, aileleriyle kültürel kimlik ve birlik duygusu da geliştirirler. Bu durum, büyükbabaların aile üyelerinin güçlü ailesel bağlar, ilişkisel istikrar, süreklilik, disiplin ve iletişim ihtiyaçlarına cevap verdiği anlamına gelir. Büyükbabalar, torunlarına aynı zamanda bir akıl hocası gibi hizmet ederler. Büyükbabaların kendinden bir parçayı gelecek kuşaklara aktarma isteğiyle ilişkili olan danışmanlık işi, büyükbabanın sahip olduğu bilgi ve becerilerin toruna aktarılmasından oluşmaktadır. Büyükbabalar torunlarının ve karşılıklı ilişkilerinin gelişimi açısından gerekli gördükleri becerileri kazandırmak için zaman ve enerjilerini torunlarına ayırırlar. Danışmanlık işleriyle bağlantılı olarak büyükbabaların torunlarına ilişkin üstlendikleri görevlerden biri olan yatırım yapma ya da torunları yatırımlara yönlendirme işi, torunların geleceğine yapılan zamansal, enerjisel ve finansal yatırımları ifade eder. Büyükbabalar, çeşitli sosyal yardım ve destekler sağlamak yoluyla torunlarının sosyal, beşeri ve finansal sermayelerini güçlendirirler ve gelecekte eğitimsel, mesleki ve mali başarıları için zemin hazırlamış olurlar. Büyük dedelerin torunlarının yön talebi, manevi rehberlik, sevgi ve rahatlık gereksinimlerine yanıt vermek için ortaya koyduğu zaman, enerji, merhamet ve sabrı ifade eden maneviyat çalışmaları, doğruluk ve dürüstlük gibi ahlaki davranışların torunlara kazandırılması anlamına gelir. Bunlara ek olarak maneviyat çalışmaları kapsamında dedeler, günlük sorunlara ilişkin torunlarına tavsiyelerde bulunurlar ve kriz zamanlarında yardım sağlarlar. Büyükbabalar, torunlarının boş zamanlarını nitelikli olarak değerlendirmelerinden de sorumludurlar. Bu süreçte büyükbabalar torunlarının keyifli ve eğlenceli deneyimlerini kolaylaştıran ya da bu deneyimlere fiilen katılan büyük ebeveynler olarak yer alabilirler. Her iki durumda da oyalama işi, torunların oynama ve eğlenmeye olan ilgisi ve buna duyulan ihtiyaca cevap verir. Torunlarına kitap, hikâye okuma, onlarla spor aktivitelerine katılma, televizyon izleme, dışarıda zaman geçirme biçiminde gerçekleştirdikleri boş zaman etkinlikleri yoluyla büyükbabalar torunlarının hayal gücü ve yaratıcılıklarını geliştirmelerine yardımcı olurlar (Bates, 2009: 334-346). Büyükbabaların torunlarına ilişkin üstlendikleri bu roller, büyükbabalık rolünün “aileye ilişkin en önemli rolü, ailenin maddi gereksinimlerini sağlamak,

eve ekmek getirmek ve araçsal ihtiyaçlara cevap vermek” biçiminde kabul gören erkeklik rolü doğrultusunda şekillendiğine işaret etmektedir.

Armstrong, büyükbabaların aile dışı alanlardaki görev odaklı katılımlarını vurgularken; büyükannelerin aile içi kişilerarası dinamikleri ve bu bağların niteliğini vurgulama eğiliminin daha yüksek olduğunu belirtir. Toplumların çoğunda büyükanneler, torunların sosyalizasyonu konusunda anahtar katılımcılardır. Torunlarına sosyal bakım ve destek sağlamak, dedelerden çok büyükannelerin görevlerindendir. Özellikle coğrafi olarak yakın mesafede olan büyükanneler torunlarının bakımına daha çok dahil olmaktadır (Armstrong, 2005: 10). Kadınların toplumların çoğunda, aile/akrabalık muhafızları gibi davranmak üzere toplumsallaştırılmaları, erkeklere kıyasla çocukları ve torunlarıyla duygusal olarak daha yakın olma ve genç torunlarının hayatlarında önemli figürler haline gelme ihtimallerini yükseltmektedir (Timonen ve Arber, 2012: 8). Kadınlarca yerine getirilen akrabalık koruyuculuğu, aynı zamanda anne tarafından bağların baba tarafından olanlara kıyasla önemini artırabilmektedir (Danielsbacka vd., 2015: 893). Arpacı ve Tezel Şahin tarafından yaşlı bireylerin yaşlı-çocuk etkileşimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacı ile yürütülen araştırmanın sonuçları, büyükannelerin büyükbabalardan çok daha fazla olarak kendilerine ihtiyaç duyulduğunda torunlarına seve seve bakma ve torunlarını şımartma eğiliminde olduklarını ortaya çıkarmıştır (2015: 243). Büyük ebeveyn-torun ilişkilerini cinsiyet temelinde ele alan çalışmalarda büyükanneler, çocuk bakımına etkin olarak katılımları sayesinde, büyükbabalara kıyasla torunlarıyla daha yakın duygusal bağlar ile ilişkilendirilmiştir (Xu vd., 2014: 229; Svensson-Dianellou vd., 2010: 260). Bu ve benzeri bulgular, büyük ebeveyn-torun bağının anne soylu kurulduğu ve büyükannelerle kıyaslandığında büyükbabaların bakım faaliyetine dahil olma derecelerinin daha düşük olduğu görüşüne temel hazırlar. Torun bakımında toplumsal cinsiyet kaynaklı bu farklılıkların etkinliği, bakım süresi ve medeni durumla bağlantılı olarak değişiklik göstermektedir.

Bakımın sık sık ya da günlük bir nitelik kazanması, torun bakımında cinsiyet farklılıklarını belirginleştirir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, 1. kuşaktaki evlilik durumunun bakımı sağlayan esas kişiyi saklayabilme ihtimalidir. Torunlarının bakım sorumluluklarını yerine getirme görevi çoğunlukla başlı başına büyükannelerdeyken; büyükbabalar büyükannenin bakım sağlamasıyla dolaylı olarak bakıma dahil olup, “bakım sağlayıcı” olarak etiketlenebilirler (Herlofson ve Hagestad, 2012: 36-37). Buna ek olarak Hank ve Buber (2009) büyükannelerin medeni durumlarının torunlarına bakım sağlama sürecini etkilemediğini, ancak yalnız yaşayan büyükbabaların evli büyükbabalara kıyasla bakım verme ihtimallerinin azaldığını ortaya koymuştur (akt. Arpino ve Bordone, 2014: 339).

Uhlenberg ve Hammill tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada (1998) evli büyük ebeveynlerin torunlarıyla sık teması sürdürme ihtimallerinin daha yüksek olduğu, bunu dul, yeniden evlenen ve boşanmış büyük ebeveynlerin takip ettiği bulgulanmıştır. Aile düzenlemelerine ilişkin farklılıklar, büyükannelere kıyasla büyükbabaların torunlarıyla ilişkilerinde daha belirleyicidir; boşanmış büyükbabalar torunlarıyla en düşük temas seviyelerine sahip olma eğilimindedirler (akt. Timonen ve Arber, 2012: 8-9). Sigurdardottir ve Juliusdottir'in İzlandalı büyük ebeveynler ve torunlarından oluşan bir örneklem grubuyla yürüttükleri bir çalışmada da diğer ülkelerden edinilen verilerle uyumlu olarak evli büyükbabaların, yalnız yaşayan büyükbabalara kıyasla torunları ile temasa geçme ve onlara duygusal destek sunma ihtimalinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (2013: 129). Bu durum, büyükannelerin teması teşvik edenler olduğunu göstererek aile etkileşiminde toplumsal cinsiyetin etkisini yansıtıyor görünmektedir. Büyükanneler torunlarıyla yakın ve sıcak ilişkiler kurup, bu ilişkilerini sürdürme ve torunlarının fiziksel bakım ihtiyaçlarına cevap verme eğilimi göstererek geleneksel kadınlık rollerini yerine getirmektedirler. Diğer yandan, torunun bakım gereksiniminden maddi ihtiyaçlarına öncelikli cevap verme eğilimi göstermeleri bakımından büyükbabalar, araçsal rollerle tanımlı geleneksel erkekliğe uygun hareket etmiş olurlar. Buradan hareketle, büyük ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillenen büyükbabalık ve büyükannelik rolleri geliştirdikleri ve bir bakıma toplumsal cinsiyet rollerini de pekiştirdikleri ifade edilebilir.

1.4.1.3.2.Torunun Cinsiyeti

Büyük ebeveynler kadar torunların cinsiyetleri de büyük ebeveynlerin aile içinde nasıl konumlandıklarına etki etmektedir. Bazı araştırmacılar (King ve Elder, 1995; Mueller vd., 2002) büyükannelerin ergen erkek torunlarına kıyasla ergen kız torunlarının üzerlerinde daha fazla etki yarattıklarını ve böylece duygusal açıdan kız torunlarının hayatlarına daha fazla dahil olduklarını savunmaktadırlar (akt. Timonen ve Arber, 2012: 11). Saşto ve Yasuda (2009) kız torun ve büyük ebeveyn arasında kurulan görece daha yakın ilişkinin, ebeveynlerle kurulan bağlardan kaynaklandığını belirtir. Kız çocukların erkek akranlarına kıyasla ebeveynleriyle daha yakın ilişkilere sahip olmalarının, büyük ebeveynleriyle görece daha sık temas sonucunu doğurduğunu ifade eder (akt. Öno1, 2013: 19). Kız torunlar ve özellikle de anne tarafından büyükannelerle kurulan yakın ilişkilerin yanı sıra, bazı araştırmacılar (ör. Cherlin ve Furstenberg, 1992) dedelerin kız torunlarından ziyade erkek torunlarıyla daha ilgili olduklarına ilişkin kanıtlar sunarak büyük ebeveyn-torun ilişkisinde torunun cinsiyetinin önemini ortaya koymuştur (akt. Dunifon ve Bajracharya, 2012: 1172). Erkek torunlardan

ziyade kız çocukların ebeveynleriyle kurdukları sıcak ilişkilerin büyük ebeveynleriyle kurdukları samimi ilişkilerin aracı olduğu, diğer yandan dedelerin erkek torunlarla görece daha ilgili olduklarına ilişkin araştırma verileri, cinsiyetin torunlar ve büyük ebeveynleri arasındaki ilişkinin doğasına etki ettiğine işaret etmektedir. Bu bakımdan, büyük ebeveynin cinsiyeti gibi, torunun cinsiyetinin de büyük ebeveynlerin torunlarına ilişkin oynadıkları rolleri ve bağlantılı olarak torunlarıyla ilişkilerini şekillendirdiği ifade edilebilir.

1.4.1.4.Orta Kuşak ve Soy

Yaşanan sosyal, demografik ve tarihsel dönüşüm, çok kuşaklı aile yaşamında önemli değişiklikler yaratarak ailenin yeni formlar üstlenmesine sebep olmuştur. Yaşanan değişimler aileyi önemli ölçüde dönüştürmüş olsa da aile hala anahtar bir kurum, önemli bir konum ve yaşam boyu sosyalizasyon ajanı olarak varlığını sürdürmektedir. Yaşam seyri yaklaşımının aile yaşamının karşılıklı bağlılık üzerindeki vurgusu ile uyumlu olarak, ailenin bir sosyalizasyon ajanı olması, ailenin kuşakları arasındaki karşılıklı etkilerine ve uzun yaşama işaret etmektedir. Kuşaklar arası aktarım sosyal, duygusal ve psikolojik olgularla ilgili kalıpların aile içinde kuşaktan kuşağa aktarımı yoluyla ailevi değerler, tutumlar ve davranış modellerinin kuşaklar boyunca tekrarlandığını ifade eder. Bu durum çocuklar, ebeveynler ve büyük ebeveynler arasındaki etkileşim kalıplarının kuşaksal olarak aktarıldığı ve yeniden yaratıldığı anlamına gelmektedir. Bu bakımdan aile geçmişi, büyük ebeveyn ve torun bağlarının içeriği ve doğasına ilişkin açıklayıcı bir temel sağlar (Kemp, 2007: 859-860). Diğer bir ifadeyle, büyük ebeveyn rolleri kişinin kendi büyük ebeveynlerinin modellenmesi yoluyla sosyalleşir. Bu roller zaman içinde müzakere edilebilir nitelikte olsalar dahi, büyük ebeveynlerin kendi büyük ebeveynlerine ilişkin çocukluk hatıraları büyük ebeveyn-torun ilişkisinde etkili bir faktördür. Birinin kendi büyük ebeveynine ya da ebeveynine ilişkin negatif değerlendirmesi, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin değerine ilişkin daha olumsuz bir algıya kapılmasına ya da bu ilişkiden vazgeçmesine yol açabilir (Whitbeck vd., 1993: 1026). Diğer yandan büyük ebeveynlerle korumacı bir ilişki geçmişine sahip olmak, bağlı ya da ilgili bir büyük ebeveyn olma olasılığını arttırabilmektedir (Kemp, 2007: 859-860). Ancak büyük ebeveynlerin kendi büyük ebeveynlerine ilişkin deneyimleri, sergiledikleri büyük ebeveynlik stilini etkilese de kuşaksal aktarım bağlamında bu ilişkinin niteliğinde esas belirleyici olanın orta kuşak olduğu ifade edilebilir.

Büyük ebeveynler ve torunları genellikle ikili (bir torunla ilişkili bir büyük ebeveyn) olarak düşünülmekle birlikte gerçekte, “bitişik olmayan” nesiller arasındaki ilişkiye orta kuşaklar aracılık etmektedirler. Orta kuşak, torunlar ve büyük ebeveynleri arasında ilişkisel

bir köprü gibi işlev gören, büyük ebeveynin yetişkin çocuğu ve onun hayat arkadaşı veya eşini ifade etmektedir. Orta kuşağın kuşaklar arasında bir köprü gibi işlev gören niteliği, Gladstone'un (1989) büyük ebeveyn-torun ilişkilerini "aracılı" olarak tanımlamasına neden olmuştur. Qohnson (1998) ise bu tanımı daha da ileri götürerek söz konusu ilişkiyi "türetilmiş" olarak nitelendirmiştir (Timonen ve Arber, 2012: 9). Büyük ebeveyn-torun ilişkisine ilişkin bu tanımlama, orta kuşağın büyük ebeveynlerle sürdürdükleri ya da sürdüremedikleri ilişkiler yoluyla torunlar ve büyük ebeveynleri arasındaki ilişkiye aracılık ettiklerine işaret eder (Xu vd., 2014: 228). Başka bir ifadeyle, orta kuşak biyolojik ebeveynler, evlilik bağıyla edindikleri ebeveynler ve çocuklarıyla kurduğu bağlar yoluyla büyük ebeveyn-torun ilişkisine etki ederek, temas sıklığını ve yakınlığı kolaylaştıran ya da engelleyen bir köprü gibi işlev görmektedir (Monserud, 2010: 368). Büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliği açısından belirleyici bir unsuru oluşturan orta kuşağın söz konusu ilişkiye etkisi, kuşaksal aktarım bağlamında biyolojik ebeveynleri ve evlilik yoluyla edindikleri ebeveynlerine ilişkin deneyimleri ve onlarla ilişkileri temelinde şekillenmektedir.

Yaşam seyri teorisinde iddia edildiği üzere ebeveynler ve büyük ebeveynler arasındaki karşılıklı ilişkiler, büyük ebeveyn- torun ilişkisini pek çok açıdan etkiler. Büyük ebeveynlerin torunlarıyla etkileşimlerinde anne-babalar, torunlara erişimi denetleyen ve izleyen bir denetçi olarak görev yapmaktadırlar (Dunifon ve Bajracharya, 2012: 1189). Orta kuşağın ebeveynleriyle ilişkilerine ilişkin olumsuz çocukluk hatıraları, ebeveynlerinin kendi çocukluklarında sahneledikleri ebeveynlik rolünü ilgisiz olarak algılamaları, yetişkinliklerinde ebeveynleriyle daha mesafeli ilişkiler geliştirmelerine yol açarak, büyük ebeveyn-torun ilişkilerinin niteliğini de bu yönde biçimlendirmektedir. Çocukluklarına ilişkin olumsuz deneyimlerini ya da kendileri ile aileleri arasındaki duygusal mesafeyi hatırlayan ebeveynler, torun ve büyük ebeveynleri etkileşime teşvik etmek veya söz konusu ikili arasında etkileşimi sağlamak için daha az motivasyona sahip olabilirler, hatta temas ve etkileşime aktif bir şekilde ket vurabilirler (Whitbeck vd., 1993: 1027). Ebeveynlerin söz konusu ilişkideki denetleyici rolü, özellikle ebeveynlerin büyükanne ve babaların çocuğa uygun bakımı sağlayabileceğine güvenmediklerinde ya da ebeveynsel boşanmanın bir sonucu olarak çocuklarını etkileyebileceklerini düşündüklerinde ortaya çıkabilir ve büyük ebeveynlerin torunlarıyla yakın ilişkiler kurmaları önünde engel oluşturur (Danielsbacka vd., 2015: 892). Diğer yandan, duygusal yakınlığın aile üyeleri arasında daha fazla yardım ve daha az çatışmayı ifade etmesi bakımından, ebeveynler kendi biyolojik ebeveynleriyle (çocuğun büyük ebeveyni) yakın ilişkilere sahip olduklarında torunlarla büyük ebeveynleri arasındaki etkileşimi kolaylaştırıcı bir rol oynarlar (Goodman ve Silverstein, 2001: 567; Dunifon ve

Bajracharya, 2012: 1189). Whitbeck ve arkadaşları (1993) tarafından yürütülen bir çalışmada, orta kuşağın kendi ebeveynlerine yönelik kişisel duygularının, genellikle büyük ebeveyn ve torunlar arasındaki ilişki kalitesini etkilediği görüşünü destekleyen bulgular edinilmiştir. Ebeveynlerin, büyük ebeveyn ve torun kuşağı arasındaki temas aracılık ederek çocuklarının büyük ebeveynleri ve büyük ebeveynlerinin kendi hayatlarındaki rollerine ilişkin algılamalarını değiştirdiği saptanmıştır (Whitbeck vd., 1993: 1032-1033). Büyük ebeveynlerin torunlarının ebeveynleri olan yetişkin çocuklarıyla geliştirmiş oldukları duygusal yakınlık büyük ebeveynler ve torunları arasında da yineleniği gibi, büyük ebeveynler ve orta kuşak arasındaki eskiden gerilimli olan ilişkilerin gelişim göstermesi de büyük ebeveyn-torun ilişkileri üzerinde olumlu değişiklikler yaratabilmektedir (Xu vd., 2014: 228). Whitbeck ve arkadaşları duygusal açıdan yakın büyük ebeveyn-ebeveyn bağının büyük ebeveynler ve torunlar arasında da yinelenmesine aile sürekliliği bağlamında bir açıklama getirerek büyük ebeveynlerin torunlarıyla yakın ilişkiler kurmalarını, yetişkin çocuklarıyla geçmişte kurdukları yakın ilişki modeline dayandırmıştır (Whitbeck vd., 1993: 1027). Hodgson, (1992) duygusal açıdan yakın büyük ebeveyn-torun ilişkisini yakın ilişki modelinin sürdürülmesinin yanı sıra, torunların ebeveynleri ile büyük ebeveynleri arasında algıladıkları bu ilişkisel tarzı modellemesine dayandırmaktadır (akt: Xu vd., 2014: 228). Genel olarak, ebeveynlerin arabuluculuk rolleri ile ilgili bulgular, ebeveynler ve büyük ebeveynler arasındaki yüksek kaliteli ilişkilerin, torunlar ile büyük ebeveynleri arasında daha fazla temas ve duygusal yakınlık ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Büyük ebeveyn ve torunlar arasındaki ebeveyn eksenli ilişkiler, ayrıca büyük ebeveynsel yatırım (grandparental investment) için de belirleyicidir. Teorik olarak ebeveynsel yatırım teorisinin bir uzantısı olan ve büyük ebeveynlerin çocukları ve torunları için sağladığı her türlü kaynağı (bakım, zaman, duygusal destek ve mali yardım) ifade eden büyük ebeveynsel yatırım, ebeveyn ve büyük ebeveynler arasındaki ilişkilerin niteliğine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Orta kuşağın kendi ebeveynleriyle kurduğu zayıf ilişkiler, büyük ebeveynlerin torunlarına arzulanan tüm yatırımları özgürce yapabilmeleri önünde engel oluşturur. Alıcı (çocuk) tarafından nadiren reddedilen ebeveyn yatırımlarından farklı olarak, büyükanne ve babanın yatırımı kısmen veya tamamen torunların ebeveyni tarafından reddedilebilir (Danielsbacka vd., 2015: 892). Bu bakımdan, ailenin ilişkisel geçmişinin ebeveynlerin büyük ebeveynler ile torunları arasındaki ilişkideki yönlendirici rolünü tetikleyerek çağdaş büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğine etki ettiği ifade edilebilir. Büyük ebeveyn kuşağına ilişkin deneyimleri, ilişki geçmişi ve mevcut ilişkileri yoluyla orta

kuşak, büyük ebeveyn-torun ilişkisinde etkili bir rol oynayarak söz konusu ilişkiyi şekillendirmektedir.

Büyük ebeveyn-torun ilişkileri üzerindeki orta kuşak etkisinin önemli bir yönünü temelde toplumsal cinsiyete bağlı olan soy oluşturmaktadır. Çiftler evlilik yoluyla yeni bir aile kurarlarken bir yandan da pek çok yeni aile üyeleri edinmektedirler. Bu kazanım, çiftlerin çocuk sahibi olmalarıyla birlikte büyük ebeveyn ve torunlar arasında ayrı bir ilişki formunu ortaya çıkarabilir; çocuklar bir ailenin yerine diğerinin kalıplarını sürdürmeyi ve öbürünükileri aksatmayı seçebilirler. Bu bakımdan orta kuşağın kendi soylarından olan ebeveynleriyle çocuklarının ayrı ayrı nasıl ilişki kuracaklarını müzakere etmelerine ihtiyaç vardır. Bu süreçler kuşaklararası büyük ebeveyn torun ilişki kalıplarının hem sürdürülmesi hem de sekteye uğramasında etkiye sahiptir (Kemp, 2007: 878). Bu bağlamda, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin anne ya da baba soylu yapılanması, bu ilişkideki orta kuşak etkisinin bir yönünü oluşturmaktadır.

Doğu toplumlarında, özellikle de Çin’de erkek çocukların aile mülklerini devraldığı ve aile soyunu sürdürme sorumluluğunu taşıdıklarına ilişkin güçlü bir ataerkil norm vurgulanmaktadır. Bu bakımdan da yetişkin oğulların üç nesilden oluşan ailede baba soylu temeli temsil ederek, büyük ebeveyn-torun ilişkilerinin güçlü arabulucuları olmaları beklentisi vardır. Baba tarafından büyük ebeveynlerle sağlam temelli bağlar, güçlü ataerkil yapılanmanın olduğu Doğu toplumlarının yanı sıra, Birleşik Devletler dahil Batı toplumların kırsal kesimlerinde de görülür (Xu vd., 2014: 229). Bununla birlikte, Batı toplumlarının genelinde, anne soyundan büyük ebeveynlerle kurulan ilişkilerin torunlar tarafından baba soyundan büyük ebeveynlerle kurulan ilişkilerden daha önemli bulunması bakımından ana soylu yanlılık söz konusudur. Anneler ve kızları arasındaki güçlü ilişkilerde temellenen ana soylu yanlılık, yetişkin kızlar ve aileleri (özellikle anneleri ve anneanneleri) arasında daha sık etkileşim ve karşılıklı destek sağlanmasında görünür olmaktadır (Timonen ve Arber, 2012: 10). Anne tarafından büyükannele, bakım sürecine en yoğun dahil olanlar olmaları bakımından torunlarıyla en yakın ve en etkili teması kuranlardır. Anne soylu büyükannelele kurulan sıcak ilişkileri, yoğun olarak çocuk bakım hizmeti sunan eşleri dolayısıyla anne soylu dedelerle kurulan ilişkiler izlemektedir. Torunlarla kurulan yakın ilişki hiyerarşisinde sırasıyla babaanneler ve baba soylu dedeler, anne soylu büyük ebeveynlerin altında yer almaktadır (Arpino ve Bordone, 2014: 339). Evrim bilimciler, bu ilişkinin temellerini kalıtıma dayandırarak bir açıklama getirmeye çalışırlar. William Hamilton’ın (1964) insanların birbirlerine kalıtsal ilişkinin derecesine bağlı olarak yatırım yaptıklarını ortaya koyan kapsayıcı uyum teorisinden (theory of inclusive fitness) yola çıkarak, küçük çocuklara

yatırımın ölçüsünü belirleyen, torunlarla paylaşılan ortak genler olduğunu savunurlar. Farklılaşan büyük ebeveynsel yatırım için sunulan ilk evrimsel açıklama babalık belirsizliği veya babaların anneler gibi çocuğun kendileriyle ilişkili olduğundan emin olamayacakları gerçeğine odaklanmıştır. Bu durum kuşaklar arası ilişkileri de belirsiz hale getirmektedir: Torunun genetik olarak kendisiyle ilişkili olduğundan kesinlikle emin olan anneannelere karşılık, hem anne tarafından dede hem baba tarafından anne potansiyel olarak belirsiz bir genetik bağlantıya sahiptir. Baba tarafından büyükbaba ise belirsiz iki bağa sahiptir. Bu bakımdan, torunlarıyla kalıtsal olarak en yakın olduğu belirli olan anne soylu büyükanneler torunlarına daha çok yatırım yapar ve bu durum torunlarıyla daha sıcak ilişkiler geliştirme olasılıklarını artırır (Danielsbacka vd., 2015: 890-892). Diğer yandan torunlar ve anne soylu büyük ebeveynler arasındaki görece yakın ilişkiyi kabul etmekle birlikte, gerçekte torunların en yakın hissettikleri anne veya baba soylu bir aile hattı olmadığını, bu ilişkinin ebeveynler ve büyük ebeveynler arasındaki ilişkiye bağlı olarak şekillendiğini belirten görüşler de mevcuttur. Örneğin Saşto ve Yasuda (2009) erkek çocukların kendi ebeveynlerine daha fazla zaman ayırmaları halinde mevcut anne soylu yanlılığın görünmeyebileceğini, torunların baba soylu büyük ebeveynleriyle daha fazla temas kurmalarını mümkün kılan bu durumun söz konusu kuşaklar arasındaki ilişkileri de yakınlaştırabileceğini savunur (akt. Öno1, 2013: 20-21). Ancak torunlar ve büyük ebeveynler arasındaki ilişkiyi yönlendiren ebeveyn ve büyük ebeveyn ilişkisinin, büyük ebeveynlerin torun bakımına katılımları doğrultusunda şekillenmesi, anne soylu yanlılığı pekiştirir görünmektedir.

Anne tarafından büyükannein çocuk için son derece önemli olduğu durumlarda, baba da bu büyükanneye yaklaşır. Anneannelerin yoğun ve düzenli çocuk bakımı sağlamaları, hem annelerin hem de babanın genetik ilişkiden ya da üretici paydan bağımsız olarak onu daha çok görmeleri ve ona karşı sevgilerinin artması sonucunu doğurur. Her ne kadar kendi biyolojik ebeveynleriyle ilişkilerini yakın olarak algılayan genç erkeklerin bu ilişkinin niteliğine güvenerek çocuk sahibi olmayı düşünme olasılıkları daha yüksek olsa da, gerçekte çocuk sahibi olan erkekler kendi ebeveynlerindense eşlerinin ebeveynleriyle daha yakın hale gelirler. Bir büyük ebeveyni diğerlerine tercih etmenin evrimsel sebebi, ebeveynlerin bakım sağlayıcının güvenilirliğini ve motivasyonunu değerlendirmesidir. Bu bakımdan daha torunun doğumundan önce torun bakımına dahil olan anne soylu büyük ebeveynlere karşı duygusal bir yakınlık duyulabilir. Ebeveynliğe geçiş öncesinde çocuk bakım pratiklerinin ailede nesiller arasında iletilir olması bakımından ebeveynler çocuk yetiştirme uygulamalarında kendi biyolojik akrabalarıyla daha az çatışma yaşayacaklarını düşünerek bakım sağlayıcı ebeveynin kendi biyolojik soylarından olmasını tercih ederler. Ancak özellikle erkekler için bireyin

kendi ebeveyni ve evlilik yoluyla edindiği ebeveynlere duygusal yakınlığı, ebeveynliğe geçiş sonrasında farklılaşabilir (Danielsbacka vd., 2015: 901). Bu bağlamda ebeveynlerin çocuklarının refahı için en faydalı olduklarını düşündükleri ebeveynlerle duygusal bağlarının arttığı, bakıma en çok dahil olanlar anne soylu büyükanneler olduğu için büyük ebeveyn-torun ilişkilerinde anne soylu yanlılığın görüldüğü ifade edilebilir. Ayrıca, torunların gerek anne soylu gerek baba soylu büyük ebeveynlerle kurdukları ve sürdürdükleri ilişkilerin niteliğinde orta kuşağın büyük ebeveyn kuşağına ilişkin deneyimleri, ilişki geçmişi ve mevcut ilişkilerinin belirleyici olduğu belirtilebilir.

1.4.1.5.Eğitim Düzeyi

Eğitim bir toplumun hâkim değerleri ve düşünce alışkanlıklarını anlamayı sağlayan bir öğrenme sürecine işaret etmektedir. Toplumun temelini oluşturan davranış kalıplarının kuşaktan kuşağa aktarımının aracı olan eğitim, okullarda örgütlü bir biçimde verilmektedir. Bireyin ait olduğu toplumun değerlerini, davranış örüntülerini öğrenmesi eğitim kurumları aracılığıyla sağlandığı gibi (Tatlıdil, 1993: 14-15) aile de bu değerlerin genç kuşaklara aktarılmasının aracıdır. Aile içinde anne babalar kadar büyükanne ve büyükbabalar da çocuğun toplumsal değerleri kazandırılması sürecinde rol oynamaktadır (Giddens, 2005: 27-28). Yükseköğrenim görmüş büyük ebeveynler torunlarına eğitimsel alanda danışmanlık yapmak için gereken deneyime sahiptirler ve paylaşılan deneyim sayesinde torunlarıyla ortak zeminleri artar. Eğitimli büyükanne ve büyükbabalar, özellikle ergenlik çağındaki torunları için iyi birer rehber konumundadır. Böylece, torunların yükseköğretime geçişi, daha az eğitimli büyük ebeveynlere kıyasla eğitimli büyük ebeveynin danışmanlık rolünü artırarak torunlarıyla ilişkisinde olumlu etkiye sahiptir (Crosnoe ve Elder, 2002: 1090). Kabul edilir, onaylanan toplumsal değerlerin küçüklükten itibaren çocuğa kazandırılması ve çocuk için “doğru rol model” olabilmeleri, çoğu durumda büyük ebeveynlerin eğitim seviyeleriyle bağlantılı olabilmektedir. Üstelik torunların yaşı büyüdükçe okul ve eğitim temelli ihtiyaçlarına cevap verebilmek, büyük ebeveynlerin ancak yeter düzeyde eğitimli olmalarıyla mümkün olabilmektedir.

1.4.1.6.Coğrafi Mesafe

Coğrafi mesafe, büyük ebeveynler ve torunları arasındaki temas sıklığının önemli bir belirleyicisidir. Aile üyeleri arasındaki coğrafi mesafe, büyük ebeveyn-torun ilişkisinde iki yönlü bir etkiye sahip olabilmekte; aile fertleri birbirleriyle geçinemedikleri için mekânsal olarak uzakta yaşamayı seçebildikleri gibi, coğrafi uzaklık nedeniyle daha mesafeli ilişkiler geliştirebilmektedirler (Timonen ve Arber, 2012: 12). Coğrafi uzaklık, aynı zamanda

duygusal dayanışma ile de ilişkilidir. Çalışmalar büyük ebeveyn torun ilişkisinin kalitesinin sık temasa bağlı olduğunu, torunlarına daha yakın mesafede yaşayan büyük ebeveynlerin coğrafi olarak uzakta olan büyük ebeveynlere kıyasla torunlarıyla daha sık etkileşime girme ve kendilerini torunlarına daha yakın hissetme eğilimi gösterdiklerini ortaya koymuştur (Baydar ve Brooks-Gunn, 1998: 392; Dunifon ve Bajracharya, 2012: 1172). Amerika'da olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı bireyler üzerine yürütülen çalışmalar, yaşlıların genellikle çocuklarından biriyle yaşadıklarını göstermektedir. Çocuklarından ayrı yaşama eğilimi sergileyenlerin ise çoğunlukla çocuklarına yakın mesafelerde oturmakta olduğu, bu durumunun torunların da dahil olduğu kuşaklar arası etkileşim ve yakınlaşmaları kolaylaştırdığı belirlenmiştir (Arpacı ve Tezel Şahin, 2015: 233). Ancak, coğrafi mesafenin torun-büyük ebeveyn ilişkisinde etkin bir faktör olduğunu ortaya koyan çalışmaların varlığına rağmen, bu değişken söz konusu ilişkisinin niteliğinde tek başına belirleyici değildir.

Ferguson ve arkadaşları, aile üyeleri arasındaki fiziksel mesafenin büyük ebeveynler ve torunlarının temas sıklığına ilişkin bir çıkarımı mümkün kılmakla birlikte, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin kalitesinde belirleyici olmadığını savunmuş, bu tezlerine gerekçe olarak da söz konusu ilişkinin günümüzde e-posta, mektup ve telefon görüşmeleri ile korunabilirliğini göstermiştir (Ferguson vd., 2004: 12). Ferguson ve arkadaşlarının bu iddiasını destekler biçimde Harwood, öncelikli iletişim yolu kabul edilen yüz yüze iletişimin ardından sıklıkla tercih edilen ikinci seçenek olan telefonla temas yoluyla büyük ebeveyn-torun ilişkisinin korunduğunu ortaya çıkarmıştır. Blok ise büyük ebeveynler ve torunlar arasında teması sağlayan bu iletişim kanallarının kullanımının cinsiyete bağlı olarak farklılık gösterdiğini, torunların evlerine yapılan ziyaretlerin yanı sıra telefon aramalarının büyükanneler arasında daha yaygın olduğunu belirlemiştir (akt. Önel, 2013: 13). Buradan hareketle, coğrafi yakınlığın büyük ebeveynler ve torunları için yüz yüze teması kolaylaştırarak daha yakın ilişkilere zemin hazırlayabildiği ancak söz konusu ikili arasındaki duygusal yakınlığın ön koşulunun fiziksel yakınlık olmadığı ifade edilebilir. Fiziksel yakınlık sık etkileşimi kolaylaştıran bir unsur olmakla birlikte, büyük ebeveynler için iletişimin sürdürülebilmesinin tek aracı olarak işlev görmemektedir. Ancak, torunlarla iletişimlerini hangi kanallarla sürdürecekleri noktasında ise büyükanneler ve büyükbabaların seçimlerinin değişkenlik gösterebildiği belirtilebilir.

1.4.1.7.Bakım Süresi ve Bakımın Niteliği-Yoğunluğu

Büyük ebeveynlerin rollerini, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğini, bu ikilinin karşılıklı bağılıklarını etkileyen etmenlerden bir diğeri, birlikte geçirilen süredir. Torunlarıyla daha erken dönemde ilgilenmeye başlayan büyük ebeveynlerin hayatlarının sonraki dönemlerinde torunlarıyla daha güçlü ilişkilere sahip olma eğilimi sergilemeleri, birlikte vakit geçirmeye ilişkin erken deneyimin büyük ebeveyn-torun ilişkisinde kalıcı etkilere sahip olduğunu ortaya koyar (Xu vd., 2014: 229). Çocukluk çağında oluşan duygusal yakınlık, torunların yetişkinliğe eriştiği zamana kadar sürebilmektedir (Wood ve Liossis, 2007: 384). Erken dönemde başlayan ve uzun bir geçmişe sahip olan ilişkiler, büyük ebeveynlerin torunlarıyla duygusal yakınlıklarına temel oluştururken, birlikte geçirilen süreyi belirleyen esasen bakımın hangi nitelikte sağlandığıdır. Anne, aile ya da çocuk koruyucu olarak konumlanan büyük ebeveynlerin bakım faaliyetine dahil olma dereceleri değişkenlik gösterirken, bu durum birlikte geçirilen süreyi de etkilemekte ve torun-büyük ebeveyn ilişkisini biçimlendirebilmektedir.

18 yaş ve altındaki torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen ve orta kuşakla birlikte yaşamayan büyük ebeveynlere atıfta bulunan çocuk koruyucu büyük ebeveynler, genellikle yetiştirdikleri torunlarına yakın hissetme ve onlarla ilişkilerini yakınlık, paylaşılan faaliyetler, güven ve karşılıklı destekle ilişkilendirme eğilimi göstermektedir. Özellikle koruyucu/vekil büyük ebeveynlik uygulamasının yasal bir zemin kazandığı durumlar, büyük ebeveyn-torun ilişkilerinin daha yakın bir nitelik kazanmasını kolaylaştırmaktadır (Dolbin-MacNab ve Keiley, 2009: 164). Koruyucu/vekil büyük ebeveynlik, yerine getirilmesi gereken rollere netlik kazandırması ve torunlar üzerinde daha çok kontrol ve meşruiyet duygusu sağlaması bakımından büyük ebeveynlerin rollerini yerine getirirken kendilerini daha güvende hissetmelerine olanak tanıyarak torunlarıyla daha yakın bir bağ geliştirmelerine aracılık eder (Landry-Meyer ve Newman, 2004: 1022). Torunlar açısından değerlendirildiğinde, bebekliklerinden itibaren büyük ebeveynlerinin bakımında olan torunların büyük ebeveynlerini ebeveynleri gibi algılayıp, ilişkilerini bu temel üzerine kurma eğilimleri yüksektir. Ayrıca, söz konusu torunların büyük ebeveynlerinin üstlendikleri “zamansız ebeveynlik” rolünün yükümlülüklerine ilişkin farkındalıkları da daha yüksek olabilmekte, bu bakımdan da büyük ebeveynlerine yük olmama çabasında olup, onların sağlığından kaygılanabilmektedirler. Büyük ebeveynlerini ebeveynleri olarak benimseme eğiliminde olan bu torunların aksine büyük ebeveynleriyle yaşamaya hayatlarının daha sonraki bir döneminde başlayan çocuklar için duygusal bağın gelişmesi zaman almakta, çoğu zaman büyük

ebeveynlerle güçlü çatışmaların ardından ve geçen zamanla birlikte gerçekleşebilmektedir. Aile üyelerinin karşılıklı olarak birbirlerini etkileme yolları ve bunların çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi üzerinde duran aile sistemi perspektifi bağlamında, çocukların büyük ebeveynlerinin yetiştiriciliğine geçmesi, bu yeni aile düzenlemesine uyum sürecini başlatırken, daha önceden bir büyük ebeveyn tarafından hiç yetiştirilmemiş olan torunların çatışma tanımlama olasılıkları yüksektir. Büyük ebeveynleri tarafından yetiştirilen torunların aile içi ilişkilerine dair deneyimlerini torunların bakış açısıyla ortaya koymak amacıyla yürüttükleri çalışmalarında Dolbin-MacNab ve Keiley ayrıca, söz konusu bağın gelişimi için büyük ebeveynlerin torunlarına özel muamele sergilediklerini belirlemişlerdir (Dolbin-MacNab ve Keiley 2009: 173). Bu durum, büyük ebeveynlerin torunlarıyla yakın bağlar geliştirebilmek adına geleneksel büyük ebeveynlik ve ebeveynliğin çelişkili rollerini müzakere ettiklerini ortaya koymaktadır.

Büyük ebeveynlerin çocuk, anne ya da aile koruyucular olarak konumlanması, aile içindeki rollerini daha belirgin bir hale dönüştürerek torunlarıyla ilişkilerini bu tanımlı konumları doğrultusunda yönlendirirken, aynı zamanda ilişkinin niteliği ve büyük ebeveynlerin bu ilişkiye ilişkin algılamaları da rollerini çeşitlendirmektedir. Büyükanne ve büyükbabaların yapılan yatırımların karşılığını alacaklarına duydukları güven, torun bakımına daha çok dahil olmalarında etkin bir rol oynamaktadır. Torunlarına zaman ve emek ayıran büyük ebeveynler için kurulan yakın ilişkiler, bu yatırımın en büyük duygusal dönüşünü oluşturur. Bu bakımdan daha fazla yatırım daha sıcak ilişkileri vaat eder (Denham ve Smith, 1989: 348). Büyük ebeveynler torunlarına bakım sağlama yoluyla esasen torunlarının ebeveynlerine yardımcı olmaktadır. Bakım faaliyetinin nihai faydalanıcısı olan ebeveynlerin, torunlarının büyük ebeveynleri olan ebeveynlerine aynı yolla karşılık verme olasılıkları oldukça yüksektir. Bu bakımdan da büyük ebeveynlerin torun bakımına neden kendilerini adadıkları mübadele kavramıyla açıklanabilir (Silverstein ve Giarrusso, 2010: 1049-1050). Büyük ebeveynlerin torun bakım faaliyetiyle ilintili anne, aile ya da çocuk koruyucu olarak konumlanmaları, aile içinde farklı roller ve sorumluluklar üstlenmeleri anlamına gelmektedir. Bakım sürecine daha çok dahil olan ve çocuğun yetiştirilmesinde fazla sorumluluk üstlenen büyük ebeveynlerin torunlarıyla duygusal açıdan daha yakın ilişkiler kurmaları daha yüksek olasılıklıdır. Torunlara yapılan yoğun yatırımın sıcak ilişkiler biçiminde karşılık bulmasının, büyük ebeveynlerin orta kuşağın çocuk bakım ihtiyacına cevap veren kaynaklar olmalarının ve kendilerini torunlarına adanmalarının öncelikli motivasyonu olduğu ifade edilebilir.

1.4.1.8.Büyük Ebeveynlik/Ebeveynlik Karşılaştırması

Büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik-ebeveynlik karşılaştırmasına ilişkin algılamaları da aile içinde torunlarına yönelik rollerine etki ederek torunlarla ilişkilerinin niteliğinde belirleyici olmaktadır. Gerçekleştirilen bir çalışmada torunlarına bakmak ile çocuklarına bakım sağlamak arasında bir fark olmadığını belirten büyük ebeveynlerin torunlarıyla duygusal açıdan çocuklarıyla aralarındakine benzer kuvvetli bağlar geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bu büyük ebeveynler kendi ebeveynlik deneyimlerinin olumlu sonuçlar verip başarılı çocuklar yetiştirmiş olmalarına inanmaları nedeniyle torunlarını büyütürken de aynı çocuk bakım stratejilerini kullanmışlar, böylece kendi ebeveynsel disipline etme pratiklerini, aile rutinlerini ve çocukların aktivitelerine katılma durumlarını başka bir kuşakta da tekrar etmişlerdir. Diğer yandan bazı durumlarda torunlara bakım sağlamak, ebeveynlikte karşılaşılmayan zorluklara yol açması bakımından çocuklara ebeveynlik yapmaktan farklılık göstermektedir. Artan yaşa bağlı olarak karşılaşılan sağlık problemleri ve kısıtlı enerji büyük ebeveynlerin torunlarıyla aynı tempoda olmalarını zorlaştırmakta, büyük ebeveynleri torunlarıyla birlikte aile gezileri ve aktivitelerine katılmaktan alıkoymaktadır. Bu durum büyük ebeveynlerin torunlarına diğer çocukların sahip olduğu fırsatları sunamadıkları için sıkıntılı hissetmelerine yol açabilmektedir. Aynı zamanda sağlık problemleri ve kısıtlı enerjileri nedeniyle ev işleri, giyim, flört ve arkadaşlar gibi konular üzerinde torunlarıyla tartışamayacak kadar güçsüz olan büyük ebeveynlerin çocuklarıyla oldukları zamana kıyasla torunları için daha merhametli, hoşgörülü olmaları söz konusu olabilmektedir (Dolbin-MacNab, 2006: 569-570). Büyük ebeveynlerin yumuşak olmayan her türlü iktidar kullanımından imtina etmeleri, iyi niyetli bir tavırla torunlarını engellememeleri bunun faydasız olduğu kestiriminde bulunmalarından ziyade, müdahalede bulunmak için gereken kuvvetten yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır (Schmid, 2018: 57). Ebeveyn oldukları döneme kıyasla torunlarına karşı daha toleranslı olmaları, artan yaşla birlikte ev ve ev içindeki bireylerin öncelik kazanmalarıyla da açıklanabilir. Akın'a göre yaşlılık dönemindeki bireyler için zamanın çoğunun birlikte geçirildiği aile ve aile üyeleri yaşamın merkezi haline gelmekte, bu durum büyük ebeveynlerin torunları ve torunlarının davranışlarına ilişkin yaklaşımlarını etkilemektedir. Mental ve duygusal açıdan çocukları ve torunlarıyla birlikte olmayı arzulayan, eskiye ve geleneklerine bağlı yaşlı bireylerin torunun geleneklere aykırı davranışlarına daha toleranslı yaklaşması mümkündür. Gençlik dönemlerinde çocuklarının bazı davranışlarına karşı çıkan bireylerin, büyük ebeveynliklerinde torunlarının benzer davranışlarına göz yummaları olasıdır (Akın, 2006: 68-69). Büyük ebeveynlerin torunlarına

karşı daha sabırlı ve toleranslı davranma eğilimlerinin ardındaki bir diğer neden, ebeveynlik deneyiminin kaçırılan bir fırsat olarak algılanmasıdır.

Pek çok büyük ebeveynin büyük ebeveynliği kendi ebeveynliklerine ilişkin pişmanlıklar ve algılanan başarısızlıkları telafi etmek için bir fırsat olarak algılamaları (Hayslip ve Goodman, 2008: 119) benimsedikleri büyük ebeveynlik tipolojisini şekillendirerek, torunlarla ilişkilerini yönlendirir. Yapılan bir çalışmada, büyük ebeveynlerin hem ebeveynliğe ilişkin geçmiş tecrübeleri hem de yaşlanmayla birlikte artan bilgelikleri sayesinde kendi çocuklarını yetiştirirken yaptıkları yanlışlara düşmeyeceklerine inanma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Artan tecrübe, deneyim ve bilgelikleri yoluyla daha az deneme yanılma yoluyla ebeveynlik yapacakları güvenine sahip büyük ebeveynler, bunun bir neticesi olarak daha fazla kendilerinden emin hissederler, daha iyi ebeveynler olacaklarına inanırlar ve ebeveynlikten daha fazla keyif alırlar. Deneyimler büyük ebeveynlerin ev işlerinin sürdürülmesi, aile rutinleri ve torunlarının davranışları konusunda daha rahat olmalarına imkân sağladığı gibi, aynı zamanda mükemmel olmak konusunda kendilerine uyguladıkları baskıyı azaltarak çocuklarına yaptıkları ebeveynliğe kıyasla büyük ebeveynlikten daha çok keyif ve tatmin elde etmeye aracılık etmiş görünmektedir. Artan tecrübeler kadar, çoğunlukla emekliliğin bir sonucu olarak büyük ebeveynlerin kendi çocuklarıyla kıyaslandığında torunları için daha fazla zamanlarının olması da ayrıca çocuk bakımına katılımı artırır (Dolbin-MacNab, 2006: 569-570). Büyük ebeveynlerin torunlarını dinlemek, birlikte etkinliklere katılmak, onlarla dünya mevzuları üzerinde konuşmak, genel bir ifadeyle onlarla nitelikli vakit geçirmek için hem torunların ebeveynlerine hem de kendi ebeveynliklerine kıyasla daha fazla vakitleri vardır (Schmid, 2018: 55). Çocuklarını yetiştirdikleri süreçte çalışmak zorunda oldukları için kendi çocuklarının hayatını ve onlarla birebir ilişkiler kurma fırsatını kaçırdıkları hissine kapılan büyük ebeveynler için artan zaman, torunlarıyla anlamlı bağlantılar kurma ve onların yaşamına daha fazla dahil olmayı ifade etmesi bakımından duygusal tatmin ve zevk ile sonuçlanır (Dolbin-MacNab, 2006: 569-570). Sonuç olarak, torun bakım faaliyetini ebeveynlikle benzer olarak algılayan büyük ebeveynler duygusal açıdan çocuklarıyla aralarındakine benzer kuvvetli bağlar geliştirmektedirler. Diğer yandan artan yaşla birlikte ortaya çıkan sağlık problemlerinin büyük ebeveynleri çocuklarla mücadele etmekten alıkoyması, artan yaşın büyük ebeveynlerin önceliklerini değiştirebilmesi ya da büyük ebeveynliğin hataların telafi şansı gibi değerlendirilmesi, büyük ebeveynlerin torunlarına karşı daha hoşgörülü, yumuşak ve toleranslı olmalarında etkili olur. Bu durum, torunlarla duygusal açıdan daha yakın ilişkilerin aracı olabildiği gibi, büyük ebeveynlerin

büyük ebeveynlik rollerinden ebeveynlik rollerine kıyasla daha çok keyif almalarını sağlayabilir.

Yaş, cinsiyet, orta nesil eylemleri gibi faktörlere ek olarak coğrafi mesafe ve sağlanan bakımın süresi gibi değişkenler, büyük ebeveynler ve torunları arasındaki iletişimin sıklığı ve biçimlerini şekillendiren demografik ve sosyal unsurları oluşturmaktadır. Söz konusu faktörlerin yanı sıra, sosyolojik bağlam da büyük ebeveynlerin oynadığı rolleri ve dolaylı olarak torunlarıyla etkileşimlerini şekillendirmektedir. Bu bakımdan, bu bölümde demografik faktörlerin yanı sıra, büyük ebeveynlerin aile içinde farklı roller üstlenmelerinde etkili olan sosyolojik bağlam incelenmiştir.

1.4.2. Sosyolojik Açıdan Büyük Ebeveynlik Rollerinin Şekillenmesi

1.4.2.1. Toplumsal ve Kültürel Bağlamların Büyük Ebeveynliğe Etkisi

Büyük ebeveynliğe ilişkin daha önceki çalışmalarda büyük ebeveynler genellikle bir bağlam -etkileşim sıklığı, algılanan yakınlık ve nesiller arası transferler- üzerinde odaklanılarak kısa süreli irdelenmiştir. Söz konusu bağlamda büyük ebeveynliğin toplumsal cinsiyete dayanan, soyla sınırlanmış, orta kuşağın istek ve ihtiyaçları tarafından şekillendirilen ve daha genç yaştaki aile bireylerini “koruma” veya “kurtarmaya” yönelik konumlanmış biçimde olduğu sonucu elde edilmiştir. Ne var ki yapılan çalışmalar, büyük ebeveynliğin doğası üzerindeki makro düzeyli etkileri ortaya koymada yetersiz kalmaktadır (Timonen ve Arber, 2012: 12). Çağdaş toplumlarda büyük ebeveynliğin görünümü ve büyük ebeveynlik rollerini şekillendiren koşulların ortaya konulabilmesinin ancak makro bir bakış açısıyla mümkün olabileceğinden hareketle, bu çalışmada demografik değişimlerin yanı sıra yapısal koşullar, toplumsal bağlam da büyük ebeveynlik kalıplarını dönüştüren faktörler olarak ele alınmıştır.

Çeşitli sosyal politikalar ve kültürel bağlamlar çerçevesinde şekillenen sosyal, ekonomik ve demografik değişimlerin bir sonucu olarak 21. yüzyıl ailelerindeki büyük ebeveynlerin rolü, daha önceki dönemlerde olduğundan çok daha boyutlu, karmaşık ve dinamik hale gelmiştir. Büyük ebeveynliğin yorumlanıp, sahnelenme şeklini büyük oranda çeşitlendiren unsurlardan biri, refah devleti uygulamaları ve kültürler arasındaki farklardır. Sosyal refah devleti uygulamalarıyla bağlantılı resmi çocuk bakım hizmetlerine ilişkin ülkelerin uyguladığı politikalar, büyük ebeveyn-torun ilişkilerinin niteliği ve yoğunluğu üzerinde etkin bir rol oynarken, büyük ebeveynlerin bu ilişkiye dahil olma derecelerine bağlı olarak rollerini şekillendirmektedir. Resmi çocuk bakım hizmetinin ulaşılabilir olması ve doğum izni, büyük ebeveynlerin sağladığı bakımın yoğunluğunu azaltarak, bu bakımı “belirli

sürekli” bir hale dönüştürür. İş-aile çatışmasını azaltmaya yönelik refah politikalarına sahip bu tip toplumlarda, büyük ebeveynler düzenli bakım sağlayıcılardan ziyade ihtiyaç duyulduğunda orada bulunarak sıklıkla “aile koruyucu” olarak hizmet etmektedir (Herlofson ve Hagestad, 2012: 13, 29, 39, 42). Ebeveynlerin uzun ebeveyn izni ve idari çocuk bakımından yararlanabildiği, böylece de büyük ebeveynlerin tipik olarak çocuk bakımının yardımcı unsurları olarak konumlandıkları refah devleti düzenlemelerinde, büyük ebeveynsel bakım bir yükümlülük olarak değil, özgür bir seçim olarak algılanır. Bakımın pek çok sorumluluk getiren bir yük özelliği taşınamaması, torunların sahip oldukları birden fazla büyük ebeveynleri tarafından desteklenmeleri ihtimalini artırır. Kuşaklar arası ilişkiler yasal ya da güçlü sosyal normlar veya sert lojistik gerekliliklerle yönlendirilmedikleri için ebeveynler ve büyük ebeveynler arasındaki ilişkiler de özgür seçimlere dayanır (Danielsbacka vd., 2015: 904). Diğer yandan, resmi çocuk bakımı seçeneğinin az olması veya hiç bulunmaması, küçük çocuklu aileleri çocuk bakımı için tek çözümü temsil etmeleri bakımından çoğunlukla ebeveynlerine, kayınvalide ve kayınpederlerine bağımlı hale getirmektedir. Küçük çocuklu annelerin iş gücünde aktif olarak yer alabilmeleri, büyük ebeveyn desteğinin düzenli ve kapsamlı olmasını gerektirmektedir. Büyük ebeveynlerce sağlanan bakımın çok yoğun olduğu bu ailelerde büyük ebeveynler, “anne koruyucuları” olarak konumlanmıştır (Herlofson ve Hagestad, 2012: 13, 29, 42). Farklı sosyal politikaların uygulandığı ülkelerdeki çocuk bakım pratiklerine ilişkin bu çeşitlilikler, refah devleti uygulamalarının büyük ebeveynlik rollerini şekillendiren bir bağlam olduğunu ortaya koymaktadır. Refah devletinin türüne bağlı olarak, büyük ebeveynler çocuk bakımının temel sorumluluğunu taşımak durumunda kalabildiği gibi, ihtiyaç duyulduğunda destek sağlamak yoluyla çocuk bakımında tamamlayıcı bir rol de alabilirler.

Büyük ebeveynlerin rollerini, büyük ebeveyn-torun ilişkilerinin niteliğini etkileyecek denli çeşitlendiren unsurlardan bir diğeri, kültürel farklılıklardır. Bazı toplumlarda, ebeveynler çalıştığı sürece büyük ebeveynlerin çocuğa bakması beklentisi varken; diğerlerinde büyük ebeveynler öykü anlatıcı, aile tarihçisi ve arada sırada bebek bakıcısı rollerini üstlenerek torunlarıyla daha uzak ilişkiler sürdürür (Cox, 2008: 474). Bazı kültürler, çocuk bakım pratiklerinin ebeveynlere kazandırılmasında akranlardan ve internet kaynaklarından sağlanan bilgilerden ziyade büyük ebeveynler tarafından sağlanan çocuk yetiştirme önerilerine daha fazla değer verebilir. Hatta bazı kültürlerde büyük ebeveynlere ilişkin sosyal destek sağlama beklentisi o kadar yüksektir ki, büyük ebeveynlerin bu desteği sağlayamadıkları ya da ihtiyaçları karşılamada yetersiz oldukları durumlar artan ebeveyn stresine yol açabilir (Burgess, 2015: 70).

Bazı kültürlerde torunlar için duygusal destek ve fiziksel bakım sağlamanın yanı sıra kültürel geleneklerin ve aile normlarının korunması amacıyla çok kuşaklı yaşam düzenlemeleri mevcuttur. Doğu toplumlarının aile düzenlemelerine ilişkin güçlü bir örnek oluşturan Çin, çok kuşaklı yaşam düzenlemelerinin görüldüğü kültürel düzenlemeyi temsil etmektedir. Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Çin çok farklı bir kültürel, refah devleti ve ekonomik bağlam sunmaktadır. Çin'in hızlı bir ekonomik büyüme ve kentleşmeyi hem de çok kısa bir sürede yaşamış olması, büyük ebeveynlik rollerinin Avrupa'da ya da ABD'de olduğundan çok daha farklı tanımlanıp sahnelenmesinde etkili olmuştur. Çin'in özellikle kırsal bölgelerindeki büyük ebeveynler kaynakların birbirleriyle paylaşıldığı, bütünleşmiş, çok kuşaklı, çok haneli ekonomik bir sisteme dahildirler ve bu bakımdan bakıcılık rolleri de bu doğrultuda şekillenmektedir. Ailenin ekonomik statüsünü iyileştirme hedefi doğrultusunda Çinli büyük ebeveynler, orta kuşağın istihdam düzenlemeleriyle bağlantılı olarak gönüllü bakım hizmeti sunmaktadırlar (Xu vd., 2012: 289). Goh tarafından Çin'in Xiamen şehrinde yürütülen bir çalışmada, orta kuşağın çocuk bakımı konusunda en güvenilir kaynaklar olarak değerlendirildikleri büyük ebeveynlerin kendilerinin de bakım sağlama konusunda oldukça istekli oldukları belirlenmiştir. Söz konusu çalışmada, akşamları ve hafta sonlarında bakım faaliyetine dahil olma yoluyla ikinci sınıf çocuk bakıcılar olarak konumlanan ebeveynlere karşılık büyük ebeveynlerin aile içinde birincil bakım sağlayıcıları rolünü üstlendikleri tespit edilmiştir (Goh, 2006: 25). Çin'deki koruyucu büyük ebeveynlik uygulaması, ABD'de genellikle olduğu gibi kriz dönemlerinde ortaya çıkan bir olgu olmayıp, genişleyen ailenin ekonomik refahını artırmaya yönelik bilinçli bir stratejidir. Orta kuşağın kırsal alandan kentlere göçünün ardından aile kaynaklarını en üst düzeye çıkarmak amacıyla küçük çocukların bakımının büyük ebeveynlerince sağlanması, Çin'de büyükanne ve büyükbabaların "aileyi yukarı taşıyanlar/aile koruyucuları" olarak konumlandırılmalarıyla sonuçlanır (Timonen ve Arber, 2012: 13-14). Orta kuşağın çocuklarını aile büyüklerinin sorumluluğuna bırakarak daha fazla iş imkânına sahip, ekonomik açıdan zengin şehirlere göç etme eğilimi, Çin'deki yaşlı büyük ebeveynlerin torun bakımı sağladığı atlanmış nesil hane halklarında dramatik artışlara neden olmuştur. Araştırmalar, orta kuşağın şehirlere göç etmesi nedeniyle kırsaldaki büyük ebeveynlerin hemen hemen yarısının çocukları tarafından torunlarıyla yaşamaya bırakıldıklarını ve hemen hepsinin de tam zamanlı torun bakımı sağladığını ortaya koyar. Ancak, yukarıda da açıklandığı üzere, Çin'de Batı toplumlarına benzer bir aile düzenlemesinin oluşması, birbirinden tamamen farklı gerekçeler nedeniyle olmaktadır. Ayrıca Batı toplumlarında orta kuşakta yaşanan krizlere cevaben ihtiyaç duyulan ve ebeveynlerin yerini alan emsallerinin aksine, Çin kırsalındaki büyük ebeveynler, kendi yetişkin

çocuklarıyla, coğrafi açıdan uzak bölgelerde olsalar dahi, yakın bağlarını sürdürürler. Bu durum söz konusu büyük ebeveynlerin hem kendileri hem de bakım sorumluluğunu üstlendikleri torunları için fiziksel, ekonomik ve psikolojik açıdan daha fazla kaynağa sahip olmalarına ve bunun bir sonucu olarak da yaşam memnuniyetlerinin yüksek olmasına olanak tanır (Xu vd., 2012: 289). Her ne kadar Çin'de de gelişmiş Batı toplumlarında olduğu gibi, atlanmış nesil haneleri giderek yaygınlık kazansa da, bu aile düzenlemesini yaratan koşullar ve benzer aile düzenlemelerinde aile içi ilişkiler, Çin örneğinde görüldüğü gibi, Doğu toplumlarında farklılık göstermektedir.

Çok kuşaklı yaşama ilişkin geleneksel uygulamalar modern Japonya'da da görülmektedir. Ne var ki Çin'den farklı olarak Japonya'da üç kuşağın aynı çatı altında toplanması, hamileliğin son dönemleri ile bebeğin ilk aylarındaki süreçle sınırlıdır ve ebeveynliğe adaptasyon sağlanması amacıyla gerçekleşir. Bu gelenek, çocuk bakımıyla bağlantılı endişeyi azaltmak, annelik rolüne yeni giren kadınların zihinsel sağlıklarını iyileştirmek ve onlara ebeveynlik önerileri sağlamak için devam ettirilmektedir (Burgess, 2015: 70).

Büyük ebeveynlik tanımlamalarında ve rollerinde değişiklikler yaşayan ülkelerden bir diğeri Hong Kong'dur. Hızla modernize edilmiş bir toplumu temsil eden Hong Kong'da yaygınlığı azalmış ve biçim değiştirmiş olmakla birlikte aynı çatı altında ikamet eden üç kuşaklı aileler hala mevcuttur. Büyük ebeveynliğe ilişkin geleneksel kültürel ideal, işgücü piyasasına artan oranda katılımları nedeniyle çocuklarına bakım sağlayamayan kadınların yerine beraber yaşanan büyük ebeveynlerin torunları için büyük işlevsel destekleyici roller üstlenmelerini gerekli kılar. Torun yetiştirirken büyük ebeveynin yoğun katılımının hâlâ geniş ölçüde beklenmesine karşılık (ahlak ve değerler konusunda torunlara talimat vermek ve onları disipline etmek) kültürel düzeyde yaşanan değişimler, Batı kültürlerinin büyük ebeveynlerce yapılan müdahale girişimlerinin cesaretini kırarlar (iç işlerine karışmama normu). Diğer bir söylemle birçok büyükanne ve büyükbaba, ebeveynlerin istihdamını kolaylaştırmak için genç torun bakımına yoğun bir şekilde dahil olurlarken, diğer yandan yetişkinlerin çocuk yetiştirme pratiklerine müdahale edilmemesi beklentisini de karşılamak durumunda kalmaktadırlar. Duygu ikilemine yol açan bu durum, büyük ebeveynlik pratiklerini de şekillendirmektedir. (Timonen ve Arber, 2012: 14-15).

Farklı ülkelerdeki büyük ebeveynlik tanımlamaları ve uygulamalarına ilişkin bu örnekler göstermektedir ki, her ne kadar bazı büyük ebeveynler kendi büyük ebeveynliklerinin kapsamı ve doğası üzerinde tercih yapabilecek durumda olabilseler de, büyük ebeveynlik sosyo-kültürel yapı tarafından güçlü bir biçimde şekillendirilmektedir.

Resmi çocuk bakım sisteminin yaygın olduğu ülkelerde ihtiyaç duyulduğunda tüm aileye değerli mali ve pratik yedek desteği sağlamaları bakımından aile kurtarıcıları olarak konumlanan büyük ebeveynler, resmi çocuk bakımı seçeneğinin az olduğu veya hiç bulunmadığı ülkelerde ise torunlarının günlük bakımını üstlenerek anne koruyucu olarak işlev görürler. Büyük ebeveynler ayrıca Amerika ve Avrupa ülkelerinde giderek yaygınlaşan risk altındaki ailelerde ebeveynlerin yetersizlikleri nedeniyle ya da Çin'in temsil ettiği Doğu toplumlarında gözlendiği gibi, genişleyen ailenin ekonomik refahını artırmak için torunları için koruyucu büyük ebeveynliği üstlenebilmektedirler. Büyük ebeveynlerin farklı toplumlarda aile kurumunun ihtiyaçlarına cevaben üstlendikleri rollerin çeşitlilik göstermesi, torun bakım faaliyetine katılımın gönüllülük esasında ziyade zorunluluktan ortaya çıktığını düşündürmektedir. Diğer yandan ilişkilerin niteliği konusunda ise büyük ebeveynlerin inisiyatif sahibi oldukları ifade edilebilir.

1.4.2.2.Büyük Ebeveynliğe İlişkin Beklentilerin Kuşaklar Boyu Yorumlanması

Büyük ebeveynlerin kişisel beklentileri ve orta kuşağın çocuk bakımına ilişkin beklentileri doğrultusunda büyük ebeveynlik kimliklerini yorumlamaları, büyük ebeveynlik rolünün sahnelenme biçimini çeşitlendiren bir unsurdur.

Yukarıda da açıklandığı gibi büyük ebeveynlik rolü, her zaman açıkça tanımlanmış hak ve sorumlulukları içermez. Bununla birlikte, büyük ebeveynliğe ilişkin ortak beklentiler mevcuttur; bir yandan aile kurumunda yaşanan değişimler, büyük ebeveynlerin çoğu zaman geri çeviremeyecekleri artan çocuk bakım talebini ortaya çıkarırken, diğer yandan ömrün uzamasına ilişkin demografik dönüşüm, bu bakımın daha uzun süreli hale gelmesi sonucunu doğurmuştur (Breheny vd., 2013: 183). Araştırmalar, küresel düzeyde yaşanan sosyal ve demografik değişiklikler nedeniyle oluşan “ebeveynlik” boşluğunun birincil bakım sağlayıcı rolünü üstlenen ya da anlamlı düzeyde çocuk bakım hizmeti sunan büyük ebeveynler tarafından doldurulduğunu ortaya koyar. Çoğu büyük ebeveyn, çocukların biyolojik ebeveynlerinin çeşitli nedenlerle çocuk bakım ehliyetlerini yitirdikleri durumlarda tam zamanlı bakım sorumluluğunu üstlenir ya da çalışan ebeveynleri desteklemek için kapsamlı bir çocuk bakım hizmeti sunar. Genellikle düzenli ve kapsamlı çocuk bakım talebine cevap vermeleri bakımından büyük ebeveynler ihtiyaç duyulduğunda “orada olup”, aileye destek sağlarlar (Bowers ve Myers, 1999; Goh, 2006; Villar vd., 2010; Mehta ve Thang, 2012; Herlofson ve Hagestad, 2012). Büyük ebeveynlerin ailenin ihtiyaçlarına cevaben farklı yoğunluklarda sağladığı torun bakım faaliyetinin yanı sıra, bakımın niteliğine ilişkin orta kuşak beklentileri de ayrıca bu rolün sahnelenme biçimini çeşitlendirmektedir.

Kendilerine ihtiyaç duyulduğunda torunlarının yanında bulunmaları ve ebeveynlik rolünde yetişkin çocuklarına destek sağlamaları, orta kuşağın torun bakımı sağlayan büyük ebeveynlere ilişkin beklentilerinden birisidir (Herlofson ve Hagestad, 2012: 32). Yeni ebeveynlerin, özellikle de annelerin ebeveynlikle bağlantılı stresli olaylarla daha başarılı bir şekilde baş etmelerine yardımcı olabilen ve hem anne hem de bebeğin sağlık ve refah düzeyini geliştirme potansiyeline sahip sosyal desteğin sağlanması üç boyutta gerçekleşmektedir: duygusal destek, araçsal destek ve bilgilendirici destek. Duygusal destek, annelik rolünü yerine getiren kadının sevilip desteklendiğini hissettirmeyi içerirken; araçsal destek, annelik görevlerinin yerine getirilmesi sürecinde anneye yardım verilmesini kapsar. Ebeveynliğe ilişkin eğitim ve bilginin sağlanması ise bilgilendirici desteği ifade eder. Büyük ebeveynlerce sağlanan duygusal ve bilgilendirici desteğin yanı sıra, bebeğin emzirilmesi ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik araçsal destek, özellikle annelik rolüne ilk geçiş aşamasında önemli bir rol oynamakta, anne ve bebek sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Ailenin desteği, özellikle genç kadınların sınırsız/ayrıcalıklı emzirme hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olup anne ve bebeğin uzun süreli sağlığını artırabilmektedir (Burgess, 2015: 69-70). Ebeveynsel deneyim ve tecrübelerin paylaşımı, ebeveynlik rollerini yerine getiren orta kuşağın büyük ebeveynlere ilişkin beklentilerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, büyük ebeveynlerin ebeveynliğe ilişkin deneyimleri yeni teknolojiler ve çağdaş çocuk bakım pratikleri ile çakışabilmektedir. Deneyim ve yeni bakım pratiklerinin birbirine ters düştüğü noktada büyük ebeveyn müdahalesinin olmaması, torun bakımına yönelik büyük ebeveynlere ilişkin bir diğer beklentiye işaret etmektedir.

Bilimin ilerlemesiyle birlikte bebeklerin sağlık ve emniyetini iyileştirmeye yönelik uygulamalar çarpıcı biçimde değişirken en son aktif bir şekilde bebek bakımı sağladıkları zamanın üzerinden muhtemelen 20 veya daha fazla yıl geçmiş olan büyük ebeveynlerin bir bilgi boşluğuna sahip olmaları olasıdır. Büyük ebeveynlerin tavsiyeleri gerek yeni moda olan beslenme yöntemleriyle, gerek bebeğin güvenliğini sağlamaya ilişkin yollar, gerekse güncel bakım pratikleriyle çelişebilir. Her ne kadar büyük ebeveynler arasında torun bakım faaliyetine katılım giderek yaygınlaşsa da çocuk bakım sürecine ilişkin bilgi eksikliklerinin bulunması olasılığı, orta kuşağın büyük ebeveyn tavsiyelerinden ziyade yeni bilgileri takip etme beklentisine yol açabilmektedir (Burgess, 2015: 70). Büyük ebeveynlere ilişkin kendilerine ihtiyaç duyulduğunda bakım ve destek sağlamak için ulaşılabilir olma ancak orta kuşağın çocuk bakım pratiklerine müdahale etmeme beklentisi, duygu ikilemine işaret etmektedir.

Duygu ikilemi, büyük ebeveynlerin ihtiyaç duydukları zamanlarda genç nesillere yardım ve destek sunarken, onlara müdahale etmemeleri beklentisinde yansıtılan büyük ebeveynlik rollerini kapsar. Diğer bir söylemle, büyük ebeveynlerin bir yandan çocuk bakımı konusunda genç nesillere yardım ve destek sunmaları, kendilerine ihtiyaç duyulduğunda orada olmaları beklenirken, diğer yandan ise bakım konusunda orta kuşağın kararlarını etkilememeleri beklentisi vardır (Timonen ve Arber, 2012: 4, 16). Erbert ve Aleman'ın koruyucu büyük ebeveynlerle yürüttükleri araştırmanın verileri, birincil bakım sağlayıcılar olarak büyük ebeveynlerin torunlarını yetiştirme konusunda kendi seçimlerin yapabilme özgürlüğüne sahip olduklarını ancak diğer yandan torunlarının ebeveynleri olmadıklarının bilincinde olarak ebeveynlerin çocuk yetiştirme pratiklerine müdahalede bulunmadıklarını ortaya koymuştur (Erbert ve Aleman, 2008: 679). Benzer bir biçimde Kemp'in büyük ebeveynler ve torunlarından oluşan bir örneklemle yürüttüğü çalışmasında müdahale etmeme normunun büyük ebeveynlerin torunlarına yaklaşımlarını yönlendiren bir davranış beklentisi olduğu ortaya konulmuştur. Söz konusu çalışma dahilindeki büyükanne ve büyükbabalar her ne kadar yetişkin çocuklarına yol göstermek/talimat vermek isteseler de istenmeyen çatışmaları önleme stratejisi olarak onların ebeveynliklerine müdahale etmekten çekinir ve kendilerine engel olurlar. Pek çok çağdaş büyük ebeveyn, ailenin çıkarlarını aile içine karışmadan dışardan aktif şekilde takip etmesi ve kendi değerlerini aileye dayatmaktan kaçınması gerektiğine inanma eğilimi gösterir (Kemp, 2004: 507-508). Japonya ve Singapur'daki büyük ebeveynler üzerine yürütülen bir başka çalışmada da, Kemp'in bulgularıyla benzer biçimde, büyük ebeveynlerin torunları rahatsız etme ya da onlarla çatışma yaşama gibi istenmeyen sonuçları önlemek için müdahale etmeme normunu benimsedikleri ortaya konulmuştur (Thang vd., 2011: 555). Söz konusu çalışmalarda izlenebileceği üzere çocuk bakımında büyük ebeveyn müdahalesi orta kuşak ebeveynler tarafından engellenebileceği gibi, büyük ebeveynlerin kendileri de müdahalede bulunmama beklentisi içerisinde olabilirler.

Büyük ebeveynler ayrıca torun bakım faaliyetine ilişkin olarak da orta kuşaktan farklı beklentilere sahip olabilmektedir. Çağdaş büyük ebeveynlerin rollerine ilişkin ihtiyaç duyulduğunda "orada bulunma" beklentisi, büyük ebeveynlerin hepsi tarafından hoşgörülle karşılanamayabilir, aksine büyük ebeveynler çocuk bakımına sınırlı katılım arzulama eğilimi içinde olabilirler. Breheny ve meslektaşları tarafından kişisel ilişkilere yön veren daha geniş toplumsal bağlamı ortaya çıkarmak amacıyla büyük ebeveynlerle yürütülen bir çalışmada bu görüşü destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu çalışmada büyük ebeveynlerin kendi büyük ebeveynlik deneyimlerine dair ifadelerinden hareketle büyük ebeveynlerin büyük

ebeveynlik rollerinin sınırlandırılması beklentisinde olduğu bulgulanmıştır (Breheny vd., 2013: 182-183). Torun bakım faaliyetine dahil olma konusunda sınırlar çizmeye çalışan büyük ebeveynlere karşılık, torunlarıyla olan iletişim seviyelerini optimize etmek için uzun vadeli karmaşık stratejiler geliştiren büyük ebeveynler de mevcuttur. He ne kadar büyük ebeveynlik orta kuşak, müdahalede bulunmama ve yükümlülük (daha genç kuşakları destekleme) normları tarafından kuşatılmış bir rol (Timonen ve Arber, 2012: 16-17) olsa da büyük ebeveynler torunlarıyla ilişkilerinin niteliğini belirlemede aktif bir rol oynayabilmektedirler. Büyük ebeveynlerin torun bakım faaliyetine katılım dereceleri ve torunlarla ilişkilerine yönelik bu durum, aile içinde torunlara dair rollerini biçimlendirmektedir.

Dellmann-Jenkins ve meslektaşları (2005: 47) tarafından yürütülen çalışmada, hem ebeveyn hem de büyük ebeveyn kuşağı, oyun arkadaşı, arkadaş, öğretmen ve rol modeli rollerini büyük ebeveynlerin torunlarına sunmaları gereken roller olarak belirlemiştir. Daha yaşlı yetişkinler bu rollere ek olarak dini rehber ve aile tarihçisi rollerini sahnelemeyi büyük ebeveynliğin gerekleri arasında kabul etmektedir. Genç ebeveynler ebeveynlerinin kendi çocukları için daha çok rol model, finansal destekleyici ve eğlenceli olmaları beklentisindeyken; orta yaşlı ve yaşlı yetişkinlerin çoğunluğu büyük ebeveyn olarak torunlarınca sevgi dolu/sevecen ve yardımsever olarak algılanma beklentisindedir (2005: 47). Ancak, Beck-Gernsheim (1998) aile bağlarının giderek yükümlülüğten ziyade seçimi yansıtır hale gelmelerinin büyük ebeveynlerin kendi büyük ebeveynlik rollerini şekillendirmelerine fırsat sunduğunu iddia eder (akt. Breheny vd., 2013: 183). Kemp (2004), Armstrong (2005) ve Herlofson ve Hagestad'ın (2012) uzun ömür beklentisinin çocuk bakımını daha uzun süreli hale getirebildiği gibi, torunlarla daha yoğun ve arkadaşça ilişki kurma imkânı da sunduğuna ilişkin bulguları, Beck-Gernsheim'in iddiasını kanıtlar niteliktedir. Bu durum, büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rollerini her zaman beklentiler doğrultusunda sürdürmediklerini, torunlarıyla ilişkilerinin niteliğini kişisel tercihleri doğrultusunda yönlendirebildiklerini örnekler (Breheny vd., 2013: 183). Buradan hareketle, büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rolleri üzerinde kendi nüfuzlarını kullanabilmeleri bakımından aile içinde toruna ilişkin daha etken bir rol üstlenmiş oldukları ifade edilebilir. Bu durum, büyük ebeveynliğin günümüzde birkaç on yıl önceki büyük ebeveynlikten çok farklı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, büyük ebeveynlerin bir yandan ailelerin ihtiyacına cevaben geleneksel büyük ebeveyn rollerinin ötesinde çocuk bakım faaliyeti üstlenmeleri, diğer yandan ise rollerini yerine getirme sürecinde daha aktif hale geldiklerinden hareketle, çağdaş büyük ebeveynliğin bir dizi beklenti taşıyan bir rol olduğu belirtilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTE TORUNLARINA BAKIM VEREN BÜYÜK EBEVEYNLER

Torun bakımını da içeren büyük ebeveynlik, hem ailenin yardım ihtiyacına cevap vermenin, hem bir çocuğun yetiştirilmesine katkıda bulunmanın hem de kültürel ve geleneksel değerleri yeni kuşaklara aktarmanın öznesi konumunda olan büyük ebeveynlerin sosyal ve psikolojik bir doyum sağlamalarının aracı olmaktadır. Büyük ebeveynler torun bakımı yoluyla yüksek bir amaç duygusu, koşulsuz sevgi, yaşamdan haz duyma, sosyal yaşama aktif katılım ve sosyal çevrelerinden değer görme fırsatı elde edebilmektedir. Ancak büyük ebeveynlik, salt olumlu sonuçlar doğuran bir rol değildir. Torunlarını yetiştiren büyük ebeveynler bazen sağlıkla ilgili artan sorunlar, yoksullaşan yaşam koşulları, bozulan aile ilişkileri ve sosyal destek eksikliği gibi kendi refahlarına tehdit oluşturan bir dizi zorlukla karşılaşır. Özellikle birincil bakım sağlayan büyük ebeveynlerin sağladığı kapsamlı destek, kendi refahlarına zarar verebilmektedir. Farklılaşan bu deneyimler, çocuk koruyucu, anne koruyucu ve aile koruyucu olarak şekillenen üç temel büyük ebeveynlik rolünden hangisinin üstlenildiğiyle bağlantılı olarak sağlanan bakım faaliyetinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Anne ya da aile koruyucu büyük ebeveynler için büyük ebeveynlik daha çok iyi sağlık ve sağlıklı davranışlar ve genel yaşam doyumu gibi olumlu sonuçlar doğuran bir deneyimken; çocuk koruyucu büyük ebeveynlik rolü yoğun nitelikte bir bakımı gerektirmesi bakımından daha olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda büyük ebeveynliğin hem kazanımlara sahip hem de özellikle birincil bakımı üstlenen büyük ebeveynler söz konusu olduğunda maliyeti yüksek olan bir rol olduğu ifade edilebilir (Doley vd., 2015: 103-104; Dellmann-Jenkins vd., 2005: 37; Breheny vd., 2013: 175; Bundy-Fazioli vd., 2013: 448-449; Bowers ve Myers, 1999: 304; Hayslip ve Goodman, 2008: 117). Aile içi ilişkiler ile davranışların maliyetler ve getiriler değerlendirilerek, var olan alternatif davranışlar göz önüne alınarak anlaşılabilirliği düşünüldüğünde, torunlarına bakım sağlayan büyükbaba veya büyükanneler için büyük ebeveynliğin maliyeti ve ödülleri olan yeni bir rol olduğu belirtilebilir. Bu nedenle, torunlarına bakan büyük ebeveynleri sosyolojik perspektifte anlama girişiminde Sosyal Mübadele (Seçim) Kuramı (Exchange theory) oldukça yol göstericidir.

Temelde insan ilişkilerindeki karşılıklılık ve eşitliğe vurgu yapan Sosyal Mübadele Kuramı, insanların kaçınılmaz olarak birbirlerine gereksinimleri olduğu, birbirlerine bağımlı oldukları ve karşılıklı bir şeyler alıp verdikleri sayılısından hareket eder (Nock, 1987: 7). Bireyler arası etkileşim ve dengeli sosyal alışveriş için harcanan kişisel çabaya odaklanan bu

yaklaşımın temel dayanağını motivasyon oluşturmaktadır (Görgün Baran, 2004: 52). Kuramın temel varsayımı, kendi çıkarları ile motive olan bireylerin tüm davranışlarının maliyetleri ve seçimleri içermesidir. Bireyler bir diğer kişi, ilişki veya statüden elde edilen fiziksel ve psikolojik memnuniyeti ifade eden ödülleri en yükseğe çıkaracakları şekilde davranışlar sergileme; ödülün olmadığı durumlarda ise rasyonel davranıp maliyeti yüksek davranıştan kaçınma eğilimindedirler (Nock, 1987: 7). Bu tanımlara ilişkin olarak aile içindeki büyük ebeveynler ve torunların birbirlerine sağladıkları kaynaklar, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde alışverişe konu olur.

Büyük ebeveynler ile torunlar arasındaki bakım ve destek ilişkileri, her bir kuşağın ihtiyacı ve kaynaklarına göre şekillenmekte, zaman içinde giderek karşılıklı bir hal almaktadır. Büyük ebeveynlerin çocuk bakım rolü, yaşam maliyetinin giderek yükselmesiyle artık bir zorunluluğa dönüşen orta kuşak kadınlarının iş gücüne katılımlarına imkân tanırken aynı zamanda da torunların sıcak ve güvenli bir ortamda bakımını temin eder (Mehta ve Thang, 2012: 12-13). Diğer yandan orta kuşak ve torunlar da evladi sorumluluğu üstlenme eğilimi göstererek, büyük ebeveynlerine bakmaya yardımcı olan kaynakları oluşturmaktadırlar. Mübadele kuramıyla ilişkili olarak ele alınabilen evlada ait sorumluluk çocukların, ebeveynlerinin genellikle koruma, bakım ve maddi destekten oluşan somut ihtiyaçlarını yerine getirme yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır. Yetişkin çocuklar, evlada ait sorumluluklarını kabul ederler ve ebeveynlerinin bakıcıları olarak görev yaparlar. Birkaç kuşağın birlikte yaşadığı durumlarda, torunlar da sonunda ebeveynlerinin “bakıcı” rolünü benimseyerek büyük ebeveynlerinin bakımını sağlayabilirler. Bu bakımdan, büyükanne ve büyükbabalar, çocukken ve ergenlik döneminde torunlarına yaptıkları yatırımlar yoluyla gelecekte bakılmalarını sağlayarak kuşaklararası mübadelede dengeyi sağlamaktadırlar (Even-Zohar ve Sharlin, 2009: 169). Bu bağlamda, büyükannelerin çeşitli niteliklerde üstlendikleri torun bakım faaliyetinin geleceğe yatırım işlevi görüp görmediğinin değerlendirilmesi gerekmiştir. Ayrıca, mübadelenin insanın ödülleri en yükseğe çıkarırken maliyeti yüksek davranıştan kaçınma güdüsüyle hareket ettiği temeline dayandığı göze alındığında, büyükannelerin bakım yoluyla hangi ödüller için hangi zorluklara göğüs gerdiklerinin değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

2.1. Büyük Ebeveynliğin Kazanımları

Birçok ailede kuşaklar arası ilişkilerin sürdürülmesinde anahtar bir rol oynayan büyük ebeveynler üzerine yürütülen araştırmaların bir kısmında (Werner vd., 2007; Barnett vd., 2012) büyük ebeveynlerin kendilerini büyük ebeveyn olarak tanımlayıp, bu yeni kimliklerinin

getirdiği rollere katılımlarının moralleri ve refahları için faydalı olduğu belirlenmiştir. Büyük ebeveynlik, bir çocuğa bakım sunmanın yanı sıra kültürel ve geleneksel değerleri yeni kuşaklara aktarmanın öznesi konumunda olan yaşlı bireylerin psikolojik bir doyum sağlamalarının da aracı olmaktadır (Doley vd., 2015: 104). Yüksek bir amaç duygusu, koşulsuz sevgi ve yaşamdan alınan hazzın artışı, büyük ebeveynliğin sıklıkla bildirilen olumlu sonuçları arasındadır (Dellmann-Jenkins vd., 2005: 37). Büyük ebeveynler ayrıca torun bakımına katılım yoluyla, sosyal yaşama aktif katılım ve aile ile toplum içinde verimli bir üye olarak konumlanma fırsatı da elde edebilmektedir (Breheny vd., 2013: 175). Torun bakımına aktif olarak katılan büyük ebeveynler için bu rollerinin beraberinde getirdiği ödüller genel olarak yaşlı bireylere ilişkin değişen algılamalar ve toplumsal kabul, güçlenen aile bağları, kendini gerçekleştirme, aktif yaşlanma ve psikolojik doyum başlıkları altında değerlendirilebilir.

2.1.1. Yaşlı Bireylere İlişkin Değişen Algılamalar ve Toplumsal Kabul

Yaşlılık, bireylerin rollerini değişime uğratan bir yaşam evresidir. Biyolojik ve bedensel dönüşümün yanı sıra yaşlanmayla birlikte psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler de yaşanmaktadır. Bu değişimlerden biri, yaşlanmayla birlikte aktif çalışma hayatının son bulmasıdır. Yaşamın sürdürülmesi için gerekli geliri sunan çalışma hayatından emeklilik, bir yandan yaşlı bireyin ekonomik bağımsızlığının azalmasına yol açarken, diğer yandan iş aracılığıyla edinmiş olduğu sosyal çevresinin daralmasına da sebep olmaktadır (Akın, 2006: 70-71). İstihdam dışında kalmak, başkalarıyla etkileşim fırsatı, toplumun bir ferdi gibi hissetme olanağı ve böylelikle topluma yararlılık ve bağlılık duygusunun da azalmasına yol açabilir (Çakır, 2002: 87). Ancak emeklilik sonrası zamanlarının büyük bir kısmını genellikle evde geçiren ve yakın aile üyelerini yaşamlarının odak noktası haline getiren bireyler (Akın, 2006: 68-69), torun bakımı sağlamak yoluyla yakın sosyal çevrelerinde tekrar verimli üyeler olarak değerlendirilir hale gelebilmektedirler. Bu bakımdan, torunlarının bakıcılığını üstlenen büyük ebeveynlere ilişkin algılamalar, bu rolün kazanımlarından birisini oluşturuyor gibi görünmektedir.

Torunların bakım sağlayıcı büyük ebeveynlerine, özellikle de yoğun torun bakımı ile benzer bakım koşullarına sahip olan ve büyük ebeveynler açısından benzer sonuçlar doğuran koruyucu büyük ebeveynliği üstlenen büyükanne-babalarına yönelik algılamaları, çoğunlukla olumlu bir nitelik sergilemektedir. Torunlarına koruyucu bakım sağlayan büyük ebeveynler üzerine yoğunlaşan araştırmaların bir kısmında bu rolleri sayesinde büyük ebeveynlerin torunlarla ilişkilerine daha fazla yatırım fırsatı bulunduğu, ailevi bağlılıklarının arttığı ve aile

içindeki değerlerine ilişkin algılamalarının olumlu bir nitelik kazandığı saptanmıştır (Young ve Denson, 2014: 89). Koruyucu/vekil büyük ebeveynlik uygulamasının güçlü ve duygusal olarak yakın büyük ebeveyn-torun ilişkileri sağladığını ortaya koyan çalışmalara ek olarak Dolbin-MacNab ve Keiley çalışmalarında bu uygulamanın torunların büyük ebeveynlerine ilişkin algılamalarını olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Torunlar geleneksel büyük ebeveynlik modelinde olduğu gibi büyük ebeveynlerine sevgi ve şefkat duymanın ötesinde, kendilerini yetiştirme çabaları nedeniyle büyük ebeveynlerine karşı derin şükran ve saygı duymaktadırlar. Özellikle de ebeveynleriyle hala iletişim halinde olan ve pek çok ciddi ebeveynsel problem yaşayan torunlar, büyük ebeveynleri sayesinde hayatlarının nasıl gelişim gösterdiğinin bilincinde olarak büyük ebeveynlerine karşı daha sabırlı ve işbirlikçi bir yaklaşım sergilemektedir (2009: 173). Torunlarının kendilerini ebeveynsel krizlerden kurtaran büyük ebeveynlerine yaklaşımlarının olumlu bir nitelik taşıması, büyük ebeveynler açısından bir yandan torun bakımının zorluklarını hafifletirken diğer yandan da torun bakımından sağlanan memnuniyeti artırabilmektedir.

2.1.2. Güçlenen Aile Bağları

Torun bakımının tarafları, büyük ebeveynler ve torunlarıdır. Bununla birlikte Breheny, bazı teorisyenlerin (Friedman, Hechter ve Kreager, 2008) sağlanan bakımın esas öznesinin ebeveynler olduğu iddiasında bulunduklarını ve torunlara bakım sağlamak yoluyla çocuklarla yeniden kurulan/güçlenen bağları bu iddialarına kanıt olarak gösterdiklerini belirtmiştir (akt. Breheny vd., 2013: 175). Özellikle anne koruyucu büyük ebeveynlik rolü, bu kanıtları güçlendirir niteliktedir. Büyük ebeveynler tarafından sağlanan tamamlayıcı bakım, torunların yetişkinlik dönemlerinde büyük ebeveynleriyle yakın ilişkiler kurma ve ailedeki diğer bireylerle daha çözüm odaklı ilişki kurma eğilimlerini artırarak kuşaklar arası ilişkileri olumlu etkiler (Silverstein ve Giarrusso, 2010: 1049-1050). Kuşaklar arası gelişen ilişkiler, torun bakımının tek başına olumlu bir sonucu olabildiği gibi, aynı zamanda büyük ebeveynlerin bakım yoluyla elde ettiği bir başka kazanımın bir koşulunu oluşturabilmektedir: mübadele bağlamında büyük ebeveynlerin gelecekte bakılmalarının garantilenmesi.

Büyük ebeveynler, torunlarını informal destek sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekte ve torunlarının yardımlarını hem araçsal (ulaşım ya da alışveriş gibi) hem de duygusal destek biçiminde algılamaktadırlar. Bu görüşle paralel biçimde, torunlar gelecekte büyükanne-babalarına yardım için hazır durumdadırlar. Torunlar, ebeveynlerinin, genellikle koruma, bakım ve maddi destekten oluşan somut ihtiyaçlarını yerine getirme yükümlülüğünü içeren evladi sorumluluğu üstlenme eğilimi göstermekte, aile sistemindeki rollerine dayanarak

büyük ebeveynlerine bakmaya yardımcı olan bir kaynak olarak algılanmaktadır. Büyük ebeveynlerinin çocukluk dönemlerinde kendilerine sundukları bakım hizmeti, torunların büyük ebeveynlerine bakım sağlamaları için öncelikli motivasyonu sağlamaktadır. Torunlar, büyük ebeveynlerin çocukken kendilerine sağladıkları yardımlar ve geçmişteki fedakâr davranışları nedeniyle büyük ebeveynlerini destek almaya hak kazanmış olarak algılama ve onlara duydukları şükranın göstergesi olarak bu yardımlarının karşılığını ödeme eğilimi sergilerler. Çalışmalardan edinilen bu bulgular, mübadelenin yaşlılık döneminde de var olduğunu ve kuşaklar arası alışverişte dengeyi sağlamak arzusuyla torunlarına duygusal destek ve maddi destek verebilen büyük ebeveynlerin rollerinde görüldüğünü ortaya koymaktadır (Even-Zohar ve Sharlin, 2009: 169-170, 180). Bu bakımdan, büyükanne ve büyükbabalarının çocukken ve ergenlik döneminde torunlarına yaptıkları yatırımlar, kendi yaşlılık dönemlerinde torunlarca sağlanan yardımlar aracılığıyla karşılık buluyor gibi görünmektedir.

2.1.3. Kendini Gerçekleştirme

Büyük ebeveynler için torun bakımının sağladığı faydalardan bir diğeri, geçmişte yaptıkları hataları telafi edip, hayal ettikleri ideal ebeveynliği gerçekleştirme fırsatı sunmasıdır. Tamamlayıcı torun bakımından ziyade, çoğunlukla orta kuşağın dahil olmadığı tam zamanlı bir bakımı ifade etmesi bakımından koruyucu büyük ebeveynlik, diğer bir ifadeyle vekil ebeveynlik, büyük ebeveynlerin kendilerini gerçekleştirmeleri için daha çok fırsat sunmaktadır.

Koruyucu büyük ebeveynlik, büyük ebeveynlerin kendi biyolojik çocuklarını yetiştirme deneyimlerine kıyasla daha iyi bir ebeveynlik rolü oynamalarını, kendilerini bu doğrultuda daha yeterli hissetmelerini sağlayan bir araç olarak işlev görebilmektedir. Bu bakımdan birincil bakıcı rolünü üstlenmek, büyük ebeveynlerin rollerinde değişimler yaratmaktadır. Özellikle büyükbabalar için bu değişim daha derin olmaktadır. Büyük ebeveynlik, kendi çocuğu için geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda ekmek kazanan baba olan erkeklerin torunlarına karşı bakım sağlayıcı rolünü üstlenmeleri fırsatını sunmaktadır. Biyolojik çocuklarının gençliğinde, ihtiyaçları karşılamak için çalışan ve ebeveynliğin sevinçlerinin birçoğunu kaçıran büyükbabalar bu rolleriyle birlikte ebeveynlik yapmak ve torunlarıyla bağ kurup sosyalleşmek şansı elde edebilmektedir (Bailey vd., 2009: 150-151). Torunlarına bakım sağlayan ve bakım sağlamayan büyükannelerin farklılaşan deneyimlerini ortaya koymak için yürüttükleri çalışmada Bowers ve Myers, torunlarını yetiştiren büyükannelerin neredeyse hepsinin torunlarıyla ilişkilerinin iyi veya mükemmel

olduğu, tam zamanlı bakımın bazı büyükanneleri torunlarıyla daha da yakınlaştırdığı sonucuna ulaşmıştır (Bowers ve Myers, 1999: 308). Yeniden ebeveynlik deneyimi özellikle kendi çocuklarının çocuk yetiştirmedeki başarısızlığından kendilerini sorumlu tutan büyük ebeveynler için önemlidir. Çocuklarının ‘başarısız’ ebeveynliklerinin kendilerinin sergilediği ebeveynlik modelinden kaynaklandığını düşünüp, suçluluk hisseden büyük ebeveynler, bu yeni rolleri aracılığıyla çocuklarını yetiştirdiklerinden daha farklı bir şekilde torun yetiştirme fırsatına sahip olurlar. Torunlarını çocuklarından farklı pratiklerle yetiştirerek hatalarını telafi edebileceklerine inanma eğilimi sergileyen büyük ebeveynler için bu durum, stres seviyelerini düşüren bir deneyim olabilmektedir (Williamson vd., 2003: 30). Büyük ebeveynliğin memnun kalınmayan ebeveynliklerin, özellikle de torunlarının birincil bakımını üstlenen büyük ebeveynler için kendi biyolojik çocuklarını yetiştirme deneyimlerine kıyasla daha iyi bir ebeveynlik rolü oynamalarının fırsatı gibi işlev görebilmesinin, torunların yoğun nitelikli bakımlarını içeren büyük ebeveynlik rolünün kazanımlarından biri olduğu ifade edilebilir.

2.1.4. Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma

Torunlarla sürdürülen ilişkilerin kalitesi, yaşlı yetişkinler için potansiyel olarak önemlidir; yetişkin torunlar büyük ebeveynleri için araçsal, finansal ve duygusal destek kaynağı olabilmekte ve onlara nesilsel süreklilik ve tatmin duygusu sunabilmektedir. Ayrıca bu ilişkiler duygusal olarak yakın olduğunda, yaşlı erişkinlerin genel psikolojik refahı gelişim göstermekte ve psikolojik sıkıntıları azalarak genel sağlıkları olumlu yönde etkilenmektedir (Xu vd., 2014: 227-228).

Torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin duygusal sağlamlık halini koruyabilmelerinin araçlarından biri, torunların büyük ebeveynlerine dış faaliyetlere katılımları için sağladıkları motivasyondur. Sosyal katılım yoluyla bakıcı büyük ebeveynler, fayda sağlayabilecekleri maddi kaynakların yanı sıra toplumla da daha sıkı ilişki kurabilirler. Sosyal destek ağları, bakım stresinin zararlı etkilerini baskılayarak bakıcı büyük ebeveynin refah durumu üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Sosyal desteğe sahip olan büyük ebeveynler, torunlarına bakım sağlamayan yaşlılarına kıyasla, koruyucu rollerine kolaylıkla adapte olabilmektedirler. Ayrıca, destek ağları sayesinde üstesinden gelebildikleri birincil bakım yoluyla içsel bir tatmin elde etmekte ve stres ve sıkıntılarından kurtulabilmektedirler (Goodman, 2007: 374; Silverstein ve Giarrusso, 2010: 1049).

Torunlara bakım sağlama görevi, büyük ebeveynlerin bilişsel süreçleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Yaşlanma, bilgi gibi birey tarafından yaşam deneyimleri ve eğitim yoluyla edinilen zekâya atıfta bulunan kristal zekânın azalma sürecine girdiği bir döneme

denk gelmektedir. Bununla birlikte artan yaş, her zaman için bilişsel fonksiyonların yitirilmesi anlamına gelmemektedir. Burada belirleyici olan, yaşlanma sürecindeki bireyin zihinsel olarak aktifliğidir. Yaşlanma sürecinde zihinsel olarak aktif olmak, bilişsel işlevlerin sürdürülmesine katkı sağlayabildiği gibi, bilişsel düşüşü ve demansın başlamasını önleyebilmektedir. Arpino ve Bordone zihinsel olarak uyarıcı bir sosyal etkinlik olması bakımından büyük ebeveynliğin büyük ebeveynlerin bilişsel işlevlerini sürdürmelerine yardımcı olduğunu belirtir. Büyük ebeveynler, bilişsel olarak teşvik edici görevleri beraberinde getiren büyük ebeveynlik rolleri aracılığıyla bilişsel yeteneklerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmayabilirler (Arpino ve Bordone, 2014: 338-340). Büyük ebeveynlik, yeni becerilerin kazanılmasını da gerektirmektedir. Özellikle okul çağında toruna sahip olan büyük ebeveynler torunlarının eğitimini desteklemek için yeni beceriler kazanmak ve eğitim sisteminin (ve diğerlerinin) nasıl çalıştığına ilişkin bilgilerini güncellemek durumunda kalabilirler (Bailey vd., 2009: 154). Bu durum büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rolleri sayesinde kısmen de olsa kendi bilişsel yaşlanmaları üzerinde kontrol sahibi olduklarına işaret etmektedir.

2.1.5. Psikolojik Tatmin

Araştırmalar, büyük ebeveynsel bakımın yaşlı yetişkinlerin günlük hayatlarına anlam ve sevinç kattığını, torun bakımı sağlamanın büyük ebeveynler için yüksek bir amaç duygusu, koşulsuz sevgi ve psikolojik doyum sağlamanın aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra, torunların varlığı ve sorumluluğunun büyük ebeveynlere yeniden bir amaç ve gençlik hissi vermiş olduğunu, evliliklerini güçlendirdiğini ve hatta evliliğin korunmasına yardımcı olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Williamson vd., 2003: 29) da mevcuttur. Bu bakımın daha yoğun bir hal aldığı koruyucu büyük ebeveynlik uygulaması, aşağıda tartışılacağı üzere tüm zorluklarına rağmen, neredeyse yeniden ebeveynliği üstlenen büyük ebeveynler için aynı zamanda gurur ve tatmin kaynağı olarak da işlev görmektedir.

Torunların tam zamanlı bakımını ifade eden bu uygulamanın, büyük ebeveynler için psikolojik doyum ve gurur kaynağı olarak hizmet etmesinin nedenlerinden biri, torunun bakım sorumluluğunun üstlenilmesi yoluyla koruyucu evlerden uzak tutulmalarını sağlamış olmasıdır (Williamson vd., 2003: 29). Koruyucu/vekil büyük ebeveynlik uygulaması yabancı velayetinde yetiştirilen çocuklarla karşılaştırıldığında, akrabaların yanına yerleştirilen çocukların istikrarlı bir yerleşim yaşama olasılığının yüksek olduğunu, bunun da biyolojik ebeveynlerden uzakta yaşayan çocuklar için iyi sonuçların elde edilmesinde kilit faktör olduğunu gösteren çok fazla kanıt bulunmaktadır. Aynı zamanda bu çocukların aileleri ile temas kurma,

kardeşleri ile kalma ve aynı çevrede kaldıkça okulu sürdürme ihtimalleri daha yüksektir. Tüm bu faktörler, bunları temin edenler olarak büyük ebeveynlerin memnuniyet seviyelerini de artırmaktadır (Worrall, 2009: 261). Sands, Goldberg-Glen ve Shin tarafından yürütülen bir çalışmada, orta kuşaktaki madde bağımlılığı, yoksulluk, psikolojik problemler veya çocuk ihmal ve istismarı gibi nedenlerle büyük ebeveynleri tarafından yetiştirilen çocukların yeni aile ortamlarında kendilerini güvende hissettikleri ve ihtiyaç duydukları sevgi ve bakımın temin edildiği saptanmıştır. Söz konusu çalışmadaki torunların büyük ebeveynlerinin sağladıkları bakıma ilişkin olumlu değerlendirmeleri, büyük ebeveynlerin daha önceleri risk altındaki ailelerde yaşayan torunları için aile sisteminin üyeleriyle bağlantıda kalabilecekleri, sevilebilecekleri, terslikle başa çıkma yolları geliştirebilecekleri güvenli bir ortam sağlayabildiklerine dair kanıt sunmaktadır (Sands vd., 2009: 38). Ancak torun bakım yoluyla ailenin ihtiyaç duyduğu desteği veriyor olmaları büyük ebeveynleri manevi açıdan memnun etmekle birlikte, bu ihtiyaca cevap sunuyor olmak, büyük ebeveynler için her zaman tatmin aracı gibi işlev görmeyebilir. Büyük ebeveynlerin bakıma ilişkin değerlendirmelerinde belirleyici olan unsurlardan biri, beklenti ve isteklerin örtüşmesidir.

Kahana ve Kahana'ya göre (1970) büyük ebeveynlerin torunlarıyla kurdukları ilişkinin tatminkâr olması, çocuğun ihtiyaçları ile büyük ebeveyninin ihtiyaçlarının birbirine uyumlu olması koşuluna dayanmaktadır (akt. Önel, 2013: 11). Torunun yaşı, bu uyumun sürekliliğine etki eden bir faktördür. Torunların yaşı artıkça ihtiyaçlar farklılaşmakta, bu durum sorunlu davranış sergileme olasılığı artan torunların karşısına cezalandırma gibi olumsuz disiplin görevleri artabilen büyük ebeveynleri çıkarmaktadır. Bu bakımdan da büyük torunların bakımı, büyük ebeveynler için daha az ödüllendirici olabilmektedir (Triado vd., 2014: 123-124).

Büyük ebeveynlerin torun bakımına ilişkin olarak deneyimledikleri psikolojik doyumun seviyesini etkileyen unsurlardan diğeri, sağlanan bakımın süresi ve niteliğidir. Birincil bakımı üstlenen büyük ebeveynler aile içinde yoğunluklu olarak temel veya araçsal görevlerin yerine getirilmesinden sorumludurlar. Bu türden görevler, önemli bir iş yükü içerdikleri için söz konusu büyük ebeveynlik rolleri, eğlenceyi içeren diğer büyük ebeveynlik türlerine göre daha az keyif verici olabilmektedir. Daha çok anne koruyuculuk biçiminde görünür olan yardımcı bakım hizmetinin yoğun olduğu durumlarda da büyükanne ve büyükbabalar koruyucu büyük ebeveynlerin deneyimlerine benzer olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadırlar. Buna karşılık, söz konusu olumsuz etkilerin bakım için daha az zaman ayıran büyük ebeveynler arasında gözlenmediği ortaya konulmuştur. Tam zamanlı ve yoğun bakıma kıyasla yardımcı bakım sunmak, bir yük veya potansiyel olarak stresli bir görev

olmaktan ziyade olumlu duyguların kaynağı ve duygusal bağları kurma ve güçlendirme fırsatı olarak işlev görmektedir (Triado vd., 2014: 115, 123). Bu bakımdan torun bakımının yoğunluğu ve yaşam memnuniyeti arasında ters bir orantıdan söz edilebilir. Büyükanne ve babaların torunlara bakım hizmetinde daha az sorumluluk üstlendiği durumlarda yaşam memnuniyeti daha yüksekken, büyük ebeveynler daha fazla bakım yükümlülüğüyle karşı karşıya kaldıklarında memnuniyet seviyeleri düşme eğilimi gösterir (Xu vd., 2012: 296).

Bakımın sağlandığı kültürel ortam da ayrıca büyük ebeveynlerin sağladığı bakımın yoğunluğuna etki ederek, bakımdan elde edilen memnuniyet seviyesini çeşitlendirmektedir. Doğu kültürünün bir temsilcisi olan Çin’de yürütülen araştırmalar, büyük ebeveynsel bakımın yaşlı yetişkinlerin günlük hayatlarına anlam ve sevinç kattığına yönelik bulguları destekler niteliktedir. Çin’in aile dayanışması, sürekliliği veya üretkenliğine önem veren bir kültüre sahip olması bakımından Çinli büyük ebeveynler, torunlarına bakmak yoluyla çocuklarına destek vermeye ve böylece ailenin sürekliliğini devam ettirmeye daha isteklidirler. Yine Çin örneğinde görüldüğü gibi, az miktarda kamu desteğine sahip toplumlarda, çoğunlukla ailenin ortak ihtiyaçlarını karşılamak için karşılıklı destek transferleri ağı iç içe geçmiş durumdadır. Çin kırsalındaki büyük ebeveynler yetişkin çocuklarına yardımda bulunmanın bir yolu olarak torun büyütürler ve gelecekte yetişkin çocuklardan bakım almayı umarlar. Her iki durumda da, ister ailenin sürekliliğini sağlamak ister karşılıklı destek sağlamak maksadıyla olsun, Çinli büyük ebeveynler, genel olarak çocukları ve torunları etraflarında olduğu zaman mutludur ve torun bakımı yoluyla hayatlarına anlam katıp, yaşam memnuniyetlerini artırabilirler (Xu vd., 2012: 296). Sonuç olarak büyük ebeveynlerin torun bakım faaliyetine katılımlarının, psikolojik refahları üzerinde çoğunlukla olumlu bir etkiye sahip olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte, torun ve büyük ebeveynlerin beklenti ve ihtiyaçlarının örtüşmesinin, bakımın yoğun bir tempodan ziyade tamamlayıcı/yardımcı temelde sürdürülmesinin ve kültürel bir karşılığının bulunmasının büyük ebeveynlerin torun bakımını memnuniyet aracı olarak algılamalarının ön koşullarını oluşturduğunu belirtmek yanlış olmaz.

2.2.Büyük Ebeveynliğin Maliyeti

Büyük ebeveynlik, büyük ebeveynlere torun bakımı sağlama kaynaklı yaşam doyumu fırsatı sunmakla birlikte, bakım sürecinin her bir büyük ebeveyn için, her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı bilinmektedir. Torunlarını yetiştiren büyük ebeveynler bazen sağlıkla ilgili artan sorunlar, yoksullaşan yaşam koşulları ve kötüleşen mekânsal çevre ve sosyal destek eksikliği gibi kendi refahlarına tehdit oluşturan bir dizi zorlukla karşılaşır. Özellikle birincil bakım sağlayan büyük ebeveynlerin pratik, duygusal ve mali açıdan sağladığı

kapsamlı destek, kendi sosyal, psikolojik, mali ve fiziksel sağıklarına zarar verebilmektedir. Torunlarını yetiştiren büyük ebeveynlerin özellikle de büyükannelerin torun bakımıyla birlikte çok çeşitli fiziksel rahatsızlıklar ve genellikle daha kötü sağık koşulları tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları yürütülen araştırmaların çoğunluğunda ortak bir bulgu olmaktadır. Ancak fiziksel sağığa ilişkin bu dezavantajlılık halinin bakım yükünden ziyade, büyük ebeveynlerin demografik özelliklerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Koruyucu büyükanne ve büyükbabaların çocuklara bakan diğer gruplarla karşılaştırıldığında daha yoğun olarak hipertansiyon, artrit ve fiziksel yorgunluk sergilemeleri, yaşa bağı sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Yaş bağılantılı fiziksel sağıksızlık hali, koruyucu büyük ebeveynlerin ebeveynliğe ilişkin beklentilerle başa çıkma kapasitelerini zayıflatabilir. Sağığın zayıflaması, ayrıca büyük ebeveynlerin torunlarına bakım sağılamakta yetersiz olarak algılanma endişesine kapılmalarına yol açar. Koruyucu büyük ebeveynlerin kendilerini iyi hissetmedikleri zamanlarda yardım istemekten kaçınma, herhangi bir fiziksel ya da duygusal zorluğu görmezden gelme eğilimi sergilemelerine sebep olan bu durum, psikososyal stres seviyesini artıran bir unsurdur. Aşırı rol yüklenmesi ve rol karışıklığı, evlilik çatışması ve yaşam bozuklukları deneyimleme riski ayrıca bakım sorumluluğunu üstlenmenin bir sonucu olarak artar. Bunlara ek olarak bakım sağılamak, bakıma muhtaç torunlarla değışen ilişkilere de yol açabilir. Araştırmacılar büyük ebeveynlerin bakıcılık statülerine ilişkin olarak çoğu zaman duygusal stres deneyimlediklerini göstermektedir. Büyük ebeveynlerin ebeveynlik sorumlulukları, torunlarının eğitim ve sağık ihtiyaçları, kendi sağık ve refahları, çocuğun biyolojik ebeveynleriyle çatışmalı ilişkilerin yanı sıra davranışsal ve gelişimsel problemler yaşayan torunlarına ilişkin olarak yüksek seviyede stres, kaygı ve depresyon deneyimledikleri bulgulanmıştır. Bakım sağılayan büyük ebeveynlerin yüksek stres seviyeleriyle bağılantılı bir diğer unsur, çocuk refah sisteminin uygulanıp uygulanmadığıdır. Çocuk refah sistemi dahilinde bakım sağılamak, bakımın tamamlayıcı bir nitelikte ve kısa süreli olması bakımından düşük depresyona karşılık yüksek yaşam doyumunu ile ilişkilendirilmiştir (Bundy-Fazioli vd., 2013: 448-449; Breheny vd., 2013: 175; Bowers ve Myers, 1999: 304; Hayslip ve Goodman, 2008: 117; Doley vd., 2015: 103-104). Diğer yandan koruyucu büyük ebeveynlik, sağık ve sosyal katılıma ilişkin olumsuz sonuçlar, sosyal dışlanma ve yaşlı yetişkinlerin aşırı rol yüklenmeleriyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca ebeveynlerin bakımından ayrılan çocuklar için diğer bakım düzenlemelerine kıyasla en tercih edilir ve yaygın olan koruyucu büyük ebeveynlik uygulamasının yüksek tercih oranıyla çelişir biçimde çocuk koruma kurumlarından daha az psikososyal destek ve mali yardım alması, büyük ebeveynlerin refahlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Choi vd., 2016: 120). Koruyucu büyük

ebeveynlerin refah düzeyleri ayrıca büyük ebeveynliğe ilişkin toplumsal ve bireysel beklentilerden de etkilenmektedir. Farklı araştırmalar tarafından ortaya konan bu bulgular, bakıcı büyük ebeveynlerin bakım stresine ilişkin deneyimlerinde birbirinden farklı birçok faktörün rol oynadığına işaret etmektedir.

Gatz ve arkadaşları (1990), torunları için bakım sağlayan büyük ebeveynlerin bakım verme sürecinden nasıl etkilendiklerini göstermek için yaşlı bir yetişkine bakım vermeye ilişkin literatürden yararlanarak, bir model geliştirirler. Bu modele göre, bakım faaliyetinin büyük ebeveynler üzerindeki etkisinde belirleyici olan dört temel etken mevcuttur. Bu etkenlerden ilki, bakım verme gereksinimini yaratan koşullara işaret eder. Çocuğun ebeveynlerinin tam zamanlı istihdamı ya da boşanmaları, ailenin çocuklarını günlük bakım merkezlerine yollamaya ilişkin isteksizliği ya da büyük ebeveynlerin çocuklarını finansal açıdan destekleme isteği büyük ebeveynlerin torunlarının bakımlarını üstlenmelerine yol açan koşullardır. Bu koşullara cevaben büyük ebeveynler farklı nitelik ve yoğunlukta çocuk bakımı sağlamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, büyük ebeveynlerin “anne/aile koruyucu” ya da “çocuk koruyucu” rollerini üstlenmeleri farklı aile düzenlemeleriyle ilişkili olup, çocuk bakım faaliyetini çeşitlendirmektedir. Bu durum stresin görünürlüğü ve şiddetini de etkiler. Modelin ikinci bileşeni, bakım sağlayıcının bakıcılık durumuna ilişkin algısı ve değerlendirmesine odaklanır. Algılama, bakıcı büyük ebeveynlerin bakılan torunlarının davranışlarının ne kadar rahatsız edici ve yönetilebilir olduğuna ilişkin görüşlerini içerir. Modeldeki üçüncü unsur, bakım verme ile bağlantılı stresin arabulucuları olan kaynaklar ve başa çıkma stratejileri ile ilgilidir. Bu kaynak ve stratejiler bakım verme sürecindeki büyük ebeveynlerin stres seviyeleri üzerinde etkili olan sosyal destek ağları ve kişisel birikimlerine işaret eder. Modelin son bileşeni, bakım veren açısından sonuçlara, genellikle bakım sağlamakla ilişkili stres ve yüke işaret etmektedir (akt. Bowers ve Myers, 1999: 304). Gatz ve arkadaşlarının bu modelinden hareketle, büyük ebeveynlerin torun bakımıyla ilişkili olarak deneyimledikleri stresi yaratan unsurlar temel olarak değişen ailevi koşullar, değişen roller, değişen kimlikler, değişen ilişkiler, değişen algılamalar ve değişen ekonomik koşullar başlığı altında değerlendirilebilir.

2.2.1. Değişen Ailevi Koşullar

Küresel düzeyde yaşanan değişim ve dönüşümler, aile kurumuna da yansımış ve kurumun yapısı, büyüklüğü ve kurum içi ilişkileri büyük oranda değiştirmiştir. Dünya üzerindeki tüm toplumların farklı şiddetlerde ve farklı kültürel bağlamlarda deneyimledikleri ailesel dönüşümlerden biri, son yıllarda sayıları giderek artmakta olan risk altındaki ailelerdir. Risk altındaki ailelerin ortaya çıkıp yaygınlaşmalarında etkili olan dinamikler, kadın

istihdamı, boşanma ve boşanmayla bağlantılı tek ebeveynli aile sayısındaki artış olarak belirlenmiştir (Villar vd., 2010: 282). Bunların yanı sıra ebeveynler arasındaki tutukluluk hali, AIDS/HIV gibi hastalıkları taşımaları, uyuşturucu kullanımı, çocuk ihmal ve istismarı gibi nedenler de bunlarla ilişkili ebeveynlerin çocuk bakım ehliyetlerini yitirmelerine yol açarak risk altındaki aile sayısını artırmaktadırlar. Söz konusu ailelerde büyük ebeveynler, torun bakımının tüm yükümlülüğünü çoğunlukla tek başlarına üstlenmek durumunda kalmaktadırlar (Mehta ve Thang, 2012: 2-3). Büyük ebeveynler pek çok koşulda çocuk bakımı sağlayabilmektedirler; ancak torunların ebeveynlerinin evinde yaşanan şiddetli ailevi krizler büyük ebeveynlerin torunları için ebeveynlik rolünü üstlenmelerini gerektirir. Tam zamanlı bakım sorumluluğu, torunlarına koruyucu bakım sağlayan büyük ebeveynler için en yoğun stres etmenini oluşturmaktadır (Bowers ve Myers, 1999: 304).

Risk altındaki ailelerde torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlere ilişkin çalışmaların başlangıçları Minkler ve arkadaşlarının kokain salgınının patlak verdiği dönemin ardından torunlarını yetiştiren Afro-Amerikan büyük ebeveynlere odaklandığı çalışmaya dayanmaktadır (Hayslip ve Goodman, 2008: 117). Ailevi krizler nedeniyle torun bakım faaliyetini üstlenen büyük ebeveynlere odaklanan çalışmalar, torunlarının birincil bakıcıları olmayıp onlara tamamlayıcı bakım sunan büyük ebeveynler ile karşılaştırıldıklarında, torun bakımının koruyucu büyük ebeveynler için daha olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur (Doley vd., 2015: 102). Büyük ebeveynleri torunlarının tam zamanlı bakıcıları haline dönüştüren ailevi koşullar, büyük ebeveynler açısından duygusal bir meydan okuma olarak tanımlanmaktadır. Torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin refah düzeylerini belirlemek için yürütülen bir çalışmada, torun bakımına ilişkin zorluğun torunlara biyolojik ebeveynlerinden daha kapsamlı bir biçimde ebeveynlik yapmaktan kaynaklandığını ortaya koyan çalışmaları (Goodman ve Silverstein, 2006) destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada, ebeveyn ihmali ve ebeveynlerin madde kullanımı gibi nedenlerle ebeveynlik rolünü üstlenen büyük ebeveynlerin ebeveyn olma sorumluluğu ile mücadele ettiği ortaya konmuştur (Bundy-Fazioli vd., 2013: 456).

Yeniden ebeveynlik talepleri, yaşam tarzı değişiklikleri, özerklik kaybı gibi ebeveynlikle bağlantılı pratik konuların yanı sıra çocuğun biyolojik ebeveynleri ve diğer aile bireyleriyle çatışma, kuşaklararası kalitesiz ilişkiler, hukuki meseleleri anlamama gibi koruyucu/vasi büyük ebeveynlik düzenlemelerinin koşullarıyla ilgili durumsal faktörler, koruyucu büyük ebeveynler için stres yaratan kaynaklar olarak belirlenmiştir. Büyük ebeveynlerin birincil bakıcı rolü üstlenmeleri beklentisi ile bu rolü oynama kapasiteleri arasındaki çatışmadan doğan rol karışıklığı da stres kaynağı olarak işlev görmektedir. Bunlara

ek olarak büyük ebeveyn bakıcıların beklenmedik ev/veya tam zamanlı bakıcı rolünü benimsemeleri büyük ebeveyn bakıcılar için bir stres kaynağı olarak literatürde yer almıştır. Torunlarına birincil bakım sağlayan büyük ebeveynler, ekonomik tabanlı stresle de mücadele etmek durumundadırlar. Torunların gelişimiyle birlikte genişleyen ailenin artan maliyeti, koruyucu büyük ebeveynleri ekonomik açıdan kırılan hale getirerek ayrıca bir stres kaynağı oluşturmaktadır (Doley vd., 2015: 102; Bailey vd., 2013: 672). Ebeveynliği tekrar üstlenen büyük ebeveynler için büyük ebeveynliği zorlayıcı bir yükümlülük haline getiren bu kaynaklara karşılık verilen tepkiler çoğunlukla öfke, kızgınlık ve stres şeklinde görünmekle birlikte gerçekte daha yaygın ve daha çözümsüz olansa büyükanne depresyonudur. Pek çok büyükanne için depresyon veya tükenme duyguları, çoğunlukla son derece zor bir duruma karşılık normal ve doğal tepkiler niteliği gösterir (Williamson vd., 2003: 26). Buradan hareketle, torun bakımının yoğun bir nitelikte sağlandığı koruyucu büyük ebeveynliğin büyük ebeveynlerin yüksek stres seviyeleri ile ilişkili olan bir uygulama olduğu ifade edebilir. Ayrıca, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde başlıca kimliği ‘eş’ ve ‘annelik’ rolleri olan kadından, bu kimliğe uygun bir şekilde gayri resmi olarak evde hasta aile ferdine, yaşlı ebeveyn ve akrabalarına bakım sağladığı gibi torunlarına da bakması beklenmektedir (Adak, 2003: 82). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında aile içinde ev işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi görevleri yerine getirmekten sorumlu olan büyükanneler olduğundan torunun temel bakım ihtiyacı da esasen büyükannelerince karşılanmaktadır. Bu durumda, büyükbabalarla kıyaslandığında büyükannelerin daha yüksek stres seviyesine sahip oldukları yorumunda bulunmak mümkün olabilmektedir.

2.2.2. Değişen Roller

Büyük ebeveynlik, büyük ebeveynlerin hem özel alanlarındaki hem de kamusal alandaki rollerini değişime uğratan bir deneyimdir. Bireylerin büyük ebeveyn haline geldikten sonra, bu yeni rolleriyle bağlantılı olarak kamusal alanda karşılaştıkları dönüşümlerden biri, tam zamanlı çalışan rolleriyle ilişkilidir. Bilhassa torunlarının tam zamanlı bakımını üstlenen büyük ebeveynlerin edindikleri bu yeni rol, istihdama ilişkin rollerinde belirgin bir farklılık yaratır. Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyük ebeveynler, özellikle de büyükanneler artan bakım maliyeti, torunlarının zaman, ilgi ve dikkat gereksinimleri karşısında iş ve aile arasında bir denge sağlayamadıkları için mesleklerini bırakmayı ya da erken emekliliği tercih etmek durumunda kalabilmektedir. Tam zamanlı bakıcılık düzenlemeleri, bir iş deneyimine sahip büyük ebeveynler için daha zorlayıcı olmaktadır. Özellikle yakınlarında destek alacakları aile üyeleri bulunmayan büyük ebeveynler rollerini ücretli çalışanlardan evde

bakım veren kişi olmaya doğru kaydırmak zorunda kalmaktadır (Bailey vd., 2009: 150). Yaşamın sürdürülmesi için gerekli geliri sunmanın ötesinde başkalarıyla etkileşim, toplumun bir ferdi gibi hissetme olanağı ve böylelikle topluma yararlılık ve bağlılık duygusu sağlayan çalışma hayatından (Çakır, 2002: 87) emeklilik, büyük ebeveynlerin hem ekonomik bağımsızlıklarının azalmasına hem de iş aracılığıyla edinmiş oldukları sosyal çevrelerinin daralmasına yol açmaktadır (Akın, 2006: 70-71). Torun bakımını üstlenmekle kamusal alandaki “çalışan” rolleri değişime uğrayan büyük ebeveynler, bu dönüşümle bağlantılı olarak, aile içindeki rollerine ilişkin de birer stres etmeni oluşturan bazı değişiklikler deneyimlemektedirler.

Birçok yaşlı birey için büyük ebeveynlik, ev içi ve ev dışı alandaki görevlerin görece azaldığı bir döneme denk gelmektedir. Biyolojik çocukların kendi hayatlarını kurmak üzere evden ayrılmaları ev içinde birincil bakım sağlama görevini sonlandırırken, diğer yandan çoğunlukla yaşlanmanın beraberinde gelen emeklilik, yaşlı bireylerin kamusal alandaki aktif rollerini azaltmaktadır. Birincil bakıcı ve ekmek kazanan rollerinin yerini çocuksuz yaşam, emeklilik planlaması ve eğlenceli boş zaman etkinliklerinin alması beklentisine rağmen, tam zamanlı büyük ebeveynlik, yeniden birincil bakım sağlama rolünün üstlenilmesini ifade etmektedir (Erbert ve Aleman, 2008: 682; Bailey vd., 2009: 148-149). Torunlar için birincil çocuk bakımı sağlamak, büyük ebeveynlerin torun bakımının tüm sorumluluğunu üstlenmelerinin yanı sıra tüm zamanlarını torunlarına ayırmaları anlamına gelmekte, bu durum ise büyük ebeveynler için bir stres kaynağı oluşturmaktadır. Büyükanne ve babaların kendi ihtiyaçlarının yanı sıra, torunlarının ev ödevine yardımcı olma, okuldan eve ve evden okula ulaştırılmalarını sağlama, okuldan döndüklerinde evde olma ve hafta sonu etkinliklerini içeren ebeveynlik sorumlulukları, birçok büyük ebeveynin kendi hayatlarını rafa kaldırmaları anlamına gelebilir. Büyükanne ve büyükbabalar için günlük geziler, kişisel eşyalar için alışveriş, hatta dini etkinlikler bile kısıtlanabilir (Cox, 2008: 471). Bir yandan ailenin ihtiyaç duyduğu bakımı sağlayarak “doğru olanı yapma”, sevgi ve destek sağlama yoluyla güçlü aile bağları geliştirme arzusunda olan büyük ebeveynlerin diğer yandan toplumsal etkinliklere katılımları, ebeveyn yükümlülükleri ile sınırlanabilmektedir (Erbert ve Aleman, 2008: 680). Torunların hayatına daha uzun süreli olarak dahil olmak, onlara daha yoğun bakım sunmak büyük olasılıkla büyükanne ve babalara amaçsal bir tatmin sağlayarak refah düzeyleri ile pozitif ilişkilendirilir. Ancak büyük ebeveynlerce sağlanan bakımın tam zamanlı bir hal alması (koruyucu büyük ebeveynlik), “kendini etkinliklere kapatmayı” taahhüt ettiğinden büyük ebeveynlerin hayatlarını olumsuz etkilemekte ve kötü sağlık koşulları ve görece yüksek depresyon oranlarını beraberinde getirmektedir (Arpino ve Bordone, 2014: 339). Bailey,

Letiecq ve Porterfiel'in torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin başa çıkma stratejileri ve uyum süreçlerini belirlemek için tasarladıkları araştırmada, emekliliğe ilişkin planların yerini birincil bakım sorumluluğunun almasının koruyucu büyük ebeveynler için oldukça zorlayıcı olduğu gözlenmiştir. Söz konusu çalışma dahilinde görüşülen büyük ebeveynler için vekil/koruyucu büyük ebeveynlik, büyük ebeveynleri hazırlıksız yakalayan, günlük rutinlerinde hızlı değişimler yapmaya zorlayan ve zamanlarını tüketen bir deneyim olmuştur (2009: 149). Büyük ebeveynlik, torunlarının tam zamanlı bakımını üstlenen büyükanne-babalar, çoğunlukla da koruyucu/vekil büyük ebeveynler için sıklıkla tam zamanlı istihdamdan ayrılmayı gerekli kılan bir deneyimdir. Diğer yandan bakıcı büyük ebeveynlere ilişkin literatür, koruyucu/vekil olmayan büyük ebeveynlerin karşılaştıkları en büyük zorlukların ise ücretli çalışmaya devam eden katılım, torun ve diğer aile üyeleri için eşzamanlı bakım sağlama yükümlülüğü ve çocuk bakımı düzenlemeleri üzerinde algılanan kontrolden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Young ve Denson, 2014: 89).

Büyük ebeveynler bakıcı rollerine adapte olma ve uyum sağlama sürecinde “çalışan”, “gönüllü”, “bağımlı çocukların ebeveyni” veya “yaşlı ebeveynlerin bakıcısı” olarak eşzamanlı uyguladıkları diğer rollerden etkilenebilir. Bu dışsal roller torun yetiştiren büyük ebeveynlerin stres sürecini hafifleten kaynaklar veya stres faktörleri olarak düşünülebilir. Birden fazla role katılım, daha fazla toplumsal bütünleşme ve biriken sosyal sermayeyi ifade etmesi bakımından torun yetiştiren büyük ebeveynlerin stres sürecini hafifleten bir kaynak olarak değerlendirilebilmektedir. İstihdamda yer almak suretiyle kazanılan “çalışan” rolleriyle birlikte büyük ebeveynler iş arkadaşlarından oluşan daha geniş bir sosyal ağa erişim sağlamanın yanı sıra, torunları desteklemek için ihtiyaç duyulan gelire ve sağlık sigortasına sahip olmaktadır. Bir toruna ya da yaşlı bir ebeveyne sağlanan gönüllü bakım yoluyla kazanılan “gönüllülük”, “çocuk bakıcısı” ve “yaşlı bakıcısı” gibi diğer roller aracılığıyla büyük ebeveynlerin ihtiyaç duydukları yardım ve desteği edinebilme olasılıkları artmaktadır. Hem kendileri gibi torunlarına bakım sağlayan akranlarından alabilecekleri hem de bir çocuk, özellikle bir ergenin sağlayabileceği yardımlardan doğrudan yararlanabilirler. Yaşlı bakıcısı rolünde olduğu gibi, bir ebeveyne sağlanan bakım, aslında daha büyük bir karşılıklı yardım sisteminin parçası olabilmektedir. Yaşlanmış ebeveynlerinin bakımını sağlayan bir büyük ebeveyn buna karşılık torunlarını yaşlı ebeveynlerinin gözetimine bırakabilir ki bu, bakıcı büyük ebeveyne kendi ihtiyaçlarını gidermek için gereken zamanı verebilir. Bu bakımdan çoklu rollere katılım, büyük ebeveynlerin stres seviyelerini düşürmekle kalmayıp dolaylı olarak refah seviyelerini artıran bir faktördür (Baker ve Silverstein, 2008: 288). Diğer yandan kuşaklar arası bağlanmayı kolaylaştırabilen çoklu rollere katılım, büyük ebeveynlere kaynak

oluşturmaktan ziyade kendi başına bir stres kaynağı da olabilmektedir (Young ve Denson, 2014: 90). Yaşlılık, özürlülük veya uzun süreli hastalık nedeniyle aile üyelerinden birine bakım sağlama, torunlara bakım sağlama, ev işleri ve istihdama katılım yoluyla çoklu roller üstlenen büyük ebeveynlerin, özellikle de büyükannelerin olumsuz psikolojik sonuçlara yol açacak biçimde kişisel ve finansal kaynaklarını tüketme riski bulunmaktadır. Hâlihazırda bir toruna bakıma başlamak gibi yeni bir stres etmeniyle karşı karşıya kalan büyük ebeveynler için bu role ek diğer roller edinmek stres kaynaklarını ağırlaştırabilir (Baker ve Silverstein, 2008: 288). Torun yetiştirme sorumluluğunu tümüyle üstlenen büyükannelerin torun yetiştirmeye ilişkin deneyimlerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen yakın tarihli bir çalışmada, istihdamda olma ve bakım hizmetini eş zamanlı olarak sağlamaya çalışırken, yeniden ebeveynlik sorumluluğunun altında ezilen büyükannelerin yüksek depresyon seviyelerine sahip oldukları ortaya konulmuştur (Williamson vd., 2003: 26). Büyük ebeveynler bakıcılık rolleri aracılığıyla torunlarının büyümelerini gözlemleme ve kendi çocuklarını destekleme şansı bulmuş olsalar da, kendi ilgi alanları için zaman ayıramamak büyük ebeveynleri yıpratıcı bir deneyim olmuştur. Büyük ebeveynler ayrıca çocuklarının (biyolojik ebeveynler) kendilerini torun bakımı için her daim erişilebilir kaynaklar olarak algılayıp, çoklu roller üstlenmeleri beklentisinde olmalarına ilişkin bir hayal kırıklığı da yaşamaktadırlar (Young ve Denson, 2014: 90). Büyük ebeveynliğe ek olarak üstlenilen rollerin bir stres etmeni ya da stresi hafifleten bir unsur olarak işlev görmesinde belirleyici olan etmen, büyük ebeveynlik rolüne giriş ve bu rolden çıkış zamanlamasıdır. Büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde bir çocuğun tüm bakım sorumluluğunu üstlenmeye adapte olma zorunluluğuyla yaşanan yüksek stres düzeyi, büyük ebeveynliğe ek diğer rollerle sağlanan toplumsal bütünleşmenin olumlu etkisinden daha ağır basmaktadır ya da en azından rollerin kendisinin getirdiği stres bu olumlu etkileri nötrleştirir. Benzer biçimde, bakımın sona ermesiyle, özellikle de istem dışıysa, büyük ebeveynler yeniden adaptasyon ve uyum evresine geçmektedir; bu süreç boyunca, çoklu rollerle meşguliyetin maliyeti ve faydaları arasındaki denge tekrar değişir ve böylece dış roller öncelikle ek bir stres kaynağı olarak işlev görür (Baker ve Silverstein, 2008: 288-289). Her ne kadar büyük ebeveynlerin ailenin diğer üyelerine bakım sağlama, istihdam ve toplum içindeki rollerine ilişkin az sayıda çalışma mevcutsa da, bu sosyal rollerin bakım sorumluluğuyla çakışmaları açısından göz önüne alınmaları gerekir. Bu ihtiyaçtan hareketle Burton ve Bengtson (1985) büyükannelik rolünü büyükannelerin diğer sosyal rolleri bağlamında inceledikleri çalışmada, rol çeşitliliğinin tüm büyükanneler, özellikle de genç büyükanneler için önemli bir konu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Genç büyükanneler için çeşitli rollere katılım, çok çeşitli toplumsal beklentilere

cevap verebilmeyi ifade etmesi bakımından büyükannelerin yaşam doyumları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (akt. Baydar ve Brooks-Gunn, 1998: 386). Diğer yandan uzun süreli torun bakımı sağlayan büyük ebeveynler, zaman içinde çoklu rollere katılımın olumsuz sonuçlarına uyum sağlayabilmekte ve bu katılımın faydalarından yararlanabilmektedir (Baker ve Silverstein, 2008: 289). Büyük ebeveynlik, büyük ebeveynlerin hem kamusal hem özel alanda yeni rollerine içkin bazı değişimleri beraberinde getirmektedir. Büyük ebeveynlerin ev içi alanda ve toplumsal alanda oynadıkları roller çeşitlenirken, bu rollerin oynanış biçimine ilişkin toplumsal beklentiler zaman zaman büyük ebeveynlerin bu rolleri oynanış biçimleriyle ters düşebilmektedir. Üstelik büyük ebeveynlik rolüne ilişkin toplumsal beklentiler, toplumdaki bireysellik algısıyla da ters düşebilmektedir. Bu durum, yeni rollerine adapte olmaya çalışan büyük ebeveynler için birer stres kaynağı oluşturabilmektedir.

Ailenin, kuşaklar boyu tüm üyelerinin karşılıklı dayanışma ve bağlılığını yansıtan bir kurum olması, bir aile içinde konumlanan bireyin kimliği üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Aile içi ilişkiler sevgi ve samimiyeti yansıtan yoğun kişisel ilişkiler olmakla birlikte; bunlar aynı zamanda sosyal ve kültürel olarak aile üyelerinin diğerlerine karşı yükümlülüklerini de yansıtır. İlişkilerdeki davranışlara ilişkin beklenti ve yargılar, paylaşılan normlara dayanmaktadır. Ancak bir beklentinin karşılanması ilişkin doğru davranışın farklı biçimleri çatışabilir. Bilhassa aile ilişkileri içinde olanların birbirine bağımlılığı kavramı, çağdaş bağımsızlık değeri olan “özerk birey” beklentisiyle çatışmaktadır. İnsanın bağımsız bir yaşam sürdürme beklentisi, yaşamların kişisel tercih ve değerleri yansıtan bireysel projeler olarak kabul edildiği bireyselleştirme kültürünün bir parçasıdır. Ancak özgür bir yaşam sürdürme beklentisi, başkalarına karşı yükümlülükleri yerine getirmeye dayanan aile bağları ile çatışmaktadır (Breheny, 2013: 174-175; Erbert ve Aleman, 2008: 689). Büyük ebeveynlerin bir yandan torun bakımında büyük sorumluluklar üstlenerek önemli roller oynamaları beklenirken diğer yandan toplum, bireysel özerkliğlere vurgu yapmaktadır. (Mehta ve Thang, 2012: 2-3). Yaşlı bireyler için “aktif“ ve “başarılı” yaşlanmaya yapılan vurgu, büyük ebeveyn kimliğini değiştirmektedir. Günümüz toplumlarında yaşlı bireylere ilişkin önceki nesillere kıyasla daha sağlıklı ve varlıklı olma, eğlence aktiviteleri içinde daha fazla yer alma beklentisi, “başarılı yaşlanmanın” ön koşulu haline gelmektedir. Boş zamanlarını kendi kişisel gelişimleri ve kişisel tercihleri doğrultusunda değerlendiren yaşlı bireyler başarılı yaşlılık ilkesine uygun hareket etmiş olurlarken, yaşlı bireylerin bu yönelimleri, torunlarla olan katılımın sıklığı ve doğasını etkilemektedir. Torun bakımıyla yoğun bir biçimde ilgili olan büyük ebeveynler aktif yaşlanmanın anahtar yüzü olan, giderek yaygınlaşan kendini gerçekleştirme idealini gerçekleştiremeyebilirler ki bu durum kendi kaderini tayin etme

çelişkisini doğurur (Timonen ve Arber, 2012: 16). Bir yandan ailenin bütünlüğü için büyük ebeveynlerin neredeyse kendilerini torunlarına adamaları diğer yandan da kendilerini gerçekleştirmeleri beklentisiyle yaşanan bu çelişkili durum, büyük ebeveynler için torun bakımını daha zor bir hale getirmektedir. Kendini adama ve kendini gerçekleştirme arasında seçim yapmak, başlı başına zordur (Hayslip ve Goodman, 2008: 119). Bu bağlamda toplumsal olarak paylaşılan normlar tarafından bildirilen ahlaki bir uygulama olan aile üyelerinden biri için gerek duyulan bakımın sağlanmasının, aile içinde torun bakımı sağlaması beklenen büyük ebeveynlerin özgürlük temelli kimlikleriyle çelişebildiği belirtilebilir. Ailevi değerler ve bireysel seçimleri arasında kalan büyük ebeveynlerin üstlendikleri çoklu rollerine ek olarak bu müzakereyi sürdürmelerinin, büyük ebeveynlik deneyimlerini olumsuz etkilediği ifade edilebilir.

2.2.3. Değişen Kimlikler

Aile biriminin ihtiyaçları doğrultusunda farklı nitelik ve yoğunluklarda bakım sunan büyük ebeveynler, bakıma dahil olma dereceleriyle bağlantılı olarak aile içinde anne, aile ya da çocuk koruyucu olarak konumlanmaktadır. Aile içinde nasıl konumlandıkları ise büyük ebeveynliğe ilişkin deneyimlerini oldukça farklılaştırabilmekte, farklı deneyimler stres düzeylerinde farklı sonuçlar yaratabilmektedir. Çocuk koruyuculuk ya da yaygın kullanımıyla koruyucu büyük ebeveynlik, büyük ebeveynler için yüksek stres seviyesi ile ilişkili bir konumdur.

Koruyucu büyük ebeveynlik, büyük ebeveynlerin aile içinde üstlendiği kimliğe ilişkin bir karmaşayı beraberinde getirebilmektedir. Her ne kadar büyük ebeveynler yeniden ebeveyn olup bu rolü üstlenmeyi tercih etmeseler de büyük ebeveynlerin torunlarının vasileri olmalarını gerektiren koşullar, oynadıkları aktif ebeveynlik rolleriyle bağlantılı olarak kimlik kaymalarına sebep olabilir. Diğer bir ifadeyle koruyucu büyük ebeveynlerin anne-baba rollerini üstlenmeleri, hem torunlar için hem de büyük ebeveynlerin kendileri için büyük ebeveynlere ebeveyn kimliği kazandırabilmektedir (Bailey vd., 2009: 151-152). Büyük ebeveynlik ve ebeveynlik kimlik ve rollerinin çatışması ise strese yol açabilir. Büyük ebeveynler için büyük ebeveynliğin en olumlu özelliği, torunlarla ilişkide ebeveynsel sorumlulukların yokluğudur. Büyük ebeveynler büyük ebeveynliği sadece kendi ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda ailelerinden bağımsız bir yaşam sürdürebilmelerine olanak tanıdığı sürece tercih etmektedirler. Büyük ebeveynlerin büyük ebeveynliğe ilişkin beklentileri, torunlarına zaman zaman bakım ve yardım sağlamak ve yetişkin çocuklarına ebeveynlik önerilerinde bulunmak doğrultusundadır. Bakıcılık gündüz bakım sağlama, günün sonunda

evlerine gönderme gibi sınırlı bir çerçevede yapıldığında büyükanne ve babaları memnun etmekte, bu bakım düzenlemesinde büyük ebeveynliğin ödülü en üst düzeye ulaşmaktadır. Ancak büyük ebeveynlerin çoğunlukla kendi seçimleri haricinde üstlendikleri tam zamanlı, birincil çocuk bakımı, hem çok fazla görevi barındırması hem de çocuklarla ebeveynsel sorumluluklardan bağımsız, sevecen ve hoşgörülü ilişkiler geliştirmelerine olanak tanıması bakımından büyük ebeveynlikten duyulan doyumunu olumsuz etkiler (Bowers ve Myers, 1999: 304). Büyük ebeveynler, torunlarını disipline etmekten ziyade hoş tutma ve şımartma beklentisindedir. Ancak çocuk yetiştirmek, torunlara bakmaktan farklıdır ve zaman zaman disiplinli olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle bakım sağlayıcı büyük ebeveynler, hoşgörülü bir büyük ebeveyn ya da disipline edici bir ebeveyn olmak arasında bir seçim yapmak zorunda kalabilir ve bir rol çatışması yaşayabilirler. Bu rol çatışmaları özellikle yaşadığı ailevi krizler sonrasında davranışsal ve duygusal sorunlar sergileyen torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynler için zorlayıcı olmakta, bu durum büyük ebeveynlerin stres seviyelerini artırmaktadır (Baker ve Silverstein, 2008: 287).

Yaş, büyük ebeveynler için bu kimlik kaymasında belirleyici olan unsurdur. Yaşça büyük torunlar (ergenlik çağındaki olan) biyolojik ebeveynleri ve büyük ebeveynlerini birbirlerinden ayırabilmekte, torunlardaki bu farkındalık büyük ebeveynlik kimliğini belirginleştirmektedir. Büyük ebeveynlerinin “bakım veren büyük ebeveynler” kimliğine sahip olduğunu bilen bu torunların aksine yaşça küçük torunları olan büyük ebeveynler için iki tür kayma/değişiklik söz konusudur: büyük ebeveynler torunlarını kendi çocukları olarak kabul edebilirler ya da kimlik belirsizliği yaşayabilirler. Koruyucu büyük ebeveynler, işlevsel olarak torunları için birer ebeveyn konumundadırlar, ancak büyük ebeveynlerin tümü kendi büyük ebeveyn kimliklerini bütünüyle bırakmak ya da torunları için anne ve baba haline gelmek konusunda her zaman aynı kararlılığa sahip olamayabilir. Bu durum onların iki kimlik arasında sıkışmış gibi hissetmelerine neden olmaktadır (Erbert ve Aleman, 2008: 685-686; Bailey vd., 2009: 151-152). Sonuç olarak büyük ebeveynlerin torunlarının acil ihtiyaçları karşısında büyük ebeveynlik rollerini ve kimliklerini değiştirmek zorunda kalabildikleri, bu durumun büyük ebeveynleri geleneksel büyük ebeveynlik rolünün ödülllerinden bağımsız stresle ilişkilendirdiği belirtilebilir. Büyük ebeveynlerin geleneksel rollerinin ötesinde aile içinde farklı roller üstlenmeleri, hem kendi büyük ebeveynlik kimliklerine hem de torunlarının büyük ebeveynlerinin kimliklerine ilişkin algılamalarını değiştirdiği gibi, bu tür değişiklikler büyük ebeveynlerin iletişim ağlarındaki insanlarla olan ilişkilerini de etkilemektedir.

2.2.4. Değişen İlişkiler

Bakım veren büyük ebeveynlerin, sahip oldukları kaynaklar ve başa çıkma stratejileri deneyimleyecekleri stres ile yakından ilişkilidir. Başa çıkma süreçleri problem çözme becerileri ve stresle başa çıkmak için sosyal destek aramayı içerirken; kaynaklar finans kaynakları, eğitim ve sosyal desteği içerir (Bowers ve Myers, 1999: 304). Sahip olunan kaynaklar ve başa çıkma stratejileri, büyük ebeveynlerin bakım sürecinde sahip oldukları sosyal destek ağlarına, aile üyeleri ve yakın çevreleriyle sürdürdükleri veya sürdüremedikleri ilişkilere işaret eder.

Aile biriminin ihtiyaçlarına karşılık aile, anne ya da çocuk koruyucular olarak konumlanan büyük ebeveynler arasında, torun bakım faaliyetinin üstlenilmesiyle birlikte sosyal destek ağlarında keskin bir dönüşüm gözlenenler, çocuk koruyuculardır. Büyük ebeveynlerin koruyucu büyük ebeveynlik rolünü üstlenmeleriyle birlikte aileleri, üyeleri oldukları topluluklar ve toplumun daha büyük kurumlarıyla olan ilişkileri çarpıcı bir değişim göstermektedir. Araştırmacılar (Bowers ve Myers, 1999; Choi vd., 2016) koruyucu büyük ebeveynliğin üstlenilmesiyle birlikte büyük ebeveynlerin toplumsal ilişkilerinde deneyimledikleri en belirgin değişikliğin kaybedilen veya ciddi ölçüde azalan yakın aile ve topluluk desteği olduğunu ortaya koymuştur.

Ailesel krizlerin ardından deneyimlenen yeni aile düzenlemelerine ilişkin ebeveynsel tutum, ebeveynlerin aile içindeki varlığı veya katılımlarının niteliği, hem büyük ebeveynlerin hem de torunların yeni aile durumuna uyumunda önemli bir faktördür. Yeni aile düzenlemesine ilişkin olarak ebeveynler genel olarak olumlu, işbirliğine dayalı veya yardımcı bir tavır sergilediklerinde, büyük ebeveynler ebeveyn katılımının olumsuz olarak değerlendirildiği ailelere kıyasla torun yetiştirme görevlerini çok daha kolay geçirirler. Ebeveynler çocuklarının atlanan nesil hane düzenlemesine yerleştirilmesini kabullendiklerinde ve büyük ebeveyn otoritesini ve davranış kurallarını tanıyarak takımın destekleyici bir üyesi haline geldiklerinde, orta kuşakla ilişkilerini tartışmasız, karşılıklı destekleyici ve saygıya dayalı olarak tanımlayan büyük ebeveynler daha düşük stres, kaygı ve öfke deneyimler (Williamson vd., 2003: 26; Goodman, 2007: 374). Diğer yandan büyük ebeveynlerin torunlarının vasi ebeveynleri olmalarını gerektiren koşullar, bazı durumlarda orta kuşakla mevcut ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Hatta koruyucu büyük ebeveynler torunlarının refahını sağlamak için, ebeveynlik yapmak hususunda isteksiz ya da yetersiz olan yetişkin çocuklarıyla iletişimlerini kesmek durumunda kalabilmektedir (Richards ve Harris, 2001: 68; Erbert ve Aleman, 2008: 681; Bailey vd., 2009: 153). Kendi çocuklarına bakmakta yetersiz olan orta kuşakla ilişkilere sınır koyma süreci, büyük

ebeveynler için zorlayıcı görünmektedir. Bir yandan orta kuşağın deneyimlediği, torunların büyük ebeveynlerince bakılmalarını gerektirecek boşanma, tutukluluk, alkol-uyuşturucu bağımlılığı gibi sorunlar yetişkin çocukların ebeveynleri tarafından desteklenmeleri ihtiyacını doğurur. Diğer yandan torunlar biyolojik ebeveynlerinin neden oldukları bu sorunların esas mağdurları durumundadırlar ve yardıma ihtiyaçları vardır. Bu ikili durum, çoğunlukla büyük ebeveynleri torunları ve çocukları arasında seçim yapmaya mecbur bırakır. Her ne kadar yetişkin bir çocukla sınırlar oluşturma kararı karışık duygularla yüklü olsa da büyük ebeveynler, özellikle torunlarının güvenliğini tehlikeye atan orta kuşağın gerçekleştirmediği değişme vaatleriyle karşı karşıya kaldıklarında ilişkiyi sınırlamak için girişimlerde bulunur (Bundy-Fazioli vd., 2013: 453). Genellikle büyükanne ve babalar, çocukları üzen ya da hayal kırıklığına uğratmaya devam eden ebeveynleri ziyaret haklarından mahrum etmeyi gerekli görmektedir. Biyolojik ebeveynlerin kötü rol modeller olarak hizmet ettiğinden veya kendi otoritelerini zayıflatmaya çalıştığından endişe eden birçok büyük ebeveyn için kendi ihtiyaçlarını ebeveynin ve torununki ile dengelemek, özellikle de orta kuşakla gelecekte olumlu ilişkilerin kurulabileceğine dair umut söz konusuysa, stres vericidir (Cox, 2008: 471). Ebeveyn-çocuk iletişiminin büyük ebeveynlerce sınırlandırılması, bazı durumlarda ebeveynlerin tepkisine yol açmakta ve bu tepkilerin muhatabı olan büyük ebeveynleri ayrıca stres altına sokmaktadır.

Çocuklarıyla iletişimleri sınırlanan ebeveynler, özellikle de velayetin büyük ebeveynlere verildiği durumlarda statü kaybı, rol belirsizliği, suçluluk, öfke ve dışlanmışlık hissedebilirler ve bu duygularını yeni bakım düzenlemelerini sabote etme yoluyla çocuk ve ebeveynlerine yönlendirerek büyük ebeveynlerin stres seviyesini yükseltebilirler (Dolbin-MacNab ve Keiley, 2009: 163). Ebeveyn müdahalesi daha çok, büyük ebeveyn izni olmaksızın telefon etme, ziyaret etme, çocuğu alıp uzaklaştırma, tutarsız ve çelişkili davranış standartları ve disiplin uygulamaları sergileme ve çocuğun beklentilerini yükseltip yerine getirmeme biçiminde gerçekleşir. Her ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın, ebeveynler büyük ebeveynlerin rızası dışında ve olumsuz olarak nitelendirdikleri biçimde yeni aile uygulamasına müdahale ettiklerinde, büyük ebeveynler genellikle öfkeye kapılır, rolleri konusunda hayal kırıklığı yaşar ve hatta çocukların refahından kaygı duyarlar (Williamson vd., 2003: 26). Bundy-Fazioli ve meslektaşları (2013: 453-454) torunlarını yetiştiren büyük ebeveynlerle yürüttükleri çalışmada, biyolojik ebeveynlerin yetersizlikleri nedeniyle birincil çocuk bakımı üstlenme zorunluluğunun büyük ebeveynleri yetişkin çocuklarla ilişkilerini sınırlamaya mecbur ettiği görüşünü destekleyen bulgular edinmiştir. Söz konusu çalışmadan edinilen verilere göre, orta kuşakla sınırlanan ilişkiler, büyük ebeveynlere iki yönlü bir etki

yaratmıştır. Ebeveyn ihmalı ve ebeveyn madde kullanımı gibi nedenlerle torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin kendi çocuklarına bakamayan orta kuşakla ilişkilerini sonlandırmalarının, büyük ebeveynler için rahatlama ve kurtuluş vesilesi olabildiği gibi keder ve kayba da yol açabildiği bulunmuştur (Bundy-Fazioli vd., 2013: 453-454).

Ebeveynsel ehliyeti olmayan orta kuşakla sınırlanan ilişkiler büyük ebeveynlerin ebeveynlik sorumluluğunu tek başlarına üstlenmelerini gerektirdiğinden büyük ebeveynler için ayrıca bir stres kaynağıdır. Ebeveyn rolünü üstlenecek orta kuşağın yokluğu, büyük ebeveynlerin ebeveynlik becerileri ve yetkinliklerine ilişkin şüphe duymalarına yol açarak onları olumsuz yönde etkileyebilir. Üstelik bu aşamada ilişki içinde olunan diğer bireylerin büyük ebeveynlerin torunlarını etkin bir şekilde yetiştirme yeteneklerini sorgulamaları, şüphe duygusunu pekiştirebilir. Sosyal çevrelerinin, özellikle de diğer büyük ebeveynlerin desteğini almak, ilişkiyi sınırlama kararı alıp bu plan doğrultusunda hareket eden büyük ebeveynlerin kararlarını güçlendiren bir unsurken, gerçekte büyük ebeveynler koruyucu büyük ebeveyn rolünü üstlenerek önceki destekleyici sosyal ağlardan izole edilmiş hale gelirler (Cox, 2008: 470). Genel olarak yetişkin çocuklarla ortaya çıkan gergin ilişkiler, büyük ebeveyn bakıcılara duygusal olarak zarar vermektedir. Özel ihtiyaçları olan bir çocuk söz konusu olduğunda ise hissedilen stres daha da artabilir.

Aile içi ilişkilerdeki dengeyi bozan bir diğer unsur, bakımın kardeşlerden birinin çocuğuna sağlanmasıdır. Cherlin ve Furstenberg büyükanne ve babaların ebeveynlerinin ölümü, boşanma, işsizlik, yetersizlik gibi krizleri deneyimleyen torunları için koruyucu büyük ebeveynlik yapmalarını “seçici yatırım” modeli ile ilişkilendirir. Seçici yatırım, büyük ebeveynlerin söz konusu krizleri deneyimleyen torunlarına daha fazla kaynak ayırmalarını ve bu krizler ekseninde torunlarıyla ilişkilerini yeniden biçimlendirmelerini ifade eder (Cherlin ve Furstenberg, 1992: 96). Ancak büyük ebeveynlerin sahip olduğu diğer yetişkin çocuklar, tüm ilgi, özen, enerji ve zamanı velayeti alınan torunun almasını kendi çocukları için haksızlık olarak yorumlayabilmektedir. Ebeveynlerinin kardeşlerinin çocuklarına karşı daha özenli olup onlarla daha yakın ilişkiler kurması, söz konusu yetişkin çocuklarda kıskançlık ve dargınlığa yol açabilmekte, bu durum ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir.

Orta kuşağın kendi çocukluk tecrübeleri de aile içi ilişkileri etkileyebilmektedir. Ebeveynlerinin velayetini aldığı torunlarına karşı, kendi çocukluğunda olduğundan daha ilgili, özenli olduğunu düşünen orta kuşak ebeveynler, kırgınlık yaşamakta ve bunu ilişkilerine yansıtabilmektedir (Bailey vd., 2009: 153). Orta kuşakla ilişkilerin doğasını değiştiren, büyük ebeveynlerin torunlarının birincil bakım sağlayıcılarına dönüşmelerine neden olan koşullar, aynı zamanda daha geniş bir toplulukla ilişkileri de etkilemektedir.

“Atlanmış nesil hane” durumuna yol açan nedenlerin aynı zamanda birer damgalanma unsuru olmaları, büyük ebeveynlerin aileleri dışındaki sosyal çevreleriyle ilişkileri üzerinde de olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Çocuk bakımı konusunda yetersizlikleri, madde ve alkol bağımlılıkları, tutukluluk durumları, boşanmaları, aile içi istismar ya da ihmal gibi faktörlere bağlı olarak çocuğun ebeveynlerine atfedilen damga ve bu damgayla bağlantılı olarak ailenin yaşadığı dışlanma, çoğunlukla çocuk bakımını daha zorlaştırıcı bir işlev görür (Baldock, 2007: 73; Hayslip ve Goodman, 2008: 117). Değişen aile içi ilişkilerin yanı sıra, üye olunan topluluklar tarafından desteklenmemek, büyük ebeveynlerin toplumsal bir dışlanmışlık hissetmelerine yol açarak stres seviyelerini artıran kaynakların başlıcalarındandır.

Torunlarının birincil bakımıyla ilgilenen koruyucu büyük ebeveynlerin yaşlılarından oluşan sosyal destek ağları zayıflarken; özellikle duygusal, davranışsal ya da öğrenme problemleri olan torunlarını yetiştiren büyük ebeveynler, yetersiz sosyal destek için risk altındadır. Duygusal destek, güçlendirme ve teşvik sağlayan destekleyici ilişkilerin ebeveynlik rolüne geçiş sürecini kolaylaştırmada kritik öneme sahip olduğu bilinmekle birlikte birçok koruyucu büyük ebeveynin bu tür destekleri bulunmamaktadır. Cox’a göre büyük ebeveynlerin ebeveynlik rolünü üstlenerek yeni sorumluluklar altına girmeleri, önceki katılımlarını sınırladığı için kurulmuş destek ağları bozulabilmektedir (Cox, 2008: 472). Sosyal destek sistemlerine erişim sağlanıp sağlanamaması ya da erişim düzeyi, büyük ebeveynlerin psikolojik iyilik halleri üzerinde büyük bir etki sahibidir: kısıtlı sosyal destek bunalıma yol açabilirken; sosyal desteğin bulunabilirliği depresyon, kaygı ve stresi azaltarak yaşam memnuniyetinde artış sağlayabilmektedir. Sosyal çevre ve akran gruplarından oluşan sosyal destek gruplarının yanı sıra, resmi bakım desteğinin erişilebilirliği, büyük ebeveynlerin psikososyal sıkıntılarını azaltan bir faktör olarak işlev görebilmektedir (Doley vd., 2015: 103). Resmi sosyal desteğin varlığı stresten kaynaklanan olumsuz sonuçları, özellikle belirli bakım türleriyle ilişkili stres türlerini azaltmaktadır (Choi vd., 2016: 122). Sonuç olarak büyük ebeveynlerin torun bakım faaliyetini üstlendikleri süreçte duygusal destek, güçlendirme ve teşvik sağlayan ilişkilere erişimlerinin, psikolojik iyilik halleri üzerinde büyük bir etki sahibi olduğu; bunalıma yol açabilen kısıtlı desteğin aksine, sosyal desteğin bulunabilirliğinin depresyon, kaygı ve stresi azaltarak yaşam memnuniyetlerinde artış sağlayabildiği belirtilebilir.

2.2.5. Değişen Algılamalar

2.2.5.1. Bakım Verilene İlişkin Algılama

Bakım sağlayıcı büyük ebeveynlerin bakıcılık durumlarına ilişkin algı ve değerlendirmeleri de torun bakımına ilişkin stres unsuru olabilmektedir. Bakıcı büyük ebeveynlerin bu bakımdan yararlanan torunlarının davranışlarının ne kadar rahatsız edici ve yönetilebilir olduğuna ilişkin algılamaları ve bakım sorumluluğuyla birlikte yaşamlarına ilişkin deneyimledikleri değişikliklerin ne kadar kabul edilebilir veya kabul edilemez olduğuna dair değerlendirmeleri ayrıca stres etmenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bakım vericinin bakım alıcının davranışlarına ilişkin algısı ne kadar zor olursa, bakıma ilişkin daha olumsuz sonuçların çıkması o denli olasıdır (Bowers ve Myers, 1999: 304). Bu bakımdan, büyük ebeveynlerince bakım sağlanan torunların psikolojik, fiziksel, zihinsel ve davranışsal iyilik halleri büyük ebeveynler için bir stres kaynağı ve/veya stres seviyesini etkileyen bir etmen olarak işlev görmektedir.

Büyük ebeveynlerin torunları için birincil bakım sağlayıcı rolünü oynamalarını gerektirecek aile travmalarına, özellikle de ihmal ve istismara maruz kalmış çocuklar, belirli fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlara sahiptir. Bakım sağlanan çocuklar, ihmal ve istismarın bir neticesi olarak -bazıları ciddi durumda olan- kronik fiziksel hastalık ya da sakatlıklara sahip olabilmektedir (Worrall, 2007: 128; Sands vd., 2009: 39). Torunların muzdarip olduğu fiziksel problemler, hem ekstra bakım ve daha maliyetli tedavi yükü gerektirmesi bakımından bakım uygulamalarını büyük ebeveynler için daha zorlu hale getirmekte hem de çocukların sağlıklı olmasına izin veren ebeveynlere karşı öfkeye katkıda bulunmaktadır (Williamson vd., 2003: 27-28). İstismar nedeniyle torunlarının birincil bakımını üstlenen büyük ebeveynler, ayrıca torunları tarafından gerçek ailelerini parçalayan kişiler olarak değerlendirilme riski ile de karşılaşabilmektedirler. Koruyucu bakımlarını üstlendikleri torunların kendilerini ebeveynlerinden ve evlerinde gördükleri “sevgiden” ayırdıkları için büyük ebeveynlerini suçlama eğiliminde olması, büyük ebeveynlerine adapte olmalarını zorlaştırabilmektedir (Erbert ve Aleman, 2008: 678-679). Aile travmaları, bu türden ailevi koşullardan gelen çocukların gördükleri istismardan ve ihmalden kaynaklanan fiziksel problemlerinin yanı sıra sıklıkla duygusal ve davranışsal problemler yaşamalarına da sebep olur. Büyük ebeveynlerin tam zamanlı çocuk bakımı sağlamalarında etkili olan koşullar, büyük ebeveynlerin normal olmayan bir yaşam düzenlemesi içerisinde torunlarına bakmalarını gerektirmiş, bu durum doğal olarak yüksek stres düzeyiyle ilişkili bir hal almıştır (Bowers ve Myers, 1999: 304;). Büyük ebeveynleri tarafından yetiştirilen çocukların, kendi ebeveynlerinin bakımında kalan çocuklara kıyasla, erken travma, zorluklar ve/veya yoksunluk

deneyimlemeleri çok daha muhtemeldir. Büyük ebeveynlerin depresyon, kaygı ve stres yaşama olasılıklarını yükselten bu durumun (Goodman ve Silverstein, 2001: 567; Doley vd., 2015: 103) nedenlerinden biri, torunların deneyimlediği güven eksikliğidir. Çocuklukta yetişkinlere duyulan güven, güven duygusunun gelişmesini sağlar ve çocukların değerli ve önemli olduğu yönündeki duygularını besler. Ancak özellikle ebeveynleri tarafından istismar edilen, ihmal edilen veya reddedilen çocuklarda belirgin bir güven eksikliği söz konusudur. Bu çocuklar zayıf benlik saygısı riski altındadır ve güç ve statüye sahip olduğuna kanaat getirdikleri akranlarının etkisi altında kalma eğilimleri yüksektir. Güçlü bir benlik saygısı geliştirememiş söz konusu çocuklar, kendi değerleri ve güvenliklerini teminat altına alma yöntemi olarak sürekli olarak büyük ebeveynlerini sınarlar. Bu tür testler, bir yandan torunlarının bakımını sağlarken diğer yandan sürekli olarak torunlarının güvenlerini tazelemek zorunda kalmaları bakımından büyük ebeveynler için aşırı derecede yorucu olabilir (Cox, 2008: 468). Torun davranışlarıyla bağlantılı olarak büyük ebeveyn-torun ilişkisine nüfuz edip, büyük ebeveynlerin torunlarına ebeveynlik yapmasını zorlaştıran unsurlardan diğeri, torunların ebeveynlerinin yokluğunda hissettiği kaybetme ve keder duygusudur. Hissedilen kayıp duygusu ebeveynlerden birinin ölmesi veya çocuğu terk etmesiyle ortaya çıkabildiği gibi, yerine getirilmeyecek sözlerin sürekli olarak verilmesinden de kaynaklanabilir. Yapılan farklı çalışmalar (Cox, 2008; Erbert ve Aleman, 2008; Sands vd., 2009) büyük ebeveynlerince yetiştirilen çocukların, ebeveynlerinin çocuk yetiştirmedeki yetersizlikleri nedeniyle sıklıkla hayal kırıklığı ve kırgınlık deneyimlediklerini ortaya koymuştur. Kimi durumlarda çocuklar, bu duygularını ebeveynlerine yansıtma eğilimi göstermektedir. Söz konusu çocukların annelerine yönelik duyguları farklılık gösterir ve bir grup annelerini sırdaş diğer grup olgunlaşmamış ve bencil bir birey olarak tanımlarken; çocukların hemen hepsinin çoğunlukla yanlarında olmayan babalarına karşı hissettiği duygu sinir ve üzüntüdür. Çalışmalarda ebeveynleriyle bu türden zayıf duygusal bağları olan çocukların her ne kadar hissettikleri kaybı benzersiz yollarla idare etmeye çalışsalar ve hatta bazı durumlarda büyük ebeveynlerini üzme kaygısıyla duygularını ifade etmekten kaçınırsalar da kayıp ve kederlerini davranış sorunları sergileyerek dışa vurma eğilimi gösterdikleri ve eğitimsel yetersizlik yaşadıkları tespit edilmiştir (Dolbin-MacNab ve Keiley, 2009: 163).

Atlanmış nesil hanelerde yaşayan torunların duygusal ve fiziksel sağlıklarına ilişkin olumsuzlukların yanı sıra, çoğunlukla da bunların bir nedeni olarak, okul bağlantılı zorluklarla karşılaşmaları torunlarını yetiştiren büyük ebeveynler için bakımı zorlaştıran etkenlerdir (Hayslip ve Goodman, 2008: 118). Yetiştirilen torunların okul bağlantılı sorunlarını herhangi bir okul çağı çocuğunu yetiştirirken karşılaşılabilecek sorunlardan ayıran nokta, torunların yeni

aile düzenlemesine geçmeden önce maruz kaldıkları ihmal ya da istismardan kaynaklanan kötü çalışma alışkanlıkları veya öğrenme sorunlarının büyük ebeveynleri çalışma ve ödevlerinde torunlarına yardıma ve öğretmen konferansları gibi okul etkinliklerine katılıma zorlamasıdır. Okul ve eğitim sorumluluklarından muaf olmayı planladıkları bir zamanda bu türden sorumluluklar üstlenmek, büyük ebeveynler için hem yorgunluk hem de stres kaynağı oluşturmaktadır (Williamson vd., 2003: 28). Çocukları atlanmış nesil hanelere yönlendiren durumlardan biri olan uyuşturucu veya alkole maruziyet torunları öğrenme, gelişimsel, duygusal ve/veya fiziksel problemlere duyarlı hale getirir. Bunun bir yansıması olarak söz konusu çocuklar bu problemlerini aşmalarını sağlayabilecek, özel eğitim yoluyla verilen sayısız hizmete ihtiyaç duyarlar. Bu bakımdan bilişsel, gelişimsel, duygusal ve/veya fiziksel problemlere duyarlı torunlarının ihtiyaç duydukları yardımı alabilmeleri büyük ebeveynlerin bu hizmetler ve bunlara erişme yollarını öğrenmeleri için çaba sarf etmelerini gerektirir. Büyük ebeveynleriyle birlikte yaşam, çocukların okullarını değiştirmelerini de gerektirebileceğinden ayrıca stresli olabilmektedir (Cox, 2008: 468).

Büyük ebeveynleri tarafından bakılan torunların özellikle davranışsal ve duygusal sorunlar sergileme riskinin yüksek olması, gözetim sağlayan büyük ebeveynlerin fiziksel ve mental davranışlarına ağır darbe vurmaktadır (Silverstein ve Giarrusso, 2010: 1048). Ek olarak, klinik düzeyde hiperaktivitesi olan bir çocuğa bakım sağlamak, büyük ebeveynlerin yaşam memnuniyet seviyelerini önemli ölçüde düşürmektedir (Doley vd., 2015: 115). Bundy-Fazioli, Fruhauf ve Miller tarafından yürütülen bir çalışmada bakım hizmetlerinde yaşanan değişimin çocuklar için travmatik olabileceği, bu durumun da travmatik düzeyde sorunlar yaşayan torunlarına bakan büyük ebeveynler için bakımı çok daha zorlayıcı hale getirdiği görüşüyle paralel bir biçimde bakım sağlanan torunun yaşadığı travmanın büyük ebeveynlerin travmatik sorunlarını tetiklediği ortaya konulmuştur (2013: 457). Bu bakımdan, davranış sorunları olan torunlarına tam zamanlı bakan büyük ebeveynlerin, bakım verme sorumluluğu ile bağlantılı olarak daha fazla stres hissetmeleri beklenebilir.

2.2.5.2.Kendilerine İlişkin Algılama

Bakım sağlayıcı büyük ebeveynlerin, bakımdan yararlanan torunlarının davranışlarına ilişkin algılamalarının yanı sıra, bakım sağlayıcı olarak kendilik algılamaları ve kendi yeterliliklerine ilişkin değerlendirmeleri de bir stres etmeni olarak işlev görebilmektedir.

Bakımın sürekliliği ve yeterliliği bağlamında büyük ebeveynlerin yaşı ve yaşamlarının hangi evrelerinde olduğu bakım sağlayıcı büyük ebeveynler için stres yaratan bir unsurdur. Bir yandan çocuk bakımının fiziksel taleplerini karşılamak, diğer yandan kendi

kuşaklarınınkinden oldukça farklılık gösteren güncellenen okul müfredatı, cinselliğe ilişkin yeni bilgi ve davranışlar ve gelişen teknolojiye ilişkin bilgilere uyum sağlamak büyük ebeveynler için birer mücadele alanı oluşturmaktadır. Bunlarla mücadele edebilmek, enerjik ve fiziksel olarak formda olmayı gerektirmektedir. Giderek artan yaş ve hastalık hali, büyük ebeveynlerin bunlarla mücadele gücü bulamayacaklarını düşündürmesi bakımından kaygı yaratmaktadır (Worrall, 2007: 128). Büyük ebeveynler için sağlık, endişe ve kaygı ile ilintili bir konudur. Sağlık problemleri nedeniyle gelecekte torunlarına yeterli bakımı sağlayamayacak olmanın yanı sıra, kendi yaşam süreleri büyük ebeveynlerin sağlık durumlarıyla ilgili endişelerinin temelini oluşturur (Williamson vd., 2003: 27). Çocuğun yasal velayetini almış büyük ebeveynlerin çoğu için artan yaşla birlikte daha olası hale gelen ölüm beklentisi, büyük ebeveynlerin arkalarında torunlarının bakımını en iyi şekilde sağlayabilecek birini bırakma kaygısına kapılmalarına yol açmaktadır (Worrall, 2007: 128; Erbert ve Aleman, 2008: 683). Sonuç olarak, büyük ebeveynler bir yandan çocuk bakımının fiziksel taleplerini karşılamak, diğer yandan kendi kuşaklarınınkinden oldukça farklılık gösteren bir dönemde çocuk bakımı sağlamak için enerjik ve fiziksel olarak formda olmak durumunda kalmaktadır. Ne var ki artan yaş ve hastalık hali, büyük ebeveynlerin bunlarla mücadele gücü bulmalarını engelleyebilmektedir. Ayrıca, sağlık problemleri nedeniyle gelecekte torunlarına yeterli bakımı sağlayamayacak olmaları kaygısı duymaları, büyük ebeveynlerin ruhsal refahı üzerinde olumsuz bir etki yaratır. Özellikle torunlarının tüm sorumluluğunu üstlenen koruyucu büyük ebeveynler için bu durum, yüksek kaygı düzeyi ile ilişkilidir.

2.2.6. Değişen Ekonomik Koşullar

Torunların tüm bakım sorumluluğunu üstlenmek ya da çocuk bakımını tamamlayıcı bir temelde sağlamak, büyük ebeveynlerin ekonomik durumları üzerinde farklı etkiler yaratmakta, bu durum bakım sağlayıcı büyük ebeveynlerin bakıma ilişkin deneyimlerini çeşitlendiren bir unsur oluşturmaktadır. Torun bakım faaliyetine katılım, büyük ebeveynleri ek harcamalar ile karşı karşıya getirmektedir. Ancak farklı yoğunluk ve nitelikte bakım sağlamaları nedeniyle torunlarının bakım sorumluluğunu alan büyük ebeveynlerin söz konusu harcamalarla yüzleşme şartları eşit olmamaktadır.

Torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin ekonomik kırılganlıklarını artıran etmenlerin başında, çocuk bakımının beklenen ve beklenmeyen harcamaları gelmektedir. Torunlarının bakım sorumluluğunu alan büyük ebeveynlerin harcamaları, belirgin şekilde değişkenlik göstermektedir. Büyük ebeveynler genellikle kendi sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerini yönetebilir haldedirler ancak özellikle koruyucu büyük ebeveynler için

torunlarının bakımını üstlenmek, mevcut fonlarını kolayca tüketebilecekleri ek bir mali yük getirir (Cox, 2008: 472). Torunlarına birincil bakım sağlayan büyük ebeveynler, torunlarını aldıkları zaman önemli ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalırlar. Söz konusu büyük ebeveynlerin bu görevleriyle birlikte deneyimledikleri en belirgin değişimlerden biri, mali kaymalardır. Büyük ebeveynlerin hane harcamaları, kuşkusuz haneye yeni gelen torundan etkilenir. Büyük ebeveynler birincil bakıcılar haline geldiklerinde, finansal kaynaklarını ister istemez kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan çok torunlarının ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırlar. Çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak, eğitim, sağlık düzenlemeleri için yatırımlar yapmak büyük ebeveynleri mali açıdan zorlayabilir, emeklilik planları için birikimlerinin çoğunu tüketebilir (Bailey vd., 2009: 155). Giyecek, yiyecek, kamu hizmetleri, mobilya ve okul malzemeleri, büyük ebeveynlerin bütçelerine eklemek zorunda kaldığı masrafların bir kısmını oluşturmaktadır. Her ne kadar ebeveynlik deneyimine sahip olan büyükanne ve babalar için çocuk bakım masrafları tahmin edilebilir olsa da yine de gerçekte bakım maliyeti kendi ebeveynlikleri dönemine oranla çok daha yüksektir. Bu durumun bir nedeni, büyük ebeveynlerin ilk kez ebeveyn oldukları dönemden bu yana fiyatların artmasıdır. Ayrıca, emeklilik ve/veya torun bakımı sağlamak amacıyla istihdamdan ayrılmak da büyük ebeveynlerin gelir düşüşü yaşamalarına neden olarak torun bakımının maliyetini artırmıştır (Bailey vd., 2013: 686). Torun bakımının üstlenilmesiyle birlikte emeklilikte barınmaya ilişkin planlar da maliyeti artırır biçimde değişiklik gösterebilmektedir. Emeklilikle birlikte birçok büyük ebeveyn değişen ekonomik koşullarına uygun olarak daha küçük bir eve taşınma eğilimi gösterir. Ancak torunlarını yanına alan büyük ebeveynler, torunlarının uzun süreli kalımları için uygun olan daha büyük bir eve taşınmak ya da mevcut evlerinde yeni düzenlemeler yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Büyük ebeveynlerin bu değişimleri yönetebilmeleri için gerekli kaynağı bulmaları, bazen kredi borcu altına girmelerini de gerektirebilmekte, bu bakımdan da ekonomik koşullarını ağırlaştırmaktadır (Worrall, 2007: 129).

Büyük ebeveynlerin çocuğun bakımını üstlenmeden önceki ekonomik koşulları da bakım sağlamayı daha zor hale getirebilir. Düşük gelir düzeyine sahip büyük ebeveynlerin buna ek olarak tam zamanlı bakım sorumluluğunu üstlenmeleri, bir yandan ekonomik kırılganlıklarını artırırken diğer yandan bakım için gerekli olan enerji ve canlılıklarını yitirmelerine yol açar. Düşük enerji ve düşük yaşam gücü ise daha fazla sıkıntı ve ebeveynsel stresle ilişkilidir (Bowers ve Myers, 1999: 304). Dolayısıyla düşük gelir, düşük enerji ve canlılık, yüksek sıkıntı ve tam zamanlı bakım hizmetlerinin çift yönlü bir ilişki içinde oldukları söylenebilir.

Biyolojik ebeveynleriyle birlikte yaşayan çocuklarla kıyaslandığında, büyük ebeveynler ve torunlarından oluşan hane halkları yüksek bir yoksulluk oranı sergilemekte, özellikle yalnız büyükannelerin hane reisi olduğu aileler yoksulluk sınırının altına düşme eğilimi göstermektedir (Bailey vd., 2013: 672). Birçok bakımdan, koruyucu büyük ebeveynler çoğunlukla çocuk refah sisteminin dışında kayıt dışı, özel bakım düzenlemelerine sahiptir. Bu gayri resmi bakıcı akrabalarla yürütülen çalışmalar, torun yetiştiren büyük ebeveynlerin yoksulluk sınırının altında yaşayan ve yoksulluklarıyla bağlantılı olarak yasal ve ekonomik zorluklarla karşılaşan, büyük olasılıkla düşük eğitim düzeyine sahip, yeterli tıbbi bakım ve destek hizmetlerine erişimden yoksun bireyler olduklarını ortaya koymaktadır. Üstelik çoğu büyük ebeveyn torunlarını resmi çocuk bakım hizmetinin dışında yetiştirdiği ve/veya torunlarının biyolojik ebeveynleriyle yasal bağları kalmadığı için ihtiyaç duyulan hizmetleri (örneğin uzmanlaşmış sağlık, zihinsel sağlık ve okulla ilgili hizmetler, özel ihtiyaçları olan çocukların bakımı için ek ödemeler, giyecek parası) alamazlar ya da bunlar için uygun değildir. Gayri resmi bakım, yardım ve hizmetlerden faydalanamamanın yanı sıra, yararlanılabilecek mevcut ekonomik kaynaklardan da habersiz olmak anlamına gelmektedir. Yardım ve hizmetler olmadan torunlarına bakmak, hâlihazırda istihdam oranlarının düşüklüğü nedeniyle ekonomik açıdan dezavantajlı olan koruyucu büyük ebeveynleri daha kırılgan hale getirir (Richards ve Harris, 2001: 68; Doley vd., 2015: 102; Silverstein ve Giarrusso, 2010: 1048; Bailey vd., 2013: 682; Baker ve Silverstein, 2012: 54). Bireyin içinde bulunduğu toplumda yaşamını sürdürmesinde destek olan sağlık, beslenme, eğitim gibi kurumsal hizmetlerden yeteri kadar faydalanamaması veya bu hizmetlere erişememesi sosyal alandan dışlanmaya işaret ettiğinden (Saith, 2001: 7) söz konusu yoksun koruyucu büyük ebeveynlerin, sosyal bir dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilebilir.

Koruyucu büyük ebeveynlerin ekonomik yoksunluklarıyla bağlantılı olarak daha düşük olanakların olduğu şehrin daha yoksul yerlerinde yaşamaya itilmeleri, hizmetlere erişememenin yanı sıra çocuğa güvenli bir çevre sunma kaygısı nedeniyle de stres unsuru oluşturabilir. Birincil bakım sağlayan büyük ebeveynlerin birçoğunun çetelerin, uyuşturucu kullanımının ve şiddetin yaygın olduğu mekânlarda yaşamaları, bu güçlerin torunlarını etkileyeceği ya da baştan çıkarılabileceğine ilişkin endişeler duymalarına sebep olabildiği gibi, endişeleriyle bağlantılı olarak büyük ebeveynlik becerilerini etkileyebilir (Cox, 2008: 470). Dolbin-MacNab, büyük ebeveynlerin ebeveynlik ve büyük ebeveynlik algılamalarını ve iki farklı kuşaktaki çocuk bakım pratiklerini ortaya koymak için büyükannelerle yürüttükleri bir çalışmada, torunlara bakım sağlamanın değişen sosyal çevre nedeniyle çocuklara ebeveynlik yapmaktan daha zor algılandığını tespit etmiştir. Söz konusu çalışma dahilinde

görüŖülen büyükannelerin içinde yaşadıkları dünyayı medya, uyuşturucu maddeler ve alkol, cinselliğe ilişkin özgürlükçü tutum, akran baskısı, suç, Ŗiddet ve toplum yanlısı akran eksikliği ile ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Büyükannelerin bu “yepyeni dünyada” ebeveynlik yapmanın torunlarına zarar verebileceğinden ve bu faktörlerin olumsuz etkilerini azaltabilmek hususunda torunlarının yeteneğinden kaygı duydukları belirlenmiştir (Dolbin-MacNab, 2006: 571). Torunların çevrelerindeki tehlikeler ve bu tehlikelerden kendilerini koruyamayacaklarına ilişkin kaygı, birçok büyük ebeveynin torunlarını korumanın bir yolu olarak aşırı kontrolcü bir büyük ebeveynlik modeli sergilemesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu durum, özellikle bağımsızlık oranlarını arttırmaya çalışan ergenlerle ilgili daha fazla probleme yol açarak büyük ebeveynsel stresi artırabilmektedir (Cox, 2008: 470).

Büyük ebeveynlerce deneyimlenen ekonomik kırılganlık hali, büyük ebeveynleri ekonomik durumlarını yeniden değerlendirmeye ve yeni gelir kaynakları yaratma ya da gelir akışlarını artırmaya yönelik girişimlerde bulunmaya yönlendirmektedir. Büyük ebeveynlerin torunların bakımını üstlendikten sonra ekonomik koşullarını iyileştirmeye yönelik girişimleri, toplumsal cinsiyet rollerine bağılı olarak çeşitlilik gösterebilmektedir.

Yeniden ebeveyn haline gelmek, büyükbabalar için torun yetiştirmenin ek aylık masraflarını karşılamak üzere emek piyasasına geri dönmeyi ya da artan katılımı gerektirebilmekte, bu durum emekliliği uzak veya ulaşılamaz bir hedef haline getirmektedir (Bailey vd., 2013: 682-684; Wang ve Marcotte, 2007: 5). Artan yaşam süresi, bireylerin emekli olduktan sonra emekli olarak yaşayacakları süreyi de arttırarak, emekliler için yaşamın 20 ya da daha fazla yılını finanse etme gerekliliğini doğurur. Emekliliğin yaşamın sağlık durumunun daha zayıf olduğı bir döneme denk gelmesiyle giderek artan sağlık masrafları ve emeklilikle birlikte deneyimlenen ciddi orandaki gelir kaybı, emekli bireylerin mali özgürlüklerinde keskin bir düşüşle karşılaşacakları anlamına gelmektedir. Tüm bunlara ek olarak artan çocuk bakım maliyeti, büyükbabaların emekliliği erteleyerek uzun soluklu bir iş gücü oluşturmalarında etkili olmaktadır (Young ve Denson, 2014: 89). Torunlarının bakım sorumluluğunu devralmak, büyükbabaların aksine büyükanneler için çoğunlukla işgücü piyasasından istifa etme ya da erken emekli olma anlamına gelmektedir. Özellikle çocuk koruyucuları statüsündeki büyükanneler için torunların deneyimledikleri sarsıntı, bakım sorumluluğunun aile dışından başkasıyla paylaşılmasına engel oluşturmakta ve istihdamdan ayrılma eğilimini artıran bir unsur olarak işlev görmektedir. Hâlihazırda istihdamda yer almayan veya emekli olmuş olan büyükanneler için ise torunların gelişi, ev işleri, çocuk bakımı ve ihtiyaç duyulan günlük ebeveynliğin sağlanması biçiminde görünen daha fazla ücretsiz emek demektir (Bailey vd., 2013: 682-683). Bu değerlendirmeler neticesinde, torun

bakımının tam zamanlı devam etmesi ya da tamamlayıcı nitelikte olmasının, büyük ebeveynlerin aile ekonomileri üzerinde farklı etkiler yarattığı, bu bakımdan da bakım sağlayıcı büyükanne-babaların psikolojileri üzerinde farklı sonuçlara neden olduğu belirtilebilir. Torunlarına bakım sağlayan hemen tüm büyük ebeveynler için bakım faaliyetine katılım, az ya da çok, aile içi masraflarının artışı ifade etmekle birlikte, bakımın tam zamanlı bir nitelik kazandığı koruyucu büyük ebeveynlik rolü, söz konusu büyük ebeveynlerin ekonomik kaynaklarını tüketebilen bir deneyim olabilmektedir.

Torun bakımını içeren büyük ebeveynlik rollerinin, büyük ebeveynlerin hayatları üzerindeki etkisine ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, bu etkinin olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlarının da olduğu belirlenmiştir. Büyük ebeveynlik bir yandan iyi sağlık ve sağlıklı davranışlar ve genel yaşam doyumu sunmak yoluyla büyük ebeveynler için yararlı etkilere sahipken; diğer yandan boş zaman yokluğu, yüksek izolasyon riski, sosyal dışlanma, kaynak zorlukları ve depresyon gibi kötü sağlık ve kötü refahla da ilişkilidir. Büyük ebeveyn ve torunların içinde bulundukları sosyal koşullar, bireysel ve kültürel güçler, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet büyük ebeveynlerin rollerine ilişkin çok büyük farklılıklara yol açarken bu durum, bakım sağlayan büyük ebeveynlerin bu süreçte ilişkin deneyimlerini çeşitlendirmektedir. Bununla birlikte, büyük ebeveynlerin torun bakım rollerine ilişkin deneyimlerindeki bu farklılığın temel nedeninin sağlanan bakımın niteliği olduğu ifade edilebilir. Ebeveynsel bakıma destek niteliğinde bir bakım sunulması, aile üyeleri arasında karşılıklı iyi ilişkiler gibi ek koşullarla birlikte, büyük ebeveynlik deneyimini ödüllendirici kılarken; bakımın yoğun bir düzende sağlanması, büyük ebeveynlik rolünü yaşam memnuniyetini düşüren bir yüke dönüştürebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI VE VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Geçtiğimiz yüzyılda artan ömür, azalan doğurganlık, değişen evlilik modelleri, giderek yaygınlaşan boşanma ve beraberinde gelen yeniden evlilikler, tek ebeveynlik ve kadınların işgücüne katılımları gibi dünya çapında yaşanan dönüşümler, aile ilişkilerinin tartışıldığı bağlamı değiştirmiştir. Aile yapısında değişikliklere yol açan bu eğilimler, aile içinde çocuk bakım organizasyonunu da etkilemiş, daha da özel olarak, büyük ebeveynlerin çocuk bakımı sağlayıp sağlamama ya da bu bakıma dahil olma derecelerine bağlı olarak farklı büyük ebeveynlik modelleri ortaya çıkarmıştır. Küresel çapta yaşanan sosyolojik ve demografik dönüşümlerle birlikte Türkiye’deki ailelerde büyük ebeveynlerin nasıl konumlandıklarına, hangi rolleri üstlendiklerine, geleneksel rollerinin değişime uğrayıp uğramadığına ve bunlarla bağlantılı olarak aile içindeki özellikle torunlarla olan ilişkilerinin niteliğine yönelik çalışmaların yetersizliği, bu araştırmanın ortaya çıkışındaki temel dinamiği oluşturmuştur. Yaşanan hızlı ve çarpıcı dönüşümler neticesinde büyük ebeveynlerin çocuk koruyucu, aile koruyucu ve anne koruyucular olarak konumlandıkları büyük ebeveynlik modelleri dünya çapında görünür hale gelmiştir.

Bu çalışmada dünyada sağlık, nüfus, teknoloji alanlarında yaşanan ve aile yapısı, aile içi ilişkiler ile görev ve sorumluluklarda değişikliklere yol açan eğilimler ile bu yeni eğilimlerin büyük ebeveynlik rolü, sorumlulukları üzerindeki etkilerinin Antalya’da torunlarına bakım sağlayan büyükanneler üzerinden çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Büyükannelerle yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla, çocuk bakımı sağlamalarına yol açan koşullara ilişkin veriler toplanmış ve çocuk bakımına dahil olma derecelerine bağlı olarak ortaya çıkan büyük ebeveynlik modellerinin irdelenmesi hedeflenmiştir. Büyükannelerin torun bakım görevleri aracılığıyla sağladığı faydaları ve çektikleri zorlukları belirlemek, büyük ebeveynlerin torunlarıyla ilişkisinin kendi çocuklarıyla ilişkisinden farklılıklarını ortaya çıkarmak araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, büyük ebeveynlik deneyimini etkileyen unsurlar olarak görülen çocuk yetiştirme sürecinde değişen ve aynı kalan pratiklerin, torun bakımının çocuk bakımından farklılaştığı noktaların saptanabilmesi de amaçlanmaktadır. Torunlarının bakımını üstlenen büyükannelerin tam zamanlı, düzenli ya da yardımcı bakım sağlamalarını gerektiren koşulların ve bakım faaliyetinin büyükannelerin yaşamlarını nasıl etkilediğinin anlaşılmaya çalışıldığı bu çalışmanın verilerinin genelleme iddiası bulunmamaktadır.

Araştırmanın argümanları şöyledir;

Görüşülen büyükannelerin ve torunlarının yaş özellikleri, büyükannelerin öğrenim durumları ve mesleki statüleri, sahip oldukları torunlarının sayısı ve torunların cinsiyeti gibi sosyodemografik özelliklerin büyükannelerin torun bakımına dahil olma derecelerini ve bakım sürecinde üstlendikleri rollerini çeşitlendirmesi, araştırmanın ele aldığı problemlerden biridir. Çok fazla sayıda torun sahibi olmanın her bir torunun bakım ihtiyacına cevap verebilmekle bağlantılı artan işi yükü ya da torunların belli bir kısmına bakım sağlamak yoluyla diğer torunlar ve onların ebeveynleriyle bozulan ilişkileri ifade etmesi bakımından büyükanneler için kötü sağlık ve kötü duygu durumuna yol açtığı görüşü, araştırmanın dayandığı temel problemlerden birine işaret etmektedir. Büyükannelerin yaşlarının bakım faaliyetine dahil olmakla ilgili tutumlarını etkilerken torunların yaşlarının ise yaşa göre farklılaşan temel gereksinimler ve bunların karşılanması bağlamında bakımın niteliğini çeşitlendirdiği varsayılmıştır. Torunlarının bakım ihtiyacına cevap vermesi beklenen büyükannelerin eğitim seviyeleri ve bağlantılı olarak mesleki statülerinin de ayrıca bu ihtiyaçlara cevap verebilme düzeylerini etkilediği varsayımı, bir problem olarak ele alınmıştır. Yüksek eğitimleri sayesinde düzenli gelir getiren bir işte çalışan büyükannelerin torunlarının maddi ihtiyaçlarına cevap verebildikleri kadar, kişisel gelişimlerini destekleyen birer rol model oluşturabilecekleri, böylece de torunlarla yakın ilişkiler geliştirip bakım sürecinden daha olumlu bir sonuç elde edebilecekleri varsayılmıştır.

Geleneksel olarak torunlarına bakım sağlama, sevgi ve şefkat gösterme, oyun oynatma, nasihat etme, kültürel mirası aktarma ve ebeveynler ile çocuk arasında arabuluculuk yapma rollerini sergileyen büyükannelerin dünya çapında ailevi, ekonomik, sosyal bağlamlarda yaşanan değişimler neticesinde rollerinin değiştiği, üstlendikleri rollerle bağlantılı olarak da aile içinde farklı konumlara sahip oldukları görüşü, temel bir problem oluşturmaktadır. Büyükannelerin aile biriminin ihtiyaçlarıyla ilintili olarak çocuk bakımına dahil olma derecelerinin ve çocuklara sağladıkları bakımın niteliğinin farklılaştığı varsayımı, hem ailelerin değişen ihtiyaçlarının belirlenebilmesi hem de büyükannelerin tam zamanlı, düzenli ve uzun süreli, yardımcı bakım sağlamalarında etkili olan koşulların incelenmesini gerektirmiştir.

Çalışmanın temel problemlerinden biri, büyük ebeveynlik deneyiminin büyükannelerin hayatlarını iki yönlü olarak büyük bir değişime uğrattığı; “bakım sağlayıcı birey” olarak aile içinde tekrar ihtiyaç duyulan bireyler haline gelen büyükanneler için bu rolün psikolojik tatmin aracı olabildiği gibi, düşük gelir, kötü sağlık, sosyal çevre ve bozulan ilişkiler ile bağdaştırılabilen bir rol de olduğu argümanına dayanmaktadır. Büyük

ebeveynlik deneyiminin farklı etkilere sahip olmasının büyükannelerin demografik özelliklerinden ziyade çocuk bakım koşullarına ilişkin ailevi bağlamdan kaynaklandığı varsayımı, farklı ailevi bağlamlarda değişik yoğunluk ve niteliklerde sağlanan bakımın büyükannelerin hayatlarını nasıl etkilediğini incelemeyi gerektirmiştir. Ailevi bağlam kadar etkin olmasa da, bakım sürecinde yararlanabilecekleri kaynakların erişilebilir olması ve sosyal çevrelerinin hem bakım faaliyetine ara sıra da olsa dahil olarak madden hem de bakımın üstlenilmesine yönelik olumlu tutumlarıyla manen destek sağlamasının büyükannelerin bu rolü kazanımları ya da maliyetleri çok olan bir rol olarak deneyimlemelerinde etkili olduğu varsayılmıştır. Ayrıca, büyük ebeveynlik rollerini bakımın maliyetinden ziyade daha çok fiziksel ve psikolojik refahla ilişkilendiren büyükannelerin bakım kararından daha çok memnunluk duyabilecekleri gibi, bir torunun bakım ihtiyacının ortaya çıkması halinde bakım faaliyetine dahil olacakları varsayımı, araştırmada ele alınan bir diğer problemidir.

Büyükannelerin toplumsal değişimler, modernleşme gibi sosyolojik faktörlerin yanı sıra tecrübe, yaş, ilişkinin niteliği gibi değişkenlerin farklılaşmasıyla çocuk yetiştirme pratiklerinin değiştiği varsayılmaktadır. Ebeveynlikleri döneminde gerek kamusal ve özel alana dair sorumluluklarının çokluğu, çok sayıda çocuğa sahip olmaları, tecrübesizlikleri gibi kişisel nedenlerle gerekse de imkânların kısıtlılığı, çocuğun şımartılmaması gerektiğine dair yargılar gibi toplumsal nedenlerle bir çocuğu yetiştirmenin doyumuna erişemeyen büyükannelerin torunlarını yetiştirirken farklı yetiştirme stratejileri geliştirebilecekleri, bu durumun da torun bakımını çocuk bakımından farklılaştıracağı varsayımı, bir problem olarak ele alınmıştır.

Ailevi krizler, kadınların işgücüne katılımları, resmi çocuk bakım desteğinin sınırlılığı gibi nedenlerle torunlarının bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin tam zamanlı, düzenli ya da tamamlayıcı niteliklerde sağladıkları bakım yoluyla, ileride kendilerine torunlar ya da bakım sağlanan torunlarının ebeveynlerince sağlanacak bakım için yatırım yaptıkları varsayımı, büyükannelerin bakım faaliyetinin ardındaki gerçek beklentilerinin neler olduğunu belirlemeyi de gerektirmiştir.

3.2. Alan Araştırmasının Yöntemi

Yaşanan hızlı ve çarpıcı dönüşümler neticesinde büyük ebeveynlerin çocuk koruyucu, aile koruyucu ve anne koruyucular olarak konumlandıkları büyük ebeveynlik modelleri dünya çapında görünür hale gelmiştir. Benzer bir sınıflandırmanın bakım faaliyetine katılım düzeyleriyle bağlantılı olarak Türkiye'deki büyük ebeveynlerin rolleri için de yapılp

yapılamayacağını belirlenmesi, algıların ve olayların doğal ortamlarında, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlenmesini gerektirmiştir.

Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2023: 45). Nitel araştırmanın temel ilkelerinden biri, toplanan verilerin bütüncül olmasıdır. Nitel araştırmalarda bütünün tek tek parçalardan daha fazla anlam ifade ettiğine ilişkin kabulün temelinde insan davranışının karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve birbirinden bağımsız daha küçük davranışlara kolaylıkla bölünemeyeceği varsayımı yatmaktadır. Bu nedenle nitel araştırmada, ele alınan değişkenlerin bağımsız olarak incelenmesi yerine bu değişkenlerin birlikteliği ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 50). Bu bakımdan bu çalışmada, torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerin konuya ilişkin deneyimlerinin bütün yönleriyle anlaşılabilmesi için sınırlı sayıda katılımcının bakım faaliyetine ilişkin öznel deneyimlerine odaklanılması planlanmaktadır.

Antalya şehrinin hem yurt içinden hem yurt dışından göç alan, kozmopolit bir şehir olması, farklı aile tiplerinin görünürlüğünün yaygın olmasında etkilidir. Aile yapısı açısından çeşitliliğe sahip olan Antalya, büyük ebeveynlik rol ve modellerini araştırmak için uygun görülmüştür. Ayrıca, “Büyükanne Toruna Bakma Maaşı Projesi” nin başlatıldığı 10 pilot ilden biri olması bakımından da Antalya, doktora sonrası yapılacak bir araştırmada karşılaştırma yapma şansı da sunabilecektir.

Nitel araştırma tekniğinin benimsendiği çalışmada sonuçları genelleme kaygısında bulunulmamış, daha çok neyin ne olduğu, olan şeyin altında saklı olan anlam ve ilgili oluşumların ilişkilerini anlamaya odaklanılmıştır. Diğer bir söylemle, istatistiksel temsil edilebilirlikten ziyade, araştırmanın gereksinim duyduğu bilgi miktarını karşılayıp karşılamadığı ve verilerin daha bütünsel, derinlemesine ve bağlamında anlaşılmasıyla ilgilenilmiştir. Oluşturulacak bilginin ayrıntılı, derinlemesine olması, bireylerin kendi anlatı ve ifadelerinin olduğu gibi aktarılması ve görüşülenlerin kendi deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl algılayıp yorumladıklarını yansıtabilmek düşüncesinden hareketle niteliksel yöntem tercih edilmiştir.

3.2.1. Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini Antalya ilinde; torunlarına tam zamanlı, düzenli ya da tamamlayıcı nitelikte bakım sağlama yoluyla aile içinde anne, aile ve çocuk koruyucu büyük ebeveynlik rolünü üstlenen büyükanneler oluşturmaktadır. Niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı bu

araştırmada, temsil edici bir örneklemden ziyade, araştırma amacına uygun bir örneklemin belirlenmesine dikkat edilmiştir. Araştırmanın temel öğeleri hakkında bilgi ve deneyim sahibi olan, yaşantılarından bu öğeler hakkında bilgi oluşturma mümkün olduğu kişilerin örnekleme dâhil edilmesine hassasiyet gösterilmiştir. Araştırmaya katılacak büyükannelerin seçimi olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden biri olan Kartopu Örnekleme tekniği ile sağlanmıştır. Zincirleme ulaşım prensibinin hâkim olduğu Kartopu Örneklemede araştırmacı öncelikle hedef evrenden ulaşabileceği bir ya da az sayıda öge belirler ve bu öğeler ile çalışmasını gerçekleştirir. Temas kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime gidilir. Bu şekilde, sanki bir kartopunun büyümesi gibi örneklem büyüklüğü genişler (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 45; Güler vd., 2015: 95). Ancak bu teknikte kaynak kişilerden yola çıkılarak diğer kişilere ulaşıldığından bir yönlenme ve aynı özellikleri barındıran belli grup ya da kişilere ulaşma riski mevcuttur (Kümbetoğlu, 2017: 99-100). Bu riski görece ortadan kaldırabilmek için tek bir kartopundan ziyade birkaç kartopu oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Kartopu örnekleminin uygulanmasında hedefin tanımlanması, örneklemin ve referans zincirlerinin başlatılması aşamaları izlenerek, ulaşılabilen ve araştırma ile ilgili kendilerine bilgi verildikten sonra görüşmeyi kabul eden bakım sağlayıcı büyükannelerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma örnekleminin seçiminde temel kriter, büyükannelerin torunlarının bakım ihtiyacına cevap verebilmeleri ve bakım sürecine çeşitli yoğunluklarda dahil olmaları olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda örneklem, Antalya ilinde, torun bakımına ilişkin aile içinde anne, aile ya da çocuk koruyucu olarak konumlanan büyükanneler arasından seçilmiştir.

Araştırma kapsamında toplam 53 görüşme yapılmış, görüşmelerden üç tanesi araştırma öncesi ön görüşme şeklinde gerçekleştirildiği için, araştırma bulgularının değerlendirilmesi aşamasında kullanılmamıştır. Bu ön görüşme deneyimi sonrasında eksiklikler giderilerek görüşmeler yeni düzenlemelere göre gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında evde bulunan ve görüşmeye dahil olmak isteyen 4 büyükbabanın da ayrıca kendi büyük ebeveynlik deneyimleri ve büyük ebeveynliğe ilişkin görüşleri alınmıştır. Büyükanneler ve büyükbabaların deneyimlerinin karşılaştırılabilmesi açısından büyükanneler ve büyükbabaların çift olarak görüşmeye dahil edilmesi planlanmış olsa da büyükannelerin çoğunlukla dul olması, büyükbabaların evde bulunmaması veya görüşmeye katılmak istememesi gibi nedenlerle görüşmeler sadece büyükannelerle sürdürülmüştür. Bu çerçevede, toplam 50 görüşme analize tabi tutulmuştur.

Torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin bu görevleri aracılığıyla sağladığı faydaların ve çektikleri zorlukların, çocuk yetiştirme sürecinde değişen ve aynı kalan

pratiklerin ve torun bakımının çocuk bakımından farklılaştığı noktaların derinlemesine araştırılabilmesi için veriler beş ana tema ve alt temalar altında toplanarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1.Torun Bakım Kararının Alınması:

2.Bakım Süreci:

- *bakım süresi ve bakımın niteliği- yoğunluğu*
- *bakım sürecinde konumlanma*

3.Bakımın Etkileri:

- *istihdam açısından*
- *aile bütçesi açısından*
- *sağlık açısından*
- *sosyal yaşama katılım ve aktiviteler*
- *aile ile olan ilişkiler*
- *sosyal çevreyle olan ilişkiler*

4.Çocuk-Torun Bakmak:

- *ebeveynlik ve büyük ebeveynlik zamanlaması*
- *bakım faaliyetinin öznesi çocuklar ve torunlar*
- *ebeveyn ve büyük ebeveyn rolü*

5.Bakım Desteği ve Sürece İlişkin Görüşler:

- *bakım sürecinde yararlanılan kaynaklar*
- *bakım faaliyetine ilişkin genel algı*
- *bakım kararına ilişkin değerlendirme ve yeniden torun bakımına ilişkin düşünceler*
- *bakım desteğinin karşılık bulması*

Bu beş ana temanın dışında görüşmeye katılan büyükannelerin yaşı, öğrenim ve meslek durumu, sahip oldukları ve bakım sağladıkları torun sayıları, torunlarına coğrafi olarak uzaklıkları, sağlanan bakımın süresi ve niteliği gibi büyük ebeveynlik modellerini ve torun-büyükanne etkileşimini etkileyebilecek sosyo-demografik veriler de toplanmıştır.

3.2.2. Veri Oluşturma Tekniği

Torunlarına bakım sağlayan büyükannelerle yapılan bu çalışmada, görüşme yapılan kişinin konuya ilişkin deneyimlerinin bütün yönleriyle anlaşılmasına çalışılması hedeflenmekte, bu amaç doğrultusunda sınırlı sayıda katılımcının torun bakımına ilişkin öznel deneyimlerine odaklanılmaktadır. Veri oluşturma tekniği olarak araştırma sorununa ilişkin yüzeysel bilgiden çok, sorun alanındaki kişilerin deneyimlerinin alınmasına olanak sağlayan ve böylece

gerçekliği olduğu gibi tanımlayan “derinlemesine görüşme” tekniğinin kullanılması tercih edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler, torunlarına bakım sağlayan büyükanneler için oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme rehber formu ve ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış bir görüşme rehber formunun seçilmesinde hem yönlendirici olmaması hem de görüşme yapılan kişilerin anlam dünyaları, bakış açıları, içinde bulundukları özel durumlara ait duygu, düşünce ve tecrübelerinin ayrıntılı biçimde elde edilebilmesi imkânı sunması etkili olmuştur. Ayrıca, kişilere/durumlara göre farklı sorular ekleyebilme, aynı soruların sorulmasıyla sistematik bilgi oluşturabilme, görüşme sürecinde tüm soruları hatırlayarak süreci daha etkili kontrol edebilme, görüşme süresini verimli kullanabilme ve konunun dağılmasını önleyebilmeye olanak yarattığı için de yarı yapılandırılmış görüşme rehber formu kullanılmıştır. Görüşme ortamına ve görüşülen kişiye göre soruların sırası ve soruluş biçimleri değişiklik göstermiştir. Görüşme rehber formunda; büyükannelerin kişisel bilgileri, torun bakımına dahil olma dereceleri, bakım faaliyetinin hayatlarına etkisi, büyük ebeveynlik ve ebeveynliğe ilişkin karşılaştırmaları gibi üst ve alt başlıklar altında açık uçlu sorulara yer verilerek büyük ebeveynlik deneyimlerine ilişkin ayrıntılı ve derinlemesine bilgi edinilmiştir.

3.2.3. Araştırma Etiği

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcı büyükanneler öncelikli olarak araştırmanın süreci ve amacı konusunda bilgilendirilmişlerdir. Katılımcılara istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabilecekleri belirtilmiş ve görüşlerinin sadece doktora tezi kapsamında, kimlik bilgileri verilmeksizin kullanılacağı vurgulanmıştır. Görüşmelerin ses kaydının alındığının bilgisinin verildiği katılımcılara ayrıca ortaya koydukları görüş ve düşüncelerin sadece araştırmacı bilgisinde kalacağı ve korunacağı da bildirilmiştir. Kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı konusunda bilgilendirilen büyükannelerden araştırmaya dahil olmaya rıza gösterenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, araştırmada görüşmeci ve görüşülen kişi ilişkisinin eşitlikçi ve sömürücü olmayan bir şekilde kurulması kuralına (Kümbetoğlu, 2017: 186) da büyük önem gösterilmiştir.

3.2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Torun bakıcılar olarak konumlanan büyükanne ve babalar bakıma katılım düzeyleri, bakım sürecinde üstlendikleri roller, orta kuşakla ve torunlarla sürdürdükleri ilişkileri, bakım faaliyetinin hayatlarına etkisi açısından farklı tecrübelere sahip olabilmektedirler. Bu bakımdan, büyükbabaların araştırmaya dahil edilememiş olması, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise görüşülen büyükannelerin bazı soruları kendi düşüncelerinden ziyade, ‘olması gereken’, ideal düşünceler doğrultusunda cevaplandırmış olma olasılığıdır. Bununla birlikte, görüşme süresince kendilerine yöneltilen farklı sorularla bakım sağlayan büyükannelerin konuya ilişkin gerçek değerlendirme ve tutumlarına ulaşılmaya çalışılarak bu sınırlılık aşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma tekniğinden kaynaklanan bazı sorunlarla da karşılaşmıştır. 30 ile 90 dakika arasında değişen sürelerde yapılan görüşmeler, görüşülen kişinin zamanının uygunluğuna bağlı olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen büyükanneler, çoğunlukla orta kuşak kadınların çalışma saatleriyle paralel biçimde hafta içi torun bakımı sağladıklarından görüşme için randevularını hafta içi akşam saatlerine ya da torun bakımı sağlamadıkları günlere vermişlerdir. Torunları kreşe giden büyükannelerden torunların evde olmadığı saatler için randevu alınabilmektedir. Ancak özellikle tam zamanlı ve düzenli bakım sağlayan büyükanneler söz konusu olduğunda, bakımın yoğun bir nitelikte sürdürüldüğü ve torunla ortak hane düzenlemesinin olduğu durumlarda görüşmelerin torunlar evdeyken sürdürülmesi gerekmiştir. Bakım sağlanan torunların evde olması, büyükannelerin uzun süreli bir görüşmeyi bölünmeden sürdürmelerini zorlaştırmış, zaman zaman ihtiyaçlarına cevap bulamayan torunların ağlamalarıyla görüşmeler kesintiye uğrayabilmektedir. Bazı görüşmelerde torunlar kendi kendilerine oyunlarına dalmış olsalar da torunun evde olmasının büyükannelerin dikkatlerini dağıtan bir unsur olduğu da belirtilmelidir. Diğer yandan, araştırma alanında geçirilen süreyi uzatan bu durum, ortamla ilgili daha fazla gözlem yapılıp ayrıntılı bilgi edinilmesine de olanak tanımıştır.

3.2.5. Veri Analizi

Araştırma kapsamında yapılan 50 derinlemesine görüşmenin transkripsiyonları yapılmış, alandaki gözlem ve tanıklık notları derlenerek analize tabi tutulmuştur. Temalar oluşturularak bir soruya verilen tüm farklı yanıtların bir dökümü yapılmıştır. Görüşme transkripsiyonlarının uzun ve ayrıntılı okunmasının ardından elde edilen veriler, anlamlı bölümlere ayrılmış, araştırma amaçlarına göre analitik kategoriler oluşturularak bir soruya verilen tüm farklı yanıtların bir dökümü yapılmıştır. Verilerin kodlanması olarak adlandırılan bu aşamada, araştırma konusunun ana kavramları ve görüşülenlerin anlatılarından çıkarılan kavramlara göre kodlamalar yapılmış, benzer anlamlara sahip veriler aynı kodlar altına yerleştirilmiştir. Görüşme verileri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Verilen yanıtların özgünlüğünü korumak, veri kaybına neden olmamak için kodlama sürecine oldukça özen gösterilmiştir. Verilerin analizinde temel olarak betimleyici bir yöntem izlenmiştir.

3.2.6. Araştırma Süreci ve Uygulama

Alan araştırması kapsamında araştırmacı tarafından yapılan derinlemesine görüşmeler, 2017 yılının Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında, katılımcı büyükannelerin evlerinde gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerin görüşmecilerin etraflarındaki kişilerden etkilenmemeleri için yalnızken yapılmalarına dikkat edilmiş ve dış etkenler bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler en az 30 dakika ile en fazla 90 dakika arasında değişmekle beraber, ortalama 40 dakika sürmüştür. Görüşme öncesi görüşmeleri kayıt edebilmek için görüşmecilerden izin istenmiş, 49 görüşme ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilmiş ve daha sonra bu görüşmeler deşifre edilmiştir. Ses kayıt cihazı kullanılmasına izin vermeyen 1 büyükannenin torun bakımına ilişkin deneyimleri ve görüşleri de görüşme esnasında detaylı olarak not edilmiş ve görüşmeye ilişkin notlar görüşme sonrasında ivedilikle kontrol edilerek eksikleri tamamlanmıştır.

3.3. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

3.3.1. Torunlarına Bakım Sağlayan Büyükannelerin Demografik Özellikleri

3.3.1.1. Torun Sayısı

Torun bakımı sağlayan büyükannelerin sahip oldukları torun sayısının belirlenmesi, torunlarla kurulan iletişimin niteliği ve yoğunluğunun incelenebilmesinde önemli bir unsurdur. Bakım faaliyeti bağlamında, büyükannelerin sahip oldukları torunlardan hangilerine bakım sağladıkları, hem torunun ebeveyni olan çocuklar kadar diğer çocuklarla ilişkilere de yön vermekte hem de bakım sağlanan çocuk sayısı iş yükünü artırabilmektedir. Bu faktörlerin her birinin yüksek depresyon riski ile ilişkilendirilmiş olması, katılımcı büyükannelerin sahip oldukları ve bakım sağladıkları torun sayısını belirlemeyi gerektirmiştir. Araştırmanın verileri doğrultusunda, görüşülen büyükannelerin ortalama olarak 2-3 torunlarının olduğu ve bakım sağlanan torun sayısının 1-2 aralığında olduğu anlaşılmıştır.

3.3.1.2. Yaş Özellikleri

Bakım sağlanan torun sayısı tek başına büyük ebeveyn-torun ilişkisinin kalitesinde belirleyici değildir. Yaş da büyük ebeveyn-torun ilişkilerini etkileyen faktörlerden biridir. Bu nedenle hem büyükannelerin yaşlarının torunlarıyla aralarındaki ilişkiye ne yönde etki ettiğinin anlaşılması hem de büyükannelerin bakıcı olarak üstlendikleri rolleri nasıl çeşitlendirdiğinin incelenebilmesi için büyükannelerin yaşlarının belirlenmesi gerekli görülmüştür. Araştırmaya katılan büyükannelerin yaş dağılımları, Dünya Sağlık Örgütü'nün yeni güncellenmiş olduğu yaş dağılımları baz alınarak belirlenmiştir. Bu güncellemeyle 0-17 yaş arası ergen, 18-65 yaş arası genç, 66-79 yaş arası orta yaş ve 80-99 yaş arası yaşlı olarak

tanımlanır hale gelmiştir (Theraphysio, 2017: 8). Bu yeni tanımlama dâhilinde torunlarına bakım sağlayan büyükannelerden oluşan görüşmecilerin yaş dağılımı incelendiğinde, bakıcı büyükannelerin büyük çoğunluğunun (44 büyükanne) genç yaşı temsil eden 18-65 yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Görüşülen büyükannelerin geri kalanlarının orta yaşı temsil eden 66-79 yaş aralığında yer aldığı görülmüştür. Yaşlılık olarak sınıflanan grupta yer alan büyükanneler bulunmamaktadır. Bakım sağlayıcı büyükannelerin yaş ortalamasının 59,16 olduğu, araştırma grubunu gençlerin oluşturduğu anlaşılmıştır.

3.3.1.3. Öğrenim Durumu ve Meslek

Bireyin ait olduğu toplumun değerlerini, davranış örüntülerini öğrenmesinin araçlarından biri olmaları bakımından büyük ebeveynlerin eğitim düzeyleri, torunlarla ilişkilerinin niteliğine yön verebilmektedir. Eğitimli büyükanneler bir yandan torunları için iyi bir danışman rolü oynayabilirken, diğer yandan eğitimsel deneyimlerinin benzerlik göstermesi, büyük ebeveynleri torunlarıyla daha yakınlaştırmaktadır. Eğitim durumu, büyük ebeveynlerin bakım faaliyetiyle bağlantılı olarak aile içindeki üstlendikleri rollere etki etmektedir. Bu bakımdan, torunlarının bakımını üstlenen büyükannelerin torunlarıyla kurdukları ilişkinin niteliğinin anlaşılabilmesi için eğitim durumlarının belirlenmesi gerekli görülmüştür. Eğitim durumlarının değerlendirilmesine ayrıca temel gereksinimlerini karşılamamanın ötesinde torunları hayata hazırlama sürecinde büyükannelerin üstlendikleri görevlerin neler olduğunu anlayabilmek için de ihtiyaç duyulmuştur.

Araştırmaya katılan bakıcı büyükannelerin öğrenim durumları incelendiğinde, ilkökul seviyesinde eğitimin katılımcı grup içerisinde yaygın olduğu (25 büyükanne) görülmektedir. Örneklemi oluşturan büyükannelerden 7'si lise mezunuyken, 6 büyükannenin üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. İlkokul eğitimini yarım bırakan büyükannelerle ön lisans eğitimlerini tamamlamış büyükannelerin dağılımı ise eşittir (3'er büyükanne). Görüşülen büyükannelerden 4'ü ortaokul düzeyinde eğitime sahipken, yalnızca 2'si hiçbir eğitim almadıklarını belirtmiştir.

Eğitim kurumlarından yararlanma, büyükannelerin torunlarla kurdukları ilişkinin niteliğine etki ettiği gibi, bakıma ilişkin deneyimlerini de çeşitlendirmektedir. Nitelikli bir eğitim iyi ve geleceği olan bir meslek için temel koşulu oluşturmaktadır. Aksine iyi bir eğitimden yoksun olan bireyler, istihdamda yer edinememekte ve bu durum onları ekonomik açıdan kırılgan bir hale getirebilmektedir (Çakır, 2002). Bu bağlamda özellikle torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerin bakımın üstlenilmesiyle karşılaşılan ek

maliyetten ne yönde etkilediğinin anlaşılabilmesi için de büyükannelerin eğitim ve bununla bağlantılı olarak istihdam durumlarının belirlenmesi gerekli bulunmuştur.

Görüşülen bakım sağlayıcı büyükannelerin büyük çoğunluğunun (34 büyükanne) eğitim seviyelerinin ortaokul ve öncesinde yığılım göstermesiyle ilintili olarak, ya istihdamda yer almadıkları (21 büyükanne) ya da işgücü oluştursalar dahi hiçbir vasıf ve uzmanlığın aranmadığı işlerde veya gündelikçi olarak çalıştıkları görülmüştür. Düşük eğitim seviyesine sahip büyükannelerin bir kısmının terzilik, küçük esnafılık gibi işlerle meşgul olurken, çok az sayıda büyükannenin memur oldukları anlaşılmıştır. Lise mezunu büyükanneler (7 kadın) arasında da istihdam oranının oldukça düşük olduğu ve yalnızca 2 büyükannenin memur ve şirket çalışanı olarak istihdamda yer aldıkları görülmüştür. Diğer yandan ön lisans ve lisans mezunu büyükanneler istihdamda %100 oranında katılım sergilemişlerdir. Ön lisans ve lisans eğitimini tamamlamış olan bakıcı büyükanneler hizmet sektöründe (4 memur, 3 öğretmen ve 1 hemşire) işgücü oluşturmuşlardır.

3.3.2. Bakım Sağlanan Torunların Demografik Özellikleri

3.3.2.1. Yaş

Büyük ebeveyn-torun ilişkilerini etkileyen faktörlerden biri yaştır. Büyükannelerin yaşları, torun bakım sorumluluğunu üstlenmeye ilişkin tutumlarını etkiler ve bakıcı olarak üstlendikleri rolleri şekillendirirken, ikili arasında kurulan ilişkilere yön verir. Diğer taraftan bu ilişkinin niteliğinde büyükanneler kadar torunların yaşı da belirleyici olabilmektedir. Torunların yaşı, yaşa göre farklılaşan temel gereksinimler ve bunların karşılanması bağlamında büyükannelerin bakım rollerini çeşitlendirebilmektedir. Torunların yaşının büyükanne torun ilişkisinin niteliğine etki eden bir faktör olması, büyükannelerin yaşlarının yanı sıra torunların yaşlarının da sorgulanmasını gerektirmiştir.

Büyükannelerin bakım sorumluluğunu üstlendikleri toplam 89 torunları olduğu ve ailevi bağlam gözetilmeksizin, 54 torunun 0-6 yaş grubunda yer aldığı anlaşılmıştır. Torunlardan düzenli olarak bakım sağlandığı görülen 33'ünün yaş ortalaması 4,17'dir. Tam zamanlı (ortak hane düzenlemesi) bakım sağlanan 8 torunun ortalama yaşı 8,51'dir. Büyükannelerin yardımcı nitelikte bakım sağladıkları 48 torunun yaş ortalamasının 7,08 olduğu görülmektedir.

3.3.2.2. Cinsiyet

Cinsiyet, büyük ebeveyn-torun ilişkilerini etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Kız çocukların ebeveynleriyle daha yakın ilişkilere sahip olmalarının büyük ebeveynleriyle görece daha sık temas sonucunu doğurduğunu ortaya koyan araştırmaların (Saşto ve Yasuda'dan

aktaran Öno1, 2013) yanı sıra, dedelerin kız torunlarından ziyade erkek torunlarıyla daha ilgili olduklarına ilişkin kanıtlar sunan araştırmalar (ör. Cherlin ve Furstenberg, 1992) büyük ebeveyn-torun ilişkisinde torunun cinsiyetinin önemini ortaya koymuş, bu bakımdan bakım sağlanan torunların cinsiyetinin belirlenmesine karar verilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan bakım sağlayıcı büyükannelerin düzenli olarak bakım sağladıkları 33 torundan 14'ünün erkek, 19'unun kız olduğu görölmüştür. Tam zamanlı (ortak hane düzenlemesi) bakım sağlanan 8 torunun 3'ü erkek, 5'i kızdır. Büyükannelerin yardımcı nitelikte bakım sağladıkları 48 torunun 26'sı erkekken, 22 kız torun vardır.

3.3.2.3. Orta Kuşak ve Soy

Büyük ebeveynler ve torunları arasındaki ilişkiye orta kuşağın aracılık ediyor olması, diğerk bir ifadeyle orta kuşağın torunlar ve büyük ebeveynleri arasında ilişkişel bir köprü gibi işlev görmesi, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğı açısından belirleyici bir unsur oluşturmaktadır. Bir yandan orta kuşağın büyük ebeveynlerle kurdukları sıcak ya da uzak ilişkiler ve büyük ebeveynlere ilişkin deneyimleri, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğini şekillendirir. Diğerk yandan büyük ebeveynlerin orta kuşakla sürdürdükleri veya sürdüremedikleri ilişkiler, büyük ebeveynsel yatırımın miktarını belirler. Soy, ayrıca büyük ebeveynlerin orta kuşakla arasındaki ilişkilerin niteliğine etki ederek büyük ebeveynlerin bakım faaliyetine ilişkin tutumlarına yön verir. Bu bakımdan bakıcı büyükannelerin torunlarıyla ilişkilerinin niteliğinin anlaşılabilmesi ve esasen büyükannelerin soya bağılı olarak sağladıkları bakımın yoğunluğu yoluyla bu ilişkiye yaptıkları yatırımın ortaya konulabilmesi için torunların soyları sorgulanmıştır.

Torunlarının birincil bakımını sürdüren büyükannelerin yarısının kızlarının çocukları için diğerk yarısının da oğullarının çocukları için bakım sağladıkları görölmüştür. Düzenli olarak bakım sağlayan büyükannelerin 15'inin torunla anne soylu bir bağı sahipken, 14'ünün baba soylu bağlarının olduğu anlaşılmıştır. Bakımı tamamlayıcı bir nitelikte sürdüren büyükannelerden 15'i anneanne olarak 11'i ise babaanne olarak konumlanmıştır. Bakım koşulları bağlamında, her aile düzenlemesinde baba ve anne soylu bağların hemen hemen eşit dağılımı, literatür kısmında belirtilen anne soylu yanlılığın bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturan büyükanneler için söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Soy, büyükannelerin bakıma dahil olma derecelerini belirleyen bir unsur oluşturmamış, aksine büyükanneler ailenin ihtiyaçlarının gerektirdiğı ölçüde bakım sağlamışlardır.

3.3.3. Torun Bakım Kararının Alınması

Büyük ebeveynlerin aile içinde torunlara ilişkin olarak üstlendikleri roller genellikle torunlarına bakım sağlama, sevgi ve şefkat gösterme, oyun oynatma, nasihat etme, kültürel mirası aktarma ve ebeveynler ile çocuk arasında arabuluculuk yapma olarak genellenebilir. Bu yaygın görevleri aracılığıyla torunların yetismelerinde ve kişiliklerinin gelişmesinde önemli kaynaklar olan büyük ebeveynlerin rolleri, dünya çapında yaşanan ailevi, ekonomik, sosyal bağlamlardaki değişiklikler neticesinde değişime uğramıştır. Büyük ebeveynliğin popüler görünümünü değiştiren unsurların başında farklılaşan ailevi bağlam gelmektedir. Küresel düzeyde yaşanan ailevi dönüşümlerin aile biriminin ihtiyaçlarını değiştirmesiyle daha önceleri torunları için rol model, oyun arkadaşı, kültürel miras aktarıcısı ve sosyalizasyon aracı olarak konumlanan büyük ebeveynler ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevaben aile içinde üstlendikleri rollere ek olarak ya da onlardan farklı olarak yeni roller üstlenmişlerdir. Özellikle boşanmalar ve beraberinde oluşan tek ebeveynli ailelerin (çoğunluk anneler) giderek yaygınlık kazanması ve kadınların iş piyasalarında yer bulabilmeleri, büyük ebeveynlerin çocuk bakımına dahil olmalarını gerektirmiştir. Yaşanan dönüşümlerin aile bütünlüğünü tehlikeye atacak denli sert olduğu durumlarda büyük ebeveynler bakım konusunda daha fazla sorumluluk almakta ve hatta kimi durumlarda torunun tüm yükümlülüğünü üstlenmektedir.

Büyük ebeveynliğin popüler görünümünü değiştiren unsurlardan bir diğeri, aileye yönelik sosyal politikalar. Ülkelerin sosyal refah devleti uygulamalarıyla bağlantılı resmi çocuk bakım hizmetlerine ilişkin uyguladığı politikalar, büyük ebeveyn-torun ilişkilerinin niteliği ve yoğunluğu üzerinde etkin bir rol oynamakta ve büyük ebeveynlerin bu ilişkiye dahil olma derecelerine bağlı olarak rollerini şekillendirmektedir. Resmi çocuk bakım hizmetinin ulaşılabilir olması ve doğum izni, büyük ebeveynlerin sağladığı bakımın yoğunluğunu azaltarak bu bakımı belirli süreli ve tamamlayıcı bir hale dönüştürürken; resmi çocuk bakım seçeneğinin az olması veya hiç bulunmaması, büyük ebeveynlerin torun bakımının temel sorumluluğunu taşımalarını gerektirebilir. Diğer bir ifadeyle, refah devletinin türü, aile ve çocuğa yönelik sosyal politikalar, çocuk bakımına ilişkin ailelerin ihtiyaçlarını çeşitlendirmekte ve büyük ebeveynler ailenin ihtiyaçlarına bağlı olarak çeşitli yoğunluklarda çocuk bakımı sağlamakta, bu da aile içi konumlarını biçimlendirmektedir. Günümüzde büyük ebeveynlerin aile içinde sergilediği rollerinin farklı bağlamlardan etkilendiği gerçeğinden hareketle, büyükannelerin rollerini çeşitlendiren bir unsur olarak bakım kararını üstlenmelerinde nelerin etkili olduğu incelenmiştir. Büyükannelerin torun bakımını üstlenmelerinde etkili olan sebeplerin yanı sıra, bakımın gönüllülük esasına dayanıp

dayanmadığı, bakım sürecinde ayrıca kreş, gündüz bakım evi gibi toplumsal hizmet kurumlarından yararlanıp yararlanılmadığı da araştırılmıştır.

Büyük ebeveynlerin aile biriminin ihtiyaçlarıyla ilintili olarak çocuk bakımına dahil olma dereceleri ve bakım niteliği farklılaşmakta, bakım süreciyle bağlantılı çeşitli büyük ebeveynlik modelleri görünür olmaktadır. Günümüz toplumlarında, özellikle Amerika ve Avrupa’da bu farklılıklar neticesinde temelde üç büyük ebeveynlik modelinin tanımlanmış olması, büyükannelerin tam zamanlı, düzenli ve uzun süreli, yardımcı bakım sağlamalarında etkili olan koşulların incelenmesini gerektirmiştir. Söz konusu farklılıklara yol açan koşulların incelenmesi, hem ailelerin değişen ihtiyaçlarının anlaşılabilmesi hem de büyükannelerin hangi şartlarda torun bakımına dahil olduklarını anlayabilmek açısından önemlidir.

Torunlarına düzenli olarak bakım sağlamakta oldukları anlaşılan 28 büyükannenin hepsi orta kuşaktaki kadın istihdamı nedeniyle torun bakım faaliyetini üstlenmiştir. Babaların yanı sıra annelerin de iş piyasalarında yer almaları, torunların bakım sorununu gündeme getirmiş, büyükanneler çocuklarına tam zamanlı ebeveynlik yapamayacak annelerin rollerini “belirli süreli” olarak üstlenmişlerdir. Çift istihdamın yanı sıra, maddi yetersizlikler, çocuklarının boşanma deneyimine sahip olmaları, yeni doğum yapmış olup doğum iznini kullanmakta olan kızlarının bakım ve destek ihtiyacı büyükannelerin düzenli bakım sağlamalarının ardında yatan dinamikleri oluşturmaktadır. Büyükannelerden bazıları ayrıca babanın başka bir şehirde çalışmasının ve çocuğun okulunun kendi evlerine yakın olmasının da düzenli bakım gerekliliğini pekiştirdiğini vurgulamıştır. Söz konusu nedenler, çocukların bakımlarını üstlenecek birilerine ihtiyaç duyulmasına yol açmakla birlikte büyükannelerin hemen hepsi o ihtiyaca cevap verecek kişiler olmaya mecbur kalmadıklarını belirtmişlerdir. Torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin tamamen gönüllü bir seçim olduğunu ifade eden büyükanneler, eşlerinin ve ailelerinin de bakım kararlarında kendilerine destek olduklarını ifade etmişlerdir.

“...anne çalışmaya başlayana kadar evde yardımcı olmak için duruyorum, anne şimdi doğum izninde, çalışıyor normalde. Çalışmaya başlayınca ben bakacağım, kreş ya da bakıcıya vermeyi düşünmüyoruz, ben bakacağım...” (G2, anne koruyucu)

“...anne baba çalışıyor, ben evdeyim, sağlığım yerinde ben bakarım dedim...” (G36, anne koruyucu)

“...bize emrivaki yapmadılar ama hayat şartları çok zor olduğu için çalışmak zorundaydı anneler, çalıştılar. Zaten bir dönem anneler hamileyken izinli oluyorlar o dönemden sonra biz bakmaya başladık. Zaten bu büyük kız torun hep gece gündüz bende kalıyordu, annesigil üstte oturuyordu geliyorlardı yemeklerini yiyorlardı yorgun argın geliyorlar böyle mayışmışlar çocuğu seviyorlardı. Diyordum siz gidin yatın sabah nasıl olsa işe gideceksiniz, çocuk uyuyor rahatsız etmeyin. Öyle olur mu böyle olur

mu derken çocuk gece de alıştı gündüz de alıştı 5 yaşına kadar sürekli bendeydi...” (G11, anne ve aile koruyucu)

Yukarıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü gibi, torunlarına düzenli bakım sağlayan büyükanneler, kadın istihdamını günümüz toplumlarının gerekliliği olarak değerlendirmekte ve annelerin iş piyasalarındaki varlıklarını sürdürebilmeleri için, torun bakımını üstlenmektedirler. Araştırmanın bu bulgusu, Herlofson ve Hagestad’ın (2012: 42) geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünün dışına çıkarak ev dışında ücret karşılığı çalışan kızları için annelik görevini üstlenip torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin geleneksel kadın, anne olma rolünü üstlendikleri ve bu yolla da cinsiyetçi rolleri pekiştirdiklerine ilişkin görüşünü de desteklemektedir.

Büyükannelerden bazıları anne istihdamına ek, orta kuşaktaki maddi yetersizliklerin resmi çocuk bakım hizmetini bir seçenek olmaktan çıkararak kendilerini torunlarının düzenli bakıcılarına dönüştürdüğünü belirtirken, bir büyükanne bunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...kızım aslında şimdi anne dinlen diyor, yoruldun artık diyor ama dediğim gibi maddi yönden biraz sıkıntılar olunca, oğlum bir yıl oldu kendi işini kuralı mecburen yardımcı oluyoruz...” (G21, anne ve aile koruyucu)

Verilen örnekte bakım işi görünürde kendiliğinden gelişmiş ve gönüllülük esasına dayanan bir faaliyet gibi görünse de söz konusu büyükanne torunlarına bakabilecek kendinden başka kimsenin olmaması ve çocuk bakımı sağlayan resmi kurumlara bütçe ayırlamaması nedeniyle bakım işini zorunlu olarak üstlenmiştir.

Torunların babalarının uzakta çalışmasının düzenli bakıma ihtiyacı arttırdığını ifade eden büyükanneler, babaların uzak olmalarının hane düzenlemelerini farklılaştığını belirtmiştir. Görüşülen büyükannelerden biri, eşinin uzakta olması nedeniyle çocuk bakımının tüm yükünü tek başına üstlenmek durumunda kalan kızına hafta içi birlikte kalarak destek olmaktadır.

“...çünkü kızımın eşi başka yerde çalışıyordu şimdiye kadar İstanbul’daydı, iki yerde ev geçindirmek çok zordu, eş durumundan buraya geçirmeye çalıştık 3 senede anca yeni gelecek. O arada ben kızımın yanında kalıyordum, pazartesten cumaya kadar orada kalıyordum...” (G42, anne koruyucu)

Aşağıdaki diğer örnekte ise görüşmeci, hem kızlarının destek ihtiyacını karşılayabilmek hem de ailenin maddi kaynaklarını boşa harcamamak için kızlarıyla aynı evde yaşadıklarını ifade etmiştir.

“...doğduğundan beri bizim yanımızda, annesi de burada bizde kalıyor, beraber yaşıyoruz. Kızımın eşi tayini çıktı kızım burada kiradaydı eşi gidince yanımıza geldiler, zaten biz bakacağız çocuğa, biz gidip geleceğiz hem o kadar kira maddiyat verilecek, birlikte yaşıyoruz...” (G23, anne koruyucu)

Coğrafi olarak çocuklarından uzakta ancak torunun okuluna yakın oturan büyükanneler de benzer biçimde torunlarla ortak hane düzenlemesine sahiptir. Aşağıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü gibi, torunlarının okulunun büyükannelerin evine daha yakın olması, büyükannelerin hafta içi ve yatılı olarak torun bakmalarını gerektiren bir unsur olmuştur.

“...oğlumun oğluna zaman zaman ben baktım, hafta sonları ben baktım, onlar Kemer’de yaşıyorlar hafta sonları hep bendeydi. Ama Antalya’ya geldiği zaman hep bendeydi; kursa geliyor bende, yağışlar olunca bende, burada kolejde okuduğu için. Şöyle diyeyim ben; eğitim olduğu sürece dörtte üçü bendeyse dörtte biri onlardaydı daha çok bende kalıyordu, çünkü okulu Antalya’da idi...” (G29, anne koruyucu)

“...anne baba çalışıyorlar mağdur oldular o yüzden biz de boşuz, yakınız zaten yandaki sitedeler. Şimdi kızım taşındı ama çocuğun okulu değişmedi çocuk okulu bitirene kadar yine bizde kaldı, gece gündüz ortaokulu bitirene kadar bizde kaldı...” (G11, anne ve aile koruyucu)

İster haftada 5 gün şeklinde gerçekleşsin, ister tam zamanlı bir uygulama olsun ortak hane deneyiminin çocuk bakımını yoğunlaştırdığı ifade edilebilir. Sabah 8-akşam 6 uygulamasıyla kıyaslandığında torunlarıyla aynı evde yaşayan büyükanneler, her ne kadar anneler iş dönüşü evde olsalar dahi torunla ilgilenmeye devam etmektedir. Bu sorumluluğun mesai bitince bırakılabilecek nitelikte olmaması, bakım yükünü artırabilmektedir. Çocukların ebeveynlerinden birinin başka bir şehirde çalışıyor olması nedeniyle büyükannelerin yoğun nitelikte bakım sağladıklarına ve coğrafi olarak uzakta olsalar dahi torun bakım sorumluluğunu üstlendiklerine ilişkin araştırma verileri, Doğu toplumlarını temsil eden Çin örneğiyle benzerlik göstermektedir. Sahada ulaşılan sonuçlar, Timonen ve Arber (2012) ile Xu ve meslektaşlarının (2012) büyük ebeveynlerin genişleyen ailenin ekonomik refahını artırmak için bilinçli olarak torun bakımında daha aktif bir rol oynadıklarını ortaya koyan çalışmalarının verilerini destekler.

Araştırmanın torunlarına düzenli bakım sağlayan büyükannelere ilişkin bulguları değerlendirildiğinde, ebeveynlerin ikisinin birden istihdamda yer almalarının, büyükannelerin düzenli torun bakımı sağlamak için öncelikli motivasyonlarını oluşturduğu görülmüştür. Torun bakım sorumluluğunu üstlenmek, annelerin iş piyasalarına katılımının önünü açarak ebeveyn üretkenliğini artıran bir unsur olarak işlev görürken, ayrıca bu bakıma ek resmi ve gayri resmi çocuk bakım hizmetlerinin erişilebilirliği, büyükannelerin sağladığı bakımın yoğunluğunu çeşitlendirmiştir. Babanın yanı sıra annelerin de istihdamda yer aldığı ailelerde büyükannelerin torunları için sağladığı bakım yoğun ve uzun süreli olabilmektedir. Buna ek olarak, kreş, gündüz bakımevi gibi kamu çocuk bakım hizmetleri ya da gayri resmi bakım

desteği olmaksızın çocuk bakımı sağlamak, büyükanneleri yoğun ve uzun soluklu bakım yükümlülüğüyle karşı karşıya getirmektedir. Çift çalışanlı ailelerde torunları için bakım sağlayan büyükannelerin kamu çocuk bakım hizmetlerinden yararlanıp yararlanmadığı değerlendirildiğinde, görüşülen büyükannelerin yarısından fazlasının (16 büyükanne) kreş ya da benzeri kamu çocuk bakım hizmetinden yararlanmadıkları görülmüştür. Düzenli bakım sağlayan büyükannelerin bazıları torunlarının okul öncesi ve sonrası bakımlarını sağlamaktadır. Torun bakımını kreşle birlikte sürdüren sayısı oldukça az olup (7 büyükanne), bunların bir kısmı kreş uygulamasının yarım gün olduğunu, haftanın birkaç gününü içerdiğini ya da yaz tatillerini kapsamadığını ifade etmiştir.

Çocuk bakım hizmeti sunan kurumlardan yararlanıp yararlanmama durumlarına ek olarak büyükannelerin gayri resmi çocuk bakım desteği alıp almadıkları da değerlendirilmiş ve sadece 1 büyükannenin düzenli bakımı bakıcıyla birlikte sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte, söz konusu büyükannenin ayrıca resmi ya da gayri resmi hiç destek almadan bakım sağladığı başka bir torunu da bulunmaktadır. Bu bakımdan, düzenli bakım sağlayan büyükanneler arasında bakıcı desteğinin olmadığı ifade edilebilir.

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerin gayri resmi bakım desteğine yaklaşımları incelendiğinde; büyükannelerin hepsinin bakıcı karşıtı bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

“...gelinim büyükşehir belediyesinde çalışıyor, onun çocukları var iki tane yarı anneannede yarı babaannede idare ediyoruz, oğlum da çalışıyor. Kreşe gittiler, şimdi okula başladılar. Bakıcı düşünülmedi sağlığım yerinde olduğu için yardımcı olmak istedim, bakıcıya emanet edemedik daha doğrusu, güvenemedik kendimiz bakalım dedik...” (G37, anne ve aile koruyucu)

“...bakıcının ne olduğunu bilemezsin nasıl bakacağını bilemezsin, öbürü senin canın ciğerindir ona uygun bakarsın onu kendine değil de kendini ona uyarlarsın. Onun yiyeceğine göre yatacağına göre hareketlerine göre kendini ayarlıyorsun çocuğu ayarlayamayacağına göre. Bakıcı bunu yapamaz, benim öyle oldu çünkü...” (G7, çocuk koruyucu)

Ayrıca aşağıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü gibi, orta kuşaktaki maddi yetersizlikler, çocukların yabancıya emanet edilmesinden duyulan kaygı ve geçmişe dönük acı tecrübeler gibi nedenler de büyükannelerin torunlarının düzenli bakım sorumluluğunu bakıcılara bırakmalarını ya da onlardan bakım sırasında destek almalarını engellemiştir.

“...kızım, bir bakıcı tutayım ama anne ben güvenemiyorum sen kontrol amaçlı yanında dur, dedi. Ben de dedim ki, evde bir tane kadın var zaten temizliğe gelen bir de bakıcı olacak bir de ben gideceğim sen bütün kazancını bunlara mı vereceksin, dedim. Ben bakarım gücüm yettiği kadar dedim. Bakmaya ben gönüllü oldum, ben istedim bakmayı...” (G35, anne koruyucu)

“...anneleri tarlada çalışıyordu yazık, ben kıyamazdım anne baba çalışıyordu o yüzden ben baktım. Bakıcı kendimize yok ekmek bakıcıya baksak nasıl olacak...” (G32, aile koruyucu)

“...maddi durum olaraktan biz baktık, ben bakıyorum yani. Anne baba çalışıyor ikisi de. Bir de kimseye de çocuğumu güvenemem çünkü evdeyim ev hanımıyım onun için şey yapamam kimseye emanet edemem çocuklarımı, onun için kendim bakıyorum...” (G43, anne koruyucu)

Düzenli ve uzun süreli olarak torun bakımı sağlayan büyükannelerin resmi ya da gayri resmi çocuk bakım hizmetinden yararlanma oranlarının oldukça düşük olması, büyükannelerce sağlanan bakımın yoğunluğunu artıran bir unsur olmaktadır. Söz konusu büyükanneler, genellikle annelerin çalışma saatleriyle eş zamanlı bakım sağlamakta, haftada 5 gün ortalama 12 saat torunlarının tüm bakım sorumluluğunu üstlenmektedirler. Ayrıca torun bakım sorumluluğu annelerin mesai saatleriyle sınırlı kalmamakta, düzenli bakıcı büyükanneler hafta sonlarında, annelerin nöbete-mesaiye kalması gibi durumlarda da ihtiyaç halinde yine aynı torunları için bakım sorumluluğunu üstlenebilmektedir.

Araştırmanın saha kısmından elde edilen bu veriler, küçük çocuklu aileler için resmi çocuk bakım hizmetinin olmadığı ya da yetersiz olduğu toplumlarda, büyük ebeveynlerin genellikle düzenli ve kapsamlı çocuk bakımını üstlenme yoluyla orta kuşak kadınlarının annelik ve istihdamı birleştirmelerini sağlayarak, “anne” koruyucuları olarak işlev gördüklerinin vurgulandığı teorik kısmı desteklemektedir.

Araştırmada görüşülen büyükannelerden 6’sı torunlarının tam zamanlı, birincil bakımını üstlenmiştir. Orta kuşaktaki boşanmalar ve boşanmayla bağlantılı tek ebeveynli aile düzenlemeleri, torun bakımının tüm sorumluluğunun üstlenilmesinin nedenleri olarak sunulmuştur. Büyükannelerin boşanma deneyimine sahip çocukları ayrıca istihdamda da yer almakta, bu durum büyükannelerin bakım sağlamalarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Torunlarının bakım ihtiyacı büyükanneler için ciddi bir sorun olarak belirmiş olmakla birlikte, hemen hepsi seçimlerinde özgür olduklarını düşünmektedirler. Birincil bakıcılar olarak konumlanmalarının gönüllülük esasına dayandığını ve bu konuda ailelerinin kendilerini desteklediğini belirten büyükannelerin aksine, 2 görüşmeci gönüllülüğünden ziyade koşulların kendilerini bakıma zorladığını belirtmiştir.

“...torun bakmaya mecbur kaldık, babaları bıraktı gitti ayrıldılar bakmadı. Kızım da benimle birlikte yaşıyor ve çalışıyor...” (G3, çocuk koruyucu)

“...düzenli olarak ben bakıyorum her gün bir aradayız, anne baba ayrı zaten, kızım ve torunlarım yanımda birlikte yaşıyoruz...” (G7, çocuk koruyucu)

Yukarıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü gibi, tam zamanlı olarak torunlarına bakım sağlayan büyükanneler arasında orta kuşaktaki annelerle ortak hane düzenlemesi yaygındır.

Tam zamanlı bakım sağlayan büyükannelerden yarısı evliliğini sona erdiren kızları ile aynı evde yaşamaktadır. Araştırmanın boşanmış annelerin büyükannelerle yaşadığına ilişkin verileri, daha önce kuramsal kısımda da yer verildiği gibi, Weston ve Qu'nun (2009: 59) istihdamda yer alan küçük çocuk annelerinin boşanmanın ardından ortaya çıkan çocuğun bakım problemini çözmek için ebeveynlerinden destek aldıklarına dair görüşünü destekler niteliktedir. Araştırmadan elde edilen bulgular, ayrıca Uğur (2014: 145) tarafından boşanmış kadınların boşanma nedenlerini, gerek evlilik sürecinde gerekse de boşandıktan sonraki yaşamlarında karşılaştıkları sorunları tespit etmek amacıyla Akdeniz Üniversitesi'ndeki akademisyen kadınlar örneklemiyle yürütülen ve kadınların büyük çoğunluğunun boşandıktan sonra çocuk bakımı ve ekonomik destek için ailelerinin yanına taşındıklarının belirlendiği çalışmanın verileriyle paralellik göstermektedir.

Torunlarına tam zamanlı olarak bakım sağlayan 6 büyükannenin diğer yarısı boşanmış erkek çocuklara sahiptir ve çocuklarıyla ayrı evlerde yaşamaktadır. Bu büyükannelerden 2'sinin oğlu, çocuğun velayetini almıştır ve çocuklarına maddi destek sağlayıp, zaman ayırmaktadır. Ancak iş çıkışı sınırlı süreli (yaklaşık üç saat) çocuklarıyla vakit geçirdikten sonra kendi evlerine dönen babaların çocuklarının tüm bakım yükü büyükannelere kalmaktadır.

“...oğlumunki zaten bende kalıyor yatılı, velayeti bizde ...oğlumun kendi ayrı evi var belediyede çalışıyor oğlum. Babada velayeti çocuğun. Saat beş buçuk altı gibi gelir oğlunu alır gezdirir götürür getirir bir yerlere çarşı pazar oyun parkı, oraya buraya götürür 9.00 9.30 arası yatma saatimizdir getirir gelir yatırırız, baba da eve gider. Babanın ayrı evi var, oradan da sabah saat yedide işine gider. Ertesi gün beş buçuk altı buçuk arası yine gelir oğlunun yanına...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Aşağıdaki örnekte ise, bakım sorumluluğunun ebeveynlerince üstlenilmediği torununa bakım sağlayan 1 büyükannenin görüşlerine yer verilmiştir. Ebeveynlerden ikisi de çeşitli gerekçelerle çocuk bakım yükümlülüğünü üzerine almaktan kaçındığı için, bu büyükanne torununun tüm bakım sorumluluğunu orta kuşak desteği olmaksızın tek başına üstlenmek durumunda kalmıştır.

“...ben gönüllü baktım gönüllü baktım, zaten annesi de o zaman götürmek istemedi ben zaten ben de vermek istememiştim, annesi de zaten gönüllü bıraktı, ben de gönüllü baktım, o benim canım ben onu nasıl bakmam gözüm nasıl bakmam. ...oğlum da biraz vurdumduymaz...çocuk hepten bana kaldı...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Torunun birincil bakım sorumluluğunun tek başına büyükannelerce üstlenilmesi, ebeveynlerin sorumluluk almaktan kaçınmalarından kaynaklanabildiği gibi, büyükannelerin kendi çocuklarının çocuk bakım ehliyetlerine ilişkin güvensizliklerinin bir yansıması da

olabilmektedir. Erkek çocuklara sahip büyükanneler (3 kadın) hâlihazırda ayrı hane düzenlemesine sahip olup tüm bakım yükümlülüğünü üstlenirken; boşanmış kız çocuk annelerinin hemen hepsi kendi kızlarının çocuk bakım sorumluluğunu kaldırabileceğine inanmadığı için torunlarının birincil bakımını üstlenmektedir. Söz konusu büyükannelerin kızlarıyla ortak hane düzenlemesine sahip olsalar da torunların bakım sorumluluğunu tamamen üstlendikleri ve torunlarla ilgili kararlarda son söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

“...torunlar çok tatlılar çok seviyorum, bak hiç gözümden gözüme inanmıyorum, annelerine bile inanmıyorum güvenmiyorum bakamaz diye, düşün annesine bile... ..mesela anneleri çantalarını hazırlar ama ben ona hiç güvenmem, inanmam döker bakarım düzenlerim tekrar doldururum...” (G3, çocuk koruyucu)

“...annesi çalışıyor, başkasına veremezsin şimdi ortalık da şey. Şimdi bile benim aklım çocukta, şimdi aklım çocukta, annesinden çok benim emeğim var çünkü. Bizim elimize doğdu, ilk bizim eve geldi; onlar biraz eşiyle problemliler şimdi ben büyütüyorum işte şey olduğu için. Başkasına güvenemiyorsun ki. Anne çalışsa da çalışmasa da ben bakıyorum. Kızım daha yeni çalışmaya işe başladı ama ben bakıyorum çünkü benim kızım da daha çocuk, 23 yaşında şimdi, 5 yıl oldu evleneli 18 yaşında evlendi, küçük ne ettiğini bilmiyor...” (G8, çocuk koruyucu)

Torunlara tam zamanlı bakım sağlanmasının gerekçelerine ilişkin araştırmadan elde edilen veriler, büyükannelerin torunlarının birincil bakımlarını üstlenmelerinin ebeveynlerin ebeveynlik rollerini tam anlamıyla yerine getirememelerinden veya bu doğrultuda algılamalardan kaynaklandığını göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, orta kuşağın hiç olmadığı ya da çoğu zaman bulunmadığı durumlarda torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin, çoğunlukla bir tercihten ziyade boşanma gibi büyük ebeveyn müdahalesini gerektiren aile krizlerinin ve çift istihdamın bir sonucu olarak bakım sağladıkları görülmektedir. Orta kuşağın ebeveynlik rollerinde zorlandığı ya da yetersiz olduğu koşullar altında torunlarının ihtiyaç duyduğu birincil bakımı sağlayan büyükanneler, ister atlanmış nesil hane düzenlemesine, ister ortak hane düzenlemesine sahip olsunlar çoğu durumda torunları için “ebeveynlik rolü” üstlenmektedirler. Saha çalışmasından elde edilen veriler, Timonen ve Arber (2012: 6) ile Cox’un (2008: 466) ebeveynlerin ebeveynlik rollerine ilişkin yetersizliklerinin büyük ebeveynlerin ebeveynlik rolünü üstlenmelerini gerektirdiği yönündeki görüşlerini desteklemektedir. Araştırmanın bulguları ayrıca, torunlarının birincil bakımını üstlenen büyük ebeveynlerin, tam zamanlı çocuk bakımını üstlenme yoluyla çocukların ihtiyaç duyduğu ebeveynlik rolünü sunarak “çocuk koruyucu” olarak işlev gördüklerinin vurgulandığı teorik kısmı desteklemektedir.

Görüşülen büyükannelerin hemen hemen yarısı (26 büyükanne) torunlarına yardımcı bakım sağlamaktadır. Büyükannelerin hepsi için gönüllülük esasına dayanan ve aile

desteğiyle sürdürülen yardımcı bakımın üstlenilmesini gerektiren koşulların büyük çoğunlukla orta kuşaktaki kadın istihdamı ve çalışmayan anneleri ev içi rollerinde destekleme isteği olduğu anlaşılmıştır. Annelerin iş piyasalarında yer almaları, büyükannelerin hemen hemen yarısını torunlarının düzenli bakıcıları olarak konumlandırırken; büyük bir kısmının da (18 büyükanne) yardımcı bakıcı olmalarında etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle, büyükannelerin torunlarına bakmasını gerektiren benzer ihtiyaçlar, farklı büyük ebeveynlik düzenlemelerine yol açmıştır. Bu bakımdan büyükannelerin aynı ihtiyaçlara farklı koşullarda cevap vermelerinin nedenlerini irdelemek gerekli görülmüştür.

Torunların annelerinin iş piyasasında yer alması nedeniyle torunlarına yardımcı bakım sağlayan büyükannelerin büyük çoğunluğu görüşmeler zarfında yardımcı bakım sağlamakta oldukları torunları için belli bir dönem düzenli bakım üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca torunlarına başka gerekçelerle düzenli bakım sağlamakta olan 4 büyükanne de annelerin istihdam durumlarının ilk başta düzenli bakımı gerektirdiğini, daha sonrasında annelerin işten ayrılmasıyla bakımın yardımcı bir nitelik kazandığını belirtmiştir. Ebeveynlerin ikisinin birden çalışma hayatında yer almasına ek olarak babanın aileden uzakta çalışıyor olması ve maddi sınırlılıklar, hâlihazırda torunlarının yardımcı bakıcılığını sürdürmekte olan büyükannelerin, torunları için yardımcı bakım öncesinde düzenli bakım sağlamalarında etkili olmuştur.

“...anne baba çalışıyor, anne babanın baktığını aileden birinin baktığını bir yabancının bakacağına inanmıyorum bir. İkinci sebep, maddi durumun olmaması. Evde bakabilecek uygun biri varken, ben müsaitken bakıcıya göndermeyi kesinlikle uygun bulmadım. Ayrıca benim çocuklarımı ben çalışıyordum hep büyükler büyüttü başkaları büyüttü bu sefer ben uygundum çalışmıyordum çocuklarıma yardımcı olmak istedim. Torunlarıma bakmak istedim...” (G50, aile koruyucu)

Düzenli bakımdan yardımcı bakım sağlayıcılığa doğru geçişte en etkili unsurun, torunların artan yaşı olduğu anlatılanlardan yansımaktadır. Aşağıdaki örnek ifadelerde de gözlendiği üzere, torunların artan yaşlarıyla bağlantılı olarak kreş, anasınıfı veya okul eğitimlerine başlamaları, sağlanan bakımın niteliğini düzenli ve yoğun bakımdan ihtiyaç halinde ve destek niteliğinde sağlanan bakıma doğru dönüştürmüştür.

“...bir oğlum, bir kızım var. Kızıdan bir oğlan bir kız, oğlumdan iki oğlan bir kız. Hepsine bakım sağladım, bütün torunlar okul çağına gelene kadar baktım.1 yıldır küçük toruna bakmıyorum ondan önceki yıl da büyük olan kreşe başlamıştı, 1 yıldır bakmıyorum yani, ondan önce 2,5 yaşlarına kadar ikisine de düzenli bakım sağladım...” (G32, aile koruyucu)

“...bir yıl kızım kendi baktı, sonra çalışmaya geri döndü. Sonra iki yıl ben baktım düzenli olarak. Sonra 3 yaşını doldurduğunda çocuğu kreşe verdik ama yine tatillerde, hastalandığında, gitmeyi istemediğinde ben bakıyorum...” (G14, aile koruyucu)

Torunlarının düzenli bakımlarını sağlayan büyükannelerin, yardımcı bakıcılara dönüşmelerinde orta kuşak kadınlarının istihdamındaki dalgalanmaların da etkili olabildiği anlaşılmaktadır. Görüşülen büyükannelerden 4’ü, şu an çalışma hayatında yer almayan kızlarının iş gücü oluşturdukları süre zarfında torunları için düzenli bakım sağlamış olduklarını belirtmiştir. Söz konusu büyükannelerden biri annenin istihdam durumunun değişmesiyle birlikte kendisini yardımcı bakıcı konumuna geçiren bakım sağlama nedenini şu şekilde ifade etmiştir;

“...kızımın çocuklarından biri mutlaka elimizin altındadır hani destek olmaya çalışıyoruz çünkü zor oluyor. Benim kızım da biyolog işten ayrıldı dediğim gibi bu prematüre çocuklar özel çocuklar olduğu için, bakımı çok zor olduğu için mutlaka bir kişinin desteğine ihtiyaçları oluyor, biz de destek olmaya çalışıyoruz. Benim kızım biyolog işten ayrıldı çocuklara bakabilmek için; ikisine birden bakmak zor oluyor prematüre çocuklarda. Büyük de olsa 8 yaşında da olsa bu çocuklarda dikkat dağınıklığı oluyor, hiperaktif oluyorlar, sürekli böyle ilgi isteyen çocuklar hani tek kişi yetmiyor böyle çocuklarda, kızımınla birlikte bakıyoruz o yüzden...” (G44, anne ve aile koruyucu)

Çalışmanın saha kısmında oluşturulan bu verilere dayanarak büyükannelerin, torunlarının düzenli bakıcıları olmanın dışında resmi yarı zamanlı çocuk bakımının tamamlayıcıları ya da okul öncesi ve/veya sonrası yardım sağlayarak annelerin işgücüne katılmalarının aracı olabildikleri, böylelikle de aynı anda hem aile koruma hem de anne koruma işlevi sunabildikleri anlaşılmaktadır.

Çift istihdamın dışında, çalışmayan anneleri ev içi rollerinde destekleme ve deneyimleri annelerle paylaşma isteği de torunlara yardımcı bakım sağlanmasında etkili olmuştur. Söz konusu gerekçelerle torunlarının yardımcı bakıcılığını üstlenen büyükannelerden (8 büyükanne) biri, ilk örnekten de izleneceği üzere, anneye deneyimlerin aktarılması ve annelik rollerinin öğretilmesinin üzerinde dururken; ikinci örnekteki büyükanne, yardımcı bakımın annelerin ev işleri ve çocuk bakımı rutinlerini bozarak kendileri için zaman ayırabilmelerine fırsat sağladığına dikkat çekmiştir.

“...19 aylık olanın annesi zaten çalışmıyor. Annesi ile birlikte gündüz bana geliyorlar. Henüz bana bırakıp da bir yere gitmiş değiller ama onu da gözlemliyorum. Anneye güvenmiyorum onu da uyarıyorum bazen kızımınla çatışıyoruz diyor ki, anne ne kadar eleştiriyorsun beni, diyor. Diyorum senin görmediğini ben görebiliyorum. Sonra öztür diliyorum, aman çok abartıyorsam diyorum, hayır anne diyor, bildiklerini anlatıyorsun ama çok hırpalıyorsun beni diyor...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...anne bir yere gitmesi gerekiyorsa bana bırakıyor, tatile çıkması gerekiyorsa bana bırakıyor ya da kocası işi gereği seyahate çıkıyorsa, anne çocukların yanında kalır mısın ben de gideyim, diyor bakıyorum. Bunlar genelde sıklıkla oluyor. Hafta sonları getirir bana bırakır gider gezer tozar gelir yatar, ertesi gün yine gider gezer gelir akşam alır çocuklarını gider...” (G27, aile koruyucu)

Torun bakımının üstlenilmesinde etkili olan sebeplerin yanı sıra resmi ve gayri resmi çocuk bakım hizmetinden yararlanılmasına ilişkin araştırma verileri, hem aile biriminin ihtiyaçlarının hem de kurumsal ya da enformel hizmetlerden yararlanım düzeyinin büyükannelerin torunları için sağladığı bakımın yoğunluğunu etkilediğini düşündürmektedir. Büyükanneler sağladıkları bakımın derecesine bağlı olarak aile içinde farklı konumlar almaktadırlar. Çalışmanın saha kısmından elde edilen verilere dayanarak, görüşülen büyükannelerin aile içinde yoğunluklu olarak “anne koruyucular” olarak konumlandıkları ifade edilebilir. Resmi çocuk bakım hizmeti sağlayan kurumlardan (kreşlerden) yararlanan düzenli bakım sağlayıcı büyükanneler (7 kadın) ve yardımcı bakım sağlayıcı büyükannelerin (10 kadın) varlığının görünür olması, aile koruyucu büyük ebeveynliğin de görünür olduğuna dikkat çeker. Ayrıca torunlarının tam zamanlı bakımını sağlayarak, koruyucu büyük ebeveynliği üstlenen büyükannelerin de varlığı gözlenmiştir. Bu bakımdan dünyada çocuk koruyuculuk, aile koruyuculuk ve anne koruyuculuk temelinde şekillenen büyük ebeveynlik sınıflamasına Türkiye’de de bir karşılık bulunduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Diğer bir söylemle araştırmanın saha kısmından, büyük ebeveynlerin çocukların biyolojik ebeveynlerinin çeşitli nedenlerle çocuk bakım ehliyetlerini yitirdikleri durumlarda tam zamanlı bakım sorumluluğunu üstlenmek ya da çalışan ebeveynleri desteklemek için kapsamlı bir çocuk bakım hizmeti sunmak yoluyla büyük ebeveynlik rollerini çeşitlendirdiklerini ortaya koyan çalışmalarla (Villar vd., 2010; Mehta ve Thang, 2012; Bowers ve Myers, 1999; Herlofson ve Hagestad, 2012) paralellik gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.

3.3.4. Bakım Süreci

3.3.4.1. Bakım Süresi ve Bakımın Niteliği-Yoğunluğu

Büyük ebeveynlerin rollerini, büyük ebeveyn-torun ilişkisinin niteliğini, büyük ebeveyn-torun ikilisinin karşılıklı bağılıklarını etkileyen etmenlerden biri, birlikte geçirilen süredir. Bakımın zamanlaması, toruna sağlanan bakımın süresi ve bakım dahilinde büyük ebeveynlerin üstlendikleri roller, torunlarla ilişkilere yön vermektedir. Farklı toplumlarda yapılmış olup torun bakımına yapılan zamansal yatırım ve katılım yoğunluğunun büyük ebeveynler ile torunları arasında uzak-sınırlı ya da yakın, karşılıklı güven ve desteğe dayalı ilişkilerle ilişkili olduğunu ortaya koyan çok sayıdaki araştırma (Xu, Silverstein ve Chi, 2014, 229; Wood ve Liopsis, 2007, 384) torun bakımının yoğunluğuyla bağlantılı benzer bir duruma

Türk toplumunda da örnek bulunup bulunamayacağının araştırılmasını gerektirmiştir. Ayrıca, büyük ebeveynlerin bakım süresi ve yoğunluğuna bağlı olarak aile içinde nasıl konumlandıklarına ilişkin algılamalarının, bakım sağlanan torunlar ve bakımın nihai faydalanıcısı olan orta kuşaktan beklentilerini şekillendirmesi de katılımcı büyükannelerin sağladıkları bakımın niteliğinin anlaşılmasına ihtiyaç doğurmuştur.

Araştırmaya katılan bakıcı büyükannelerin sunduğu bakımın niteliği incelendiğinde, torunları için düzenli bakım sağlayan büyükannelerin sayısının 28 olduğu görülmüştür. Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerden 8'i torunları için eş zamanlı olarak yardımcı bakıcılar olarak konumlanmıştır. Düzenli bakımın, çoğu durumda en az 2 yılığına olmak üzere haftanın 5 günü ortalama 12 saat sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yoğunlukta sürdürülen bakım çoğunlukla (21 büyükanne) 0-5 yıllık bir süreçte devam etmektedir. 5-10 yıl torunlarına bakım sağlayan 5 büyükanneye karşılık 10-15 yıl ve 15-20 yıl bakım sağlayan 1'er büyükannenin olduğu anlaşılmıştır.

Torunlarının birincil bakımını üstlenerek çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin sayısının 6 olduğu görülmüştür. Torunları için tam zamanlı bakım sağlayan çocuk koruyucu büyükannelerden 2'sinin ayrıca diğer torunları için eş zamanlı olarak yardımcı bakım sağladıkları anlaşılmıştır. Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükanneler 0-5 yıl (2 büyükanne), 5-10 yıl (3 büyükanne) ve 10-15 yıl (1 büyükanne) aralığında değişen süreçte bakım sağlamaktadırlar.

Torunları için yardımcı bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin sayısı 26'dır. Söz konusu büyükannelerden büyük bir kısmının (10 büyükanne) yardımcı bakımı diğer torunları için başka ailevi bağlamlarda sağladıkları bakımla eş zamanlı sürdürdükleri anlaşılmıştır. Bu büyükannelerin hemen hepsi (8 büyükanne) diğer torunlarına düzenli bakım sağlarken, 2 büyükanne diğer torunları için çocuk koruyucular olarak konumlanmıştır. Torunlarının yardımcı bakımlarını üstlenmiş olan büyükannelerin çoğunun (16 büyükanne) yardımcı bakımını sağladıkları torunları için belli bir dönem düzenli bakımı üstlenmiş oldukları görülmüştür. Görüşülen bakıcı büyükannelerden 16'sı torunlarının sadece yardımcı bakımlarını üstlenmişlerdir. Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerden 0-5, 5-10 ve 10-15 yıl torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin sayısının 10 olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3.1 Farklı Ailevi Bağlamlarda Bakım Sağlayan Büyükannelerin Sayısı

Bakımın Niteliği	Büyükanne Sayısı
Düzenli Bakım Sağlayan Büyükanneler (Anne Koruyucular)	28
Yardımcı Bakım Sağlayan Büyükanneler (Aile Koruyucular)	26
Tam Zamanlı Bakım Sağlayan Büyükanneler (Çocuk Koruyucular)	6
Yalnızca Düzenli Bakım Sağlayan Büyükanne Sayısı	20
Yalnızca Yardımcı Bakım Sağlayan Büyükanne Sayısı	16
Yalnızca Tam Zamanlı Bakım Sağlayan Büyükanneler	4
Düzenli ve Yardımcı Bakımı Eş Zamanlı Sağlayan Büyükanne Sayısı	8
Tam Zamanlı ve Yardımcı Bakımı Eş Zamanlı Sağlayan Büyükanne Sayısı	2

3.3.4.2. Bakım Süreci ve Coğrafi Yakınlık

Görüşülen bakım sağlayıcı büyükannelerin torunlarıyla aralarında coğrafi mesafenin olup olmadığı, temas ve iletişim sıklığının incelenebilmesi açısından önemli görülmüş ve kadınlara hem kendilerinin hem de bakım sağlanan torunların ikamet düzenlemeleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcı büyükannelerin büyük çoğunluğunun (41 kadın) torunlarıyla ayrı evlerde yaşadıkları anlaşılmıştır. Bununla birlikte, torunlar ve büyük ebeveynler aynı çatı altında yaşamaları da çoğunlukla ya aynı site içinde ya aynı apartmanda ya da yakın komşu olarak evlerini ayırmışlardır. Ayrıca torunlarıyla uzak oturduklarını belirten büyükannelerin bir kısmı bakım sağladıkları süreçte (haftanın belirli günleri) torunlarıyla aynı evde yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Çocuklarının birincil bakımını üstlenen büyükannelerin hepsinin bakım sağladıkları torunlarıyla birlikte yaşadıkları gözlenmiştir. 1 örnek dışında, atlanmış nesil hane düzenlemesi yaygın değildir.

Torunlarının düzenli bakıcıları olan büyükannelerin hemen hepsinin torunlarıyla ayrı ev düzenlemesine sahip oldukları anlaşılmıştır. Büyükannelerden biri torun bakımını yeni doğum yapan kızıyla birlikte sürdürmektedir ve aynı zamanda toruna bakım sağlamak için başka şehirden geldiği için orta kuşakla birlikte yaşamaktadır. Bir başka büyükanne ise orta kuşak babanın uzakta çalışması nedeniyle torunun annesi olan kızlarına destek için birlikte yaşam düzenlemesine sahiptir.

Düzenli bakım sağlayıcılar olarak konumlanan büyükannelerin büyük çoğunluğunun torunlarına kendi evlerinde bakım sağladıkları görülmüştür. Torunlarının düzenli bakımını

üstlenen büyükannelerin bakımı kendi evlerinde sürdürmelerinin temel nedeninin kendi ev düzenlerini bozmak istememeleri olduğu anlaşılmıştır.

“...kendi evimde bakıyorum. Çocuklarımın evi uzak, benim de kendi düzenim var, eşim var, kızım var. Kızım büyük çalışıyor ama evde düzenimiz devam etsin istiyorum, burada bakıyorum...” (G10, anne koruyucu)

“...kendi evimde. Oğlum vardı yani şimdi gelin evine gitmiyordum ben, gelin çalışıyordu arabaları da vardı getiriyorlardı. Ya onların evinde gidip bakamıyordum çünkü çevreyi tanı mıyordum, en azından benim evimde benim komşularım var, gelenim gidenim oluyordu, kendi evimde daha rahattım... Bir de evde başka sorumluluğum olduğu kişiler vardı, eşim vardı, iki tane oğlum daha vardı, hepsine birden baktım yani anlayacağın...” (G26, anne koruyucu)

Düzenli bakımın çoğunlukla orta kuşağın mesai saatleriyle paralel sürdürülmesi bakımından yoğun bir niteliğe sahip olduğu ve büyükannelerin hepsi için en az 2 yıl süresince devam ettiği göz önüne alındığında, büyükannelerin hem aile düzenlemelerinin hem de sosyal çevrelerinin bakımdan olumsuz etkilenmemesi için böyle bir strateji geliştirmiş oldukları belirtilebilir. Diğer yandan bakım sağlanan çocuğun gönderildiği okulun çocuğu sabah okula bırakıp akşam okuldan alacak olan büyükannelere daha yakın olması, büyükannelerin torunlarına kendi evlerinde bakmalarının diğer gerekçesini oluşturmaktadır.

Torunlarının bakımını orta kuşağın evinde gerçekleştirdiğini ifade eden büyükannelerden bazılarının toruna bakım sağladıkları 5 gün boyunca orta kuşak ebeveynlerin evlerinde kaldıkları, kendi evlerine hafta sonu için geçtikleri anlaşılmıştır. Sadece 1 büyükanne apartmanlarının yan yana olması sayesinde gece geç saatte de olsa evine dönebildiğini, yatılı olarak kalmadığını ifade etmiştir. Ancak söz konusu büyükanne orta kuşakla bu kadar yakın ikamet düzeni tercih etmesinin nedeninin, torunlarının bakım ihtiyacını karşılayabilmek olduğunu vurgulamıştır. Torunun kendi düzenini araması ve daha da önemlisi orta kuşağın mesai düzenlemeleri, büyükannelerin kendi evlerinde değil de orta kuşağın evinde bakım sağlamayı tercih etme sebepleri olarak sunulmuştur. Ebeveynlerin ikisinin birden yoğun iş temposuna sahip olması, özellikle annelerin erken saatlerde evden ayrılıp akşam geç saatlerde eve dönmeleri, çocuğun uzun saatler bakımını gerektirmektedir. Ancak bu gereklilik büyükannelerin torunlarına bakabilmek için çok erken saatte evden çıkıp, gece çok geç eve dönmeleri sonucunu doğuracağından ve de bu durumun haftanın 5 günü boyunca hemen her türlü hava şartında ve her koşulda tekrar edilmesi gerekeceğinden, büyükanneler bakım sağladıkları günlerde orta kuşağın evinde kalmayı tercih etmişlerdir.

“...kendi evimde, gün boyu benim evimdeler, akşam herkes geceleri kendi evinde...3 ay gittim torunumun evine, benim evde bekârim vardı o ihmal oluyordu yatılı gidiyordum 3 ay yatılı gittim.

Ondan dolayı hafta sonu koştur koştur onun işini yapıyordum ondan dolayı çocuk da biraz büyüüp 2 yaşına geldiğinde dedim ki eve getirin, sabah getirin akşam götürün memnuniyetle kabul ettiler. Hem geldiklerinde kendileri de burada yiyecekler, burada birlikte yemek yiyoruz, hem toruna da bakıyorum, hiçbir problem olmadı böyle hayatımızı geçirdik...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...hep geldi bende baktım... evi toplama, havalandırma, temizlik, yemek yapacaksın, bulaşıkları yıkacaksın, evi toplayıp havalandıracaksın. O daha yorucu yani torun bakmakla bitmiyor, tabii ki bitmiyor. En önemlisi iki kap yemeğini hazır tutacaksın, yani çocukların çalışıyor, geldiklerinde yemek olacak yani...” (G29, anne koruyucu)

“...onların evinde bakıyorum; benim evim uzak, bir de onun işi git gel daha uzun olacak iki saat falan sürüyor. Ordayken bakımın yanı sıra ev işi yapıyorum, yemek yapıyorum, alışveriş yapıyorum...” (G42, anne koruyucu)

Torunlarına düzenli bakım sağlayan büyükannelerden büyük bir kısmının bakım sürecinde torunlarıyla birlikte yaşamadıkları, ancak sınırlı sayıda olmakla birlikte torunlarının ebeveynleriyle yaşadıkları evlerinde kaldıkları örneklerin de var olduğu görülmüştür. Her iki düzenlemeye ait yukarıdaki örnekler, bakımın hangi koşulda sağlanırsa sağlansın çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı olmadığına işaret etmektedir. Büyükanneler çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması, çocukların kişisel gelişimlerine yönelik aktivitelerin gerçekleştirilmesinin yanı sıra özellikle çalışan annelere yardımcı olmak adına yemek, temizlik, evin eksiklerinin karşılanması gibi işlerin yerine getirilmesinin de sorumluluğunu üzerlerine almaktadır. Bu durum büyükanneler için daha fazla iş yükü ve daha fazla yorgunluk anlamına gelmektedir. Büyükannelerin artan iş yüklerine karşılık, dinlenme ya da kitap okuma gibi kişisel aktiviteleriyle ilgilenme fırsatları yaratıp yaratamadıklarını belirleyebilmek açısından, büyükannelerin orta kuşağın evinde kendilerine ait bir odalarının var olup olmadığı da sorgulanmıştır. Torunlarına bakım sağladıkları süre zarfında orta kuşağın evinde belirli süreli ya da uzun süreli olarak kalan büyükannelerin kendilerine ait bir odalarının var olduğu anlaşılmıştır.

Torunlarına yardımcı bakım sağlayan büyükannelerin hepsinin torunlarıyla ayrı evlerde yaşadıkları ve çoğunluğunun torunlarının yardımcı bakımını kendi evlerinde sürdürdükleri görülmüştür. Yardımcı bakımı düzenli bakım faaliyetini takiben sürdürdüğünü belirten 2 büyükannenin torunlarına bakım sağlamak için şehir değişikliği yaptıkları ve başlarda uygulanan ortak yaşam düzenlemesinin zaman içinde değişerek ayrı evlere geçtikleri anlaşılmıştır. Yardımcı bakım sağlayıcılar olarak konumlanan büyükannelerden bazılarının aile düzenlerinin ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin bakım öncesindeki gibi devam etmesini olanaklı kılmak için torunlarına kendi evlerinde bakım sağladıkları görülmüştür. Söz konusu büyükannelerin, bakımın neden kendi evlerinde sağlandığına ilişkin düzenli bakım

sağlayıcılarla aynı gerekçeyi sunması, eski anne koruyucular olarak konumlanmalarıyla açıklanabilir. Büyükanelerin bir kısmının (6 büyükanne) yardımcı bakımı diğer ailevi bağlamlarda sağladıkları bakımla eş zamanlı sürdürmeleri, torunlarının bakımını kendi evlerinde sürdürmelerinin diğer gerekçesini oluşturmaktadır. Düzenli (5 büyükanne) ya da tam zamanlı (1 büyükanne) bakım koşullarıyla kıyaslandığında yardımcı bakımın annelerin ani ihtiyaçları nedeniyle ortaya çıktığı koşullarda ebeveynler, çocuklarını büyükanelerin diğer ailevi bağlamlarda çocuk bakımını sürdürdükleri evlerine bırakmaktadır. Diğer yandan büyükanelerin bir kısmı çocukların düzenlerinin bozulmasından kaygı duydukları için torunlarına orta kuşağın evlerinde bakım sağlayarak kendi düzenlerini bozmayı tercih etmiştir. Ayrıca bazı büyükanne torun bakımının nerede sağlandığı hususunda belirgin bir düzenlemenin olmadığını, koşullar neyi gerektiriyorsa ona uygun olarak ya kendi evlerinde ya da torunların evlerinde bakım sağlayabildiklerini, ancak yatılı olarak orada kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda bakım sürecine ilişkin sahadan edinilen veriler, bakım faaliyetine dahil olma dereceleriyle bağlantılı olarak büyükanelerin 3 ayrı büyük ebeveynlik modelini temsil ettikleri bulgusunu desteklemektedir.

3.3.5. Bakımın Etkileri

Büyük ebeveynlik, bir çocuğa bakım sunmanın yanı sıra kültürel ve geleneksel değerleri yeni kuşaklara aktarmanın öznesi konumunda olan yaşlı bireylerin psikolojik bir doyum sağlamalarının aracı olmaktadır. Yüksek bir amaç duygusu, koşulsuz sevgi ve yaşamdan alınan hazzın artışı, büyük ebeveynliğin sıklıkla bildirilen olumlu sonuçları arasındadır. Büyük ebeveynler ayrıca torun bakımına katılım yoluyla, sosyal yaşamda aktif olarak var olma ve aile ile toplum içinde verimli bir üye olarak konumlanma fırsatı da elde edebilmektedir. Ne var ki yaşam doyumu sağlamanın aracı olabilen büyük ebeveynlik, her bir büyük ebeveyn için her zaman olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Büyük ebeveynliğin büyük ebeveynlerin hayatlarına etkisinin farklılık göstermesi, büyük ebeveynlerin demografik özelliklerinden kaynaklanabildiği gibi, bu farklılıkta esas belirleyici olan, çocuk bakım koşullarına ilişkin ailevi bağlamdır. Torunların birincil bakım sağlayıcıları konumunda olmak ya da çocuk bakımını tamamlayıcı bir temelde sağlamak, büyük ebeveynler üzerinde tamamen farklı bir etkiye sahiptir. Çocuk, anne ya da aile koruyucuları olan büyük ebeveynlerin bakıma ilişkin deneyimlerinin farklılık gösterdiğinin bilinmesi, farklı yoğunluk ve nitelikte sağlanan bakımın büyükanelerin hayatlarını nasıl etkilediğini incelemeyi gerektirmiştir.

3.3.5.1. İstihdam Açısından

Büyük ebeveynlik, büyük ebeveynlerin kamusal alandaki rollerini değişime uğratan bir deneyim olabilmektedir. Bireyler büyük ebeveyn haline geldikten sonra, tam zamanlı çalışan rolleri dönüşüme uğramakta, özellikle “çocuk koruyucuları” konumundaki büyük ebeveynlerin istihdama ilişkin rolleri belirgin bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümler toplumsal cinsiyet rolleriyle ilintili olarak iki yönlü olabilir; büyükanneler torunlarının zaman, ilgi ve dikkat gereksinimleri karşısında mesleklerini bırakmayı ya da erken emekliliği tercih etmek durumunda kalabilirken; büyükbabalar torun yetiştirmenin ek aylık masraflarını karşılamak üzere emek piyasasına geri dönmek ya da katılımlarını artırmak gerekliliğiyle yüzleşebilirler. Bu gerçeklerden hareketle, büyükannelerin aile biriminin ihtiyaçlarına cevaben çocuk bakımına dahil olma dereceleriyle bağlantılı istihdam durumları incelenmiştir.

Torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerin çoğunlukla ilköğretim seviyesinde eğitim aldıkları görülmektedir. Çocuk koruyucu büyükannelerden biri ilköğretim eğitimi yarım bıraktığını, diğeri ise hiçbir eğitim almadığını belirtmiştir. Görüşülen tam zamanlı bakım sağlayıcı büyükannelerin eğitim seviyelerinin ilköğretim ve altında olmasıyla ilintili olarak istihdamda yer almadıkları görülmüştür.

Bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin ardından büyükannelerin istihdam düzenlemelerinde bir değişikliğin yaşanıp yaşanmadığı değerlendirildiğinde, hâlihazırda iş gücü oluşturmayan büyükannelerin çoğunluğu için torunların birincil bakımının emek piyasalarına katılımı gerektirmediği anlaşılmıştır. Torunlarının tam zamanlı bakımını sağlayan söz konusu büyükannelerden hemen hepsi eşlerinin istihdamda yer aldıklarını belirtirken, yalnızca biri artan bakım maliyetini karşılayabilmek için emekliye ayrılmış eşinin yeniden çalışma hayatına atıldığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...torun bakımı aile bütçesini çok etkiledi, çok etkiledi. Eşim emekli maaşı alıyor, eşim 59 yaşında mecbur torunları için çalışıyor, çok etkiledi zorlanıyoruz eşim yeniden çalışmaya başladı torunları için yeniden çalışıyor...” (G3, çocuk koruyucu)

Torunlarıyla birlikte aynı evde yaşayıp, torunları için yeniden ebeveyn haline gelen büyükannelerden ikisinin torun yetiştirmenin aylık ek masraflarını karşılamak üzere gelir akışlarını artırmaya yönelik girişimlerde bulundukları anlaşılmıştır.

“...ben ilk zamanlar mantı, tarhana erişte yapıp satıyordum, o baya bir rahatlatıyordu bizi ekonomik olarak. Götürüyordum satıyordum, siparişler oluyordu börekler falan yapıp satıyordum. Şu an vazgeçtim ondan, tarhanayı sadece özel sipariş üzerine. Bunlar işte ek gelir olsun diye yapıyordum...” (G7, çocuk koruyucu)

“...babasının iş bulamadığı zamanlar oldu mecbur ben evin altında iş olduğu için orada gidip şey yaptım, yani yardım oldu bize. Çocuk okuldayken çalışıyordum onu okula götürüyordum gelirdim işimi yapıyordum gidiyordum onu alıyordum okuldan...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Çocuk koruyucu konumundaki büyükannelerin hiçbiri torun bakımının üstlenilmesinden önce istihdamda yer almamıştır ve hepsi kendilerini ev hanımı olarak tanımlamıştır. Birincil bakımın üstlenilmesi büyükannelerin çoğunluğunun bu rolünü değiştirmezken bazılarının ise ek gelir kaynakları sağlayabilecekleri yeni roller üstlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Büyükannelerin istihdam düzenlemeleriyle bağlantılı olarak sergiledikleri bu farklılığın nedeni incelendiğinde, ek gelir arayışına giren büyükannelerin “eve ekmek getiren” kaynaklarının azlığının buna sebep olduğu anlaşılmıştır. Büyükannelerden birinin eşinin hayatta olmaması ya da son örnekte de görüldüğü gibi boşanma sonrasında çocuğun velayetini üstlenen ebeveynin iş piyasasında yer almaması, büyükanneleri yeni gelir kaynakları yaratmaya itmiştir.

Saha çalışmasında oluşturulan veriler, Bailey ve meslektaşlarının (2013: 682-684) yeniden ebeveyn haline gelmenin büyükbabaları emek piyasasına katılıma doğru çekerken; büyükanneleri ise iş gücü piyasasının dışında bıraktığı yönündeki görüşünü desteklemekte ve cinsiyet rollerine bağlı olarak büyükannelerin birincil bakımını üstlendikleri torunları için ev içinde ev işleri, çocuk bakımı ve ihtiyaç duyulan günlük ebeveynliğin sağlanması biçiminde görünen ücretsiz emeği daha fazla sağladıklarını ortaya koymaktadır.

Torunları için sağladıkları düzenli bakımla ilintili olarak anne koruyucular biçiminde konumlanan 28 büyükannenin istihdam durumları incelendiğinde, çoğunlukla ya iş tecrübesine sahip olmadıkları (16 büyükanne) ya da enformal sektörde yer aldıkları (1 büyükanne) anlaşılmıştır. İstihdam öyküsüne sahip olan düzenli bakıcıların ise yoğunluklu olarak devlet memurluğu yaptığı, küçük işletme sahibi olup kendi işlerini yürüttükleri ya da özel sektör çalışanı oldukları görülmüştür. Anne koruyucu büyükannelerin iş piyasasında yer alma deneyiminin yaygın olmamasına karşılık ev hanımı rollerinin vurgulanmasının neticesi olarak, bu büyükanneler arasında emekliliğin görünürlüğü yaygın değildir. Torunlarının düzenli bakıcısı haline gelmeden önce çalışma hayatında yer alan 10 büyükannenin var olduğu görülmüştür. Ancak, emekli büyükannelerin çoğunluğu emeklilik sürecinin torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesinden çok önce başladığını belirtmiştir. Emekli olmak suretiyle istihdamdan ayrılmasının ardında torunlara bakma gerekliliğinin yattığını belirten 2 büyükanneden biri emeklilik kararında torunun etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...ben torun bakmak için emekli oldum, 21 yıl çalıştım derecemi daha arttıramadan emekli oldum. Neden dersen çünkü benim torunum oldu, erken doğum yaptı benim kızım prematüre doğdu çocuk.

Dolayısıyla biraz bakıcıya verdik olmadı, bu tür çocuklar özel çocuklar oldukları için çok özel bakım gerekiyor dolayısıyla ben hemen emekli oldum ve 7-8 yıldır da torunuma bakıyorum...” (G44, anne ve aile koruyucu)

İstihdamda yer almayan büyükannelerden bazılarının ise hem aile bütçesine ek gelir sağlamak hem de kendilerine harçlık yaratmak amacıyla çocuk bakıcılığı ya da eve yemek, dikiş veya örgü işleri alma gibi iş olanakları yarattıkları, ancak aşağıdaki örneklerde de irdelendiği üzere, torun bakımının gelir kaynaklarını sürdürmelerini engellediği anlaşılmıştır.

“...tam 19 sene ben çalıştım 4 sene de çocuk baktım. Yine çocuk bakıyordum, geçen sene de çocuk bakıyordum kızımın arkadaşının çocuğuna. 3 sene önce kızı vardı ona baktım onu büyüttük kreşe yolladık oğlu oldu ona baktım bir yaşına kadar. Onu büyüttüm kızımın hamilelik sorunlu olunca o çocuğu bıraktım, kızıma baktım yani ayrılma sebebim torun bakmak...” (G23, anne koruyucu)

“...ev hanımıyım ama pazara yemek yapıyordum, torun gelince ayrılmak zorunda kaldım...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakıcılığını üstlenen büyükannelerin istihdama ilişkin durumları incelendiğinde, büyükannelerin düzenli bakım sağlayıcılarla benzer şekilde, çoğunlukla iş tecrübesine sahip olmadıkları anlaşılmıştır. İstihdam tecrübesine sahip olduklarını belirten büyükanneler küçük esnaf, işçi, özel sektör çalışanı veya devlet memuru olarak istihdamda yer edindiklerini ifade etmişlerdir. Torunlarının yardımcı bakıcısı haline gelmeden önce çalışma hayatında yer alan 13 büyükannenin uzun süredir emekli konumunda oldukları anlaşılmış; yalnızca 1 büyükanne emeklilik gerekçesinin torun bakım sorumluluğunu üstlenmek olduğunu şu şekilde ifade etmiştir.

“...anne çalışıyor, anne çalıştığı için ben bakıyorum, valla çok gönüllü olmadım yani bakacak kimse olmadığından teklif bana geldi ben de emekliye ayrıldım geldim toruna bakmaya başladım. Düzenli olarak baktım, bakım 7/24’tü; çünkü annenin yoğun ders programı vardı, çocuğun bende gece gündüz kaldığı çok oldu. Anne geliyordu yemek yiyordu evine gidiyordu çocuk bendeydi, iki üç saat çocukla vakit geçiriyordu gidiyordu. Çocuk artık kreşe gidiyor 1,5-2 senedir kreşe gidiyor...” (G40, aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatıda da gözlendiği üzere, hâlihazırda yardımcı bakıcılık sağlayarak aile koruyucu olarak konumlanan büyükannenin, torunu için ilk olarak düzenli bakım sağladığı ve emeklilik kararında asıl etkili olanın düzenli bakım sağlama gerekliliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, torunların yardımcı bakıcılığının üstlenilmesinin bakıcı büyükannelerin istihdam durumlarına ilişkin bir farklılık yaratmadığı ifade edilebilir.

Torunları için bakım sağlayan büyükannelerin istihdam durumlarına ilişkin sahadan oluşturulan veriler, büyükannelerin hemen hemen yarısının iş hayatı tecrübesine sahip

olduğunu ve çocuk, anne ya da aile koruyucu olarak konumlanmalarının istihdam durumları üzerindeki etkisinin farklı olduğunu yansıtmıştır. Çocuk koruyucular konumunda olup daha öncesinde hiçbir iş deneyimine sahip olmayan büyükannelerden bazıları için bakımın üstlenilmesi, ek gelir kaynakları arayışına yönelime yol açarken; iş olanağı yaratmaya ilişkin benzer tutum, bazı anne koruyucu büyükanneler arasında da görülmüştür. Çocuk ve anne koruyucuların istihdam durumlarına ilişkin bu benzerlik, düzenli olarak sağlanan çocuk bakımının, yoğunluğu, maliyeti ve taşıdığı sorumluluk yükü bakımından tam zamanlı bakıma benzerlik göstermesinden kaynaklanıyor görünmektedir.

3.3.5.2. Aile Bütçesi Açısından

Torunların birincil bakım sağlayıcıları konumunda olmak ya da çocuk bakımını tamamlayıcı bir temelde sağlamak, büyük ebeveynlerin ekonomik durumları üzerinde farklı etkiler yaratmakta, bu durum bakım sağlayıcı büyük ebeveynlerin bakıma ilişkin deneyimlerini çeşitlendiren bir unsur oluşturmaktadır. Torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesi, büyük ebeveynleri çocuk bakımının beklenen ve beklenmeyen harcamaları ile karşı karşıya getirmektedir. Ancak torunlarının bakım sorumluluğunu alan büyük ebeveynlerin farklı yoğunluk ve nitelikte bakım sağlamaları nedeniyle söz konusu harcamalarla yüzleşme şartları eşit olmamaktadır. Bu gerçekten hareketle, büyükannelerin çocuk bakımına dahil olma dereceleriyle bağlantılı olarak ekonomik durumlarının incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Farklı ailevi bağlamlarda sağlanan çocuk bakımının etkilerinin karşılaştırmalı olarak ortaya konulabilmesi açısından katılımcı büyükannelere torun bakımının aile bütçesini etkileyip etkilemediği, torunun masraflarını karşılayıp karşılamadıkları, ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin önceliğin kimde olduğu, devlet desteği alıp almadıkları ve bu desteğin verilmesine ilişkin tutumları sorulmuştur.

Çocuk koruyucu büyükannelerin torunların masraflarına ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, çoğu durumda masrafların büyük ebeveynler ve torunun velayetini alan ebeveyn arasında paylaşıldığı, ancak çocuğun beslenme, temizlik gibi günlük masraflarını karşılama sorumluluğunu büyükannelerin üstlendiği anlaşılmıştır.

“...biraz kendimiz yapıyoruz biraz aileler, anaları babaları destekliyor. Yani biz çocuklara bakıyorsak hep giderlerini biz karşılayamıyoruz anaları babaları da yapıyor. Tabii biz de yapıyoruz bir paket süt bitmiş analarına telefon açacak halimiz yok çocukların sütü bitti diye...”

Torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerden bazıları, torunlarının sadece günlük temel ihtiyaçlarını üstlenmenin ötesinde, çocuk bakımının tüm maliyetini üstlenmek durumunda kalmıştır.

“...torunun masraflarını hep biz karşılıyoruz, kim karşılayacak bizden başka. Kreş parasını şimdi benim kendi babam verdi, kreşe biz gönderdik ama karşılayamadık. Babam torunların kreş paralarını karşılıyor ama diğer bütün masrafları bizim. ...annesinin aylığı gelmiyor, icralık, eve 500 lira para geliyor anneden...” (G3, çocuk koruyucu)

“...babasının çalıştığı zaman da oluyordu çalışmadığı zaman da oluyordu yani torunun masraflarını ben karşılıyordum...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Yukarıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü üzere, torunlarının birincil bakıcıları olan büyükannelerden bazıları, velayeti alan ebeveynin ya ek gelir sağlayamaması ya da gelirin masrafları karşılamaya yetmemesi nedeniyle, çocuk bakımının maliyetini orta kuşak desteği olmaksızın üstlenmek durumunda kalmışlardır.

Çocuk koruyucu büyükannelerin ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, hemen hepsinin finansal kaynaklarını öncelikli olarak birincil bakımını üstlendikleri torunlarının ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları anlaşılmıştır. Çocukların temel ihtiyaçlarının yanı sıra okul yaşına gelmiş torunların eğitim masraflarını karşılama gerekliliği, büyükannelerin önceliklerini değiştirmenin ötesinde kendi ihtiyaçlarından vazgeçmelerine sebep olmuştur.

“...tabii ki, tabii ki ben onu almadım kendime almadım ona aldım, yeter ki o bir yoksulluk çekmesin diye. Yani çocuk arkadaşından geri kalmasın diye. Tabii ki hep onun ihtiyaçlarını karşıladık...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

“...geçiyoruz, kendi çok fazla ihtiyacımızdan vazgeçtik. Eşim emekli olduğu için kendi sağlık masraflarımızı karşılayabiliyoruz ama çocukların sağlık güvenceleri bizi çok zorladı, ilacı olsun doktoru olsun çok zorladı, akrabalarından yardım istedik istemedik değil, yoksa bakamazdık...” (G3, çocuk koruyucu)

Yukarıdaki örnek ifadelerden ikincisinde de izlendiği üzere, her ne kadar koruyucu büyükannelerin istihdamda yer almamalarıyla ilintili gelir düzeyleri düşük olsa da kendi sosyal güvenlik sistemlerini yönetebilir halde oldukları, ancak torunların koruyucu büyükanneliğini üstlenmenin getirdiği ek mali yükün aile bütçelerini olumsuz etkileyerek ekonomik kırılganlıklarına yol açtığı anlaşılmıştır.

Araştırmanın koruyucu büyükannelerin ekonomik koşullarına ilişkin bulguları, Cox (2008: 472) ile Bailey ve meslektaşlarının (2009: 155) torunların birincil bakım sorumluluğunun üstlenilmesiyle birlikte ailenin finansal kaynaklarının hem daha çabuk tükendiği hem de kullanım amacının değiştiği yönündeki görüşleriyle paralellik göstermektedir.

Torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerden hiçbiri, torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynlerden uygun kıstaslara sahip olanlara verilen bakım parasından yararlanmamıştır. Tam zamanlı bakıcı büyükannelerin bakım desteğine ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, hemen hepsinin bakım parası uygulaması taraftarı olduğu görülmüştür. Ancak, bakım parasının muhatabı kendileri olduğunda büyükannelerin tavırları farklılık göstermiş; büyükannelerden bazıları bakıma yönelik devlet desteğini kendileri için gereksiz olarak değerlendirirken, bazıları ise bu desteğe duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Büyükannelerin bakım parası almaya yönelik tutumları benzerlik göstermese de, bu destekten yararlanmaya ilişkin sonuç her iki tavrı benimseyen büyükanneler için de aynı olmuştur.

Bakım parasını torunların gelişile birlikte artan maliyetlerin bir kısmını karşılayabilme fırsatı olarak değerlendiren büyükannelerin, aşağıdaki örnek ifadelerden ilkinde izlendiği üzere, ya kendilerini ifade edebileceklerine güvenmemeleri ya da, ikinci örnekte görüldüğü üzere, devletten aldıkları başka bir yardımın kesilmesinden duydukları kaygı nedeniyle bakım parası almaya yönelik bir girişimde bulunmadıkları anlaşılmıştır.

“...büyükannelere bağlanan destekten haberim yok, zaten ben gidip bir yere gidersem de yapamam ki beceremem ki burada binayı beklediğime bakma...” (G3, çocuk koruyucu)

“...almadık, almıyoruz. Haberdarız da ben kendi çocuğuma baktığım için o benim rahatsız şimdi acaba engel olur mu bu çocuğumdan için, o yüzden başvurmadık...” (G8, çocuk koruyucu)

Bakım parasının verilmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendiren büyükannelerden bazıları, kendilerini bu desteğin muhatabı olarak görmedikleri için bakım parasından yararlanmadıklarını belirtmişlerdir.

“...valla ne bileyim yani ihtiyacı varsa alsın alabiliyorsa, benim o konuda öyle bir şeyim yok, bizim halimize şükür. Ha olsa kötü mü olur ama hiç öyle bir şeyde biz talepte bulunmadık bize verelim diyen de olmadı öyle bir şeyle karşılaşmadık...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

“...almadım, kendi şeyimiz paramız yetiyor yani. İhtiyacı olanlara verilsin yani şu anda bizim ihtiyacımız yok öyle bir şeye...” (G13, çocuk koruyucu)

Koruyucu büyükannelerin bakım parası almaya yönelik tutumlarını örnekleyen bu ifadelerden de izlenebileceği üzere, torunlarının koruyucu büyük ebeveynliğini üstlenmeleri bakımından harcamaları artan büyükannelerden bazılarının kendi ekonomik durumuna ilişkin algılamalarının daha olumlu olduğu ifade edilebilir.

Yoğunluğu, taşıdığı sorumluluk yükü ve maliyeti bakımından tam zamanlı bakıma benzerlik gösteren anne koruyucu büyük ebeveynlik rolünü üstlenen 28 büyükannenin

torunların masraflarına ilişkin tutumları değerlendirildiğinde, hemen hepsinin torunlarının günlük temel ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu kişiler oldukları anlaşılmıştır.

“...e öyle diyor kızım zaten, hem diyor işimizi yapıyor, yemeğimizi yapıyor, çocuğa bakıyor bir de üzerine para da harcıyor diyor...” (G42, anne koruyucu)

“...tabii her şey burada yiyeceği burada bir şey alıp getiren yok, nasıl olsa torunu diye herhalde düşünmüyorlar. Markete gidiyorum en az bir şey alacağım eve bir şey almaya gidiyorum mesela hemen onu görüyor bunu görüyor 5-10 alıp getiriyor...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Yukarıdaki örnek ifadelerde de irdelendiği üzere, anne koruyucu büyükannelerin çoğunluğunun torunların bakım sorumluluğunu üstlenmeye yönelik tutumları günlük temel ihtiyaçların karşılanması biçiminde karşılık bulmuştur. Bununla birlikte, aşağıdaki örnekte de yer verildiği gibi bazı büyükannelerin bakım sorumluluğunun üstlenilmesine dair algıları günlük temel ihtiyaçların ötesinde, çocuk bakımının tüm maliyetini üstlenmek biçiminde karşılık bulmuştur.

“...oğlumun çocuğunda onlar ev almıştı onlar ev aldığından çocuğun şeylerini biz karşılıyorduk o zaman etkiliyordu tabii ki de. Beraber yiyorduk yemeği, çocuğun her şeyini biz alıyorduk, ihtiyaçlarını biz karşılıyorduk ama kızıminkini kızım kendisi karşılıyor...” (G43, anne koruyucu)

“... tabii ki kesinlikle annesinin bile karşılıyor, yani evlerinin bile karşılıyor ihtiyaç oldukça, tabii kızım karşılıyor...” (G44)

Büyükannelerin torunlar ve dolaylı olarak orta kuşağın ihtiyaçlarına cevaben mali açıdan daha fazla sorumluluk yüklenmelerinin sebebinin orta kuşağın finansal kaynaklarını öngörülemeyen, ani ve/veya zorunlu ihtiyaçları karşılamak için kullanmaları olduğu, anlatılardan yansımıştır.

“...yok, mamasıdır bezidir hep anne baba getiriyor...” (G10, anne koruyucu)

“...hani hiç almadım ama alırım yani, anne baba hep ihtiyaçlarını getiriyordu hiç gerek kalmıyordu, toptan getirir bırakırlardı...” (G24, anne koruyucu)

Torunlarının düzenli bakıcıları konumundaki büyükannelerden bazılarının yukarıdaki örnek ifadelerde de izlendiği üzere torunları için gerekli bakımı sağladıkları ancak torunun maddi ihtiyaçlarını karşılamadıkları anlaşılmıştır. Söz konusu büyükannelerden birisi eş zamanlı olarak düzenli ve yardımcı bakım sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, istihdam geçmişi olmaması nedeniyle hiçbir geliri bulunmamaktadır. Bu durum, orta kuşağın bakımın maddi boyutunu üstlenmesini gerektirmiş görünmektedir. Benzer biçimde, torunun masraflarını karşılamayan 2 büyükannenin de hiçbir gelirin olmadığı, buna karşılık torunların

ebeveynlerinin ikisinin de istihdamda yer aldıkları, bu bakımdan da bakımın maddi boyutunu ebeveynlerin üstlendiği görülmüştür. Torun bakımının maddi boyutunu üstlenmeyen 2 büyükannenin bakım sorumluluğunu beraber yaşadıkları anneyle paylaşıyor olmaları, torunların maddi ihtiyaçlarına cevap vermemelerinin gerekçesi gibi görünmektedir. Torunların birincil bakıcıları olan annelerin evde olmaları ve ihtiyaçları ilk elden tespit edebilmeleri, ihtiyaçların daha çok anne baba tarafından karşılanması sonucunu doğurmaktadır. İstihdam öyküsüne sahip olduğu halde bakımın ekonomik boyutunu üstlenmeyen büyükannelerden birisinin ise boşanmış olduğu ve boşanmanın yarattığı ekonomik zorluklarla mücadele ettiği için torunlarına maddi destek sağlayamadığı anlaşılmıştır.

Anne koruyucu büyükannelerin ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin tutumları incelendiğinde, büyükannelerin önceliği torunlarının temel gereksinimlerinin karşılanmasına verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak önceliklerin kişisel ya da ailevi ihtiyaçların karşılanmasından torunun ihtiyaçlarının karşılanması yönünde değişim göstermesi, bazı büyükannelerin (14 büyükanne) kendi ihtiyaçlarını ertelemeleri ya da onlardan tamamen vazgeçmeleriyle sonuçlanmıştır.

“...tabii ki erteliyorsun yani sonuçta bir şeye ihtiyacımız yok, her şeyimiz var yani ne yapacağız, ama ben mesela bir şey alınacak önce toruna alalım onun ihtiyaçlarını sonra bizimkilere bakalım diyoruz. Yani dedesi artık Ağustos’ta mecburen dişini yaptıracak daha artık ertelenemez, tabii ki erteliyoruz...” (G23, anne koruyucu)

“...oluyor, kendime mesela 50-60’a bir ayakkabı bir şey almam ama buna mesela 100 liralık gidip alıyorum hiç gözümü kırpmadan yani oyuncaklar o bebekler uyduruk şeylere alıyoruz...” (G9, anne koruyucu)

“...evet, kendi ihtiyaçlarımdan vazgeçiyorum yani en azından bir bakkala gitsem, çocuk benim yanımda oluyordu sürekli beraber gidip geliyorduk, benim alacağım bir şey hani bir şunu alacağım o ikinciye dönüyordu ben alacağım şeyi ikiyken bire düşürüyordum mutfak ihtiyacı gibi şeyde yoksa benim giyimde falan bir şeyde pek şeyim yok ...” (G26, anne koruyucu)

Örnek ifadelerde de görüldüğü üzere torun bakımını üstlenmekle bazı büyükannelerin kendi ihtiyaçlarını ertelemesi ya da onlardan tamamen vazgeçmesi gerekmişken, torun bakımının diğer büyükannelerin hayatlarına benzer bir etki yaratmadığı gözlenmiştir. Torunlarına aynı koşullarda bakım sunan büyükannelerin ekonomik durumlarına ilişkin farklı deneyimlere sahip olmaları, büyükannelerin çocuğun bakımını üstlenmeden önceki ekonomik koşullarıyla açıklanabilir. Torun bakım sorumluluğunun kendi ihtiyaçlarını erteleme ya da onlardan vazgeçme gerekliliğini doğurduğunu belirten 14 büyükannenin çoğunluğu kendisini

ev hanımı olarak tanımlamıştır ve bunun bir neticesi olarak çalışma tecrübesine ve gelire sahip değildir. Ekonomik özgürlüklerine sahip olmayan büyükanneler, kendileri için biriktirdiklerini torunun taleplerini karşılamak için harcadıklarından ekonomik açıdan daha kırılgan hale gelmişlerdir.

Sahadan elde edilen bu veriler, Bowers ve Myers'in (1999: 304) büyük ebeveynlerin çocuğun bakımını üstlenmeden önceki ekonomik koşullarının bakım süreci ve sonrasındaki ekonomik durumları üzerinde etkili olduğuna ilişkin görüşlerini desteklemektedir. Araştırmanın düzenli bakıcıların ekonomik durumlarına ilişkin bulguları ayrıca, ekonomik deneyimleri açısından çocuk koruyucu ve anne koruyucu büyükannelerin benzerlikler sergilediğini ortaya koyarak büyük ebeveynlerin hayatlarına etkisi açısından düzenli bakımın, tam zamanlı bakıma benzerliğini güçlendirmektedir.

Torunları için anne koruyucu büyükanne rolünü üstlenen büyükannelerden biri hariç hiçbirinin devlet tarafından sağlanan bakım parasından yararlanmadığı anlaşılmıştır. Anne koruyucu büyükannelerin hemen hepsi bakım parası uygulamasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmekle birlikte, bazı büyükanneler bu destekten yararlanma beklentisindeyken, bazıları ise (13 büyükanne) kendileri için bu desteği gerekli görmemişlerdir.

“...hayır yararlanmadım. Çok güzel, çok güzel bir şey hani aileye katkıda bulunulur hani hiç değilse kızıma yansımaz benim ihtiyaçlarım. Mesela benim çoğu ev ihtiyaçlarımı kızım görüyordu. Anne nasıl olsa burada yapılıyor, zaten kendileri de burada yiyip içiyorlar, ailecek onlara bakıyordum diyeyim ben, onun için o yönden en azından devlet verdiğinde devletten yararlanırdım devletten alırdım ama benim öyle bir imkânım olmadı...” (G39, anne koruyucu)

“...yok, almadım, zaten 3 yaşına kadarmış o zaman da o devletin şeyi çıkana kadar bizimki zaten yaşı geçti. Fırsatım olsaydı ben de başvururdum, en azından çocuğun ihtiyaçlarını alırdım, yani devlet veriyorsa elbet alırdım...” (G26, anne koruyucu)

“...devlet desteği için müracaat ettik ama çıkmadı, o bize gelmedi, çıkmadı. Çıksaydı iyiydi, en azından ben yine o para 400 lira hiç olmazsa yine ona harcardım, benim 400'ümü ben kendime harcardım değil mi. İhtiyacım oluyor benim de haliyle bir dinlenmek için. Diyelim ki onlar izne çıktı biz bir tatile çıkardık çünkü tatil de insan için bir ilaçtır tedavidir değil mi. O çok önemli bir şey ama bize çıkmadı gerek duymamışlar demek...” (G23, anne koruyucu)

Örnek ifadelerde de izlendiği üzere, bakım parasından yararlanma beklentisinde olan büyükanneler bakım parasını torunların gelişile birlikte artan maliyetlere karşı aile bütçesini dengede tutabilmenin, çocuğun ihtiyaçlarına daha iyi şartlarda cevap sunabilmenin ve kendi sosyal aktivitelerine de kaynak ayırabilmenin aracı olarak değerlendirmişlerdir. Ancak bakım parasına ilişkin bu algılara rağmen, büyükanneler ya uygun kıstasları taşımadıklarına dair farkındalıkları sebebiyle hiçbir başvuruda bulunmamışlar ya da başvursalar dahi herhangi bir

sonuç alamamışlar, her durumda bakım parasından yararlanamamışlardır. Diğer yandan, bakım parasının ekonomik açıdan dezavantajlı büyük ebeveynler için önemli bir gelir kaynağı olduğunu savunan büyükannelerin bir kısmının bu destekten yararlanmamaları kendi seçimleri doğrultusunda olmuştur. Aşağıdaki örnek ifadelerde de görüldüğü üzere bakım parasından yararlanmak istemeyen büyükannelerin devletin bu desteğinin asıl hedef kitlesini oluşturan ihtiyaç sahiplerine verilmesi savunuyla tercihlerini bakım parası talep etmeme yönünde kullandıkları anlaşılmaktadır.

“...maddi destek almıyorum bize vermezler ki vermezler. Yani şöyle ihtiyacı olup da alan varsa güzel bir şey, yalnız ihtiyacı olmadan sırf çıkar amaçlı olursa kötü bir şey; çünkü bu sevgi parayla ölçülmez ama gerçekten ihtiyacı varsa helal olsun. Anne baba asgari ücretle çalışır, tabii ki onlara da bir hani beziydi şuyuydu buyuydu güzel bir şey ihtiyacı olana yani...” (G9, anne koruyucu)

“...yok, almıyorum hamdolsun bizim durumumuz iyice, verilse bile almam devletten. Olmayanlar alsın, daha durumu kötü olanlar var. Gayet güzel buluyorum çünkü bu şeye ihtiyacı olan çok kişi var etrafımda. İhtiyacı olanlara versin devlet ama benim ihtiyacım yok, benim gibilere vermesin...” (G46, anne koruyucu)

“...yok, almıyorum. Ben okeylerim de benden aşağıda olanlar varsa onlar alsın. Ben iyiyim Allah’a şükür evim var, ben emekli değilim ama eşim emekli. Allah’a şükür iyiyiz idare ediyoruz, benden aşağıda insan varsa o alsın isterim...” (G30, anne koruyucu)

“...almıyorum, almıyorum. Yani olabilir aslında biz çok zorlanmadık ek gelirlerimiz de olduğundan da imkânı olmayanlar için çok iyi bence desteklense, devlet desteklese daha iyi olur onu da torunlarına harcar verilirse anneanneler babaanneler...” (G37, anne ve aile koruyucu)

Büyükannelerin bazıları kendilerini ihtiyaç sahibi olarak değerlendirmedikleri için bakım parasından yararlanmayı istememiş olsalar da, anne koruyucu büyükannelerin hemen hepsi bakım parası uygulamasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Diğer yandan, bazı büyükanneler bakım desteği aleyhine tutum sergilemişlerdir. Büyükannelerin bakım parası uygulamasına yönelik olumsuz tavırları, bakım desteğinin verilme koşullarından kaynaklanabildiği gibi, etik kaygılar nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir. Büyükannelerden bir kısmı, bakım parasından yararlanabilmek için sunulan koşulların çok zorlayıcı veya adaletsiz olduğu ya da bakım parasının çocuk bakım maliyetini karşılamak için oldukça yetersiz olduğu üzerinde durmuştur.

“...devletten destek almıyorum zaten de bitti değil mi. Eğer bu destek verilecekse bana göre o zaman emekli olsun olmasın, ben hani torunuma para karşılığı bakmıyorum bakmam zaten öyle bir şey olamaz ama hani devlet bunu verecekse o zaman herkese vermeli. O zaman benim suçum ne oluyor, ben 30 yıl devlet memurluğu yapmışım ama öteki çalışmamış. E tamam ben mesela onu ek olarak torunuma harcarım. Bence ayırt edilmemeli öyle bir durum olsa. Ha gerçi şimdi benim için geçti de iki

yaşındakilere veriliyor, torun büyüdü onun için keşke öyle bir durum olsa çalışanlara da verilmeli; çünkü fedakarlık yapıyorsun yıllarca zaten çalışmışım devlete millete hizmet etmişiz emekli olmuşuz eğer böyle bir şey olursa bana göre çalışan emekli de almalı derim...” (G35, anne koruyucu)

“...kesinlikle yok almadım. Ben almazdım ama kendi torunum zaten, zaten verdiklerini ne ki söylüyorlar müracaat edenler 200-300 bir şeymiş, söyledikleri gibi değilmiş uğraşmazdım zaten...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...almıyorum. Çok bence saçma geliyor; çünkü kendi maaşın olmayacakmış devlet destek vermesi için, 60 yaşını geçmeyecekmişsin, yani duyduğumu söylüyorum, sağlık raporu alacakmışsın, saçma buluyorum. 60 yaşını geçmeden zaten torun sahibi olamıyorsun, saçma buluyorum verilmemesi için uğraşılmış...” (G41, anne koruyucu)

“...ben üzülrüm kim olursa olsun böyle bir destek olmamalı, kime olmalı bu destek olacaksa o çocuğun babasına olmalı. Çok acı bir şey ben torunuma canımdan kopan çocuğuma ben parayla çocuk bakacağım çok ayıp bir şey. Ben duyduğum an zaten kınadım, çok fazla kınadım. ...zaten bir babaanne bir anneanne bunu torunuma yapacağım, bunu çocuğuma göndereceğim, zaten elinden geleni yapıyor ki bana göre bu destek küçültücü bir şey, çok acı verici bir şey. Allah düşürmesin, zaten ben öyle bir şey istemem de kabul etmem de. Bizim maaşımız çok şükür bize yetiyor ama bana göre çok acı bir şey...” (G29, anne koruyucu)

Devletin torunlarına bakım sağlayan ihtiyaç sahibi büyük ebeveynlere verdiği bakım desteğine yönelik olumsuz bir değerlendirmeye sahip olan 1 büyükannenin son ifadede de görülebileceği üzere, bakım desteği karşıtı tutumunun temelinde etik kaygılar yer almaktadır. Söz konusu büyükanne, bakım parasının alınmasını kendi çocuklarına para karşılığında yardımcı olmak olarak değerlendirdiği için bu desteğe ve destekten yararlanan büyük ebeveynlere karşı olumsuz bir tutum sergilemektedir.

Büyükannelerin devlet desteğinden yararlanıp yararlanmama ve ekonomik açıdan kendilerini konumlandırma biçimleri, torunların masraflarına yönelik tutumları ve ihtiyaçların karşılanmasında öncelik sıralamalarına ilişkin araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde, aile içinde anne koruyucu rolünü üstlenen büyükannelerin bütçelerinin artan bakım maliyetinden etkilendiği ifade edilebilir. Nitekim torunların ihtiyaçları için kendi ihtiyaçlarından vazgeçmek durumunda kaldıklarını, en iyi ihtimalle ihtiyaçlarını ertelediklerini belirten büyükanneler, aile bütçelerinin torun bakımından etkilendiğini dile getirmişlerdir.

Torunlarına yardımcı bakım sağlayan 26 büyükannenin büyük çoğunluğunun görüşmeler zarfında yardımcı bakım sağlamakta oldukları torunları için belli bir dönem düzenli bakım üstlendikleri anlaşılmıştır. Torunların artan yaşı ve yaşla bağlantılı olarak kreş, anasınıfı veya okul eğitimlerine başlamalarının yanı sıra orta kuşak kadınlarının istihdamdan

ayrılmaları gibi nedenler eski anne koruyucularını yeni aile koruyucular olarak konumlandırmıştır. Torunlarının yardımcı bakımlarını sağlayan büyükannelerin hayatlarının belirli bir dönemlerinde anne koruyucu büyükanne kimliğine sahip olmaları, torun bakımının ekonomik yönüne ilişkin deneyimlerinin benzerlik göstermesinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda torunlarına yardımcı bakım sağlayan büyükannelerin torunlarının masraflarına ilişkin tutumları değerlendirilmiş ve torunları için gerekli bakımı sağladığı halde bakımın mali boyutuna karışmadığını belirten 3 büyükanne dışında hemen hepsinin torunlarının günlük masraflarını karşıladıkları anlaşılmıştır.

Torunlarının yardımcı bakıcılarının ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin tutumları incelendiğinde, büyükannelerin finansal kaynaklarını öncelikli olarak torunlarının temel gereksinimlerini karşılayabilmek için kullandıkları, ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin söz konusu mali kaymaların bazı büyükanneler için kendi gereksinimlerini erteleme ya da onlardan vazgeçiş anlamına geldiği görülmüştür.

“...evet, evet çok oldu ertelediğim. Mesela ben diyelim bir yıl boyu hayal ettiğim şeyleri torunlarım olunca onlara alarak daha keyif aldım, oldu yani öyle...” (G6, aile koruyucu)

“...zaman zaman oluyor tabi yani ötelediğim şeyler, öncelik onlara tanıyorum...” (G50, aile koruyucu)

Bazı büyükannelerin torunların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kendi ihtiyaçlarını geri plana atma yönünde strateji geliştirmelerine yol açan nedenlerin bakım öncesindeki ekonomik koşulları ya da orta kuşaktaki istihdam durumları olduğu anlaşılmıştır. Torunun ihtiyaçlarının karşılanması gereğinin kendi harcamalarına kısıtlama getirmediğini belirten 4’ü eski anne koruyucu 5 büyükannenin bakım öncesi istihdamda yer aldıkları ve emekli maaşlarının olduğu görülmüştür. Kendi harcamalarına sınırlama getirmek zorunda kalmadıklarını ifade eden büyükannelerin (7 büyükanne) torunlarına her gün düzenli olarak bakım sağlayıp günlük masraflarını karşılamak durumunda olmadıkları için ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin önceliklerinin değişmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca her ikisi birden istihdamda yer alan çiftlerin çocuklarının bakımının mali sorumluluğunu üstlenmeleri de bazı büyükannelerin finansal kaynaklarını tamamen torunlarının yönlendirmesini engelleyen bir unsur olmuştur.

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükannelerin hiçbirinin bakım parası almadığı anlaşılmıştır. Torunları için yardımcı bakım sağlayan büyükannelerden biri dışında hepsi bakım parasının verilmesini desteklemiş, aşağıdaki örnek ifadelerde de gözlendiği üzere bazı büyükanneler özellikle ihtiyaç sahibi büyük ebeveynler için bu desteğin önemini vurgulamışlardır.

“...yok, almadım. Ben vallahi çok iyi buluyorum ben, onu ben verilmeli diye düşünüyorum, hele de geliri olmayan için büyük bir avantaj. Onların daha güzel harcamalarını yapması, işte sosyal aktivite yaşaması ebeveynlerin, rahat bir alıp bir yerlere götürmesi için oyun alanlarını seçmesi için oyuncaklar bile her şey maddiyata bağlı yani onların birlikte devam etmesi için de maddiyat gerekiyor. Bence çok iyi, çok faydalı...” (G6, aile koruyucu)

“...yok ya destek almıyorum. Vallahi ben çok güzel karşılıyorum neden güzel; zaten yaşlı bayan veya anne baba kim bakıyorsa artık zaten bakıyor ona, ondan sonra bir de durumu da iyi olmayınca onun için de iyi bir şey. Belki bir kızının yanında sığıntıydı çocuğa bakacağım diye ama o maddi desteği aldıktan sonra rahatlamıştır, daha da çocuğa sarılmıştır. Zaten yapıyordur da bir de para aldığı için biraz daha sorumluluk yüklenmiştir...” (G31, aile koruyucu)

Büyükanınlerin bakım parasını, sarsılan ekonomik dengenin yeniden düzenlenmesinin aracı, çocuğun temel ihtiyaçlarının daha iyi şartlarda karşılanması yanı sıra çocukla nitelikli zaman geçirebilmenin koşulu ve sosyal aktivitelere katılımın fırsatı olarak algıladıkları, bakım desteğine ilişkin olumlu tavırlarının ardında bu algılamaların bulunduğu anlaşılmıştır.

Torun bakımının büyükanınlerin ekonomik durumları üzerindeki etkisine ilişkin sahadan elde edilen veriler neticesinde, hem torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükanınler hem de yoğunluğu ve taşıdığı sorumluluk bakımından çocuk koruyucu büyük ebeveynliğe benzerlik gösteren düzenli bakım sağlayıcı büyükanınler için torunların gelişinin ekonomik kırılğanlığı ifade ettiğı belirtilebilir. Büyükanınlerin sağladığı yardımcı bakım, resmi çocuk bakımının tamamlayıcısı, okul öncesi/sonrası bakım veya ihtiyaca binaen zaman zaman sağlanan bakım biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan yardımcı bakım sağlayan büyükanınlerin aile bütçelerinin torunların bakım sorumluluğundan çocuk koruyuculara kıyasla çok fazla olumsuz yönde etkilenmeyeceğı düşünülmüştür. Oysa yardımcı bakıcıların bir kısmının (10 büyükanne) aynı anda farklı şartlarda bakım sağladıkları torunlarının da bulunması ya da çoğunun (16 kadın) yardımcı bakım öncesinde düzenli bakım sağlamış olmaları, ekonomik durumlarına olumsuz etki etmiştir. Bazı büyükanınler için, bakım öncesinde istihdamda yer almış olmak torun bakımını üstlenmenin yarattığı ekonomik zorluklarla mücadele fırsatı sunarken, çoğu büyükanınenin böyle bir şansının olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, hangi konumda olursa olsunlar, büyükanınlerin gelirlerini ve harcamalarını dengede tutmalarına fırsat sağlayabilecek bakım desteğinden yararlanmadıkları da görülmüştür. Bu bağlamda beklenenin aksine, farklı ailevi bağlamlarda çocuk bakımı sağlayan büyükanınlerin ekonomik açıdan deneyimlerinin benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Ayrıca, tüm ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükanınlerin ailenin gelir kaynaklarını öncelikli olarak torunların masrafları için kullanmaları ise başka türlü

kullanılması mümkün olan kaynaklardan fedakârlık etmelerine işaret etmesi bakımından torun bakım faaliyetini üstlenen büyükanneler için bir seçimi içermekte ve bu bağlamda alışverişe konu olmaktadır.

3.3.5.3. Sağlık Açısından

Torunların bakım gereksinimlerine cevap vermenin büyük ebeveynlerin fiziksel ve ruhsal refahları üzerindeki etkisi, çocuk bakım koşullarına ilişkin ailevi bağlama göre çeşitlenmektedir. Torunların birincil bakım sağlayıcıları konumunda olmak ya da çocuk bakımını tamamlayıcı bir temelde sağlamak, büyük ebeveynler üzerinde farklı etkilere sahiptir. Büyük ebeveynlik iyi sağlık, sağlıklı davranışlar ve genel yaşam doyumu ile ilişkilendirilebileceği gibi boş zaman yokluğu, sosyal destek ağlarının yitirilmesi, depresyon, kötü sağlık ve kötü refah riski de taşımaktadır. Ebeveynsel bakıma destek niteliğinde bir bakım sunulması, aile üyeleri arasında karşılıklı iyi ilişkiler gibi ek koşullarla birlikte, büyük ebeveynlik deneyimini ödüllendirici kılarken; bakımın yoğun bir düzende sağlanması, büyük ebeveynlik rolünü yaşam memnuniyetini düşüren bir yüke dönüştürebilmektedir. Sağlanan bakımın niteliği, büyük ebeveynlerin torun bakım rollerine ilişkin deneyimlerindeki farklılığın temel nedenini oluşturur. Bununla birlikte, büyük ebeveynlerin demografik özellikleri, özellikle de yaşları, fiziksel ve ruhsal refahları üzerinde farklı etkiler yaratır. Bir yandan çocuk bakımının fiziksel taleplerini karşılamak, diğer yandan kendi kuşaklarınınkinden oldukça farklılık gösteren bir dönemde çocuk bakımı sağlamak, büyük ebeveynlerin enerjik ve fiziksel olarak formda olmalarını gerektirmekte, oysa artan yaş ve hastalık hali, büyük ebeveynlerin bunlarla mücadele gücü bulmalarını engelleyebilmektedir. Bir yandan sağlık sorunlarıyla mücadele ederken diğer yandan sağlık problemleri nedeniyle gelecekte torunlarına yeterli bakımı sağlayamayacak olmaları kaygısı duymaları, büyük ebeveynlerin ruhsal refahı üzerinde olumsuz bir etki yaratır. Özellikle koruyucu büyük ebeveynlerin çoğu, kendilerini torunlarının bakımını en iyi şekilde sağlayabilecek kişiler olarak değerlendirmeleri bakımından yaşlanıp sağlıklarını yitirmekten endişe duymakta ve bu durum kaygı düzeylerini artırabilmektedir. Bu bağlamda, farklı aile düzenlemelerinde çocuk bakımı sağlamanın büyükannelerin sağlıkları üzerindeki etkisinin incelenmesi gerekli görülmüştür. Çocuk bakımına dahil olma dereceleriyle bağlantılı deneyimlerinin karşılaştırılabilmesi açısından büyükannelere torun bakımının sağlıklarını nasıl etkilediğine ilişkin algılamaları, bakımı yorucu bulup bulmadıkları ve bakım yoluyla ebeveynlere sağladıkları yardımın yarattığı his sorulmuştur.

Çocuk koruyucu olarak konumlanmanın büyükannelerde sağlıklarına ilişkin hem olumlu hem de olumsuz algılamalara sebep olduğu anlaşılmıştır. Birincil bakım sağlayıcı konumundaki büyükannelerin çoğu torunları için daha enerjik, daha canlı olmak durumunda kaldıklarını belirtirken, büyükannelerden biri torunların beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılama gerekliliğinin daha hareketli ve canlı olmalarında etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...olumlu yönde etkiliyor; çünkü kendini düşünmüyorsun. O zaman daha enerjik olmak zorundasın daha hareketli oluyorsun. Çocuklar için daha sağlıklı yemekler yapmak için uğraşıyorsun işte mesela dün bir sürü meyve aldım geldim komşu göndermişti onlara meyve suları hazırladım kışlık, günüm öyle geçti dün. Ben de onları yiyorum...” (G7, çocuk koruyucu)

Torunlarının tam zamanlı bakımını üstlenmenin fiziksel sağlıkları üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirten büyükanneler, buna karşılık torun bakımını üstlendikten sonra psikolojik sağlıklarının belirgin biçimde bozulduğunu vurgulamışlardır.

“...işte bu şekilde olmasa iyiydi de hani böyle eşiyle problem olunca işte biraz insan üzüyor. İlla ki çocuğuna yardım etmek zorundayız, gücüne gitmiyor, o da senin bir parçan artık ama keşke böyle olmasaydı ben gene yardım etseydim...” (G8, çocuk koruyucu)

“...hayatım torunla daha iyi geçmişti şöyle iyi geçmişti tabii ki annesiz olduğu için çok ağladım, çok üzülüm, depresyona girdim çocuğun annesi yok diye ondan sonra insanoğlu ona da alışıyor... beni çocuk hiç yormadı beni ne yordu, annesi gitti ya o zaman işte artık o zaman çok ağladım, çok kendimi hırpaladım. Bu kız çocuğunu tut elinden götür okula ben senden hiçbir şey istemiyorum yeter ki sen bu uşağı böyle bırakma; onu etmedi ona çok üzülüm yani çok üzülüm o zaman çok şey oldum ama çocuğa yansıtmadım gizli gizli ağlıyordum... Onla ilişkilerim çok iyiydi, o da tabii üzüntüsüyle depresyona o da girdi annesi böyle olduğu için depresyona girdi. Doktora götürdüm hap kullanıyordu sinirliydi o zamanlar, şimdi hapi kullanmayı bıraktı iyi şükür hamdolsun...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi, büyükannelerin bazılarının torun bakımını sağlıksız ruh haliyle ilişkilendirmelerinin nedenlerinden birinin torunları için ebeveynlik rolü oynamalarına neden olan koşullar olduğu anlaşılmıştır. Orta kuşaktaki boşanmalar nedeniyle ebeveynlik rollerini yerine getirmekte zorlanan çocuklarının yerine birincil bakımı üstlenen büyükanneler, orta kuşakta yaşanan ailevi krizlerden etkilenmekte, özellikle de ebeveynlerinin çocuk yetiştirme konusundaki yetersizlikleri yüzünden torunlarının hayal kırıklığı ve kırgınlık yaşamalarından kaygı duymaktadırlar. Ayrıca, bu türden ailevi koşullardan gelen çocukların gördükleri istismar ve ihmalden kaynaklı duygusal problemler yaşamaları da büyükannelerin stres düzeylerini artırmıştır. Bu bağlamda, büyükannelerin deneyimledikleri psikolojik sağlıksızlık halinin torunların bakımının birebir sonucu olmadığı, farklı ailevi bağlamlarda

torun bakımı sağlamanın büyükannelerin psikolojik sağlıkları üzerinde benzer bir etki yaratmayabileceği ifade edilebilir.

“...Antalya gibi yerde babasız çocuk yetiştiriyorum, Antalya gibi yerde babasız kız çocuk. Daha ben çocukları bu sene saldım dışarıya komşunun kızı var üç yaşında sokakta geziyor çocuk, ben daha bu sene çıkardım. Zor, kolay değil Antalya gibi yerde babasız kız çocuk büyütmek ne demek ya...” (G3, çocuk koruyucu)

Bakım sağlanan torunların cinsiyetlerinin de ayrıca bakıcı büyükannelerden bazılarının kaygı düzeylerini yükselttiği gözlenmiştir. Torunlarının cinsiyetlerini psikolojik refahları ile ilişkilendiren büyükannelerin ikisinin de kız torunlara sahip oldukları ve yukarıdaki örnek ifadede de görüldüğü üzere orta kuşak desteği olmaksızın güvensiz olarak tanımladıkları çevrelerde kız çocuk yetiştirmekten kaygılandıkları anlaşılmaktadır.

Torunlarına tam zamanlı bakım sağlayan büyükannelerin bazılarının bel ve bacak ağrıları biçiminde deneyimlediği fiziksel sağlıksızlık halinin yaş bağlantılı olduğu gözlenmiştir. Yaşın artışıyla birlikte sağlığın zayıflaması ve ölümün daha olası hale gelmesi, torun bakımını psikolojik sağlığını bozan bir yükümlülük olarak değerlendiren büyükannelerden birinin kaygı düzeyini yükselten bir unsur olmuştur.

“...bir duam var Allah’a doğru konuşayım, Allah’ım ya Rabbim şu çocuklar 12 yaşa gelene, şöyle başlarını kurtarana kadar Allah bana bir uzun ömür versin, şu torunların bir eli ekmeğe yetsin diyorum, bunu da diyorum demedim değil. Ben hiç kimseye inanmıyorum yani kızım şöyle eliyle de tutsa çocukları biraz ağlatsa kızımı (annelerini) öldüresim geliyor, inanmıyorum hiç inanmıyorum doğru konuşayım...” (G3, çocuk koruyucu)

Yukarıda da örneklendiği üzere koruyucu büyükannelerin bazıları, zayıflayan sağlıkları ve ölümün giderek yaklaşan bir ihtimale dönüşmesi nedeniyle gelecekte torunlarının ihtiyaç duyduğu bakımı alamayacaklarını düşünmekte ve bu durum, torun bakma deneyimini psikolojik sağlıksızlık haliyle ilişkilendirmeleriyle sonuçlanabilmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgular, Williamson ve meslektaşlarının (2003: 27) ve Worrall’ın (2007: 128) çocuk koruyucu büyük ebeveynlerin sağlık problemleri nedeniyle gelecekte torunlarına yeterli bakımı sağlayamayacakları ya da ölmeleri durumunda arkalarında torunlarının bakımını sağlayabilecek birini bırakamayacakları kaygısını taşıdıklarına ilişkin görüşleriyle paralellik göstermektedir. Tam zamanlı çocuk bakımının yüksek stres seviyesiyle bağlantılı olduğuna ilişkin sahadan edinilen veriler, Bowers ve Myers’in (1999: 304) büyük ebeveynlerin normal olmayan bir yaşam düzenlemesi içinde torunlarına bakmalarını gerektiren aile travmalarının stres düzeylerini artırdığına ilişkin görüşlerini de desteklemektedir.

Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükannelerin çoğu için çocuk koruyucu büyükanneliğin yorucu bir rol olduğu anlaşılmıştır. Aralarında çok yaş farkı bulunmayan 2 çocuğun aynı anda tüm sorumluluğunun üstlenilmesi, çocuk koruyucu bakımın diğer torunlarına sağlanan başka nitelikte bakımla birlikte sürdürülmesi ve ilerleyen yaş, bazı büyükannelerin bakımı yorucu bir deneyim olarak değerlendirilmelerinde etkili olmuştur. Torunlarının tüm bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmalarına rağmen, diğer büyükannelerin tam zamanlı bakımı yorucu bir görev olarak tanımlamamaları torunların yaşıyla açıklanabilir. Kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek yaşa gelmiş torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükanneler için, torun bakımı yorucu olmamaktadır. Benzer biçimde, büyükannelerin uykusuz kalmaya ilişkin deneyimleri de yaş bağlantılı değişkenlik göstermiştir. Yaşça büyük torunlarına bakmakta olan büyükanneler uykusuz kalmadıklarını ifade ederken; 10 aylık bebeğe bakmakta olan bir büyükanne ise torun bakımını üstlenmekle uyku düzeninin bozulduğunu belirtmiştir.

Çocuk koruyucu büyükanne rolünü üstlenmenin büyükannelerin sağlıklarına hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğu anlaşılmıştır. Yaş, çocuk sayısı, cinsiyet gibi faktörlere bağlı olarak çocuk koruyucu büyükannelerin çocuk bakımına ilişkin deneyimleri değişkenlik göstermektedir. Bununla birlikte, birincil bakım sağlayıcı olarak konumlanan büyükannelerin hepsi torunlarına sağladıkları bakımı, kendi çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama olarak değerlendirmektedir.

“...bana göre güzel bir şey. Ben çalışan birisi olmadığım için en azından çocuklarım bakıcıya para vermiyor, bakıcıya verecekleri paralarla kendi ihtiyaçlarını gideriyor. Ben o yönden çocuklarıma yardımcı olduğumu düşünüyorum, öyle yardımcı olduğumu düşünüyorum. Başka bir şey yapamayacağıma göre bir maaşım yok, herhangi bir gelirim yok onunla da çocuklarıma yardımcı olduğumu düşünüyorum...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Torunlarına bakmak suretiyle kendi çocuklarına yardımcı olabildiklerine inanan büyükannelerin yukarıda da örneklendiği gibi, kendilerini mutlu ve yararlı bireyler olarak tanımladıkları anlatılardan yansımıştır. Bu bağlamda tam zamanlı bakımın içerdiği tüm zorluklarına rağmen, bakım sürecinin çocuk koruyucu büyükannelerin psikolojileri üzerinde olumlu bir etki de yarattığı ifade edilebilir.

Torunlarının düzenli bakımını üstlenerek aile içinde anne koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin kendi sağlıklarına ilişkin olumlu algılara sahip oldukları anlaşılmıştır. Bununla birlikte, bazı büyükanneler torun bakımının zaman zaman sinir, stres ve yorgunlukla da ilişkilendirilebileceğini vurgulamışlardır. Torunlara düzenli olarak bakım sağlamanın sağlıklarını olumlu yönde etkilediğini ifade eden büyükannelerin hepsi, torunların

düzenli bakım ihtiyacının kendilerini daha enerjik, daha canlı olmaya yönlendirdiğini belirtirken, aşağıdaki örneklerin ilkinden izlenebileceği gibi, bazı büyükanneler ayrıca bakımın psikolojik sağlık üzerindeki etkisini de vurgulamışlardır.

“...vallahi sağlığını aslında çok güzel etkiledi, çok iyi oldum, daha dinçleştim. Çocuğa bakınca daha iyi oldum kendime geldim. Öz güvenim geldi tekrar kendime...” (G39, anne koruyucu)

“...daha dikkat ediyorum kendime, nezle olmamaya bile dikkat ediyorum çünkü ona da bulaşacak diye. Daha önce o kadar çok dikkatli değildim, sık sık hasta oluyordum, şimdi olmamaya çalışıyorum, olmuyorum da. Daha enerjik hissediyorum çünkü çocukla hareket içindeyim, koşturuyoruz oynuyoruz ev işini yapıyorsun ona yetişmeye çalışıyorsun mesela birçok yaşıtımın evde oturanların eklem ağrıları var, dizlerinden bilmem neden şikâyet ediyorlar, benim yok...” (G42, anne koruyucu)

“...benim önceden belim ağrıyordu şimdi onları unuttum, toruna bakarken unutuyorsun onları, iyileştik bize iyi geldi. Kesinlikle daha canlı, enerjik olmak zorundayız. Kendimize de daha iyi bakıyoruz onun büyüdüğünü görmek için. Çocuk da bizi yaşlı eğri büğrü görmesin, iyi bakıyoruz kendimize iyi bakmaya çalışıyoruz...” (G23, anne koruyucu)

“...çok daha enerjik daha güzel, ölü de olsan ayaktasın diri de olsan ayaktasın; sağlığını öyle etkiliyor...” (G30, anne koruyucu)

Torunların günlük temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, kişisel gelişimlerini destekleyecek aktivitelerin düzenli olarak gerçekleştirilebilmesinin gerekliliği, büyük ebeveynlerin bu ihtiyaca cevaben sağlıklarını daha çok önemseyip, kendilerini korumaya çalışmalarıyla sonuçlanmıştır. Torunlarının düzenli bakımlarını aksatmadan sürdürebilmek için sağlıklı olmaları gerektiğini ifade eden büyükannelerden biri yukarıdaki son örnekte de görüldüğü üzere bu durumun gönüllü bir tercihten ziyade bir zorunluluk niteliği taşıdığını belirtmiştir.

Görüşülen anne koruyucu büyükannelerden bazıları torunlarının düzenli bakımını üstlenmenin genel sağlıkları üzerinde olumlu bir etki yaratmakla birlikte, kimi durumlarda sağlıklarını tehlikeye atabildiğini belirtmiştir. Torunlarının düzenli bakımını üstlendikten sonra psikolojik iyilik hallerinde bozulmalar deneyimlediklerini ifade eden büyükannelerin bu deneyimlerinin bakımın kendi günlük aktivitelerine dahi zaman ayıramayacak kadar yoğun olmasından ya da orta kuşakla yaşanan gerilimli ilişkilerden kaynaklandığı anlaşılmıştır.

“...küçük olduğu için çok huzursuzlanıyor bazen onu mutlu etmek için ev işini şeyi bırakıyorum, daha çok onunla oynuyorum; bir taraftan da işler kaldığı için psikolojik olarak da yoruluyorum...” (G48, anne koruyucu)

“...yani sürekli koşturuyor çok enerjisi yani mecburen biz de daha canlı olmak zorundayız, Ona bir şeyler yapacaksın mecburen canlıyız... Ruh halime bağlı herhalde gelinle biraz iyi olmadığı için ona sinirleniyorum, o mu stres yapıyor bende acaba, vallahi öyle oluyor...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Bazı büyükannelerin torunlarının düzenli bakımını üstlendikten sonra fiziksel sağlıklarının bozulmaya başlamasında bakımın dinlenmeye ya da kendi ihtiyaçlarına zaman ayırmaya fırsat vermeyecek kadar yoğun olmasının, giderek artan yaşlarının ya da hâlihazırda tam bir iyilik hali içinde bulunmuyor olmalarının etkili olduğu görülmüştür.

“...ben biraz zorlanıyorum çünkü dizimden ameliyat oldum bir de torun çok hareketli acayip afacan çok hareketli, peşinden çok koşuyorum...” (G4, anne koruyucu)

“...sağlığımı biraz etkiledi çünkü ben beyin ameliyatı oldum yorulduğumda baş dönmem oluyor...” (G2, anne koruyucu)

“...yıpranmaya başladım, gencim de yapabiliyorum. Genç olmasam yapamam...” (G10, anne koruyucu)

“...torun bakımı sağlığımı etkiliyor, etkilemez desem yalan olur; çünkü rahatsızlığım var, yoruluyorum, dizlerimden rahatsızım. Ayaklarım şişiyor sürekli koşturuyorsun, yedir altını değiştir en ufak bir şeyde ayaktasın...” (G21, anne ve aile koruyucu)

Torunlarının düzenli bakıcıları olan büyükannelerin hemen hepsi için anne koruyucu büyükanneğin yorucu bir rol olduğu anlaşılmıştır. Düzenli bakımın diğer torunlara sağlanan başka nitelikte bakımla birlikte sürdürülmesi, artan yaş, büyükannelerin sağlıklarının bozuk olması, torunların hareketli olmaları ve bakımın yoğun nitelik taşıması büyükannelerin bakımı yorucu bir deneyim olarak değerlendirilmelerinde etkili olmuştur. Anne koruyucu büyükannelık rolünün çoğu durumda en az 2 yıl olmak üzere haftanın 5 günü ortalama 12 saat gerçekleştirilmesi gerekliliğinin büyükannelerin yorgun hissetmelerinin ardındaki temel nedeni oluşturduğu anlaşılmaktadır. Görüşülen büyükannelerden biri düzenli bakımın neden yorucu bir deneyim olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...tabii ki yorucu oluyor, aslında öyle yorucu bir çocuk değildi benim torunum ama yine de her an her dakika onunla ilgilenmek zorundasın, bakmak zorundasın. İşte yemeği, oyun oynama saati, uyku saati, her şeyini ona göre ayarlıyorsun, temizliğini ona göre ayarlıyorsun. Her konuda onunla birebir ilgilenmek zorundasın...” (G 39)

Uyku ihtiyacının yeterince karşılanamaması, büyükannelerin yorgunluklarını artırabilen bir etkidir. Torunlarının bakımları sırasında uykusuz kaldıklarını belirten büyükannelerin (8 büyükanne), sabah ebeveynlerin mesaisi başlamadan torunlarının bakımını üstlenmek üzere hazır bulunmak için çok erken saatlerde kalktıkları ve akşam torunlardan arta

kalan zamanda ev işlerini tamamlayabilmek için geç saatlere kadar ayakta kaldıkları anlaşılmıştır. Ayrıca hemen hepsinin torunlarının 3 ve altı yaşlarda olmaları bakımından temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bakım sağlayıcılarına bağımlı oldukları görülmüştür. Bu durumun büyükannelerin gün içinde de uyku takviyesinde bulunmalarını engelleyerek yorgunluklarını pekiştirdiği anlaşılmıştır.

Anne koruyucular olarak konumlanan büyükannelerden hiçbir yorum yapmayan 2 büyükanne dışında hepsi, torunlara sağladıkları bakımın asıl öznesinin kendi çocukları olduğunun farkında olarak bundan duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir.

“...mutluyum çünkü onlar karı koca işten geliyorlar, çocuğumuz ne oldu derdi yok, yemeklerini yiyorlar güle oynaya evlerine gidiyorlar. Onlar mutlu, ben de mutluyum. Onlar kavga etseler çocuk bakma ile ilgili olarak ne pişirdin ne ettin ne tuttun ay çocukla ilgilenmiyorsun bakmadın diye onlar kavga edince anne baba huzurlu olur mu? Ben olur muyum, olmam. Kendimi yararlı hissediyorum, ben olmasam bilmem ne eder bunlar diye de düşünüyorum...” (G9, anne koruyucu)

“...çok mutlu oldular, onlar akşam eve geldiklerinde onların yüzlerinin ifadeleri, mimikleri beni müthiş huzurlu yatırdı, çok huzurlu hissediyorum bakın hiç abartılı konuşmuyorum. Bir gün hiç unutmuyorum gelinim geldi oğlumla beraber, yemekler yapılmış mis gibi kokuyor dolabı açıyorlar dolap dolu. Kendi aralarında konuşuyorlar, bakar mısın şu eve bizim evimiz alışık değil böyle şeylere diye saldırıyorlar böyle bakıyorlar masa hazır dede de çok güzel salatayı yapmış masaya koymuş o evin o atmosferi var ya seni nasıl mutlu ediyor anlatamam sıcacık bir ortam o başka bir şey...” (G29, anne koruyucu)

Çocuklarının sıkıntı çekmemesi, yaşam koşullarını iyileştirebilmesi, özellikle orta kuşak kadınların annelik ve istihdamı birleştirebilmeleri için fedakârlıklarda bulunan büyükannelerin bu fedakârlıklarının karşılığını “yararlı olmanın verdiği doyum” biçiminde aldıkları anlaşılmıştır.

Araştırmanın saha kısmında oluşturulan veriler doğrultusunda, anne koruyucu büyükanne rolünü üstlenmenin büyükannelerin bazılarının sağlıkları üzerinde olumsuz etki yaratmakla birlikte, özellikle sağladığı psikolojik doyum açısından büyükannelerin tamamının genel refahları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Büyükanneler yorgunluk ve uykusuzluk yaşasalar dahi torun sevgisinin ağır bastığını belirtmişler, hatta bir kısmı yaşadığı yorgunluğu tatlı yorgunluk olarak tanımlamıştır.

Torunları için yardımcı bakım sağlayan eski anne koruyucu yeni aile koruyucu büyükannelerin (26 büyükanne) hepsinin kendi sağlıklarına ilişkin olumlu algılara sahip oldukları anlatılardan yansımaktadır. Torunlarına yardımcı bakım sağlamanın sağlıklarını olumlu yönde etkilediğini ifade eden büyükannelerin hepsi, torunların bakım ihtiyacının kendilerini daha enerjik, daha canlı olmaya yönlendirdiğini belirterek torun bakımının fiziksel sağlıkları üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Ayrıca büyükannelerin bazıları, bakımın

psikolojik sağılıkları üzerindeki olumlu etkisine odaklanmıştır. Tamamlayıcı nitelikte bakım sağılayan büyükannelerden bazılarına ait aşağıdaki ifadeler, bakımın psikolojik ve fiziksel iyilik hali üzerindeki etkisine örnek teşkil etmektedir.

“...sağılıgımı olumlu etkiliyor. Ne bileyim çok oturup da şuram ağrıyor buram ağrıyor veya ne bileyim kontrollere gitmem gerekiyor diye düşünmüyorum, daha canlı, daha enerjik oluyorum. Koşturmak zorunda kalıyor gibi oluyorsun, zorunda değil de nasıl desem çocuğa bakacaksın, alışveriş yapacaksın falan bunları hep dinamik olup koşturayım diyorsun koşturuyorsun...” (G40, aile koruyucu)

“...sağılıgımı çok güzel etkiliyor, benim ömrümü uzatıyorlar, gerçekten. Onları bir gün görmeyeyim, yani onlar varken gözlerinin içine bakıyorsun ...” (G31, aile koruyucu)

“...valla onlar bana hayat veriyor, gençleştiriyor. Çok tatlılar. Daha canlıyım, enerjijim...” (G33, aile koruyucu)

Torunları için yardımcı bakım sağılayan büyükannelerden bir kısmı, bu sorumluluğun genel sağılıkları üzerinde olumsuz bir etki yaratmamakla birlikte zaman zaman fiziksel iyilik hallerine zarar veren bir deneyim olduğunu ifade etmiştir.

“...sağılıgımı tabi o çok etkiledi, sağılıgınız bozuluyorsa çok zor oluyor; hem sorunların var sağılık sorunun ama ayağa kalkman gerekiyor çocuk senden bir şeyler bekliyor enerjik olmak zorundasın. Tamam, hakikaten çok büyük bir doping sen yalnızken daha farklı olan bir insan güç buluyorsun torun sayesinde. ...sağılık çok düşünemiyorsun kendini, düşünemiyorsun, tabii öyle oluyor. Yani yoruluyorsun sağılığın iyi olmadığı zamanlar bakıldığında destek bekliyorsun...” (G6, aile koruyucu)

Torunlarına yardımcı bakım sağılamanın bazı durumlarda sağılıkları üzerinde olumsuz etkiler yaratabildiğini ifade eden büyükanneler için, yukarıda da örneklendiği üzere kötü sağılığın torun bakımının bir sonucu olmadığı, genel sağılıklarının bozuk olduğu zamanlarda dahi bakım sağılamak durumunda kalmanın kötü sağılığı pekiştirdiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda sahanın büyükannelerin sağılığına ilişkin verileri ışığında, torunlarına tamamlayıcı nitelikte bakım sağılamanın büyükannelerin genel sağılıkları üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığı, aksine büyükanneleri kendilerine özen göstermeye teşvik eden, zinde ve canlı tutan bir deneyim olduğu ifade edilebilir.

Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin çoğu, bakım sorumluluğunun kendileri için yorucu olduğunu ifade etmiştir. Büyükannelerin tamamlayıcı bakımı yorucu bir deneyim olarak değerlendirilmelerinde en etkin sebebin tamamlayıcı bakımın düzenli bakımı takiben ortaya çıkması olduğu düşünülebilir. Daha önceleri torunlarının düzenli bakımından sorumlu olan bazı büyükannelerin (9 büyükanne) hiç ara vermeden torunlarının tamamlayıcı bakıcılarına dönüşmesi, büyükannelerin daha az yoğun olmakla birlikte dinlenebilme fırsatı bulamadan bakım sağılamaya devam etmelerine işaret etmektedir. Söz konusu büyükannelerin

torun bakım sorumluluğunu yorgunluk ile ilişkilendirmelerinde aşağıda da örneklediği gibi torunların ihtiyaçlarını gidermenin ötesinde, düzenli bakımdan kaynaklanan alışkanlıktan hareketle orta kuşak kadınlarının ev içindeki görevlerini hafifletmeye yönelik çabalarının etkili olduğu anlaşılmıştır.

“...Ona bakarken hiç yorulduğumu hissetmiyorum ama sonra oturduğumda anlıyorum yorulmuşum diyorum; artık bizim de yaş 50 oldu, 50 geçince. Bir de sadece torun bakarken değil başka bir şey de yapıyorsun yanında tek torun baksan belki o kadar yorulmazsın. Evde yemek yapıyorsun, bir şeylerle uğraşıyorsun, yemek yapayım onlar şunu seviyorlar diyorum, yemek yapayım çocuk şunu seviyor, bunu yapayım diye sadece çocuğa bakmakla bitmiyor...” (G1, anne ve aile koruyucu)

Eski anne koruyucu, yeni tamamlayıcı bakım sağlayıcılar olarak konumlanan büyükannelerin çoğunluğu ayrıca uyku ihtiyaçlarını da yeterince karşılayamadıklarını, bu durumun da yorgunluklarını pekiştiren bir unsur olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, yardımcı bakıcı konumundaki büyükannelerin yorgunluğa ve uykusuz kalmaya ilişkin deneyimlerinin düzenli bakım sağlayıcılarla benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Büyükannelerin ayrıca tamamlayıcı bakımı başka torunlara sağlanan düzenli bakımla birlikte sürdürmeleri, torunların ihtiyaçlarına cevap verme gerekliliği, torunun emanet olması bakımından bakımının çok fazla sorumluluk içermesi ve ilerleyen yaşları yardımcı bakımı yorucu bir deneyim olarak algılamalarının ardında yatan dinamikler olarak sunulmuştur.

Torunlarının yardımcı bakıcılığını üstlenen büyükannelerin bu rolleri aracılığıyla kendi çocukları olan ebeveynlere sağladıkları yardıma ilişkin hisleri değerlendirilmiş ve bakım desteği sağlayarak çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verebilmenin büyükanneleri mutlu ettiği anlaşılmıştır.

“...çocuğunun rahatlığı açısından düşünüyorsun, torun sevgisi ile kendimi şey yapıyorum en azından gerçekleştiriyorum işte sevgimi, onunla bir mutluyum ama kızımın rahatladığını görünce daha mutluyum. İşe yaramak güzel bir şey, zaten ebeveynlerin ben hep kızarım yani hani sağlığı varsa bir anne-babanın kesinlikle çocuklarına özverili olması gerekir diye düşünüyorum. Yani hani ben boş bir anne baba olmayı sevmiyorum, yararın olmalı diye düşünüyorum, her şeyde ama. Elimden geldiği kadarını da sonuna kadar yaparım beğenir beğenmez o ayrı bir olay, onu da düşünmüyorum beğenilmediğini...” (G6, aile koruyucu)

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, büyükanneler çocuk bakımı sağlamak yoluyla kendi çocuklarını mutlu edebildiklerine inanmakta, bu durum psikolojik doyumlarını artırarak bakımın bir kazanım olarak değerlendirilmesinde etkili olmaktadır.

Bakım sağlayan büyükannelerin sağlığına ilişkin araştırmanın saha kısmında oluşturulan veriler, çocuk bakımının sağlandığı ailevi bağlamın büyükannelerin sağlıklı ilintili deneyimlerini farklılaştırabildiğine işaret etmektedir. Torunların birincil bakım

sağlayıcıları konumunda olmak ya da çocuk bakımını tamamlayıcı bir temelde sağlamak, büyükannelerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde farklı etkilere sahiptir. Çocuk koruyucu büyükanneliğin, her ne kadar bakımın sonucundan değil bakımı gerektiren koşullardan kaynaklansa da, görüşülen büyükannelerin psikolojik sağlıklarına olumsuz etki eden bir deneyim olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca torunun yaşı, cinsiyeti ve bakmakla yükümlü olunan torun sayısı gibi faktörlere bağlı olarak deneyimlenen stres seviyesinin değişkenlik gösterdiği ifade edilebilir. Düzenli bakımı üstlenen büyükanneler söz konusu olduğunda genel sağlıklarının torun bakım sürecinden olumlu etkilendiği ancak bakımın kendi günlük aktivitelerine veya dinlenmeye zaman ayıramayacakları kadar yoğun olduğu ya da orta kuşakla ilişkilerinin gerilimli bir hal aldığı durumlarda fiziksel ve psikolojik refah düzeylerinin düşebildiği anlaşılmıştır. Bunların yanı sıra, giderek artan yaşlarının ya da hâlihazırda fiziksel sağlıklarının çok iyi olmaması da bakımı zaman zaman stres yaratan bir deneyim olarak değerlendirmelerinde etkili olmuştur. Düzenli bakım sağlayıcılarla benzer biçimde tamamlayıcı bakım sağlayan büyükanneler için de bakım faaliyeti, zaman zaman fiziksel iyilik hallerine zarar veren ancak genel itibarı ile sağlıkları açısından olumlu sonuçları olan bir yükümlülük olarak tanımlanmaktadır. Düzenli ve tamamlayıcı bakımın büyükannelerin sağlık durumlarına etkisine ilişkin bu benzerlik, tamamlayıcı bakımın düzenli bakımı takiben ortaya çıkmasından kaynaklanıyor görünmektedir. Büyükannelerin bakım faaliyetine dahil olma dereceleriyle bağlantılı olarak sağlık durumlarına ilişkin deneyimleri farklılık gösterir. Bununla birlikte, üç farklı büyük ebeveynlik modelini üstlenen büyükanneler, bakımın canlı ve enerjik olmalarının aracı olarak fiziksel sağlıkları üzerinde olumlu etki ettiği görüşünde hemfikirdir. Ayrıca, farklı niteliklerde bakım sağlayan büyükannelerin hepsinin kendi çocuklarının yardım ihtiyacına cevap vermekten duyulan memnuniyet yoluyla psikolojik doyumlarının arttığı anlaşılmıştır.

3.3.5.4.Sosyal Yaşama Katılım ve Aktiviteler

Torun bakımının üstlenilmesinin büyükannelerin günlük etkinliklerini ve sosyal yaşantılarını nasıl etkilediğini anlayıp değerlendirebilmek için katılımcı büyükannelerden torunlarla oldukları bir günü ve torun bakımı dışında neler yaptıklarını anlatmaları istenmiştir. Torunlarının tam zamanlı bakımını üstlenen büyükannelerin hepsi torunların temel ihtiyaçlarının giderilmesine ek olarak yemek, temizlik, bulaşık gibi ev işleriyle meşguliyetin günlük temel etkinliklerini oluşturduğunu belirtmişlerdir.

“...onun dışında ne yapıyorum; yemeğimi yapıyorum, evimi temizliyorum, çok sıkılıyorsam torun arkadaşına geçtiyse yani arkadaşına gönderdim ise ya da arkadaşı eve geldiye o zaman bir komşuya

giderim işte o kadar yani. Ha o gitmezse ben de gitmem evde bırakıp yalnız bir yere gitmem...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

“...yemek yapıyorum, ev işi yapıyorum, oturur el işi yaparım. Ben el işi yapmazsam canım sıkılır. Bazı gidecek yerler oluyor gezmeye gidiyorum. Daha sıkılırsam gidiyorum binıyorum arabaya alışveriş yerleri geziyorum geliyorum kızların saatinde...” (G3, çocuk koruyucu)

Büyükannelerin bazıları, yukarıdaki anlatılardan da izlenebileceği üzere, çocukların ihtiyaçlarının karşılanması ve ev işlerinden arta kalan zamanlarında kendi kişisel aktivitelerine ve arkadaş çevrelerine de zaman ayırabildiklerini belirtmişlerdir.

Torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerin torunlarıyla birlikte günlerini nasıl geçirdikleri değerlendirildiğinde, büyükannelerin aktivitelerinin çocuk istek ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği anlaşılmıştır. Çocuk koruyucu büyükannelerin hepsinin öncelikli olarak bakım sağladıkları çocuğun temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik aktiviteler gerçekleştirdikleri anlatılardan yansımaktadır. Temel gereksinimlerin karşılanmasına ek olarak ev içinde ve dışında çocukla birlikte oyun oynama, çocuğa masal anlatma, çocuğu yaşatlarının bulunduğu parklara götürme gibi çocuğun kişisel gelişimini destekleyici diğer etkinlikler, büyükannelerin günlük rutinlerini oluşturmaktadır.

“...mesela onun sevdiği şeyleri yedirmeye çalışıyorum ne severse artık, onun sevdiği şeyleri yiyince insanın hoşuna gidiyor. Ondan sonra işte altını üstünü alıyorum, yıkıyorum, onu gezdiriyorum. Biraz yoruluyor, uyuma saati geldiği zaman zaten belli ediyor bana. Ben türkü söyleyerek uyutuyorum ya onu kucağıma alınca hımm hımm diyor, şurama yatıyor hemen bana türkü söyle diyor hımm hımm diyor, ben türkü söylemeyince uyumaz, benim kız bile uyutamaz, anne sen çocuğu uyutuver der...” (G8, çocuk koruyucu)

“...onlar ne yiyecekse onu yapıyorum, onlar ne oynayacaksa onu yapıyoruz. Mesela kahvaltı soframız durur parka gideriz, onların uyku saatine kadar parkta oynarız. Getiririm onların karnını doyururum, banyolarını yaptırırım, evimin işlerine öyle başlarım yani onların istekleri için hep...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

“...neler yapıyoruz; işte onunla sohbet ediyoruz, dersine çalışırken falan ilgileniyorum onunla biraz elimden geldiği kadar, yani iyiyiz torunla...” (G13, çocuk koruyucu)

Torunları için tam zamanlı bakım sağlayan büyükannelerin bazılarının yukarıdaki örnek anlatılarından da görüldüğü gibi torunların istekleri ve ihtiyaçları, büyükannelerin günlük aktivitelerinin belirlenmesinde ana etkindir. Ne var ki torunların temel gereksinimlerinin cevaplanmasına, isteklerinin karşılanmasına ve kişisel gelişimlerinin desteklemesine yönelik faaliyetlere öncelik verilmesi, büyükannelerin hemen hepsinin kendi isteklerini ertelemelerini gerektirmiştir.

“...alıyorum götürüyorum çarşıda gezdiriyorum, alışveriş yerlerini gezdiriyorum, karınlarını doyuruyorum, denize götürüyorum. Götürüyorum yani bu halimde her yere götürüyorum. Nereye isteseler oraya götürüyorum, Özdilek’e isteseler oraya gidiyorum, oraya isteseler oraya götürüyorum. Yalan yok daha çok torununun istediğini yapıyorum, kızımın istediğini yapmıyorum. Ne eşimin istediğini yapıyorum ne kızımın, en çok torunumun istediğini yapıyorum. Kendi isteklerim dursun yaş 60, iş bitmiş boş ver...” (G3, çocuk koruyucu)

“...hep onun istediğini yaptım annesi yok ya bir kırık olmasın diye hep onun isteğini yaptım. Annesi yok ya aman annem olsaydı böyle olurdu demesin diye hep onun isteğini yaptım, kendi isteklerimden vazgeçtim, o konuda çok rahatım. Hiçbir kere diyemez ki annem olsaydı bana bunu alırdı, beni şöyle arkadaşına gönderirdi. Bildiğim arkadaşına da gönderdim, bir şey istediğinde de aldım yemek olsun giyim olsun. Ben düşün ki ben beyimle yatmadım onunla yattım, o yalnız yatmasın diye...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Çocuk koruyucu büyükannelerin hemen hepsi torunlarının isteklerinin gündelik etkinliklerini belirleyen ana unsurlardan olduğunu belirtirken, yukarıdaki ikinci anlatıda da izlendiği üzere büyükannelerden biri bunun gerekçesinin torunlarının tam zamanlı bakımını üstlenmelerini gerektiren ailevi koşullar olduğuna dikkat çekmiştir. Gündelik aktivitelerine çocuklardan bağımsız etkinlikleri de dahil edebildiğini belirten bir büyükanne, kendi isteklerine yönelik planlar yapabilmesinin çocukların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar büyümeleriyle bağlantılı olup daha yeni yeni mümkün hale geldiğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...eğer onların istediği o gün için gerekli ise, ya hangimizin istediği daha öncelikli ise onu yapmaya çalışıyoruz. İlle de benim dediğim olsun demiyorlar çocuklar, öyle bir şeyleri yok, ortak noktada anlaşıyoruz. Mesela yarın benim günüm var ben oraya gideceğim kendinizi ona göre ayarlayın eğer bir yere gidecekseniz yanınıza anahtarınızı alın o şekilde ama küçükken öyle değildi, onlara göre ayarlıyordum kendimi. Onların okul saatine göre ayarlıyorsun, şimdi anahtarınızı yanınıza alın. Tamam, büyüdüler artık ama küçükken öyle değildi, küçükken kendiminkilerden çok vazgeçtim...” (G7, çocuk koruyucu)

Yaş, çocuk koruyucu büyükannelerin sinema, tiyatro ya da tatil gibi kişisel aktivitelere de katılım derecelerini belirlemede önemli bir etmeni oluşturmaktadır. Hem tam zamanlı bakım sağlanan torunların hem de büyükannelerin artan yaşları, büyükannelerin sosyal aktivitelere katılımlarına etki etmektedir. Küçük yaştaki (0-1 yaş) torunları için birincil bakım sağlayan büyükanneler sosyal aktivitelerinden vazgeçmek durumunda kaldıklarını ifade ederken, temel gereksinimlerini kendi kendilerine karşılayabilecek yaştaki torunlarıyla birlikte yaşayan büyükannelerin kendi sosyal etkinliklerine zaman ayırabildikleri anlaşılmıştır. Okul çağındaki torunlarına bakan büyükanneler ayrıca torunlarının okulda oldukları zamanı kendilerine ayırma fırsatına sahip olduklarından yaşça küçük torunlarına bakım sağlayan

birincil bakıcılara göre kendi istedikleri aktivitelere zaman yaratabilmek açısından daha avantajlı konumdadır.

“...yok, öyle zaten yaşıma da ilerlemiş olduğundan pek arkadaşla şöyle öyle günmüş şeymiş öyle bir şeylerle ilgilenmiyorum, torunumlayım hep. Yani komşularla bazı görüşürüz, onlara vakit ayırabiliyorum geldikleri zaman, böyle bize geldikleri zaman ayırıyorum tabii ki vakit...” (G13, çocuk koruyucu)

Torunun yaşı kadar büyükannelerin kendi yaşları da günlük kişisel aktivitelerini şekillendirmiştir. Yukarıda da örneklendiği üzere orta yaşlılık (74 yaş) sınıfında olan 1 büyükannenin sosyal etkinliklerinin komşularla görüşmelerle sınırlı olduğu, ancak bunda torun bakımı sağlama gerekliliğinden ziyade büyükannenin ilerlemiş yaşının etkili olduğu anlaşılmıştır.

Büyükannelerin kendi isteklerini ertelemelerinin torun bakımıyla ilintili bir diğer nedeni, bakım sağlanan torunların sayısıdır. Çocuk koruyucu büyükanneler olarak konumlanan büyükannelerden bazılarının (2 büyükanne) aynı anda başka torunları için başka ailevi bağlamda bakım üstlenmesi, büyükannelerin bakım yüklerini artırmış, bu da sosyal etkinliklere vakit ayıramamaları ile sonuçlanmıştır.

Saha çalışmasında ayrıca, torunların tam zamanlı bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin büyükannelerin uzun süreli/uzak mesafeli etkinliklerine ilişkin düzenlemelerini nasıl yönlendirdiği de değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda koruyucu büyükannelerin ya böyle etkinliklere dahil olamadıkları ya da yerlerine torun bakım sorumluluğunu üstlenecek birilerini bulmaları halinde, sınırlı süreli etkinlikler planlayabildikleri anlaşılmıştır.

“...mesela şimdi Afyon’a gideceğiz, torun var gidemiyoruz, şehir dışına çıkamıyorum. Afyon bizim buz gibi, şimdi burada klima çalıştırıyoruz 200-250 lira elektrik faturası geliyor ama buz gibi oraya gitsek. Hadi faturadan falan geçtik, kolumuz molumuz ağrıyor Afyon’da oluversek, buz gibi hava Gazlı Göl’e git, kaplıcalara git ama torun olunca tabii illaki gidilmiyor, gitsen de aklın burada kalıyor...” (G8, çocuk koruyucu)

“...şehir dışına ırak bir yere gidemedim. Benim kardeşim yakın az bir uzakta oturuyor ona bile gittiğimde akşam eve gelirdim uşak evde diye. Ben asla yalnız bırakmadım onu, şimdi annesine gitti de bu yaz hazırda gittim bir gördüm geldim o kadar, çıktığım bu yani çıktım annesinde olduğu için. Çünkü ona hadi gidelim dediğim zaman ben gelmem dedi mi ben de daha bir yere gitmezdim...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Yukarıdaki örnek anlatılarda da izlendiği gibi, büyükannelerin uzak ve uzun süreli etkinlikler planlayamamaları ya da zaman sınırlamalarının olması, torunların ihtiyaçlarının

giderilmesi gerekliliğinden kaynaklanabildiği gibi, kendilerini torunlarına ve orta kuşağa karşı sorumlu hisseden büyükannelerin kendi seçimleri doğrultusunda da olabilmektedir. Her iki durumda da torunların tam zamanlı bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin çocuk koruyucu büyükannelerin uzun süreli uzak mesafeli etkinliklerini sınırlandırdığı ifade edilebilir.

Torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin sosyal çevrelerini oluşturan arkadaşlarıyla ilişkileri değerlendirildiğinde; arkadaşlarına hiç zaman ayıramadıklarını belirten 2 büyükanne dışında, büyükannelerin çoğunlukla arkadaşlarına vakit ayırabildikleri anlaşılmaktadır.

“...yani onların istekleri için kendiminkilerden ödün veriyorum. Kendinden ödün veriyorsun. Bir yere gideceksin gidemiyorsun yani seni üç çocukla kimse kabul bile etmiyor, o çok sevdiğin arkadaşların bile kabul etmiyor, üç çocuğu getirme diyor...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Torun bakımının arkadaşlarıyla ilişkileri üzerinde olumsuz etki yarattığını belirten büyükannelerin ikisi de tam zamanlı bakımı üstlendikleri torunları dışında diğer torunları için de bakım sağlamaktadır. Bu durum, ya ev içinde artan görevleri nedeniyle ya da yukarıda da örneklenildiği üzere, arkadaşlarının kendileriyle iletişimlerini sınırlamak istemeleri nedeniyle büyükannelerin sosyal çevrelerine diledikleri gibi zaman ayıramamalarına neden olmuştur.

“...ayırıyorum, günlerime de gidiyorum, kendi arkadaşlarıma da gidiyorum, torunlar engel olmuyor. Onun saatini ayarlıyorum inan ki ayarlıyorum. Mesela kızım salı günü izinli değil mi, ben kadınlara söyledim günleri salı günü ayarlarsanız gelirim, ayarlamazsanız ben gelemem dedim, benim dediğimi ayarladılar. E planlar tabii çocuklara göre. Arkadaşlarımla gezmeye geziyorum ama dışarıya gidemiyorum...” (G3, çocuk koruyucu)

Diğer yandan sosyal çevrelerine vakit ayırabildiklerini belirten büyükannelerin ifadelerinden ancak belirli koşullar sağlandığı takdirde arkadaşlarıyla görüşebildikleri anlaşılmıştır. Orta kuşağın çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenebileceği günler için arkadaşlarla program hazırlama, görüşmelere torunu yanında götürme ya da arkadaşları daha çok evde ağırlama gibi stratejiler, söz konusu büyükannelerin arkadaşlarıyla vakit geçirebilmek için geliştirdikleri yöntemlerdir. Bu stratejiler, büyükannelerin arkadaşlarıyla görüşebilmelerine olanak tanısalar da yukarıdaki anlatılardan da yansıdığı gibi, arkadaşlara ayrılan zaman sınırlı olmakta, büyükannelerin sosyal çevreleriyle etkinlikleri diledikleri kadar ve diledikleri koşullarda gerçekleşmemektedir.

Torun bakımının üstlenilmesinin koruyucu büyükannelerin sosyal çevreleriyle ilişkilerini nasıl etkilediğini anlayabilmek için katılımcı büyükannelere ayrıca torun bakım sorumluluğunu üstlenmemiş olsalardı neler yapmak istedikleri de sorulmuştur. Bazı büyükanneler günlük etkinliklerinin yine aynı kalacağını ifade ederken, bazıları ise kendi

kişisel aktiviteleri ve arkadaş çevrelerine daha fazla zaman ayıracıklarını belirtmişlerdir. Çocuk koruyucu büyükannelerin torun bakımını üstlenmemiş oldukları alternatif hayatlarına ilişkin bu değerlendirmeleri de, koruyucu büyükannelerin bakım sorumluluğunu üstlendikten sonra sosyal çevrelerine diledikleri kadar vakit ayıramadıklarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, torunları için çocuk koruyucu büyükanneliği üstlenen büyükannelerin bu rollerinin sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlayarak, sosyal hayata katılımları üzerinde olumsuz bir etki yarattığı ifade edilebilir. Koruyucu büyük ebeveynlerin sosyal destek ağlarının torun bakım sürecinden nasıl etkilendiğine ilişkin saha verileri, büyük ebeveynlerin ebeveynlik rolünü üstlenerek yeni sorumluluklar altına girmelerinin önceki katılımlarını sınırladığı için kurulmuş destek ağlarını bozabileceğine dair Cox'un (2008,472) görüşüne destek oluşturmaktadır.

Torunlarının düzenli bakıcıları konumundaki büyükannelere ilişkin bir değerlendirme yapıldığında torunların olmadığı zamanlarında çoğunlukla yemek, temizlik, bulaşık gibi ev işleriyle meşgul oldukları anlaşılmıştır. Düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerden büyük kısmı (10 büyükanne) boş zamanlarını torunlar dışındaki aile üyeleriyle, ebeveynleri, diğer çocukları ve eşleriyle birlikte geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

“...torun bakımı dışında şeylerim var biraz şey insanız biz kendi ibadetlerimi yapıyorum. Annem var yakın, dün oraya gittim mesela, onun çamaşırları mamaşırları ev temizliği. Kayınpederim var Kumluca’da, bakıcısı var onların ihtiyacı oluyor bakıcının falan oralara gidiyorum öyle. Konu komşuya gidiyoruz. Bir haftalığına tatile gittik eve geldik işte öyle...” (G46, anne koruyucu)

“...işte goblen işliyorum, kitap okuyorum, kendi evimin işleri, arkadaşlarla buluşma, gece ziyaretleri, bazen sinemaya gidiyoruz beraber, dışarda yemek yeme eşimle, çocuklarla mesela akşam oğlumun yaşı gününü kutladık. Dışarı çıktık birlikte yemek yedik, kızım pasta kestik. Böyle işte, yani pek sıkıcı geçmiyor hayat...” (G42, anne koruyucu)

Torunlarının düzenli bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin bakım dışında ayrıca kendi istekleri, ev içi ve ev dışı kişisel aktiviteleri ve sosyal arkadaş çevreleri için de zaman ayırabildikleri görülmüştür. Söz konusu büyükannelerin torunlarıyla oldukları günlerini nasıl geçirdikleri değerlendirildiğinde, çocuk koruyucu büyükannelerle benzer biçimde düzenli bakıcı büyükannelerin de gündelik aktivitelerinin torunlarının istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik eylemlerden oluştuğu anlaşılmıştır. Torunlarına düzenli bakım sağlayan büyükannelerin hepsi, yemek, temizlik gibi ev içi görevlerin yanı sıra, çocuğun temel ihtiyaçlarını giderme ve kişisel gelişimini desteklemeye yönelik eylemlerinin günlük, temel aktivitelerini oluşturduğunu belirtmişlerdir.

“...torunla birlikteyken sabahleyin erken kalkar, bir saat sonra falan kahvaltısını yaptırırım ondan sonra bahçeye çıkar oyun oynarız. Bisiklet biniyor, oyun oynuyor arkadaşlarıyla ondan sonra eve dönüyoruz. Evde resim çalışmaları, öykü okuyorum, kitap okuyorum çocuğuma, konuşmalarında davranışlarında eğitici olmaya çalışıyorum eğitimci olarak, yaptığı yanlışlara müdahale ediyorum. Ne bileyim hani banyosunu yaptırıyorum gündüz, saçını tarıyorum, giydiriyorum. Yapmam gereken bir annenin yapması gereken her şeyi yapıyorum annesi yokken ama akşam annesi babası geldiğinde onlar bana derler ki anneciğim sen artık yoruldu odana geç veya salona geç çünkü ben yemek de yapıyorum çocuklarıma. Onlar üstlenirler şey yaparlar ama ertesi gün dediğim gibi ameliyatı varsa gene de dayanmam yine ilgilenirim kalkar giderim. Diyelim ki uyandı annesi de uykusuz kalıyor gidiyorum o zaman gece de bakıyorum yani. Genelde onun istek ve ihtiyaçlarına yönelik ama ben onun eğitimine yönelik yönlendirmelerde bulunuyorum o istemese de...” (G35, anne koruyucu)

“...işte sabah kalkıyoruz, kahvaltımızı yapıyoruz, kahvaltıda önüne seçenekler koyuyorum hangisini yiyecek hangisini yemeyecek onun fikrini almaya çalışıyorum. Ondan sonra bir şeyler yapıyoruz ikinci yemeğini yemeden önce, örneğin bir çizgi film izliyoruz onu resimliyoruz. Resimleri anlatıyor bana. Bir şarkı, bir marş söylüyoruz başka bir şeyler, sonra çok değişik oyuncakları var, her şeyi kapatıp oyuncak odasına gidiyoruz. Orada işte Legolarıyla oynuyoruz bir şeyler inşa ediyoruz. Enstrümanları var onlarla müzik yapıyor. Dans ediyoruz. Sonra ikinci öğünü yiyor, öğle yemeğini diyelim. Ondan sonra, uyku saati yok artık uyumuyor, ondan sonra gene yapmadığımız bir şey varsa, onun istediği bir faaliyet varsa onu yapıyoruz. Şehirler kuruyoruz, böyle değişik oyunlar oynuyoruz işte. Öğleden sonra tekrar bir ara öğün veriyoruz, akşam yemeğini yiyor. Bunların arasında yine kesme yapıştırma bir şeyler yapıyoruz. Ben daha önce anaokulu öğretmenliği yaptığım için biliyorum zaten nasıl değerlendireceğimizi zamanımızı. Ondan sonra akşam annesi gelince de ben tamamen uzaklaşıyorum...” (G42, anne koruyucu)

“...merkez onun üstüne kurulmuş çünkü o bakıma muhtaç ya biz onu düşürmeden, ağlatmadan, hasta etmeden büyötmeye uğraşıyoruz bütün çabamız bu. Çocuk hasta oluyor olmadan olur mu, ona dikkat ediyoruz...” (G23, anne koruyucu)

Torunları için düzenli bakım sağlayan büyükannelerin, çocukların kendilerinin bakım sorumluluğunda olduğu günlerini evin işleri, torunların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik aktivitelerle geçirdikleri anlaşılmıştır. Büyükannelerin hemen hepsi için torunların temel ihtiyaçlarına cevap verebilmek ya da torunlarının gelişimlerini destekleyebilmek tamamen torunların isteklerine yönelik aktiviteler belirlemek, torunların hemen hemen tüm isteklerini yerine getirmek biçiminde karşılık bulurken, bazı büyükanneler ise torunların istemlerine sınırlama getirerek onları kendi planlarına uydurabildiklerini ifade etmişlerdir.

“...genelde onun istekleri onun kızım onun. Onda hatalı şeyim çok da valla beni kukla gibi oynatıyor o şey yanlışım var ama ne yapacaksın ben yetiştirdim. Gelin kızsız haklı da yazık o da çok iyi birisi hiç kızmıyor...” (G9, anne koruyucu)

“...öncelikle tabii ki de onun istediğini yapmaya çalışıyorum ama istemezse oyuncak oynatıyorum ama hani zaman sınırlaması getiriyorum, biraz da eğitim olsun diyeyim ben. Sana 15 dakika ayırabiliriz sonra benim başka işim var diyorum oraya gitmemiz lazım diyorum...” (G1, anne ve aile koruyucu)

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerin hemen hepsinin bakım sağladıkları torunları 10 yaşın altındadır ve temel gereksinimlerinin karşılanması konusunda birilerine bağımlı durumdadırlar. Bu bakımdan küçük yaşlardaki torunlarına düzenli bakım sağlayan büyükannelerin çocukların istek ve ihtiyaçlarına cevap vermesi bir gereklilik halini almıştır. Bu durum, düzenli bakıcılar konumundaki büyükannelerin kendi kişisel isteklerine ayırdıkları zamanı, sosyal aktivitelere katılımlarını sınırlandırmalarıyla sonuçlanabilmiştir. Nitekim anne koruyucu büyükannelerin büyük çoğunluğu (22 büyükanne) torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesiyle birlikte sosyal aktivitelere katılımlarının büyük bir değişime uğradığını belirtmişlerdir.

“...gidemedim sinemadır tiyatrodur yani mümkün olmuyor. Belki olabilirdi ama ben yapamadım. Belki benim dışındakiler yapabiliyor. Diyorum ya ben öyle bir şey var sahiplenmek hepsini onu illa yoluna götüreyim yollarından sapmasın. Kendime zarar verdiğimi biliyorum, kendimden ödün verdiğimi biliyorum ama diyorum ki çocuğum evladım, bundan dolayı biraz ihmal ettim hayatımı...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...öyle vakit ayırmadık, günümüz vardı onlara giderdik, mesela annemlere her zaman giderdim. Bir yere gidilecek olsa ben gelemem bugün diyorum. Pazara gidemiyorum, çarşıya gidemiyorum, alışverişe gidemiyorum, denize gidemiyorum, onu taşıyıp götürüp getirip sorumluluğu zor, eşim çıkıyor...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Torun bakım sorumluluğu, düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerin sinema, tiyatro, geziler gibi ev dışı sosyal aktivitelere katılımlarını sınırlayan bir deneyim olmuştur. Aşağıdaki anlatılar ise çocukların ihtiyaçlarına cevap verme gerekliliğinin bazı durumlarda büyükannelerin evin günlük işlerine ve ev içinde gerçekleştirdikleri kişisel etkinliklerine dahi zaman ayıramamalarına neden olabildiğine örnek niteliğindedir.

“...yani tabi ben mesela ben çok güzel örgü ören bir insandım ama örgüyü mörgüyü o şişleri falan ona zarar verecek diye bütün hepsini bitirdim o olaylar bitti, kalktı yani onun için hepsini feda ettim...” (G39, anne koruyucu)

“...ayırıyorsunuz, ayırdığım da oluyor ayıramadığım da oluyor, torunla gittiğim de oluyor, eskisi kadar sık değil tabii ki. Tabii ki engelleniyor, engelleniyor. Ha mecburi olanları yapıyorum tabi ama eskisi gibi olamıyorsun kendime bile, kendin için bile zamanın olmuyor. ...o yokken evi yapayım, o olduğunda o yalnız kalmasın ben işe düşüp de ondan bazen ilgisiz kaldığında ona da üzülüyorum çünkü bu kendi başına tek yalnız oynuyor, o bile benim içime şey yapıyor. Yalnız kaldı tek, arada bir

gidiyorum seviyorum ama yine de iş olduğu için tam istediğim gibi olmuyor...” (G25, anne ve aile koruyucu)

Torunlarına düzenli olarak bakım sağlayan büyükannelerden kendi kişisel isteklerine ve ev dışı sosyal aktivitelere zaman ayırabildiklerini belirtenlerin (5 büyükanne) ise, sosyal aktivitelere katılımlarının sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal etkinliklere katılım sağlayamama, kişisel aktivitelere zaman ayıramamaya ilişkin benzer bir durum, torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerin sosyal çevreleri, arkadaşları için de geçerlidir. Büyük çoğunluğu bakım sorumluluğunu üstlendikten sonra arkadaşlarına, arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları aktivitelere zaman ayıramadıklarını belirtirken, bazı büyükanneler arkadaşlarıyla görüşebildiklerini ancak bu görüşmelerin sınırlı süreli olduğunu ifade etmişlerdir.

“...ayırıyorum, ayda bir günüm var, cumartesiye denk getiriyorum arkadaşlarla. Çocuk baktığım için cumartesi gününe denk getiriyorum, cumartesi benim izin günüm, cumartesi annesinin de programı var o da kendisi gibi küçük çocuklu arkadaşlarıyla buluşuyor...” (G23, anne koruyucu)

“...tüm programlarımı cuma cumartesi pazar çıkarın demişimdir arkadaşlarıma, cuma günü toplantı istemem çünkü yetişemem, torun dördü yirmi geçe geliyordu bana ben arkadaşımından dönesiye 6. 30 olacak o yüzden istemezdim, torun varken bütün planlar iptal kesin. Daha huzurlu oluyordum, o da mutlu ben de mutlu. Arkadaşlarımı da çok seviyorum onlarla da dolu dolu geçirmeliyim neden ikisini bir araya koyayım. Torunlarla beraber geçirdiğim her zaman benim için çok kıymetli. Nitekim de bak şimdi gidecek, hayır ona özel zaman ayırmalıyım mutlaka...” (G29, anne koruyucu)

Büyükanneler torunlarının ihtiyaç duyduğu bakımı sağlayabilmek için gerek arkadaşlarına hiç zaman ayıramadıklarını gerekse de sınırlı süreli zaman ayırabildiklerini belirtmiş olsunlar, bakımın düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerin sosyal çevrelerine etkisine ilişkin sahada oluşturulan veriler, büyükannelerin sosyal arkadaş çevrelerine diledikleri kadar zaman ayıramadıklarına işaret etmektedir. Torunların düzenli bakım sorumluluğunu üstlenmenin, sosyal çevreye ilişkin sonuçları açısından çocuk koruyucu büyükanneliğe benzer bir deneyim olduğu ve büyükannelerin sosyal hayata katılımları üzerinde çoğunlukla olumsuz etki yarattığı ifade edilebilir.

Torunların düzenli bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin büyükannelerin uzun süreli/uzak mesafeli aktiviteler düzenlemelerine etkisi değerlendirildiğinde; büyükannelerin torun bakmaya başlamalarıyla birlikte bu türden etkinliklerinin belirgin biçimde değişiklik gösterdiği anlaşılmıştır.

“...hayır hayır kesinlikle şehir dışına çıkma şeyim yok, öyle bir lüksüm yok yani. Ben dedim ya ben izole oldum ben tamamen. Hayır, istesem kendimi önemsesem istediğim zaman istediğim yere

çıkabilirim. Maddi olarak sıkıntım yok ama benim önceliğim çocuklarım olduğu için kendimi hep öteliyorum, kendi isteklerimi, kendi ihtiyaçlarımı hep öteliyorum. Benim önceliğim torunlarım...” (G 44)

“...onu yani ayarlayabiliyorsak birkaç gün annesi bakarsa, o da bayram seyrarı olacak normal zamanlarda değil o da birkaç gün sınırlı süreli. Ben gidiyorum diyemiyorsun öyle olmuyor...” (G18, anne koruyucu)

“...şehir dışına çıkıyorum onu da götürüyorum, çünkü anne yasak koymadı, istediğin yere götürebilirsin dedi...” (G26, anne koruyucu)

Anne koruyucu büyükannelerin torunlarına bakım sağlamaya başladıktan sonra uzun süreli/uzak mesafeli etkinliklere çoğunlukla katılmadıkları anlatılarından anlaşılmaktadır. Torunlarına bakım sağladıkları süreçte böyle aktiviteler planlayabildiklerini ifade eden büyükannelerin ise ya yerlerine torun bakım sorumluluğunu üstlenecek birilerini bulmaları koşuluyla ya da düzenli bakım sorumluluğu üstlenilen torunlarını da yanlarında götürmeleri şartıyla bunu gerçekleştirebildikleri anlaşılmıştır. Söz konusu büyükannelerin dahi, gidişlerini geçerli bir nedene dayandırmaları gerekmiş ve orada geçirdikleri süre bakımından kısıtlama yaşamışlardır. Bu bakımdan, torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükanneler için anne koruyucu büyükanneliğin istedikleri zaman, istedikleri süreliğine uzun süreli/uzak mesafeli etkinlikler planlayabilmelerini engelleyen bir rol olduğu ifade edilebilir.

Torunlarının düzenli bakım sağlayıcıları olan büyükannelerin torun bakmıyor olsaydınız ne yapmak isterdiniz sorusuna verdikleri cevap değerlendirildiğinde, büyük bir kısmı torun bakım sorumluluğunun ortadan kalkmasıyla artan boş zamanlarını yine ev içi ve ev dışı kişisel aktiviteler ve sosyal çevreleriyle geçirmek istediklerini belirtmişlerdir. Büyükannelerin günlük etkinliklerindeki en belirgin farklılık ise çalışma durumlarına ilişkin olmuştur. Bazıları torun bakım sorumluluğunu üstlenmemiş olsalardı çalışacaklarını belirtirken, bir kısmı çalışma hayatına atılma durumunun kendileri için bir tercihten ziyade bir gereklilik olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...çalışacaktım, çalışacaktım derken benim de başımdan işler geçti, paraya ihtiyacım olduğu için, ben de şimdi eşimden boşandım babamın maaşına başvurduğum onun maaşını alıyorum ama şimdi kendime bir uğraş olsun diye çalışmak istiyorum ve torun yüzünden çalışamadım. Bunlar ayrıldığı zaman bana dediler ki işten çık çocuğuma bak, ben bunu kabul ettim ki torunu kimseye bırakamazdım. Bir de babadan ayrıldı, baba başka şehre gitti, çocuk temelli bunalıma düşecek. Şimdi de diyorum ki çocuk okula başlayacak, sabah gidip akşam gelecek, etüde falan kalacak, anneyle gidip anneyle dönecek. Anne üniversitede çalışıyor radyoterapide, o beraber götürüp getirecek. Ben de şimdi düşünüyorum artık bir işe gireyim torunun bana bir şeyi olmayacak, kendime uğraş bulayım...” (G26, anne koruyucu)

“...kendime göre bir iş bulur çalışırdım, çalışmak isterdim, eve katkıda bulunurdum. Emekli maaşı biliyorsun hayatımızı bayağı zorladı, gücüm yeterse çalışırdım...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...emekliye ayrıldım, ilk zamanlar çok zorlandım, bir düzen tutturamadım, çok zorlandım, çok pişman oldum emekli olduğuma, o da torun için emekli oldum, kesinlikle torun için emekli oldum. Herhalde torun olmasaydı ayrılmazdım, asla ayrılmazdım. Çünkü benim işim çok iyiydi, ben idareci sıfatındaydım, artı maaşım çok yüksekti, imkânlarım çok güzeldi kesinlikle ayrılmazdım. Ama torunun bu durumu, bu prematüre olayı, çok özel bir çocuk oluşu bir şekilde beni kendi en çok sevdiğim işimden de ortamımdan da ayrılmak zorunda kaldım...” (G44, anne ve aile koruyucu)

Torun bakımını üstlenmeselerdi çalışma yaşamında yer almayı tercih edecek olan büyükannelerin yanı sıra, yukarıdaki anlatılardan sonuncusunda da yansıdığı üzere, torun bakmak için emeklilik yoluyla çalışma hayatından ayrılan bazı büyükannelerin söz konusu sorumluluğu üstlenmemiş olsalardı aynı kararı vermeyecekleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, düzenli bakım sağlayan büyükannelerin torun bakımının sosyal çevrelerine etkisine ilişkin sahada oluşturulan veriler ışığında, torun bakımının bazı büyükanneler için hem çalışma yoluyla edinilen kazanç hem de çalışma yaşamında edinilen sosyal çevreyle sürdürülen ilişkilere engel olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte torunlarının düzenli bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin çoğunun torun bakmıyor olsalardı da boş zamanlarını yine benzer etkinliklerle değerlendirecek olduklarını belirtmeleri, torun bakımının büyükannelerin sosyal hayatlarını salt olumsuz yönde biçimlendiren bir unsur olmadığına işaret etmektedir. Nitekim düzenli bakım sağlayan büyükannelerden bir kısmı için anne koruyucu büyükannelik, büyükannelerin hayatlarını renklendiren bir rol olarak belirlemiştir. Hatta bazı görüşmeciler torun bakmıyor olsalardı hayatlarının sıkıcı olacağını şu şekilde ifade etmişlerdir;

“...torunlarıma çocuklarıma ben seve seve bakıyorum, kendimi onlara adamışım gibi hissediyorum. Onlarsız olur muydu hiç düşünemiyorum yani belki olurdu ama hiç düşünemiyorum öyle bir şey. Çok da öyle gezmeye dışarı çıkan yani her an şunu yapayım bunu yapayım biri değilim, ihtiyaç duyduğumda mesela derim onlara ben çıkmak istiyorum bugün diye. O gün çıkabilirim mesela annesi babası durabilir çocuğun başında ben çıkabilirim...” (G1, anne ve aile koruyucu)

“...ya daha sıkıcı geçecekti hayatım. Çevremdeki insanları görüyorum böyle monoton bir hayatları oluyor...” (G42, anne koruyucu)

Her ne kadar anne koruyucu büyükannelerden bazıları için torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesi, yemek-ev işleri şeklinde görülen günlük rutinden çıkmanın bir fırsatı olabilse de, büyükannelerin önemli bir kısmı (22 büyükanne) için torun bakım sorumluluğu, arkadaş çevrelerine ve kendilerine ayırdıkları zamanı sınırlandıran bir görev olarak ortaya çıkmıştır.

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükannelere gelinecek olursa; 26 büyükannenin bir kısmı (10 büyükanne) yardımcı bakımın yanı sıra, diğer torunları için başka ailevi bağlamlarda bakım sağlamaktadırlar. Söz konusu büyükannelerin sosyal çevrelerinin torun bakımından nasıl etkilendiği diğer aile düzenlemelerinde ele alınmıştır. Dolayısıyla, yardımcı bakımın büyükannelerin sosyal yaşamlarına etkisi, 16 büyükanne üzerinden değerlendirilmiştir. Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin torun bakımı dışında neler yaptıkları değerlendirildiğinde, çoğunluğunun torunların olmadığı zamanlarda yemek, temizlik, bulaşık gibi ev işleriyle meşgul oldukları anlaşılmıştır. Büyükannelerin büyük bir kısmı ayrıca boş zamanlarını ev içi ve ev dışı kişisel aktiviteler ve arkadaş çevreleriyle değerlendirdiklerini ifade ederken, bazı büyükanneler boş zamanlarını torunlar dışındaki aile üyeleriyle, ebeveynleri, diğer çocukları ve eşleriyle birlikte geçirdiklerini belirtmişlerdir.

“...onlar yokken genelde ev işim oluyor, el işi, ev işi, yemek, akşama gelecekler yemek hazırlığı. Akşam oluyor genelde hep birlikte oluruz. Bir de şöyle okuldan ben alıyorum annesi çalışıyor, onun alması için biraz erken gelmesi gerekiyor annesi gelinceye kadar ben alıyorum, yemekte birlikte oluruz yatıncaya kadar aslında bendeler...” (G33, aile koruyucu)

“...torun olmadığında genelde sinemaya gidiyorum. Yaz sezonu olursa denize gidiyorum. Torunlar biraz büyüdükten sonra onları da denize götürüyordum. Burada, Lara’da oturuyoruz, işte falezlerden güzel yerlerimiz yapıldı onlarla çok keyifli oluyor denize gitmek, onlar da seviyor. Kış döneminde de zaten park bahçeler bizden soruluyor. Annem var o da yalnız ona gidiyoruz, büyükanneye gidiyoruz. Ben gün falan yapmıyorum da arkadaşlarla zaman zaman imkân dahilinde buluşma imkânımız varsa yine dışarıda falan buluştuğumuzda torunla birlikte çıkıp gidebiliyorum, olmadıklarında da yalnız gidiyorum...” (G50, aile koruyucu)

“...ne yapıyorum kendi ev işlerim ile meşgulüm. Daha önceleri de kurslara gidiyordum, kurstan kursa koşardım, çok güzeldi benim için onlar. Torun olmadığı zaman, kabul edemediğim misafirleri alırdım veya gideceğim ziyaretlerimi yapardım öyle oluyordu. Arkadaşlarla günümüz olur, genelde benim torunumun olmadığı zamanlara günü seçerdim ama ben gideceğim yerlere çocuğumu alırım ama kısa süreli kısa saatli kalırdım yani öyle yapıyordum. Ama sinema tiyatro falan katılırım, mesela yazsa sahile denize giderim hep böyle yaptım...” (G6, aile koruyucu)

Torunlarına yardımcı bakım sağlayan büyükannelerin torunlarıyla oldukları günlerdeki günlük aktiviteleri, diğer ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükannelerle benzerlik göstermekte ve yardımcı büyükanneler, torunlarıyla geçirdikleri günlerde torunlarının istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik eylemlere öncelik vermektedir.

“...şimdi ben kızımı anlatayım; sabahleyin o çocuk bana geliyordu ya o gelmeden önce, önce onun çorbasını yemeğini kahvaltılıkclarını hazırlamışımdır zaten akşamdan. Sabahleyin de o halının üzerine

ayak basılıyor diye tertemiz ilaçlı suyla yani deterjanlı sirkeli suyla bir silinmiştir apalıyor diye, ondan sonra gelir çocuk. Kahvaltısını yaptırırım, oyununu oynatırım, hareketini ettiririm. Ondan sonra çocuğum benim yapboz yapmaya 1,5 yaşından beri küçücükten alışkındır hala devam ediyor 9 yaşında. ...dedim ya biraz önce öyle laylaylom karnını doyuruvreyim salıvereyim diyen bir babaanne değilim yani, ablaları da var görüyor yani çocukları yanımda, keşke her babaanne senin gibi olsa diyor...” (G38, aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükannelerin hepsi, yemek, temizlik gibi ev içi görevlerin ve çocuğun temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik eylemlerin günlük temel aktivitelerini oluşturduğunu belirtmişlerdir. Yukarıdaki anlatıda da örneklendiği üzere, yardımcı bakım sağlayıcı büyükanneler de diğer ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükanneler gibi, torunlarının temel ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmeyip, kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik aktivitelere ağırlık vermişlerdir. Bu durum, yardımcı büyükannelerin hepsi için kendi isteklerini geri planda tutmaları sonucunu doğurmuştur.

“...neler yapıyoruz sabah kalkıyoruz kahvaltımızı yapıyoruz, ondan sonra işte oyun oynuyoruz, parka gidiyoruz, geliyoruz öğlen olmuş oluyor. Bir şeyler yine yiyoruz, uyku saati geliyordu uyuyordu. Ondan sonra hava uygunsa yine parka çıkıyorduk. O uyurken yemek, akşam annesi gelecek onlara hazırlık oluyordu, anneler de geliyor burada yiyor, her zaman değil ama. Diğer torun da geliyor derken öyle. Genelde çocuk yönlendiriyor, arzu ettiği şeylerle keyif aldığı şeylerle daha çok oynamak istiyoruz veya onun keyif aldığı şeyleri daha çok yapmak istiyorum. Benim yönlendirmem az oluyor, çocuk yönlendiriyor...” (G40, aile koruyucu)

“...onların isteklerini yapıyoruz, öncelik onlarda. O ne derse o olur gidene kadar. Kendi isteklerimi ertelediğim tabi muhakkak oluyor, öyle yemek yemeye bile bazen fırsat bulamıyoruz onun şeyinden. Şimdi Şok’u öğrenmiş ikide bir, orada arabaya biniyor ya, hemen geliyor geldiğinde babaanne Şok’a. O arabaya binecek market arabasına, oradan seçecek alacak. Geliyoruz ne kadar yorgun olsam saklambaç oynamayı seviyor bende de vertigo var, bazen çok kötü oluyorum o halde bile onu kırmamak için yani kıramıyorum ona bir şey diyemiyorum. Hâlbuki sürünüyorum başım dönüyor ama ille oynayalım hadi üç kere beş kere ikiye indiriyorum, dün gittim yine oynadık mesela...” (G16, aile koruyucu)

Torunların bakım sorumluluğunun üstlenilmesi, büyükannelerin torunlarıyla oldukları günlerde kişisel aktivitelerine, sosyal etkinliklere gönüllerince zaman ayıramamalarıyla sonuçlanabilmektedir. Yardımcı büyükannelerin büyük çoğunluğu torun bakımının sosyal aktivitelere katılımlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtirken; 2 görüşmeci sosyal etkinliklere ilişkin deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir;

“...hiç vakit ayıramıyorum, torunumla bir sefer sinemaya gittim. Dört yaşına kadar sadece bir sefer o da onun istediği Şirinlere gittik...” (G14, aile koruyucu)

“...benim şimdi isteklerim aktivitelerim hiç yok denecek kadar az benim hayatımda, hep onlara endeksli yaşıyorum...” (G33, aile koruyucu)

Sosyal etkinliklere katılım sağlayamama, kişisel aktivitelere zaman ayıramamaya ilişkin benzer durumun torunlarının yardımcı bakıcıları olan büyükannelerin sosyal çevreleri, arkadaşları için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Büyükannelerin büyük çoğunluğu bakım sorumluluğunu üstlendikten sonra arkadaşlarına, arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları aktivitelere zaman ayıramadıklarını veya arkadaşlarıyla ancak sınırlı süreli görüşebildiklerini ifade etmişlerdir.

“...torunun istekleri için kendiminkilerden vazgeçtiğim tabii olacak, benim için önce çocuğum. Çocuğu üstlendiysem eğer bakımını, ben mesela gezerim çevrem burada olduğu için ama çocuklar olmadığında. Benim çevrem beni çocuğa bakıyorum toruna bakıyorum diye cumartesi pazara toplantılarımızı alırdı mesela. Çocuğuma bakıyorum, çocuğu ikinci sınıfa atayım da dedesi baksın ben gezmeme gideyim demedim de demem de zaten. Arkadaşlarımı da boşlamam ama çocuğumun da günlerini boşa harcamam öyle...” (G38, aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakımını üstlendikten sonra sosyal çevrelerini oluşturan arkadaşlarına dilediklerince vakit ayıramadıklarını belirten büyükannelerden biri, sosyal çevresinin daralmasında torun bakımının etkili olmadığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...hayır, arkadaşlarımla dilediğim kadar sık görüşemiyorum ama başka şehirde oldukları için...” (G40)

Söz konusu büyükanne her ne kadar sosyal çevresinin daralmasında torun bakımının etkili olmadığını belirtmiş olsa da, görüşme esnasında torun bakımını üstlenebilmek için emekliye ayrıldığı ve şehir değiştirdiğini ifade etmiştir. Hem emeklilik hem de yeni bir şehirde yaşam deneyimi, eski arkadaşlarla ilişkilerin sürdürülmesine engel olmuştur. Bu bakımdan, torun bakımının dolaylı yoldan da olsa sosyal çevreyle ilişkileri değiştirdiği ifade edilebilir. Torun bakımını üstlendikten sonra sosyal aktivitelere katılımlarının ve sosyal çevrelerinin belirgin oranda değiştiğini ifade eden büyükannelerin hemen hepsi, eski anne koruyuculardır. Bu bakımdan, yardımcı büyükannelerin sosyal etkinliklere katılımlara ilişkin olumsuz deneyimleri, daha önceleri torunlarının düzenli bakıcılarıyken yeni yeni yardımcı bakıcılara dönüşmeleriyle açıklanabilir.

“...şimdi toruna sürekli ben bakmadığım için yani ayırabiliyorum, kitapları ekseri akşam okurum, resim kursuna da haftada bir gün iki gün gidiyorum. Müsait olduğum zaman da arkadaşlarla buluşuruz...” (G12, aile koruyucu)

Diğer taraftan, yardımcı bakımın düzenli bakıma kıyasla daha kısa süreli olması ya da daha uzun aralıklarda sağlanması, yardımcı bakım sağlayıcılar olarak konumlanan büyükannelerin kendileri ve sosyal çevreleri için zaman yaratabilme olanaklarının daha çok olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim görüşülen yardımcı bakıcı büyükannelerin bir kısmı

kişisel aktivitelerine ve sosyal çevrelerine zaman ayırabildiklerini ifade etmişlerdir. Ancak yukarıdaki anlatıdan da izlendiği gibi, sosyal aktiviteleri ve sosyal çevreleri için zaman yaratabildiklerini belirten büyükannelerin dahi, aktivitelerini torun bakımı sağlamadıkları boş zamanlarına denk getirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Ayrıca söz konusu büyükannelerin, zamansız ortaya çıkan çocuk bakım talebi karşısında planlarını ertelemek zorunda kaldıklarının görülmüş olması, büyükannelerin kendi istedikleri aktivitelere yeterince zaman ayırmadıkları ya da sosyal çevreleriyle diledikleri kadar görüşemedikleri bilgisini pekiştirmektedir. Bu bakımdan, sahada oluşturulan veriler ışığında yardımcı bakım sağlamanın da diğer ailevi bağlamlarda bakım sağlamak gibi büyükannelerin sosyal çevreleriyle etkinliklerine sınırlama getirdiği ifade edilebilir.

Torunların yardımcı bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin büyükannelerin uzun süreli/uzak mesafeli etkinlikler düzenlemelerine etkisi değerlendirildiğinde; torunlarına yardımcı bakım sağlayan büyükannelerin bu türden aktivitelerine ilişkin deneyimlerinin torunlarının düzenli bakıcıları konumundaki büyükannelerinkine benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır. Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerden yarısı, torunlarına bakım sağlamaya başladıktan sonra şehir dışına hiç çıkamadıklarını belirtirken, büyükannelerden biri torun bakımının şehir dışı planlarını nasıl etkilediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...yok, çıkamıyorum, çıkamıyordum belki şimdiden sonra çıkabilirim ama yine de hep çocukların programlarına göre çıkıyorum şehir dışına. Yani çocukların bakım ihtiyacı varsa çıkamıyorum ama çocukların bakım ihtiyacı yoksa o anda ters bir durum yoksa hastalığı şuydu buydu çıkabiliyorum, eskiden gidemiyordum...”(G40)

Torunlarına bakım sağladıkları süreçte şehir dışına çıkabildiklerini ifade eden büyükannelerin ise ya yerlerine torun bakım sorumluluğunu üstlenecek birilerini bulmaları koşuluyla (3 büyükanne) ya da bakım sorumluluğu üstlenilen torunlarını da yanlarında götürmeleri şartıyla (2 büyükanne) ancak çok kısa süreli olarak şehir dışına çıkabildikleri anlaşılmıştır.

“...şehir dışına çıkmam da hani torun engel olmaz da ben bırakıp gidemiyorum, belki ihtiyaçları olur da yalnız bırakmayayım diye. Hiç öyle tatile falan gidemiyorum ya da kısa sürede bir iki günlük...” (G34, aile koruyucu)

“...yani torun engel olur zaten de gözümüz arkada kalıyor hani çok uzun süreli mesela yurtdışı turlarına gittiğimizde bir haftalık on günlük bir tur oluyor onu da böyle müsait bir zamana denk getiriyoruz. Şehirlerarası şeylerde de böyle işte düğün nişan o tür şeylerde ya da gezilere gidince turla gidiyoruz...” (G12, aile koruyucu)

Büyükannelerin uzun süreli/uzak mesafeli etkinliklere katılımının sınırlı olması, yukarıdaki anlatılardan da izlendiği üzere torunların ihtiyaçlarının giderilmesi gerekliliğinden kaynaklanabildiği gibi, kendi seçimleri doğrultusunda da olabilmektedir. Her iki durumda da torunların yardımcı bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin büyükannelerin bu türden etkinliklerini sınırlandırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda torunların yardımcı bakıcılığını üstlenmenin büyükannelerin hemen hepsinin seyahat planlarını sınırlandırdığı belirtilebilir. Torun bakımını üstlendikten sonra bu türden planlarının belirgin oranda değiştiğini ifade eden büyükannelerin hemen hepsinin eski anne koruyucular olmaları bakımından, söz konusu aktivitelere ilişkin olumsuz deneyimleri, daha önceleri torunlarının düzenli bakıcılarıyken yeni yeni yardımcı bakıcılara dönüşmeleriyle açıklanabilir.

Torunlarının yardımcı bakım sağlayıcıları olan büyükannelerden bazılarının torun bakmıyor olsalardı da günlük aktivitelerinin benzer şekilde şekillenecek olduğuna ilişkin anlatılarından, torun bakımının günlük rutinlerini etkilemeyen bir sorumluluk olduğu anlaşılmıştır. Ancak, bu durum yardımcı bakıcıların çok azı (4 büyükanne) için geçerlidir. Aksine, büyükannelerin yarısı torun bakım sorumluluğunu üstlenmemiş olsalardı evin işlerinden arda kalan boş zamanlarını ev içi ve ev dışı kişisel aktiviteler ve arkadaş çevreleriyle değerlendirmeyi tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.

“...torun bakmıyor olsaydım farklı eğitim şeylerine katılırdım, kurslara katılırdım. Tatile giderdim arkadaşlarımla eğlenirdim, ev işi yapardım. Emekliye hemen ayrılmazdım daha birkaç sene çalışırdım...” (G45, aile koruyucu)

“...özellikle şehir dışına gittiğimde daha fazla kalmak isterim, yani evi düşünmeden kalmak isterim. Ya acaba bana ihtiyaçları var mı yok mu o aklıma takılmadan daha uzun süre kalmak isterim. O zaman o ilk şey yaptığında emekli olmazdım ama şimdiki şeyiyle, ne bileyim torun sevgisi çok farklı oluyor yine aynısını yapardım. Ama torunum olmamış olsaydı emekli olmazdım en azından o zaman için olmazdım, o etkiledi çünkü emekli olmamı. ...toruna bakmak için emekli oldum. İş ortamı çok farklıydı, e torun bakmak da çok farklı şimdi biraz iş ortamımı özledim. Kendi çocuklarıma da ben bakmadım kayınvalidem baktı biranda çocuk bakmak zor geldi, biranda. Ama daha sonra işte ne bileyim süreç içinde birbirimize alıştık o bana ben ona alıştım, büyüdükçe de iletişim kurmaya başladık, oyun oynamaya başladık derken parklara çıkıyorduk, ondan sonraki şeyler çok güzeldi bir daha, ama ilk anda biraz bunaldım. Ama bunda işte şehir değiştirmemin, ortam değiştirmemin de etkisi oldu, sadece torun bakmak değil yani. Ortamımdan kopmam da biraz beni olumsuz etkiledi ilk şeylerde...” (G40, aile koruyucu)

“...ben çalışırken çok sosyal biriydim, çok aktif biriydim, idareciydim, organizasyon işlerini çok güzel yapardım ama emekli olduktan sonra benim rotam sadece çocuklarım oldu, yani kendime ait özel hiçbir şeyim yok. Eskiden turlara, gezilere katılırdım şimdi sadece ve sadece çocuklarım, torunlarım var bir de yaşlılarım, başka hiçbir şeyim yok, sosyal hiçbir aktivitem yok...” (G44, anne ve aile koruyucu)

Torunlarına bakmıyor olsalardı boş zamanlarını ev içi ve ev dışı kişisel etkinlikler ve arkadaş çevreleri ile değerlendirmeyi tercih edeceklerini belirten büyükannelerin bazılarının aynı zamanda torun bakım sorumluluğuyla birlikte çalışma hayatındaki konumlarının da değiştiği anlaşılmıştır. Torun bakımının üstlenilmesiyle çalışma hayatlarında yaşanan değişim, söz konusu büyükanneler için bakımın sosyal yaşamları üzerindeki en çarpıcı etkisini oluşturmaktadır. Bazı büyükanneler torun bakımını üstlenmemiş olsalar çalışma yaşamından ayrılmayacaklarını belirtmiştir. Yukarıdaki örnek anlatılardan da izlenebileceği üzere, emeklilik kararı her ne kadar torun bakımının üstlenilebilmesi için bilinçli bir seçim ve gönüllülük esasına dayalı bir karar olsa da büyükannelerin en azından ilk başlarda uyum sağlamada zorlandıkları, sosyal hayatlarını sınırlayan bir deneyim olmuştur. Bu bağlamda emeklilik sürecine dair saha kısmında oluşturulan veriler, Çakır (2002: 87) ve Akın'ın (2006: 70-71) ev dışında ücretli çalışanlar olarak konumlanan büyük ebeveynlerin çalışma hayatından emekli olup, evde bakım veren kişiler rolünü üstlenmelerinin sosyal ağlarını etkileyen bir deneyim olduğu yönündeki görüşlerini destekler niteliktedir. Diğer yandan, bazı büyükanneler torun bakım sorumluluğunu üstlenmemiş olsalar çalışacaklarını belirtmiştir. Torun bakımı, gerek büyükannelerin çalışma hayatına katılmalarına engel olmak yoluyla gerekse de çalışma yaşamından ayrılmalarını gerektirmesi bakımından ekonomik durumları üzerinde etkili olmanın ötesinde sosyal ilişkilerini de sınırlamıştır.

Torunlarının bakıcıları olan büyükannelerin torun bakımıyla bağlantılı olarak günlük aktivitelerinin ve sosyal çevrelerinin nasıl değiştiğine ilişkin saha verileri, torun bakımının büyükannelerin yemek, bulaşık, temizlik gibi işlerden oluşan günlük temel etkinlikleri üzerinde bir etki yaratmadığına, ancak sosyal yaşama katılımlarını olumsuz yönde etkilediğine ışık tutmaktadır. Torun bakımı büyükannelerin sosyal hayatlarını tamamen sonlandıran bir sorumluluk olmamakla birlikte, hangi ailevi koşullarda sağlanırsa sağlansın sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmalarını gerektiren bir yükümlülük olmuştur.

3.3.5.5. Aile ile Olan İlişkiler

3.3.5.5.1. Bakım Sürecinde Karar Mekanizması

Torun bakımını üstlenen büyükannelerin çocuklarını yetiştirme yöntemlerine yönelik orta kuşak kararlarına etki edip etmedikleri, hem torun bakımına dahil olma derecelerini hem de kendi rollerine ilişkin bakış açılarını anlayabilmek açısından önemli görülmüştür. Bu bakımdan büyükannelerin çocuğun sağlığı, bakımı, okulu gibi kararlarda etkili olup olmadıkları sorgulanmıştır.

Torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyükanneler, çoğunlukla çocukla ilgili kararlarda etkili olmaktadır.

“...kararlarda etkili oluyorum. Söylüyorum ama uyar ama uymaz, bir şekilde konuşarak şey yapıyoruz. Mesela kız torunun koleje gitmesinde ben etkili oldum...” (G7, çocuk koruyucu)

“...oğlan, çocuğun öyle sağlığıyla okuluyla, o şeylerle senin dediğin kadar ilgilenecek olsaydı olaylar bu hale gelmezdi, oğlum da biraz vurdumduymaz; annesi gittiği zaman toruna annelik yapacaktı hem anne olacaktı hem baba olacaktı ya da karyı bırakmayacaktı, benim görüşüm bu. Ama O olamadı çocuk hepten bana kaldı, tamamen bütün kararlar bana aitti...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Çocukların temel ihtiyaçları ya da kişisel gelişimlerine ilişkin kararlarda etkili olmaları bazı büyükanneler için, ilk anlatıda örneklendiği gibi orta kuşakla alınan ortak bir karar niteliği taşıırken; ikinci ifadede de görülebileceği gibi orta kuşağın çocuk yetiştirme konusundaki yetersizliğine dair algılama da büyükannelerin tek başına karar mekanizması olmalarında etkili olabilmektedir.

“...etkili değilim, kızıma sözüm geçmiyor, kızım ben ne diyorsam öyle diyor...” (G8, çocuk koruyucu)

“...bütün sorumluluğu bizim üzerimizde olan çocuğun da babası karar verir. Ben bakıyorum ama onun kararını da babası verir...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Torunlarının yetiştirilmesine ilişkin kararlarda etkili olmadıklarını belirten büyükannelerin anlatılarından da yansıdığı gibi, toruna ilişkin kararlarda etkin bir rol oynamamaları büyükannelerin kendi istemlerinden kaynaklanabildiği gibi, orta kuşağın beklentisi de olabilmektedir. Her iki durumda da bu büyükannelerin torunlarıyla ilgili kararlarda söz sahibi olmadıkları anlaşılmıştır.

Torunlarının düzenli bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelere gelinecek olursa, büyük bir kısmı çocuklarının yetiştirilmesine ilişkin orta kuşağın kararlarında etkili olduklarını belirtmişlerdir.

“...kesinlikle evet olabiliyorum, ısrar edebiliyorum hayır öyle değil böyle yapmanız gerekiyor doğrusu bu, doğrusu oysa çok ısrarcı olabiliyorum ama doğru değilse ısrarcı olmuyorum...” (G1, anne ve aile koruyucu)

“...valla etkili oluyorum herhâlde, etkiliyorum. Mesela bak yaz okuluna diye çok istediler ben göndermedim, yazık hem bir milyar paraları gidecek zaten gittiği 2 tane kursu var yani dedim bir de sapıklık şu var ya çevre. Bu servise bindirip göndermek istemedim. Çok baskı yaptım gelin pek istedi de gizliden gizliye oğlanı doldurdum ne yalan söyleyeyim...” (G9, anne koruyucu)

“...bazen, çocukla ilgili konularda. Yani evet dediğiniz gibi kreşine mesela bana yakın olursa daha iyi olur demiştim, doktorunu zaten özel doktoru var tamam diyordum ona da. İşin açıkçası yani çok fazla

karışmak da istemiyorum hani zaten karışmak gibi bir şeyim de yok, öyle bir düşüncem de yok. Karıştığım zaman da zaten kırıcı olmadan tepkiler alabiliyorum hani, alınabiliyor onun için en güzeli karışmamak ne yaparsanız yapın. Sorarlarsa, fikrimi de almadan bir şey yapmazlar fikrimi de alırlar, söylerim beğenirlerse yaparlar beğenmezlerse bir şey yok...” (G39, anne koruyucu)

“...annesi etkili, biz sadece deneyim diye bir şey var ya onu aktarıyoruz annesi faydalansın ya da faydalanmasın ama karar annesine ait, biz dede neneyiz, anne yerine geçemeyiz değil mi...” (G23, anne koruyucu)

Büyükannelerin bir kısmının çocuğa ilişkin kararlarda orta kuşağın çocuk yetiştirme biçimine müdahalede edebilecek ölçüde etkin rol oynadıkları anlaşılmıştır. Bazı büyükanneler ise sadece kendilerine danışılması halinde fikir vermek ya da kendi görüşlerini, tecrübelerini aktarmak ama son sözü ebeveynlere bırakmak suretiyle ebeveynlerin kararlarında etki sahibi olabilmektedirler. Diğer yandan büyükannelerin büyük çoğunluğu (17 büyükanne) çocuk yetiştirmeye ilişkin kararlarda etkili olmadıklarını belirtmişlerdir.

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükanneler söz konusu olduğunda ise, 26 büyükannenin bir kısmının (10 büyükanne) yardımcı bakımın yanı sıra, diğer torunları için başka ailevi bağlamlarda bakım sağladıkları görülmektedir. Bu büyükannelerin aile ilişkilerinin torun bakımından nasıl etkilendiği diğer aile düzenlemelerinde ele alınmıştır. Ancak 2 büyükannenin her iki ailevi düzenlemede bakım sağladıkları torunları için ayrı ayrı cevap vermiş olmaları bakımından, yardımcı bakımın büyükannelerin aile yaşamlarına etkisi, 18 büyükanne üzerinden değerlendirilmiştir. Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin yarısı çocukların yetiştirilmesine ilişkin, orta kuşağın kararlarında etkili olduklarını belirtmişlerdir.

“...okulu değil de sağlığı ile ilgili bazen böyle etkili değil de yönlendirme, şunu yapsak bunu yapsak şöyle mi olsa. Ki çok sık hasta oluyor, çok sık hasta olduğu için biraz yönlendirme oluyor ama kesin karar yine onlara ait oluyor...” (G40, aile koruyucu)

“...yani, ben müdahale etmesem de orta kuşak ben baktığım için bana göre düzenleme yapıyordu, mesela torunların kreşleri benim evime yakındı...” (G28, anne koruyucu)

“...aile içi kararlarda çok etkili değilim onlara bırakıyorum. Eğitimle ilgili kararlarda etkili olabiliyorum, öğretmen olduğum için bana da danışıyorlar...” (G45, aile koruyucu)

Anlatılardan da izlendiği üzere, büyükanneler kendilerine danışılması halinde fikirlerini aktarmak yoluyla doğrudan ya da bakım koşullarının kendilerine uygun düzenlenmesi yoluyla dolaylı olarak çocuğun sağlık, okul ve eğitimiyle ilgili kararlarda etkin rol oynayabilmekte ancak çocukla ilgili konularda nihai karar, ebeveynlere ait olmaktadır.

Diğer yandan büyükannelerin yarısı ise çocuk yetiştirmeye ilişkin kararlarda etkili olmadıklarını, ebeveynlerin kararlarına karışmadıklarını belirtmişlerdir.

Büyükannelerin ihtiyaç duyulduğunda genç nesillere yardım ve destek sunarken, çocuk bakımı konusunda orta kuşağın kararlarına ilişkin tavırları, bakımı sağladıkları farklı ailevi bağlamlara göre çeşitlenmektedir. Birincil bakım sağlayıcı rolünü üstlenerek anlamlı düzeyde çocuk bakım hizmeti sunan büyükanneler, bakım sürecine daha fazla dahil oldukları için çocukla ilgili kararlarda daha etkin olabilmektedirler. Diğer yandan, çocuğun yetiştirilmesi konusunda orta kuşak kararlarına müdahale etmeme normunun büyükannelerin torunlarına yaklaşımlarını yönlendiren yaygın bir davranış beklentisi olduğu ifade edilebilir. Sahaya ilişkin bu veriler, yardıma ihtiyaç duyulduğunda orada bulunma, ancak kendi değerlerini aileye dayatmaktan kaçınarak ailenin çıkarlarını koruma biçiminde görülen çağdaş büyük ebeveynlik modelinin Türkiye’de de karşılık bulduğuna işaret etmektedir.

3.3.5.5.2. Bakıma İlişkin Beklentiler

Büyük ebeveynlik rolünü biçimlendiren unsurlardan birinin, bakıma ilişkin beklentiler olduğu bilinmektedir. Büyük ebeveynler, kişisel beklentileri ve orta kuşağın çocuk bakımına ilişkin beklentileri doğrultusunda büyük ebeveynlik kimliklerini yorumlamaktadır. Bu bakımdan, torun bakımını üstlenen büyükannelerin bakıma dahil olma yoluyla geliştirdikleri büyük ebeveynlik modelini anlamak ve de çocukların temel gereksinimlerini karşılarken ne ölçüde karar sahibi olduklarına dair fikir edinebilmek açısından çocuk yetiştirme sürecine ilişkin büyükannelerin ve orta kuşağın beklentilerinin neler olduğu araştırılmıştır.

Torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin orta kuşağın beklentilerine ilişkin anlatılarından orta kuşağın çocuklarının bakımına dair öncelikli beklentisinin çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde olduğu anlaşılmıştır.

“...beklentisi kızımın hiç yok doğru konuşayım çünkü o zaten ben yoruluyorum diye üzülüyor, rahatsızım ya ben...” (G3, çocuk koruyucu)

“...etmiyor bana oğlum müdahale, bakımını bana bırakıyor beraber şey yapıyoruz öyle yani...” (G13, çocuk koruyucu)

“...yok benden beklentileri, bana güveniyorlar ya, ikisi de bana güveniyor, güvendiği için kimse bir şey demedi. Annesi dedi ki sen benden iyi bakarsın ben bunu sana bırakıyorum...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatılardan da izlendiği üzere çocuk koruyucu büyükannelerin çoğu, orta kuşak müdahalesi olmaksızın kendi çocuk yetiştirme yöntemleri doğrultusunda torunlarını yetiştirmektedirler. Diğer yandan büyükannelerden bazıları, torunlarının annelerinin çocuğun

kendi kuralları ile büyütülmesi beklentisinde olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu büyükannelerden biri, torunlarının temel ihtiyaçlarına cevap verme sürecinde çocuğa çok fazla müdahale hakkının bulunmadığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...onun kararlarına uymam, çocuklara fazla karışmamam, fazla baskı yapmamı istemiyor. Ben ısrarla şunu yap diyorum o da o kadar baskı yapma diyor bir kere söylediysen bir kere söyle diyor. Diğer kızım da diyor anne çok konuşuyorsun diyor, anne ne kadar çok karışyorsun çocuklara dedi büyük kızım da gelmişti bir iki gün kalmıştı burada. Dedim benim sorumluluğumdalar yapmak zorundayım, ne yapayım yapmıyorlar başka türlü...” (G7, çocuk koruyucu)

Torunlarının düzenli bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelere bakılacak olursa, bunlar orta kuşağın öncelikli beklentisinin çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde olduğunu belirtmişlerdir. Ancak temel beklentinin aynı olmasına rağmen, bazı ebeveynlerin temel ihtiyaçların giderilmesi konusunda büyükanneleri serbest bırakırken, bazılarının ise büyükannelere müdahalelerde bulundukları anlaşılmıştır.

“...ya beni serbest bırakıyorlar, her şeyi bana bırakıyorlar, bana güveniyorlar ama işte babaanne bakarken de öyleymiş. Her şey çocuğun ihtiyaçları çantada duruyor ama asla karışmıyor, o huyları güzel. Asla demiyor ki anne bunu yedir, şunu yapın. Ya bizler de zaten ne yiyor ne içiyor, uyuması gerekiyor biliyoruz ondan bir şey söylemiyor onlar...” (G4, anne koruyucu)

Çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve kişisel gelişimlerinin desteklenmesi konusunda orta kuşak büyük çoğunlukla büyükannelere güvenmekte ve büyükannelerin yöntemlerine müdahalede bulunmamaktadır. Büyükannelerin bir kısmı torunlarına kendi disiplin yöntemlerini de uygulayabildiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan disiplin konusu, büyükannelerin bazılarının orta kuşak müdahalesi ile karşılaştıkları tek alanı oluşturmaktadır.

“...onlar bana şımartıyorsun diyorlar, onu sürekli başıma vuruyorlar. Onun dışında bana karışmıyorlar...” (G36, anne koruyucu)

“...bize kızıyorlar, şımartmayın fazla isteklerini yapmayın diye bize öneriyorlar. Biz bazı kurallar koyuyoruz size geliyorlar hemen bozuluyor düzenleri diyorlar. Siz de bizim gibi davranın, bizim kurduğumuz kuralları bozmayın diyorlar...” (G11, anne ve aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükanneler söz konusu olduğunda ise, bazıları orta kuşağın öncelikli beklentisini oluşturan çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda kendi kararları ve kurallarıyla hareket edebildiklerini ifade etmiştir. Bir kısmı ise orta kuşak müdahalesi ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

“...ya bize bakım konusunda çok karışmıyorlar, bize bırakıyorlar. Biz de çocuğu terbiye etme, disiplin etme konusunda hani etkiliyiz ama kimse kimsenin yöntemine karışmıyor...” (G5, aile koruyucu)

“...valla çocuklarımız bizden çok şey bekler yavrum; çocuklarına bakıyoruz, akşam geldiklerinde yemekleri hazır oluyor yani beklenti çok oluyor. Yani zaten de biz artık onu görevimiz bilmişiz yapıyoruz. Çocuklara kendi kurallarını koyma şansım var tabii ki, mesela sofradan kalktı ellerini yıka, tuvaletten çıktın ellerini yıka, yatacaksın dişini fırçala. Bu kurallar var tabii. Ya benim nasıl baktığıma anne baba çok karışmaz...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Orta kuşağın çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve kişisel gelişimlerinin desteklenmesi konusunda büyük çoğunlukla büyükannelere güvendiği ve büyükannelerin yöntemlerine karışmadıkları anlaşılmıştır. Büyükannelerin bir kısmı ayrıca torunlarına bakım sağladıkları süreçte kendi kurallarını koyma, torunların yanlış buldukları davranışlarına müdahale etme haklarının da olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan, düzenli bakım sağlayan büyükannelerle benzer biçimde yardımcı bakım sağlayan büyükannelerin bazılarının çocuğun isteklerinin sınırlandırılmaması konusunda orta kuşak müdahalesiyle karşılaştıkları anlaşılmıştır.

“...annesinin bir şey diyemeyeceğim ama babası o kadar toleranslı olmamızı istemiyor yani daha bir disiplin kuralım üzerinde. Ama biz onu yapamıyoruz yani ben yapamıyorum. Genelde anneanneler babaanneler yapamıyor diye düşünüyorum ben zaten. Çocuğa müdahale etme, kendi kurallarını koyma şansım var ama çocuk çok zor yönlendiriliyor...” (G40, aile koruyucu)

“...onlar torunları bana bırakıyorlar, benim nasıl bakacağıma karışmıyorlar ama annesi diyor ki o kadar çok yumuşak olma, çok şey yapma çünkü o kullanıyor bunu diyor. Çocuklar insanı kullanıyor, sen onun için dikkatli ol diyorlar...” (G16, aile koruyucu)

“...onların beklentileri çok fazla; telefonu eline vermeyeceksin, tablet vermeyeceksin....” (G38, aile koruyucu)

Orta kuşağın büyükannelerden beklentilerine ilişkin oluşturulan veriler, torunlarına düzenli bakım sağlayan ve yardımcı bakım sağlayan büyükanneler için benzerlik göstermektedir. Her iki ailevi bağlamda bakım sağlayan büyükannelerin torun bakımı sağlarken genellikle hiçbir müdahale ile karşılaşmadıklarına ilişkin ifadelerine ek olarak müdahalelerin torunların şımartılması yönünde olduğunu yansıtan anlatılar, büyükannelerin torunlarını yetiştirirken kendi kararlarını verebildiklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda, torunlarının düzenli ve yardımcı bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin çocuğun yetiştirilmesinde etkin bir rol oynadıkları ifade edilebilir.

Torun bakımını üstlenen büyükannelerin bakıma dahil olma derecelerini ve çocukların temel gereksinimlerini karşılarken ne ölçüde karar sahibi olduklarını anlayabilmek açısından çocuğun bakımına ilişkin büyükannelerin beklentilerinin neler olduğu da araştırılmıştır. Bu çerçevede, çocuk koruyucu büyükannelerin çoğunun hiçbir beklentilerinin olmadığına dair

ifadelerinden torun bakım koşullarından şikâyetçi olmadıkları sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan bazı büyükannelerin torun yetiştirirken çocuğu disipline etme eğilimi sergiledikleri ve bu konuda orta kuşağın kendi kurallarına uymaları beklentisinde olduğu anlaşılmıştır. Büyükannelerden biri, torunun velayetine sahip orta kuşağın çocuklara müdahalesinden hoşnutsuz olduğunu belirterek, çocuğu kendi kurallarıyla eğitmek istediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...şimdi yine her dertlerini gelip bana söylüyorlar, komşular bana diyor ay senin torunların da her şeyi gelip söylüyor. Dedim ki söyleyecek dedim çünkü annesi söylemedi bu kocasının yaptıklarını ben bir evlik para borç ödedim dedim. Komşular diyor senin torunlar söylüyor. Bir kız da olsun oğlan çocuğu da olsun yaptığını ettiğini gelip anayla paylaşıyorsa o çocuktan korkma. Anayla kız dövüşür, babayla oğul dövüşür ama paylaşacaklar bilecekler, benim bu kuralım. İster bana uysunlar ister uymasınlar. Kızıma dedim eğer uyumazsan kızlarını al beş kuruş yardım etmem git ev tut otur dedim yoksa benim kuralıma uyacaksınız dedim, uyulacak söyleyecek ne olursa olsun söyleyecek...” (G3, çocuk koruyucu)

“...benim bir şikâyetim yok, öyle karşı konuşan hiç bir çocuğum olmadı şimdiye kadar. Ben biraz dominantım, dominantım derken herhalde sertim. Yani ben oldum olası çocuklara karşı torunlara da aynı kararlarımın uygulanması isterim, uyulmasını isterim. Disiplinliyim çocuklarım torunlarım dahil buna ve hala devam ediyor mutlu mesut yaşayıp gidiyoruz bu şekilde. Ama ara ara destek almak isterdim bir yere gideceğim zaman. Babaannenin gelerek destek olmasını isterdim çünkü o yüzden çok yapamadığım şeyler oldu, gidemediğim yerler oldu, onun için isterdim ama artık gerek kalmadı, çok şükür büyüdüler...” (G7, çocuk koruyucu)

Çocukla birlikteyken eğlenceli vakit geçirmenin ötesinde çocuğu disipline etmeye yönelik davranışlar da sergilediklerini belirten büyükannelerin ayrıca, yukarıdaki anlatılardan ikincisinde de görüldüğü gibi, zaman zaman sorumluluklarını paylaşacakları birilerine ihtiyaç duydukları, torunun tüm bakım sorumluluğunun kendilerinde olmasından kimi durumlarda rahatsız olabildikleri anlaşılmıştır.

Düzenli bakım sorumluluğu üstlenen büyükannelere gelindiğinde ise genel eğilim, ebeveynlerin sevgi, saygı ve takdiri beklentisinden öteye gitmemektedir.

“...onlar mutlu olsunlar iyi olsunlar tek istediğimiz o. bütün gün evde otursam hani ben bu toruna bakıyorum dışarı çıkayım dışarıda da ne varmış demem, sıkıldım demem. Ben yani fırsat buldukça kendimi de hiç ihmal etmiyorum, ne alacağımdan geri kalırım ne vereceğimden geri kalırım...” (G24, anne koruyucu)

“...benim hiçbir beklentim olmadığı gibi tam tersi ben onların çok yoğun çalıştığını gördüğüm için bir anne olarak yardımcı olmak istiyorum. Hiçbir zaman bir beklentim olmamıştır açıkçası, kız evlat olunca bilmiyorum daha mı farklı oluyor ama...” (G35, anne koruyucu)

“...valla bana bir teşekkür yeter, onu da ediyorlar, mesela sofrayı hazırlıyorum beraber kaldırıyoruz, eline sağlık anne diyor, daha ne desin. Ben de diyorum ki aman kızım siz gidin ben yerleştiririm işimin adı ne derim. Onlar da gider evine problem yaşamıyoruz öyle...” (G9, anne koruyucu)

Büyükannelerin anlatıları, bakıma ilişkin beklentilerinin daha çok orta kuşak merkezli olduğunu yansıtmaktadır. Kendileri için hiçbir beklentileri olmadığını vurgulayan bu büyükannelerden birisi orta kuşağın çocukları için yeterli ebeveynler olmalarını, 2 büyükanne ise çocukları çok kuralcı yetiştirmemelerini umut ettiklerini belirtmiştir.

“...ya ben şey çocukların özgür büyümesi taraftarıyım. Çok disiplini sevmiyorum, çünkü disiplin bir çeşit sınırlama oluyor. Sınırlama oldukça çocuğun özgüveni gidiyor, kendisini ifade etmekte çekiniyor. 7 yaşına kadar yani okula başlayana kadar birazcık daha özgür olmalı...” (G42, anne koruyucu)

Büyükannelerden bir kısmı çocuğun kendilerinin yanında disipline edilmemesi beklentisini dile getirirken, biri ayrıca orta kuşağa hesap verme kaygısı duymadan çocuk yetiştirme beklentisinde olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...benim şimdilik bir beklentim yok ama baktığın zaman çocuktur her an başına bir şey gelebilir ama o zaman beni suçlamayacaklar. Olur, insandır her şey olur, benim en büyük korkum o...” (G2, anne koruyucu)

Torunlarının düzenli bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerden bazılarının ise hemen her koşulda yoğun bir tempoda bakım sağlamaktan zaman zaman rahatsızlık duydukları anlaşılmıştır. Söz konusu büyükanneler hiç değilse bazı günlerde daha kısa süreli bakım sağlamayı tercih etmekte, bunun mümkün olabilmesi için de orta kuşağın biraz daha sorumluluk üstlenmelerini ya da uygun çözümler üretmelerini beklemektedirler.

“...ben annesi gelip alsın belli bir saatten sonra diyorum, neden kendi rahatını biliyor da beni kullanıyorlar diyorum, bir yere kadar şeyime gidiyor yani. Kreşe verseydi mesela yok oradan paradan şey yapıyor. İstanbul’dan gelmeden önce demiş zaten atarım babaannenin üstüne 6-7 ay demiş gelin. Öyle atarım olur mu, kreşe de para vermemek için, bakacağımı da biliyorlar. Hani itiraz eden biri değilim, yok mok diyen birisi değilim sessiz bulunca...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelere bakılacak olursa, bu büyükannelerin hiçbir beklentilerinin olmadığını dair ifadeleri ve ebeveynlerin sevgi, saygı ve takdirinden başka hiçbir şey beklemediklerine ilişkin yorumlarından torun bakım koşullarından şikâyetçi olmadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Diğer yandan bazı büyükannelerin torun bakım koşullarından ziyade orta kuşağın davranışlarına ilişkin beklentilerinin olduğu anlaşılmıştır.

“...ben beklenti olarak kendime bir şey beklemiyorum da hani çocuklara torunlara iyi bir anne olsun, onları iyi yetiştirsin, onlarla çok daha ilgilensin ki bu da oluyor zaten. Ben bunları istiyorum başka bir şey istediğim yok...” (G27, aile koruyucu)

“...benim çocuklara şöyle müdahale hakkım oldu; anne baba çalıştığı için çocuklarla çok kontak kuramamışlar, yani bakıyorum çocukların 24 saat ellerinde telefon. Diyorum çok yanlış yetiştiriyorsunuz, o telefonu çocukların elinden alın, hata yapıyorsunuz. Çocuğun notları kötü şimdi, kızım ben size böyle mi yapıyordum diye bir müdahale ediyorum onlara. Anne diyorlar ne yapalım alamıyoruz işte falan biraz, ne yapalım anne zaman değişti sen bize lafını geçiriyordun biz başkaydık anne şimdiki bambaşka diye böyle bir konuşma oluyor...” (G31, aile koruyucu)

“...benim anne babadan beklentilerim var; mesela benim hep izlemlerim oluyordu yani gözlemlerim çocuk mesela bir şeyi istiyor onu tamam anında yapmak değil de ben hani zamanlı yapılsın. Mesela diyelim yemek öncesi tatlı veriliyor, çikolata veriliyor ay istemediğim bir şey ben kesinlikle onu benim yanımdayken hemen bir izah ederim kızıma işaret ederim bir yemeğini yesin, bir çorbasını içsin işte şunu yapsın ondan sonra. “Neyse bir şey olmaz yesin hadi sonra yapalım” o açıdan yani, çocuk Hayır’ı bilecek ya. Ben mesela bir şeyin kuralını koy ne zaman ne yiyeceğini veya akşam yatarken, içmesin çaysa çocuk tamam isteyebilir canı çok ister, veya ister istemez hemen yapılmasın, o kurallar olsun ben daha disiplinli olsunlar isterim. Çocuk da şaşırıyor yani değil mi...” (G6, aile koruyucu)

“...mesela biri şey yaparken biri kızdığı zaman birinin hemen hayır o öyle değil böyle annesi böyle yapma da böyle yap demesine çok karşıyım, biri müdahale ediyorsa diğeri etmesin, dinlesin o çok önemli...” (G14, aile koruyucu)

Anlatılardan izlendiği üzere büyükanneler, orta kuşağın kurallı, disiplinli ve tutarlı bir biçimde çocuk yetiştirmeleri beklentisindedirler. Torun bakımına ilişkin beklentilerinin olduğunu ifade eden büyükanneler daha çok orta kuşaktan beklentileri üzerinde dururken, büyükannelerden yalnızca ikisi toruna bakım sağladıkları koşullara odaklanmışlardır. Söz konusu büyükannelerden biri, bakım şartlarının yoğunluğunu dile getirerek kendisine biraz daha zaman ayırabilme beklentisinde olduğunu belirtirken, diğer büyükanne ise çok sorumluluk almadan çocukla eğlenceli vakit geçirmek istediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...ben şimdi disiplin yapmıyorum çok fazla çünkü annesi babası yapıyor zaten, yapıyor, onlar yaptığı için ben kendim gerek duymuyorum. Benim yanıma geldiklerinde çocuklar şımarıyor ya ona bile anne baba tepki gösteriyor. Ben de diyorum ki oğlum bırakın bir insanın şımarabileceği bir ev olsun, sizler bile kendi uzaktan gelen birini gördüğünüzde farklı şekillerde şımarabilirsiniz sizin yaşınızdaki insanlar bile. Çocuklar gibi şımarırsanız bile mutlu olursun, değişik bir tepki gösterirsin. Bırakın benim evimde birazcık şımarsınlar yani batıracaksa batırsın özgürlüğünü yaşasın diye söylerim...” (G38, aile koruyucu)

Büyükannelerin paylaştıkları deneyimleri doğrultusunda, ebeveynlerin bazı çocuk yetiştirme yöntemlerini eleştirmekle birlikte, bakım sağladıkları koşullardan çoğunlukla

memnun oldukları anlaşılmıştır. Büyükkannelerin torun bakımı sağlarken genellikle orta kuşak müdahalesi ile karşılaşmadıklarının anlaşılmasına ek olarak torun bakımına ilişkin mevcut koşullarını değiştirmeye yönelik beklentilerinin olmadığı görülmüştür, büyükkannelerin torunlarını yetiştirirken kendi kararlarını verebildiklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda, torunlarının bakım sorumluluğunu üstlenen büyükkannelerin, çocuk üzerindeki hakları ebeveynlerce tayin edilmiş ücretli bakıcılardansa çocuklar üzerinde hak sahibi olan ebeveynlerle benzer koşullarda bakım sağladıkları ifade edilebilir. Büyükkanneler, özellikle de torunlarının uzun süreli bakım sorumluluğunu üstlenenler, bir yandan bir çocuğun yetiştirilmesi sürecine daha fazla dahil olmak, diğer yandan da bu süreçte torunlarıyla ilişkilerinin niteliğini kişisel tercihleri doğrultusunda yönlendirebilmek yoluyla geleneksel büyük ebeveynlik algısını değiştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, torunlarına bakım sağlarken oyun arkadaşı, arkadaş, öğretmen, rol model, dini rehber, aile tarihçisi olmanın ötesinde roller üstlenmiş, büyük ebeveynlik rolü üzerinde kendi nüfuzlarını kullanmışlardır. Büyükkannelerin eylemliliğine ilişkin saha verileri, Beck-Gernsheim'in (1998) aile bağlarının giderek yükümlülükten ziyade seçimi yansıtmaları bakımından büyük ebeveynlerin kendi büyük ebeveynlik rollerini şekillendirmelerine fırsat sunduğu ve böylelikle büyük ebeveynliğin günümüzdeki anlamının birkaç on yıl önceki büyük ebeveynlikten çok farklılaştığına ilişkin görüşlerini destekler görünmektedir.

3.3.5.5.3. Torun Bakım Sürecinde Orta Kuşakla İlişkiler

Torun bakım faaliyetinin büyük ebeveynler üzerindeki etkisini çeşitlendiren unsurlardan biri, bakım sürecinde yakın aile üyeleri ile sürdürülen ilişkilerin niteliğidir. Torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesiyle birlikte, büyük ebeveynlerin torunların ebeveynleri olan çocukları ile ilişkileri belirgin bir değişim göstermektedir. Özellikle yaşanan ailesel krizlerin ardından üstlenilen koruyucu büyük ebeveynlik rolü, çocuklarla ilişkileri ciddi ölçüde değiştirmektedir. Ailesel krizlerin ardından torunların birincil bakımının üstlenildiği durumlarda, ebeveynler genel olarak olumlu, işbirliğine dayalı veya yardımcı bir tavır sergilediklerinde, büyük ebeveynler torun yetiştirme görevlerini çok daha kolay geçirirler. Diğer yandan büyük ebeveynlerin birincil bakım sağlayıcılar olmalarına neden olan koşullar, torunların refahının sağlanması için ebeveynlik yapmak hususunda isteksiz ya da yetersiz olan yetişkin çocuklarla iletişimin kesilmesini gerektirebilmektedir. İhtiyaç halinde devreye girerek destek sağlayabilecek orta kuşağın olmaması anlamına gelen bu durum, büyük ebeveynlerin stres seviyelerini artırabilmektedir. Torun bakım sürecinde torunların ebeveynleri olan çocuklarla ilişkiler değiştiği gibi, torunlarına bakım sağlanmayan çocuklarla da ilişkiler

değişime uğrayabilmektedir. Büyük ebeveynlerin tüm ilgi, özen, enerji ve zamanı, diğer bir ifadeyle kaynaklarını belirli bir toruna ayırıp, diğerlerine eşit oranda bakım sağlamaması, bakım ihtiyacı karşılıksız kalmış orta kuşakta kıskançlık ve dargınlığa yol açabilmektedir. Bu durum ilişkileri olumsuz etkileyebilmekte, bozulan ilişkiler büyük ebeveynlerin stres seviyelerini artırabilmektedir. Bu bakımdan, torun bakım faaliyetinin büyükannelerin yakın aile üyeleri olan çocuklarıyla ilişkilerine ve bu ilişkileri dolayısıyla da psikolojik sağlıklarına nasıl etki ettiği incelenmiştir. Bakımın orta kuşakla ilişkilere nasıl etki ettiğini anlayabilmek açısından öncelikle büyükannelerin torunlarının ebeveynleriyle problem yaşayıp yaşamadıkları ve bakım sonrası ilişkilerine dair algılamaları araştırılmıştır.

Çocuk koruyucu büyükannelerin çoğunluğu torunlarına bakım sağlarken torunun ebeveyni ile problem yaşamadıklarını, ancak birkaçı ise problem yaşadıklarını belirtmiştir.

“...kızımın en çok torunlar için tartışıyoruz; valla ben düzenli olmalarını istiyorum anneleri de yorulup geldiğinden düzeni yok. Ama küçük toruna hiç lafım yok o düzenli benim istediğim gibi yapıyor ama diğeri aynı annesi aldığı atıyor. Ben kızıma da söylüyorum ama küçüğe laf yok zekâdan yana işten yana düzenden yana her şeyi dört dörtlük. Bir de anne kızlara sürekli kızıyor, kızlar bir şey istedi of diyor bağıyor kızlara...” (G3, çocuk koruyucu)

“...valla diyor bir şeyler de ben onun dediğini kulağıma koymuyorum, 4 ayrı çocuk büyüttüm sen ne biliyorsun hadi sen git işine diyorum... Tartıştığımız oluyor, ben sesimi çıkarmıyorum susuveriyorum, o kızıyor öfkeleniyor bağıyor çağırıyor susuyor ondan sonra, şimdi ben de konuşsam kavgaya büyüyecek, ama ikimiz de kendi bildiğimizi yapıyoruz...” (G8, çocuk koruyucu)

Büyükannelerin çocuklarının ebeveynleriyle yaşadıkları problemlerin bakım sağlanan torunlarla bağlantılı olduğu anlatılardan yansımıştır. Büyükannelerin söz konusu problemlerin çözümüne yönelik değerlendirmelerinden çatışmalar sonunda ya büyükannelerin dediklerinin olduğu ya da her iki tarafın da kendi doğru bildiklerini yapmaya devam ettikleri anlaşılmıştır.

Bakım faaliyetinin söz konusu iki kuşak arasındaki ilişkilere nasıl yansıdığı değerlendirildiğinde, torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmanın bazı büyükannelerin torunlarının ebeveynleriyle ilişkilerine hiçbir şekilde etki etmediği görülmüştür. Diğer yandan torun bakımı yoluyla çocuklarıyla ilişkilerinin değiştiğini belirten büyükanneler için bakımın etkisi iki yönlü olmuş, bazı büyükannelerin çocuklarıyla ilişkileri bozulurken; bazıları için ise torun bakımı ebeveynlerle iyi ilişkilerin gelişmesi için bir fırsat olmuştur.

“...aynı değişen bir şey yok. İlk zamanlarında böyle ayrıldıklarında kızıyordum tabii ki ama o da geçti gitti, şimdi iyiyiz yani çok şükür. İlk başta böyle bir durum yaşandığı için oğlana kızgındım, çocuğu niye böyle bıraktın ortada diye kızgındım...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

“...tabii ki şimdi daha çok sorun çıkıyor yani ben çıkarmıyorum, ben kızıma kızmıyorum ama kızım işte torunlara bir şey yaptığında, kızdığında, bağırduğunda benim şalterler atıyor. Yani diyorum ya 3 tane torunum var, büyük oğlum vefat etti oğlum ve kızım da hiç umurumda değil benim 3 tane torunum var. Bana oğlum dese ki anne bana şunu al hiç, ama torunum istese dünyadan yaratır onu alır gelirim ama artık daha çok tartışıyoruz kızım. Bakmadan önce daha iyiydik şimdi daha çok tartışıyoruz, artık daha uzak olduk...” (G3, çocuk koruyucu)

“...çalışıyor olunca bir sıkıntı olmuyor, yatıyor kalkıyor işe gidiyor. Daha çok görüşüyoruz o arayışta eritiyor, daha iyi oldu canım...” (G8, çocuk koruyucu).

Torunlarının düzenli bakıcıları söz konusu olduğunda, büyükannelerin büyük çoğunluğunun bakım sağlarken torunlarının ebeveynleri ile problem yaşamadıkları anlaşılmıştır.

“...yok problem yok, yok hiç problem yok. Yavrum gözleri mi görüyor, sabah bana bırakıyorlar gidiyorlar, akşam geliyorlar annem sağ ol ellerine sağlık, bir arada durmuyoruz ki hafta sonu da kendi evlerindeler...” (G30, anne koruyucu)

“...yok yok, şöyle birbirimizi çok iyi tanıdık galiba, çok iyi tanıdık galiba, o sevgi. Mesela özellikle damat, tabii ki benim çocuklarımın annesine babasına karşı sevgisi bitmez ama gelin ve damadın 3. kişiler oldukları için onların da çocuklarına karşı fedakarlık yaptığımızı gördükleri, bildikleri için onlar da bize şey yapmıyor kızım ya saygılılar bize karşı...” (G44, anne ve aile koruyucu)

Torunların ebeveynleriyle problem yaşadıklarını belirten büyükanneler, bu problemlerin çoğunlukla orta kuşağın ve kendilerinin doğru çocuk yetiştirme yöntemlerinin çatışmasından kaynaklandığı belirtmiştir. Aşağıdaki anlatılarda da izlendiği üzere büyükanneler ebeveynlerle en çok disiplin yöntemleri ve kurallar konusunda tartışma yaşamaktadır. Tartışmalar büyükannelerin çocuğa belirli kuralları koymaması yüzünden çıkabildiği gibi, ebeveynlerin uyguladıkları disiplin yöntemlerinden de kaynaklanabilmektedir.

“...bazen oluyor, diyor ki kızım bazen dediği dedik, anne siz bunu şımartıyorsunuz sen yaptın bunu böyle. Bazen kıızıyorum çocuğa, anne ne için kıızıyorsun sen yaptın öyle, sen şımartıyorsun diyor bana. Öyle sorunlar oluyor küçük küçük. Anneciğim ben şımartmıyorum ki bazen de dediğini yapıveriyorum işte. Çocuk küçük ufak tefek şeyleri olacak ona müdahale etmeyin, siz de öyleydiniz falan deyip geçiriyorum böyle durumları...” (G46, anne koruyucu)

“...oluyor oluyor çocuk için tartışma yaşadığımız oluyor, yani bir sonra bir durgunluk oluyor öyle ama gelinimi çok seviyorum saygılıdır bize karşı. Ben hep söylerim bak bunu torun yokken, bak kızım derim çocuğa bağırarak sevgi verilmez, terbiye edilmez, güzellikle anlat o da öğrensin. Ama anne söylüyorum, söylüyorum anlamıyor. Ya bir gün gelecek anlayacak o da daha çocuk daha 9 yaşında. Çocuk değil

anne diyor, her şeyi yapacak anlayacak yaşta, artık diyor bırakın ki diyor kızmayın bana ki diyor ben onun eğitimini güzelce vereyim anlasın...” (G11, anne ve aile koruyucu)

Torunlarının düzenli bakıcıları olan ve anne koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin çoğunluğu için düzenli bakım hemen her gün sağlanan, ebeveynlerin mesai saatleriyle hemen hemen paralel giden, yoğun nitelikli bakımı ifade eder. Buna karşılık bakım sağlanan torunların her ikisi de istihdamda yer alan ebeveynleriyle geçirdikleri süre çok daha kısıtlıdır. Bu durumun torunlar, ebeveynler ve büyükanneler üzerinde farklı etkiler yaratarak, çeşitli tartışmalara zemin hazırladığı anlaşılmaktadır.

“...mesela bazen ne oluyor; sabah geliyor üstü tam konulmamış, ben onlara söylenirdim, şunu koymamışsın, daha çok ben müdahale ediyordum. ...çocuğun üstünü hazırla, hazırlanmamış sabah baba getirdiğinde bakıyorsun üst yok, tabii ki böyle bir şeyler çıktı. Nasıl diyeyim ben hani umursamıyorsun yoksa akşamdan hazırlanırdı demek ki önemsenmiyor diye kızıyordum...Mesela bir şey olduğunda soğuk su mu verdin, üstü açık mı uyudu, üstünü mü örtmedin falan bazen diyorlar ha yok biz sanki bakmıyoruz, böyle şeyler yaşıyoruz. Öyle aramızda onu uzatacak bir şey olmuyor konuşabiliyoruz, konuşabiliyoruz. Geriden geriye o ona küsmüş o ona küsmüş öyle bir şey yok, öyle zaten öyle çatışma gibi bir şeyimiz yok konuşabiliyoruz...” (G25, anne ve aile koruyucu)

“...çatışmalar olabiliyor bazen; benden kskanıyor bazen, torun bana daha düşkün oluyor, küçükken daha çok oluyordu kızım da bozuluyordu. Ben senin annenim diyordu şimdi alıştı biraz, oluyordu küçükken daha çok oluyordu ama zaman içinde oturdu ama başka bir şey yok. Yani ben böyle bir durumda torunuma senin annen orada, senin evin orası diye anlatmaya çalışıyordum. O da burada bir şey beğeniyor değil mi ben bunu eve götüreceğim çünkü evim orası diyor yani onu öğrettik...” (G18, anne koruyucu)

Karı-koca çiftlerin her ikisinin de çalıştığı ailelerde torunlara yoğun nitelikte bakımın sağlanması, büyükannelerin torunlarının ihtiyaç ve eksikliklerini ebeveynlerden önce tespit edebilmelerini daha olası hale getirebilmektedir. Ancak ebeveynlerin, özellikle annelerin torunlarının ihtiyaçlarının tespit ve tedarikinde kendileri kadar hızlı olamamalarını ebeveynlerin yeterince ilgili olamamalarıyla bağdaştırabilen bazı büyükanneler için bu durum bir tartışma nedeni olabilmektedir. Diğer yandan, ebeveynleriyle geçirdikleri vakitten çok daha fazlasını büyükanneleriyle geçiren küçük çocukların yaşadıkları rol çatışmaları da annelerin kendi ebeveynlikleriyle ilgili kaygı yaşamalarına yol açabilmekte ve ebeveynler ile büyükanneler arasındaki ilişkilere olumsuz etki ederek büyükannelerin stres seviyelerini artırabilmektedir. Bakım sağlamaya başladıklarından itibaren bakım sağlanan torunlarla bağlantılı olarak çocukların ebeveynleriyle bazı problemler yaşadıklarını belirten anne koruyucu büyükanneler, ebeveynlerle yaşanan problemleri çözebilmek için orta kuşakla konuşarak orta yolu bulma, tartışmaları uzatmama gibi stratejiler geliştirmişlerdir.

Düzenli bakım sağlayıcı büyükanneler ile torunun ebeveynleri arasındaki ilişkilerin bakım sürecinden nasıl etkilendiğine dair genel bir değerlendirme yapıldığında, bazı büyükanne-ebeveyn ilişkilerinin bu süreçten etkilenmezken, bazı büyükannelerin ise orta kuşak ebeveynlerle iyi ilişkiler geliştirmelerine aracılık ettiği anlaşılmıştır. Ancak ilişkilerin gerilimli nitelik kazandığı örneklerle (3 büyükanne) de rastlanmıştır.

“...daha saygı duydular bana, onların da canı bana emanet, ben ne kadar onların annesiysem. Benim nasıl bir anne olduğumu biliyordu zaten çocuklarım. O konuda da başka konuda da çocuklarımla bir gerginlik yaşamadık. Daha sıcak ilişkilerimiz oldu, daha iyi, mesela gelinimle torunumla daha yakınlaştık, daha birbirimizi tanıdık. Ben gelinimi tanıdım, o canını bana emanet etti, o beni tanıdı. Yani diyorum ya her konuda anne sana minnet duyuyorum çünkü en güzel varlığıma baktın annem bakmadı sen baktın, kızım canımız diyorum yani...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...ilişkilerimiz tabii ki de çok daha sıcak, çok daha samimi ve herkes çok memnun, çok mutlu. Mesela bir gün gelinim beni ağlattı, ne zamandı anneler günü veya onların birinin doğum günüydü. Anneciğim biz senin gibi olmadık dediler, her şeyi sen bize öğrettin. Bunu gelinim dedi ve ben ağladım. Anne senin yerini hiçbirimiz dolduramayız dedi. Bu da müthiş, bu yorgunlukları falan alıyor götürüyor, kazanımı bu oldu. Ben o konuda çok zenginim...” (G29, anne koruyucu)

Yukarıdaki son anlatıda da gözlendiği gibi büyükannelerin torunlarına sağladıkları bakım, maliyeti yüksek davranıştan kaçınıp ödülü en yükseğe çıkaracak biçimde davranışlar sergileme eğilimi çerçevesinde mübadeleye konu olmaktadır. Büyükanneler bakım sürecinde kimi zorluklarla karşılaşmış olsalar, bakım onlar için zaman zaman yorucu bir deneyim olsa da bakım yoluyla sağlanan psikolojik doyum, tüm maliyetten daha fazla olarak değerlendirilmiştir.

Torun bakımını üstlenmenin orta kuşakla ilişkileri üzerinde olumsuz etki yarattığını belirten büyükannelerden birisi için gerilim ve çatışmalar, ebeveynlerle mevcut ilişkilerin niteliğini yansıtırken, diğer büyükanneler ise ilk etapta gerilen ilişkilerin zaman içinde eski haline döndüğünü ifade etmişlerdir.

“...vallahi gerilimli, daha gerilimli. Ona kalsa o gelir gelinim böyle şey şey yani ben çok kızgınım olayın içinde kendimi bulduğum için. Haberim yok bir şey demediler geleceğiz sana bırakacağız falan, ortasında bulduk. Olaylar böyle gidiyor kendiliğinden konuşmadan etmeden...” (G20, anne ve aile koruyucu)

“...şimdi daha iç içe olundu, ilk zamanlar böyle çocuk küçükken bazı problemler oldu ama şu an biraz daha büyüdükçe daha bir şeyler farklı oldu, biraz daha iyi şimdi. Yeni aile ortamı değişik, uyum sağlayamama, işte çocuğun olması, bazı şeyler ama şimdi gün geçtikçe zaman geçtikçe gelin de kendini değiştirdi... bazı artılar bazı eksileri sildi zaman içerisinde düzeldi...” (G25, anne ve aile koruyucu)

İkinci anlatıda da görüldüğü gibi, orta kuşakla kurulan ilişkilerin niteliğinin bakım süreci içinde nasıl değişim gösterdiği de söz konusu ilişkide mübadelenin varlığıyla anlaşılmaktadır. İlişkilerinin ilk dönemlerinde orta kuşaktaki olumsuz olarak değerlendirdikleri davranışların varlığına odaklanan büyükannelerin zaman içerisinde söz konusu ebeveynlerin olumlu pek çok davranışlarını görüp beğendikleri ve olumlu olan bu davranışların diğerlerini önemsiz hale getirdiği ve böylelikle orta kuşakla kurulan ilişkiden duyulan memnuniyeti artırdığı anlaşılmıştır. Bu durum, söz konusu ilişkide kazanımların maliyetlerden fazla olduğuna dikkat çekmesi bakımından mübadelenin varlığına işaret etmektedir.

Torun bakımının bakım sağlanan çocuğun ebeveynleri ile ilişkileri nasıl etkilediğine ilişkin saha verileri, torunların düzenli bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmanın büyükanne-ebeveyn ilişkileri üzerinde hemen hemen her durumda olumlu etki yarattığına işaret etmektedir.

Bakımı yardımcı nitelikte sürdüren büyükannelere gelindiğinde, çoğunluğunun torunlarına bakım sağlarken torunların ebeveynleri ile problem yaşamadıkları anlaşılmıştır.

“...hiç, yok hiç sıkıntı yaşamadık Allaha şükür. Biz onları sıkıyormuz onlar da bize karışmıyor yani ben onlar bir şey yaptığı zaman demiyorum yavrum böyle yapma böyle yap, ben müdahale etmiyorum çocuk bakımı ile ilgili olarak. Çünkü ben müdahale edersem çocuğun kafası karışır o terbiyeyi onlar veriyorlar, gerekirse biz veriyoruz. Biz yapınca o karışmıyor, o yapınca biz karışmıyoruz...” (G5, aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin bir kısmı torunlarına bakım sağlarken ebeveynlerle problemler yaşadıklarını belirtirken, bunlardan bazıları problemlerin çatışmadan çok sitem düzeyinde olduğunu vurgulamıştır.

“...tartıştığımız şeyler de oluyor; ben hep mesela zamanında yemek yenilmesini, çocuğun kendi yemesini, bilhassa daha çok dikkate ettiğim şey hemen çocuk bir şey yaparken annenin onu önceden yapmaması, bırak kendi yapsın biraz bir şeyler öğretilsin kendi sorumluluklarını kendi halletsin. Hele dağınıklığa karşıyım ben, aman yarabbi aldığını yerine koymalı çocuk öyle düşünüyorum ben. Belki bu bazı şeyler ailelere ters geliyor aman bu daha çocuk bırak sonra öğrenir, ben kesinlikle buna karşıyım, bir çocuk oyuncağını dağıttıysa biz birlikte toplayalım ben de yardım ederim ona, işim dahi olsa hayır bu kesinlikle bu gidecek bu yerine konulacak... Mesela, bir yere gittin bir şey alıyorsun veya bir kıyafet aldın, her gördüğümüzü alamayız bizim bütçemiz bu kadar, biz bunu bu kadar alabiliriz, sen hangisini istiyorsan ona karar ver onu alalım diye eğitilmeli çocuklar. Ama anneler babalar bazen dayanamıyorlar hadi onu da istedi hadi bunu da istedi bunu da ama yarın da isteyecek. Mesela boya kalemi diyelim en küçüğü boya kalemi aldım bir tanesi bile yok yerinde, biz niye ertesi gün bir daha alıyoruz 12 tane aldığımız boyayı. Ay benim hayatta en sevmediğim şey, o çocuk onun kıymetini bilmiyor işte nasıl olsa alınacak diyor ama sonra ne oluyor. Anne babalar niye öyle bir şey yapıyor onu ben de anlamıyorum.

Bazen diyorum bunu açıkça söylüyorum acaba anne babalar da mı düzensiz onlar da mı bıraktı kendini hani onlar da biraz yorsun onlarla birlikte, tabii ki arkasını toplayacak çocuğun...” (G6, aile koruyucu)

“...çocuklarla ilgili olarak dediğim gibi onların koyduğu kuralların dışına çıkıldığında problemler yaşanıyor. Onun dışında benim çocuklarım biraz gezmeyi çok seviyorlar gece gündüz gezsinler, geç geldiklerinde ben problem çıkartıyorum diyorum çocuk sizi bekledi işte gelmeleri gerekiyorsa çocuğu almaları gerekiyorsa yoksa çocuk burada kalsın onlar geç gelir o beni bağlamaz. O gibi durumlarda zaman zaman sıkıntılarımız oldu. Onun dışında yemek konusunda sıkıntılarımız oldu, onu diyor yemesi lazım. E yemiyor bana naz yapıyor annesinde yediği şeyleri bende yemiyor mesela. Çünkü çocuklar çok uyanıklar ısrar edemiyorum bir yerde içim acıyor, kıyamıyorum yani daha duygusal yaklaşıyorum herhalde ondan dolayı öyle arada çatışma olabiliyor...” (G50, aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatılardan da izlendiği üzere, büyükanneler ve ebeveynler arasındaki tartışmalar düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerle benzer biçimde çoğunlukla disiplin yöntemleri ve kurallar yüzünden çıkmaktadır. Kimi durumlarda büyükanneler ebeveynlerin disiplinsiz, çocuğa kurallar koymadan çocuk yetiştirmelerini eleştirirken; kimi durumlarda da ebeveynler büyükanneleri çocukları şımartmakla itham etmişler, her iki durumda da çocuğun “serbest” yetiştirilmesi ebeveynler ve büyükanneler arasında tartışmalara yol açmıştır. Ebeveynleri çocuğun yetiştirilmesinde nihai kararı verecek kişiler olarak kabullenip kendi doğrularının yapılması konusunda çok ısrarcı olmayarak tartışmaları uzatmaktan kaçınma eğilimi, yardımcı büyükannelerin ebeveynlerle yaşanan tartışmaları çözme yolları olarak sunulmuştur.

Yardımcı bakımın üstlenilmesinin ardından orta kuşak ebeveynler ve büyükanne-babalar arasındaki ilişkilerin genel durumu değerlendirildiğinde, bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmanın bazı büyükanne-ebeveyn ilişkilerine etki etmezken, diğerlerinin hepsi için orta kuşak ebeveynlerle iyi ilişkiler geliştirmelerinin aracı olduğu anlaşılmıştır.

“...ya değişti tabii ki nasıl değişti diyeyim, hiç bunları incelememiştim ilişkilerimde nasıl değişiklik oldu falan diye, daha sık görüştük daha çok tanıyorsun çocuğunu. Yani tamam sen onu kızın olarak damadın olarak biliyorsun ama çocuklarla arasındaki iletişimleri görmek, onların sevildiğini görmek, anne babanın ilişkileri, bana karşı davranışları, takdirlerini görmek de insanı mutlu ediyor evet. Hani bir şeyin, onlara verdiğin emeğin hoşlanıldığını görmek de güzel oluyor veya beğenildiğini görmek o da çok mutlu ediyor...” (G6, aile koruyucu)

“...hiç gerilimli olmadı ama çocuklarına baktığım kız hep üzülürdü anne kusura bakma bugün de bakman gerekecek diye üzülürdü. Kızım diyordum ben mecburum bakmaya ben anneanneyim, sen müşkül durumdayken arkanda olmam lazım. O biraz üzülürdü yoruluyorum diye ama mecburen de söylerdi anne bugün bu yapılacak, bunu giydir anaokulunda resim çekilecek güzel giydir misal yani onları söylerdi bana, söylemek zorundaydı ben hiç alınmazdım. E tabi daha çok görüşürdük...” (G31, aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatılar, torun bakımının sağlanmasının büyükannelerin orta kuşakla daha uzun süreli ve daha sık iletişim kurmasını gerektirdiğini, bu durumun da daha samimi ilişkiler için temel oluşturduğunu yansıtmaktadır. Diğer yandan büyükannelerin bakım yoluyla ebeveynlere, özellikle de çalışan annelere sağladığı yardım, annelerin iş ve ev dengesini sağlayabilmek için sergiledikleri özverili davranışlar, ebeveynlerin büyükannelere karşı daha saygılı ve sıcak tutum almaları biçiminde karşılık bulmuş ve ikili arasında olumlu ilişkilerin kurulmasında etkin rol oynamıştır.

Büyükanneler yardımcı bakım sorumluluğunun çocuklarıyla iyi ilişkiler geliştirmeleri için bir fırsat olduğunu belirtmekle birlikte, bazı büyükanneler (3 büyükanne) daha sık görüşmek durumunda kalmanın zaman zaman ikili arasında gerilimleri de tetikleyebildiğini ifade etmişlerdir. Büyükannelerden biri ayrıca torun bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmanın ebeveynlerle ilişkilerinin niteliğine zarar vermemekle birlikte, önceliklerini değiştirmelerine yol açarak ilişkiler üzerinde dolaylı yoldan olumsuz bir etki yaratabildiğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...bütün ilgimiz torunlar olduğu için çocuklar, kendi çocuklarımız bir arkada kaldı kızım. Önceliğimiz hep torunlar olduğu için, bakın ben daha önce sıraladım ya o sıralamayı siz yazın gerçekten bakın öncelik bir numara torunlarım bakın 1 numara torunlarım 2 numara çocuklarım 3 numara eşim 4 numara annem en son sırada da 5 numarada benim. Benim önceliğim bunlar kendim en son sıradayım. Benim önceliğim, benim yaşadığım bu, yaptıklarım bunlar. Bir numara torunlarım çünkü sürekli bakıyorum, çok emek veriyorum, çok emek verdim, veriyorum da doğduğu saatten itibaren elimde...”
(G44, anne ve aile koruyucu)

Torunlara sağlanan bakım, büyükanneler ve ebeveynler arasında doğrudan ya da dolaylı olarak zaman zaman gerilimlere yol açabilmektedir. Bununla birlikte, büyükannelerin yaşanan gergin durumların kısa sürede çözüme ulaştırıldığına ilişkin ifadelerinden ikili arasındaki ilişkilerin torun bakını nedeniyle zarar görmediği, bilakis daha sıcaklık ve samimiyet kazandığı anlaşılmıştır.

Torun bakım sürecinin aile içi ilişkilere nasıl etki ettiğinin belirlenebilmesi için çocuklarının bakım ihtiyaçlarına cevap verilen ebeveynlerin yanı sıra, çocuk bakım talepleri karşılık bulmayan diğer ebeveynlerle de ilişkilerin değerlendirilmesi gerekli görülmüştür. Bu çerçevede, torunlarının bakımını üstlenen büyükannelerin diğer torunlarının bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olumsuz tutumlarının gerekçeleri araştırılmıştır. Birincil bakımı üstlenen 2 büyükanne, çocuk koruyucu büyükanneliği diğer ailevi bağlamlarda sağlanan bakımla eş zamanlı olarak sürdürmektedir. 1 büyükannenin başka torunu yoktur, 1 büyükannenin de diğer torunları için de bakım sağlamaktadır. Diğer torunları için bakım sağlamayan birincil bakıcıların sayısı 2’dir. Her iki büyükanne de orta kuşaktaki boşanma

deneyiminin torun bakımını gerektirdiğini belirtirken, büyükannelerden birisi ayrıca diğer torunların annesinin istihdamda yer almadığını ifade ederek diğer torunları için bakım sağlamasına ihtiyaç olmadığını vurgulamıştır.

Büyükannelerin diğer torunlarına bakım sağlamamış olmasının, bakım sağlanmayan torunun ebeveynleriyle ilişkilerini değiştirmedeği anlaşılmıştır. Büyükannelerden biri çocuğuna bakmadığı ebeveynlerle ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmadığını belirtirken; bakım sağlanmayan torunlarından bazılarıyla ilişkilerinin bozulduğunu, torunlarının bir kısmının kendisine gönül koyduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...sadece oğlumun olan işte bu kıza bakıyorum, onun dışında diğer torunlara düzenli bakım sağlamadım. Bu bir tartışma nedeni olmadı ama ara sıra diyorlar bu torun için onu daha çok seviyorsun diye torunlar diyor. Torunlar gönül koyuyor, büyükler değil de, büyük torunlar da demiyor onlar daha büyük ama işte bu baktığım torunun yanında olan torunlar diyorlar. Diğerleri bu torunun özel durumunun farkındalar...” (G13, çocuk koruyucu)

Torunlarının düzenli bakıcılarına gelinecek olursa, 12 büyükannen diğer torunları için de bakım sağlamış oldukları anlaşılmıştır. 5 büyükanne ise sahip oldukları torunlarının bazılarının düzenli bakım sorumluluğunu üstlenmemiş olduklarını ifade etmiştir. Torunlarının bakım sorumluluğunu üstlenen başka birinin varlığı (anne, bakıcı, akraba, dünür), annenin istihdamda yer almaması ya da torunların başka şehirde ikamet ediyor olması, büyükannelerin diğer torunları için bakım sağlamama gerekçelerini oluşturmuştur.

Diğer torunlarına bakım sağlamamış olmaları, 2 büyükannen söz konusu çocuklarının ebeveynleriyle tartışmalarına sebep olmuştur. Büyükannelerden birisi için ebeveynlerle tartışmalar ikilinin iletişimlerine zarar veren nitelikte olmazken, ebeveynlerin gönül koymalarının küslüğe dönüşmemesi bu büyükannenin özverili tavrıyla mümkün olabilmıştır.

“...kızımın çocuğuna bakıyorum, oğlumun çocuğuna bakmıyorum. Bu duruma biraz gönül koydular. İlişkilerimiz değişmedi. Ona da maddi yardım yapmaya çalışıyorum...” (G42, anne koruyucu)

Yukarıdaki anlatıdan da izlendiği gibi, söz konusu büyükanne diğer torunlarının bakım ihtiyacına cevap veremese de maddi ihtiyaçlarının karşılanmasına destek olmak suretiyle bakım sağlanmayan torunlarının da yetiştirilmelerinde sorumluluk almış, bu durum ise tartışmaların ilişkiyi bozar niteliğe dönüşmesine engel olmuştur. Diğer yandan tartışmaların küslüğe dönüştüğü ve ilişkilere olumsuz etki ettiği bir örnek de mevcuttur.

“...kızım ile ilişkilerimiz değişti bu yüzden, bozuldu çok bozuldu hem de nasıl. Sen hep bir kişiyi düşünüyorsun onu seviyorsun onu şey yapıyorsun diyor, gelinim duymasın...” (G47, anne koruyucu)

Bakım sağlanmayan çocukların ebeveynleriyle ilişkilerinin değişmediğini belirten büyükannelerden biri, aynı özveriyi diğer çocuğu için de gösterememiş olmasından duyduğu mutsuzluğu şu şekilde ifade etmiştir;

“...oğlumun çocuğuna bakıyorum, kızımın çocuğuna sadece babaanne şehir dışına gittiğinde falan baktım öyle çok bakmıyorum, ben sadece yardımcı oldum yani. Bu, kızımın aramızda bir tartışma nedeni olmadı, ilişkilerimizi değiştirmedim ama bende üzüntü kaldı...” (G48, anne koruyucu)

Yardımcı bakımı üstlenmiş büyükanneler ele alındığında, 6 büyükannenin sahip oldukları tüm torunlarına bakım sağlamış oldukları, 4 büyükannenin ise diğer torunlarının bakım sorumluluğunu üstlenmedikleri anlaşılmıştır. Diğer torunların annelerinin istihdamda yer almaması, torunların başka bir ülkede ikamet ediyor oluşu, evde bakmakla yükümlü olunan başka birilerinin varlığı ve bakıma ihtiyaç duyulan süreçte büyükannelerin istihdamda olmaları büyükannelerin diğer torunları için bakım sağlayıcılar olarak konumlanmalarına engel olmuştur.

Büyükannelerin diğer torunlarına bakım sağlamamış olmasının, bakım sağlanmayan torunun ebeveynleriyle ilişkilerine nasıl yansıdığı değerlendirilmiş ve söz konusu durumun tartışmalara neden olduğu örneklerle (2 büyükanne) rastlanmıştır. Tartışmaların varlığına rağmen çocuğuna bakılmayan ebeveynlerle ilişkilerin değişmediği anlaşılmıştır.

“...kızımın çocuğuna bakıyorum, oğlununkilere düzenli bakamıyorum bu da problem yarattı sayılır çünkü burada olmasalardı kızımınkine de bakamazdım fakat onlar orada işte kızın için işi bıraktın ama oğlununkine gelip bakmadın diye sorun yaşadık. Ama eşim rahatsız olmasaydı oraya da gider orada da bakardım, o torunlarım da benim canım ciğerim. Kızımın çocuğu burada olmasa başka şehirde olsa ona da bakamazdım. Benim esas oraya gitmeme nedenim eşimin rahatsız olması. Ama hani gönül koydular ama ilişkilerimiz değişmedi. Oğlum anne iki ayda da olsa üç ayda da olsa gelip bir hafta bakman gerekiyor diyor, oğlum beni onlara karşı küçük düşürme diyor yani haklı. Mesela şimdi oğlum tatile gittiler üç gün çocuğu bana bıraktılar ben baktım toruna, onlar tatile gitti gayet de güzel bir şey...” (G14, aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatılar, tartışmaların küslüğe dönüşmemesi ya da ebeveynlerle ilişkilerin bozulmaması için yine büyükannelerin sorumluluk aldığını yansıtmaktadır. Büyükannelerden bazıları, diğer torunlarına bakamamış olmalarının açığını kapamak zorunda hissetmişler ve arayış kapamaya çalışmak suretiyle ilişkilerini normale döndürmeye çalışmışlardır.

Torun bakımının orta kuşakla ilişkileri nasıl etkilediğine ilişkin saha verileri, bakımın torunlarına bakım sağlanan ebeveynlerle daha sıcak ilişkilerin kurulabilmesinin aracı olabildiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan çocuklarının bakım ihtiyacı karşılanmayan ebeveynlerle ise ilişkiler çok değişmemektedir. Ancak, ilişkilerin değişmemesinde büyükannelerin sitemkâr ebeveynleri bakım dışında sağladıkları maddi ya da manevi destek

yoluyla mutlu etmeye çalışmalarının etkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, büyükannelerin bakım ihtiyacına cevap veremedikleri diğer torunları için başka bağlamlarda sağladıkları desteğin, orta kuşakla ilişkilerinin olumsuz etkilenmemesi ya da bozulan ilişkilerin düzene girebilmesi için geliştirdikleri bir strateji olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda saha verilerinin torun bakım faaliyetinin farklılaşan niteliğinin ya da torunların bakım faaliyetinden yararlanıp yararlanmama durumlarının büyük ebeveynler ve orta kuşak çocuklar arasındaki ilişkilere etki ederek, büyük ebeveynler için bir stres etmeni oluşturabileceğini ifade eden Bailey ve meslektaşlarının (2009: 153) görüşlerini desteklediği ifade edilebilir.

3.3.5.5.4. Torun Bakım Sürecinde Torunla İlişkiler

Bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin büyükannelerin hayatlarını ve psikolojik refahlarını nasıl etkilediğini anlayabilmek için, büyükannelere torunlarla ilişkilerinin niteliğine ilişkin algılamaları sorulmuştur. Birincil bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmak, büyükannelerin hepsi için torunlarla kurulan yakın ilişkilerin aracı olarak hizmet etmiştir.

“...valla ben memnunum, bakmaktan da memnunum. Bazen oluyor ki keşke olmasalardı bakmasaydım diyorum ama gelip de yanıma oturup da şöyle bir baktılar mı daha çok seviyorum, o yetiyor. Torun baldan tatlı inan ki bak, ne bileyim bilmiyorum... Torunlar çok tatlılar çok seviyorum, bak hiç gözümünden gözüme inanmıyorum, annelerine bile inanmıyorum, güvenmiyorum bakamaz diye düşün annesine bile...” (G3, çocuk koruyucu)

“...torunla ilişkilerimiz yok değişmedi. Ona baktığım için mutluyum tabii ki, ben de bir işe yarıyorum hissediyorum kendimi, mutluyum...” (G13, çocuk koruyucu)

Torunlarıyla yakın ilişkilere sahip olduklarını belirten büyükannelerin anlatıları, bakım sorumluluğunun üstlenilmesinin torun sevgisini doya doya tatmalarının fırsatı olduğunu yansıtmıştır. Ayrıca, torunlara bakım sağlamak yoluyla ailenin duyduğu bakım ihtiyacına cevap verebilmek, bazı büyükannelerin kendilerini yararlı hissederek bakımı mutluluk kaynağı olarak algılamalarında etkili olmuştur. Büyükannelerin paylaştıkları deneyimleri, torun bakmak yoluyla büyük ebeveynlerin torunlarla ilişkilerine daha fazla yatırım fırsatı bulmalarının ve aile içindeki değerlerine ilişkin algılamalarının olumlu bir nitelik kazanmasının bu rolün kazanımlarından olduğunu belirten Young ve Denson’ın (2014) görüşlerine destek sağlamaktadır.

Benzer bir durum torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükanneler için de geçerlidir. Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerden biri dışında hepsi torunlarla birlikte olmaktan duydukları mutluluğu ifade etmişlerdir. Çocukların bakım ihtiyacı, bir taraftan orta kuşağın büyükanneleri ihtiyaç duyulduğunda yardımına

koşulabilecek güvenilen bireyler olarak algılandıklarını ortaya çıkarmış, bir yandan da büyükannelerin torunların büyüüp yetiştiklerini adım adım görmeleri için bir fırsat oluşturmuştur. Her iki durumda da torunlara düzenli olarak bakım sağlamak, büyükannelerin mutlu hissetmelerinin aracı olmuştur. Ayrıca, torunlarla geçirilen keyifli vakitler ve özellikle çocuğun mutlu olmasına katkı sağladıklarını bilmek, büyükanneleri psikolojik olarak tatmin etmiştir. Çoğu durumda büyükannelerin torun bakımından sağlanan tatmini, fedakârlıklarının karşılığının fazlasıyla geri dönmesi olarak tanımlamaları, torun bakımının bir mübadele aracı olarak işlediğine işaret etmektedir.

“...torunla yaşamak zaten başlı başına bir zevk, onunla yaşamak. Şimdi evin içinde bak koca insan gibi o gitti mi çok üzülyorum ben. Çok seviyoruz onu, çok şeker bir şey, çok da uslu, nasıl güzel güzel oynuyor bebekleriyle...” (G46, anne koruyucu)

“...daha çok fedakarlık gerektiriyor ama daha da mutlu hissediyorum kendimi...” (G10, anne koruyucu)

“...çok olumlu, mutlu hissediyorum, hayatta tek mutluluğum bu yani başka yok diyebilirim...” (G48, anne koruyucu)

“...zaten torunları görünce bütün dert, sinir, öfke hepsi gidiyor, onlar babaannem diye bir sarıldığında benim dünyam bitiyor, çok seviyorum her şey tozpembe görünüyor o zaman. Öfkelensem bile geçiyor öfkem. Kızsam bile, çocuklara kızsam bile torunlar yatıştırıyor...” (G37, anne ve aile koruyucu)

“...çok fazla samimi, çok fazla. Benim iç dünyama çok müthiş renk kattı. Evim, çocuklarım, eşim, sonra torunlarım da apayrı bir yerimi doldurdu. Zihnimi, dimağımı çok daha zinde tuttular...” (G29, anne koruyucu)

“...çok mutlu oldum, çok seviyorum canımın bir parçası olarak görüyorum. Gerçekten çok seviyorum, ne bileyim çok mutlu oluyorum yani bana güvenip de çocuklarını teslim ettikleri için çok sevinçliyim, mutluyum...” (G19, anne koruyucu)

“...vallahi mutlu etti, terapi gibi oldu bana. Şimdi onların gelmesini dört gözle bekledik gelsinler diye. Varken yoruluyorsun gittiklerinde özlüyorsun, o da neden oluyor işte sağlıktan...” (G21, anne ve aile koruyucu)

Yardımcı bakımı üstlenen büyükannelere gelindiğinde, hepsi torunlarla birlikte olmaktan duydukları mutluluğu belirtirken, büyükannelerden bazıları bakımın yoğun bir nitelik kazandığı zamanlarda bunaltıcı olabildiğine de işaret etmiştir. Torunlarla birlikte olmaktan çok mutluluk duyduğunu belirtmekle birlikte, bakımın zaman zaman hürriyetleri kısıtlayabildiğini büyükannelerden biri şu şekilde ifade etmiştir;

“...tabii ki torunları çok seviyorum ama akşama kadar bendeler, bazen kendimi dışarı atmak istiyordum. Ben de insanım yani ben de birazcık huzur istiyorum, rahatlık istiyorum, tek başına yapacağım şeylerim

var, artık yeter geldin al çocukları git, bazen öyle diyordum şaka ile karışık kızarak değil, yoksa üzülür bir daha getirmez...” (G31, aile koruyucu)

Torunlarının bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerden bakımı kendi etkinliklerini sınırlandıran bir görev olarak algılayanların daha önceleri torunlarının düzenli bakımını üstlenmiş oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca aynı büyükanneler, tek değil birden fazla torunları için eski anne koruyucu yeni aile koruyucu olarak konumlanmıştır. Bu bakımdan, büyükannelerin torun bakımını zaman zaman bunaltıcı bir görev olarak nitelendirmelerinde bakımın hemen hemen her koşulda (sağlıklı/sağlıksız) ve yoğun nitelikte sağlanmasının etkili olduğu ifade edilebilir.

“...çok güzel bir duygu, evlat sevgisi gibi falan olmuyor bu torun, bambaşka bir şey. Bir gün görmeyeyim ertesi gün çok özlüyorum hemen telefon ediyorum ne yapıyorsun anneciğim getir torunumu diye, onlar da zaten sık sık bırakıyorlar bana torunumu gınaşırı falan iki güne bir, doysunlar birbirlerine diye yani...” (G34, aile koruyucu)

“...torunlarla ilişkilerim çok iyi, ilişkilerimiz çok güzel, ilişkilerimizin iyi olması çok iyi etkiliyor, onlar antibiyotik gibi...” (G27, aile koruyucu)

“...torunla ilişkilerim iyi. Torunla birlikte yaşamak bence beni çok güzel etkiledi, ne bileyim onun gelmediği zamanlar çok özlüyorum kendisini, olmadığı zaman mesela merak ediyorum acaba şimdi ne yapıyor, ne bileyim bir parçam gibi oldu, o kadar kendisine alıştık ki...” (G44, anne ve aile koruyucu)

Torunlarına sağladıkları bakımın psikolojik tatmin aracı olduğunu ifade eden yardımcı büyükannelerin torun bakımını bu şekilde nitelendirme gerekçeleri torunlarına düzenli bakım sağlayan büyükannelerinkilerle benzerlik göstermektedir. Çocuklarının ihtiyaç duyduğu desteği sağlayabilmek, torunlarının temel ihtiyaçlarına cevap verebilmek, torunlarının yetişmesine ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunabilmek ve de torunlarıyla birlikte nitelikli zaman geçirmek, büyükannelerin mutluluk kaynaklarını oluşturmuştur.

Büyükannelerin torunlarıyla ilişkilerinin bakım sürecinden nasıl etkilendiğinin anlaşılabilmesi için ayrıca torunlara bakım sağlarken problem yaşanan durumlar, torunun bakımı zorlaştıran davranışları da değerlendirilmiş ve bakım faaliyetini sorunsuz olarak değerlendiren 2 büyükanne dışında tüm çocuk koruyucuların, torunlarının bakımı zorlaştıran davranışlarıyla karşılaştıkları anlaşılmıştır. Torunların çeşitli ve ardı kesilmeyen isteklerine cevap verme çabası, torunların isteklerinin yerine getirilmesi konusunda büyükannelerle inatlaşması ve torunun ebeveynsel boşanma sonrası yaşadığı depresyon, büyükanneler için bakımı zorlaştıran etmenler olarak sunulmuştur. Ayrıca torunlarının birincil bakımını başka torunları için sağladıkları yardımcı bakımla eş zamanlı sürdüren büyükannelerden biri, torunlarının tek başına bakımı zorlaştıran davranışları bulunmadığını ancak aynı anda tüm

torunlarına bakım sağlayıp aralarında dengeyi kurmanın zor olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...bazı tabii aksilikler yapıyorlar, oluyor olmaz mı üçü de bir olduğu için. Bazen üçü bir oyuncak kavgası ederler, şimdi kreşe gidiyorlar boya kavgası ederler bu tür şeyler böyle zor durumda kaldığım zaman oluyor yani. Birisi oğlunu seviyorsun der, biri kızını seviyorsun der. Böyle durumlarda hepsini sevdiğimizi, hepsinin saçını okşadığımızı söylüyoruz, bundan sende yoksa yarın alırız diyoruz hatta hemen almaya gidiyoruz istekleri neyse alıyoruz. İdare ediyoruz öyle bir sıkıntı olmuyor...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatı, koruyucu büyükannelerin torunlarla problem yaşadıkları durumlarda problemlerin çözüm yolu olarak torunlarının isteklerini yerine getirmeyi seçtiklerini yansıtmaktadır.

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükanneler ele alındığında, bu büyükannelerin çoğunun bakım sürecinde torunlarının problem yaratan davranışlarıyla karşılaşmazken, bir kısmının bu türden davranışların muhatabı olduğu anlaşılmıştır. Torunların maymun iştahlı ya da kaptisli olarak algılanması, çok hareketli olması, yemek yeme konusunda zorluk çıkarması ve sık hastalanması, düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerin torunlarına bakım sağlarken karşılaştıkları torun kaynaklı problemlerdir. Ayrıca bazı büyükanneler torunlarıyla sorunsuz devam eden ilişkilerinde ergenlik dönemiyle birlikte bazı çalkantıların olduğunu belirtirken, büyükannelerden biri bakım sağlanan torunun ergenlik döneminin bakımı zorlaştırdığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...torunum bu sıralar ergenliğe girdi herhalde onları yaşıyoruz o problemleri. Makyaj falan yapıyor değişik aynanın önüne geçip mesela, ben giyimine kuşamına oturmasına kalkmasına biraz, dedesi de öyle, kızıyoruz. Yani düzene girsin diye kızım şöyle otur, şöyle konuş, hareketlerin böyle olsun o konularda biraz sıkıntı yaşıyoruz işte. Yapma etme diye konuşuyoruz, nasihatler veriyoruz. Hani o şekilde çözmeye çalışıyoruz başka tartıştığımız durumlar olmadı, bir öyle ergenlik tripleri var bu sıralar o kadar...” G9

Büyükannelerden birisi prematüre doğan iki torunu için eş zamanlı bakım sağlamaktadır. Bu çocukların ikisinin de prematüre doğumdan kaynaklı hiperaktif davranışlar sergilemeleri, dikkat dağınıklığı ve konsantrasyon bozukluğu yaşamaları ve bünyelerinin zayıflığı nedeniyle sık sık hastalanmaları söz konusu büyükanne için torun bakımını zorlaştırmaktadır. Bu büyükanne çocukların hastalanmaması, doğru yerlerde uygun davranışlar sergileyebilmeleri, dinlemeyi ve isteklerini dizginlemeyi öğrenebilmeleri için torunlarıyla sürekli ilgilendiğini, onların ihtiyaçlarını gidermeye, kişisel gelişimlerini desteklemeye çalıştığını ifade etmiştir. Torunların problem yaratan davranışlarının ortadan kaldırılmasına çalışmak, büyükannenin sürekli bir mücadele halinde olmasını gerektirmiş olsa

da, torunlarını yaşam kaynağı olarak nitelendirmiş olması, bakımdan duyulan tatminin yoğunluğu ile açıklanabilir.

Torunlarla zaman zaman problem yaşadıklarını ifade eden düzenli bakım sağlayıcı büyükanneler, söz konusu durumlarda torunlarının isteklerini yapmayı ya da torunlarını kırmadan, anlatarak ikna etmeyi bu problemlerin çözüm yolu olarak sunmuşlardır.

Yardımcı bakıcılar konumundaki büyükannelere gelindiğinde, bir kısmının başka torunları için başka ailevi bağlamlarda da bakım sağlaması nedeniyle, bakımın torunlarla ilişkileri üzerindeki etkisi diğer aile düzenlemelerinde ele alınmıştır. Dolayısıyla, yardımcı büyükanneler ve torunlar arasındaki ilişki, 16 büyükanne üzerinden değerlendirilmiştir. 6 büyükanne bakım sürecinde torunlarının problem yaratan davranışlarıyla karşılaşmadıklarını belirtirken; 10 büyükanne ise torunlarının bakımı zorlaştıran davranışlarının varlığını vurgulamışlardır. Torunların kurallara uymak istememeleri, ergenlik dönemleri, çok hareketli olmaları, şımarık ve ısrarcı tavırları, yemek yeme konusunda zorluk çıkarmaları ve torunlara yeni bir şey öğretme zorluğu, yardımcı bakım sağlayıcı büyükannelerin bakım sağlarken karşılaştıkları torun kaynaklı problemlerdir. Torunlarının bakımı zorlaştıran davranışlarının olduğunu vurgulayan büyükannelerin bu davranışların çözümüne yönelik olarak çoğunlukla ya torunun da hoşuna gidecek orta bir yol bulmaya çalıştıkları ya da çocuğa kıyamayıp isteklerini yaparak torunların disipline edilmesini ebeveynlere bıraktıkları anlaşılmıştır. Torunun ikna edilmesi ya da dikkatinin başka yöne çekilmesi de büyükannelerin torunun bakımı zorlaştıran davranışlarını bastırmak için kullandıkları stratejileridir. Ne var ki bu stratejiler de en az bakımı zorlaştıran davranışın kendisi kadar zorlayıcı olabilmektedir. Zira torunun kabul edilemez isteklerinin hepsine başka bir ikna yöntemi bulmaya çalışmak ya da başka şekillerde dikkat çekmeye çalışmak yorucudur.

Torun ve büyükannelerin ilişkilerine yönelik saha verileri, bakım sürecinde büyükannelerin bakım faaliyetini zorlaştıran torun kaynaklı problemlerle karşılaşabildiklerine işaret etmektedir. Ancak, büyükanneler bu zorlukları bir yük olarak değerlendirmemişler, aksine bakım yoluyla sağlanan tatminin bakım sürecinde karşılaşılan olumsuzlukları bastırdığını vurgulamışlardır. Dikkat çekici olan, tüm ailevi bağlamda bakım sağlayan büyükannelerin sağlanan tatminin zorluklardan daha ağır bastığı hususunda hemfikir olmalarıdır. Çocuk, anne ya da aile koruyucu konumunda olsunlar büyükannelerin torunlarıyla kurdukları ilişkinin, bakımın tüm zorlu yanlarına rağmen, kendileri için psikolojik doyum ve mutluluk aracı olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.5.5. Bakım Sağlanan Diğer Aile Üyeleri

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükannelerin bir kısmı, başka torunları için başka ailevi bağlamlarda da bakım sağlamaktadır. Söz konusu büyükannelerin torunları dışında bakım sağladıkları başka aile üyelerinin olup olmadığına ilişkin değerlendirmeler, diğer aile düzenlemelerinde ele alınmıştır. Dolayısıyla, tamamlayıcı bakım sağlayan büyükannelerin çoklu rollere katılımlarına ilişkin değerlendirmeler, 16 görüşmeci üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu büyükannelerin torunları dışında evde bakmakla yükümlü oldukları başka bir yakınlarının olmadığı anlaşılmıştır.

Torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin torunları dışında evde bakmakla yükümlü oldukları başka bir yakınlarının olup olmadığı sorgulandığında sadece bir büyükannenin engelli bir çocuğunun olduğu görülmüştür.

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerden küçük çocuğu olduğunu belirten bir büyükanne dışında hiçbirinin aynı evde bakım sağlamakla yükümlü oldukları bir yakınlarının bulunmadığı anlaşılmıştır. Ancak 4 büyükanne, ortak hane düzenlemesine sahip olmadıkları ebeveynlerinin bakım ihtiyacına cevap vermeleri bakımından eş zamanlı olarak yaşlı bakıcısı olarak konumlanmaktadırlar. Bu durum, bazı büyükannelerin sandviç kuşağının temsilcileri olmalarıyla açıklanabilir. Hem torunlarına, hem de yaşılanan ebeveynlerine bakmak zorunda olan büyükanneler, tıpkı iki dilim ekmeğin arasında kalan peynir gibi alt ve üst neslin arasında kalmışlardır. Ebeveynlerinin bakım ihtiyacı, bazı büyükannelerin düzenli bakım sorumluluğunu üstlenmelerini gerektirirken, bazı büyükanneler ise ebeveynleri için yardımcı bakım sağlayıcılar olarak konumlanmışlardır. Görüşmeci büyükannelerden biri torunlarının düzenli bakımını üstlenmiş olmasının ebeveyninin bakım ihtiyacına cevap vermesine engel olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...annem var mesela, ayrı oturuyor da doktoruna götürüyordum ilaçlarını yazdırmaya götürüyordum, onları bıraktım, öbür kardeşimin üstüne kaldı, annemle ilgilenemiyorum dilediğimce...” (G 20)

Görüşmeci büyükannelerden birisi, torun bakımını üstlenmenin bakım ihtiyacı olan ebeveynine destek sağlamayı imkânsız hale getirdiğini ifade ederken, aile üyelerinin bakım ihtiyacına cevap verebilen diğer büyükanneler için torun bakımının yorucu bir yükten ziyade psikolojik tatmin aracı olduğu anlatılardan yansımıştır. Bakıma muhtaç durumdaki ebeveynlerine bakım sağlarken yorulan büyükanneler, torunlarının bakımını aksine kendileri için mola ve eğlenceli bir aktivite olarak değerlendirmişlerdir.

“...Alzheimer hastası annem, küçüklerin yükü ağır değil ama büyüklerin yükü ağır. Bunu kimse yadırgamasın kimse ayıplamasın gerçekten büyüklerin yükü ağır, özellikle bir de Alzheimer hastası ise. Neden; onların hareketleri unutkanlıkları kendilerine bakımları hiç yok yani onların yükü çok ağır, çok

ağır. O çok yoruyor, torunlar yormuyor, onlar cıvıl cıvıl neşe kaynağı, neşe kaynağı. Torunların varlıkları neşe kaynağı, büyüklerin yükü ağır kızım...” (G44, anne ve aile koruyucu)

“...annem ve babam vardı, 4 günümü onlara ayırdım bu sene çok ağırdı onlar, onun için babaanneyi de devreye soktuk. Ben üç gün torunların yanında kalıp 4 günümü de anne babamla geçiriyordum. Yani bu sene onların hastalığı beni çok yordu. Çocuk seni neşelendiriyor her şey kolay, kaldırıyorlar ama anne baba farklı. Onların hareket kısıtlılığı var, iş yapamıyorlar, hayata farklı bakıyorlar, beklentileri çok, niye bakıyorsun toruna bize bak biz daha önemliyiz, o açıdan çok yıprandım...”(G42)

Büyükannelerin aynı anda torun bakıcı ve yaşlı bakıcı olarak üstlendikleri birden fazla role ilişkin saha verileri, Baker ve Silverstein’in (2008: 288) halihazırda bir torununa bakım sağlamakta olan büyük ebeveynlerin, özellikle de büyükannelerin yaşlılık, özürlülük veya uzun süreli hastalık nedeniyle aile üyelerinden birine bakım sağlamalarının psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz sonuçlar yaratabileceğine ilişkin görüşlerini desteklemektedir. Ancak katılımcı büyükanneler için stres etmeni olan bakımın torunlara değil, yaşlılara sağlanmasıdır. Çünkü ev işlerinin yanı sıra, aile üyelerinden birine bakım sağlamak ile kıyaslandığında torun bakımı büyük ebeveynlerin stres sürecini hafifleten bir kaynak olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bakımdan torunlara sağlanan bakım açısından değerlendirildiğinde, çoklu rollere katılımın bu çalışma kapsamındaki büyükanneler için stres seviyelerini düşüren bir faktör olduğu ifade edilebilir.

3.3.5.5.6. Aile İçi Destek Ağları

Bakım desteği, bakımı üstlenen kişinin iş yükünü azaltarak, üstlendikleri rolleri aracılığıyla sağladıkları manevi tatmini artıran bir unsurdur. Kişinin destek ağları ne kadar fazlaysa hissettiği yorgunluk azalacak, bakım sürecini daha keyifli bir sorumluluk olarak algılayacaktır. Diğer yandan tüm sorumluluğu tek başına üstlenmek yorucu olabilmekte ve keyifli anlardan çok görevler ön plana çıkabilmekte, bu da alınan doyumunu düşürebilmektedir. Bunun için büyükannelerin torunlarına bakım sağlarken destek ağlarının var olup olmadığını, aile üyelerinin, özellikle de eşlerinin bakıma ne kadar dahil olduklarını anlayabilmek için büyükannelere bakım sürecinde aile üyelerinden destek alıp almadıkları sorulmuştur.

Eşinin vefat ettiğini belirten bir büyükanne dışında, torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükannelerin hepsi torun bakımında eşlerinden destek almaktadır. Büyükannelerden bazılarının eşlerinin çalışıyor olması, yardımın sıklığı ve yoğunluğunu etkilemekle birlikte eş desteği daha çok çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi, ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi ve ulaşımın sağlanması konularında görünür olmuştur. Büyükannelerden bazıları ayrıca bakımın maddi boyutunu eşlerinin üstlenmiş olduklarını

vurgulamışlardır. Bakım sağlanan torunun ebeveyni ve diğer çocuklar, kardeşler ve yakın akrabalar, büyükannelerin eşleri dışında yardım aldıkları kaynaklar olarak sunulmuştur.

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerin ailevi destek ağıları eşler, çocuklar ve kendi ebeveynlerinden oluşmaktadır. Eşleriyle birlikte yaşamadıklarını ya da eşlerinin vefat ettiğini belirten büyükanneler dışında, eş desteği düzenli bakım sağlayıcılar arasında yaygındır.

“...eşimle çok yardımlaşırız, biz iki kişi bir evde bir insanız, çok ciddi yardımlaşırız her konuda. Eşim mesela atıyorum ben bebeğe bakıyorsam hemen mamasını ısıtıyor getiriyor, mesela çantasından bezi mi lazım hemen getiriyor, o küçük halindeyken. Veya biz ikimiz oynuyorsak o bize meyve getiriyor, çay getiriyor yani ikimiz bir bakıyoruz. Yemek yapıyorsam, atıyorum bir sarma sarıyorsam-zaten torun geldiğinde hep böyle en önemli yemekleri yaparım- dede bizim etrafımızda bize hizmet ediyor, getir götürleri o yapıyor. Biz iki kişi birlikte bakıyoruz...” (G29, anne koruyucu)

“...eşim çocuklar olduğu zaman yardım ettiği zaman da oluyor, etmediği zaman da oluyor; çalışan bir insan zaten benim eşim de çalışıyor onun için ben ona zaten çalıştığı için söylemem, bana şunu yapiver bana bunu yapiver demem hiçbir zaman. Eşim mesela benim bir işim olursa X çocuğa bakıver ben şu işimi yapıvereyim derim yani öyle başka türlü yük etmem yani eşime...” (G43, anne koruyucu)

Yukarıdaki anlatılarda da görüldüğü üzere bazı büyükanneler için eşleri temel yardım ve destek kaynakları olarak konumlanırken, bazı büyükanneler ise eşlerinin belirli konular dışında çok az destek sağladıklarını ifade etmişlerdir. Eşlerinden destek aldıklarını ifade eden büyükannelerin çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve kişisel gelişimlerinin desteklenmesi, ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi, evin ihtiyaçlarının giderilmesi ve ulaşımın sağlanması konularında eşleriyle yardımlaştıkları anlaşılmaktadır. Büyükannelerin bir kısmı ise torun bakımı konusunda eşlerinin kendilerini hiç desteklemediğini belirtmiştir.

“...yok, eşim yardımcı olmaz. Çocukların ikisi de olduğu zaman akşamları geldiğinde al arka odaya götür onlarla oyna derdi, o dizi izlerdi ben bunları götürürüm. Akşama kadar baktığım yetmiyor bir de gece mi oynatayım derdim, yardımcı olmuyor...” (G25, anne ve aile koruyucu)

“...eşim hiç yardımcı olmuyor, anlaşıyor bile. O sinirli onun dediği gibi o değil, onun dediği gibi diğeri değil...” (G20, anne ve aile koruyucu)

“...ya çok yok, yok almıyorum. Eşime çok güvenemiyorum ben, ben çok sahipleniciyim herhalde, bana emanet edilen bir şeyi kendimden başkasına çok güvenemiyorum. O biraz da rahat gibi geliyor bana yani pek güvenemiyorum...” (G37, anne ve aile koruyucu)

Torunların bakımının eş desteği olmaksızın sürdürülmesi, yukarıdaki örnek anlatılarda da görüldüğü üzere büyükannelerin eşlerinin yardımcı olma, bakım sorumluluğunu paylaşma

yanlısı bir tutum sergilememelerinden kaynaklanabildiği gibi, büyükannelerin de eşlerine yardım fırsatı yaratmamalarından kaynaklanabilmektedir.

Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin ailevi destek ağlarına ilişkin anlatıları, torun bakımı konusunda yardım aldıkları kaynakların eşleri, çocukları, kardeşleri ve dünürleri olduğunu açığa çıkarmaktadır. Büyükannelerden bazıları ise torun bakımını diğer aile üyelerinin desteği olmaksızın sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Büyükannelerin çoğunluğu bakımı eş desteği ile sürdürmekte, eş yardımı en çok çocukların kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik aktivitelerin gerçekleştirilmesi konusunda görünür olmaktadır.

“...kahvaltısını yaptırıyor, parkını, gezmesini, market işini falan çocuğun en azından o süreç içerisinde bir yoruyor yani, gezdiriyor falan rahatlatıyor. Ondan sonra öğleden sonra erken bir saatte dört dört buçuk gibi geldikten sonra yine ilgileniyor. En azından ben kendi işlerime bakma eğiliminde bulunuyorum, o benim için çok büyük bir avantaj tabii. Çünkü çocuk hep eteğinizde oluyor, hep yanınızda oluyor yani iş yapamıyorsunuz. Dolayısıyla sorumluluk direkt dedeye geçtiğinden dolayı çok rahatlamış oluyorsunuz...” (G50, aile koruyucu)

Çocukların temel ihtiyaçlarının giderilmesi, ulaşımın sağlanması ve torunların masraflarının karşılanması, büyükannelerin torun bakarken eşlerinin desteğini aldıkları diğer alanlara işaret etmektedir. Bazı büyükanneler ise torun bakımında eşlerinin kendilerine ya çok az destek sağladıklarını ya da destek sağlamadıklarını ifade etmişlerdir.

“...eşim hiç yapmaz, eşim çok sıkılır yani biraz ilgilen derim onun canı tez sıkılır hemen. Yani torunu seviyor ve benim bakmamı destekliyor ama kendisi yardımcı olmaz. Benim eşim istese de her şey onun istediği gibi olacak o hemen kızıyor, biraz tahammülsüz hemen sinirleniyor ama yani bakmamı destekliyor...” (G16, aile koruyucu)

Torunlarının bakımını üstlenen büyükannelerin destek ağlarına ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, tüm ailevi koşullarda bakım sağlayan büyükannelerin hemen hemen hepsinin belirli destek ağlarının olduğu anlaşılmıştır. En yakın aile üyeleri olan eşler, çocuklar, ebeveynler, kardeşler ve dünürler büyükanneler için bakım sürecindeki en önemli yardımcıları olarak ortaya çıkmakta, torunlarının temel ihtiyaçlarını karşılamada büyükannelere destek olmaktadır. Eşler, çocuğun temel ihtiyaçlarının giderilmesinin yanı sıra, kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik aktivitelerin gerçekleştirilmesi, ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi ve ulaşımın sağlanması konularında büyükannelere destek vererek iş yüklerini azaltabilecek öncelikli kaynakları oluşturmaktadır. Bu bakımdan, ev içinde bulunan bir eşle sorumlulukların paylaşımı, ulaşılabilirliği görece daha az olan diğer aile üyelerine göre daha elzemdir. Bu kaynaklardan yararlanmaya ilişkin tutum, büyükannelerin bakıma ilişkin algılamalarına büyük oranda yön vermiş, özellikle eşlerin

bakım sürecinde sağladıkları yardım, bakımın psikolojik tatmin aracı ya da yük olarak tanımlanmasında etkili olmuştur. Hangi ailevi bağlamda olursa olsun, büyükannelerin çoğunluğu bakım faaliyetini yakın aile üyeleri ve özellikle de eş desteği ile sürdürmektedir. Sorumlulukların yakın bir aile üyesi, özellikle de eşlerle paylaşıldığı durumlarda büyükanneler, rollerini yüksek tatmin duygusu ile ilişkilendirmişlerdir. Yardım kaynakları azaldıkça ve bilhassa eş desteği sınırlandıkça büyükannelerin ev içinde üstlendikleri roller artmış, iş paylaşımının olmadığı bu durum, fiziksel yorgunluğun yanı sıra sorumlulukların laygınca yerine getirilememesinden kaynaklanan psikolojik gerilime neden olmuştur. Özellikle daha yoğun nitelikte bakım sağlayan koruyucu büyükanneler için, yetersiz destek ya da yardımlaşabilecekleri bir kaynağın bulunmaması, bakımın tüm sorumluluğunu tek başına üstlenmeleri anlamına gelmekte, bu durum da bu rolün sağladığı manevi tatmin duygusunu azaltabilmektedir. Bu bakımdan, destek alınabilecek kaynakların, özellikle de eşlerin yardıma ilişkin tutumları ile büyükannelerin bakım sürecine ilişkin değerlendirmeleri arasında güçlü bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın saha verileri bu bağlamda, Doley ve meslektaşlarının (2015: 103) sosyal destek sistemlerine ulaşılabilirliğin büyük ebeveynlerin psikolojik iyilik halleri üzerinde büyük bir etki sahibi olup, kısıtlı olduğu hallerde bunalıma yol açarken erişilebilir olduğunda ise depresyon, kaygı ve stresi azaltarak yaşam memnuniyetinde artış sağlayabildiğine ilişkin görüşlerini destekler niteliktedir.

3.3.5.6.Sosyal Çevreyle Olan İlişkiler

Büyük ebeveynlerin torun bakım faaliyetini üstlendikleri süreçte sosyal çevrelerini oluşturan bireylerden, yakın aile üyeleri, komşu ve arkadaş çevrelerinden destek görüp görmemeleri ya da duygusal destek, güçlendirme ve teşvik sağlayan ilişkilere erişimleri, psikolojik iyilik halleri üzerinde büyük bir etki sahibidir. Kısıtlı sosyal destek bunalıma yol açabilirken; sosyal desteğin bulunabilirliği depresyon, kaygı ve stresi azaltarak yaşam memnuniyetinde artış sağlayabilmektedir. Bu gerçekten hareketle, büyükannelerin büyük ebeveynliğe geçiş sürecinde sosyal çevre ve akran gruplarından oluşan sosyal destek ağlarına sahip olup olmadıkları, bu grupların tutumlarının büyükannelerin deneyimlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyükanneler, aile ve akrabalarından torunun bakımının sağlanmasına ilişkin çoğunlukla olumlu tepkiler almaktadır. Büyükannelerden birisi aile ve akraba çevresinin herhangi bir yorumda bulunmadığını belirtirken, bir büyükanne ise çocuk için çok fazla özveride bulunduğu dair olumsuz tepkilerle karşılaştığını ifade etmiştir. Aşağıdaki örnek anlatıda da görüldüğü üzere

bu durum, söz konusu büyükannenin olumsuz yorumda bulunan kişilerle ilişkilerine sınırlama getirmesine neden olmuştur.

“...çok kızıyorlar, çok fedakârlık yapıyorsun, bunlara çok yüz veriyorsun, biraz kendine bak, böyle lafları çok duyuyorum. Onları duyunca ben onlara kızıyorum, onlarla görüşmüyorum...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Büyükannelerin komşu ve arkadaşlarından aldıkları tepkiler, yakın akraba çevresinin yoğunluklu olarak gösterdiği tepkilerle benzer biçimde olumlu yöndedir.

“...ya hep iyi olarak tepki aldım, hiç kötü olarak almadım. Niye baktın annesine yollayaydın böyle bir tepki almadım, sen çok güzel bakıyorsun. Biliyorlar zaten benim ne şekilde ona baktığımı. Okulda bile öğretmenler çok teşekkür eder, sen buna çok güzel bakmışsın hep böyle konuşuyoruz babaannem babaannem diyor başka bir şey söylemiyor. Böyle olunca mutlu oluyorum tabii olmaz olur muyum...” (G22, çocuk ve aile koruyucu)

Büyükannelerden biri motive edici, destekleyici tutumları olan yakın komşu ve arkadaş çevresinin ayrıca torunlara maddi destek sağladığını ifade ederken, bundan duyduğu mutluluğu paylaşmıştır.

“...çevrem de desteklemesi beni sayıp da böyle çocuklara destek veriyorlar diye tabii ki zoruma gitmiyor. Yabancı değil hep akrabam, kardeşlerim, ablalarım, binadan hatırı sayanlar, verenler zoruma gitmiyor neden zoruma gitsin, onlar öksüz. İşte çevreme de sevap oluyor, onların da bir giderleri örtülüyor. Mesela bu sene kışın kızların kreş parasını ödeyemedik babamın parası gelmedi binadan da akrabalarından da veren oldu, ödedik parasını. Ben memnun oluyorum yani beni sayıyorlar ki veriyorlar. Saymasalar sevmeseler vermezler, hiç zoruma gitmiyor. Vallahi zoruma gitmiyor. İşte bakıyor olduğum için onlar da beni destekliyorlar ve o bana çok iyi hissettiriyor zoruma da gitmiyor verdikleri de destek çıkmaları da, ben mutluyum yani zoruma hiç gitmiyor ki...” (G3, çocuk koruyucu)

Büyükannelerin hem aile ve akrabalarından hem de yakın arkadaş çevrelerinden aldıkları olumlu tepkiler, bakım için motive edici nitelik taşımakta, ayrıca yaptıkları fedakârlıklardan ötürü kendilerinden gururlanarak psikolojik olarak mutlu olmalarına katkı sağlamaktadır.

Torunlarının düzenli bakıcıları olarak konumlanan büyükanneler ele alındığında, hemen yarısı olumlu, destekleyici tepkilerle karşılaşmaktadır. Duyulan yardım ihtiyacına cevap vermeleri, torunlarının yetiştirilmesine katkıda bulunmaları, aile ve arkadaş çevrelerinin takdirini kazanmalarını sağlamıştır. Diğer yandan bazı büyükanneler, torun bakımını kişisel isteklerin ve aktivitelerin ertelenmesi ve kendinden fedakârlık ile ilişkilendiren aile ve akraba çevrelerinden olumsuz yorumlar aldıklarını ifade etmiştir.

Torun bakımına ilişkin olumlu tavırların yanı sıra olumsuz tepkilerle de karşılaşabildiklerini belirten büyükannelerden biri, torun bakıyor olmasının aile ve akraba çevreleri tarafından nasıl yorumlandığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...çok iyi baktığımı söylüyorlar, çok fedakâr davrandığımı söylüyorlar çok aşırı fedakâr davrandığımı söylüyorlar. Bir de eşim tabii ki diyor ki bu kadar da fazla diyor açıkçası...” (G35, anne koruyucu)

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerin komşu ve arkadaşlarından aldıkları tepkiler çoğunlukla ve yakın akraba çevresinin yoğunluklu olarak gösterdiği tepkilerle benzer biçimde olumlu yönde olmuştur. Söz konusu grup, bakım faaliyetini ve bu yolla orta kuşağa sağlanan desteği takdir etmektedir. Ayrıca çoğu, kişisel tecrübelerinden hareketle arkadaşlarının üstlendiği bu sorumluluğu, yaşama bağlayan bir destek olarak görmekte ve arkadaşları adına sevinmektedir. Buna karşılık bazı büyükanneler, gösterdikleri fedakârlıklara üzülen ve kendileriyle geçirdikleri zamanın sınırlanmasından şikâyetçi olan arkadaş çevrelerinden olumsuz tepkiler almaktadır.

“...arkadaşlarım pek rahatsızlar çünkü görüşemediğimiz için sitem ediyorlar. Bu kadar kendini feda ediyorsun bu kadar bakma diyen de oluyor...” (G48, anne koruyucu)

Büyükannelerden bazıları torun bakımına ilişkin olumsuz yorumlar getiren arkadaşları olduğu gibi, destekleyici tavırlar sergileyen arkadaşlara da sahip olduklarını ifade etmiştir.

Torunlarının düzenli bakıcıları olarak konumlanan büyükannelerin aile, akraba ve arkadaş çevrelerinden aldıkları olumlu olumsuz tepkileri nasıl yorumladıkları değerlendirildiğinde, bazı büyükanneler için olumlu tepkilerin motive edici, gurur ve mutluluk sağlayıcı olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan büyükannelerin karşılaştıkları olumsuz tepkilere karşı tutumları değişkenlik göstermiştir. Büyükannelerden bir tanesi, karşılaştığı olumsuz tepkilerin kendisini üzdüğünü belirtirken, bir kısmı torunlarına bakım sağlamalarının gerekçelerini açıklamak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunun ardındaki güdünün torun bakımı sağlamanın haklı ve doğru bir tavır olduğunu karşılarındakilere kanıtlamak olduğu ifade edilebilir.

Torun bakımı konusundaki yorumlara yönelik gösterilen en yaygın tepki ise (12 büyükanne), insanların söylediklerine çok fazla önem vermemek olmuştur.

“...ya kim ne derse desin benim hiç umurumda değil, ben çocuklarımla mutluyum...” (G37, anne ve aile koruyucu)

“...hani ben zaten bakmak istiyorum bana ekstra bir şeyi olduğu yok o tepkilerin. Ben millet bir şey desin diye bakmıyorum, ben kendim isteyerek içimden geldiği için bakıyorum, tepkilere pek kulak asmıyorum. Burada ben, önce ben önemliyim, benim bakmam önemli...” (G23, anne koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakıcıları olarak konumlanan büyükannelerin aile ve arkadaşlarından aldıkları tepkiler değerlendirildiğinde, kendilerine yorumda bulunulmadığını ifade eden 6 büyükanne dışında, büyükannelerin sıklıkla olumsuz tepkilerle karşılaştıkları anlaşılmıştır.

“...oğlan kardeşim pek kızılıyordu bana, ya yeter bu çocuğu sırtından at derdi. Sonra onun oğlu kızı evlendi sonra ayrıldılar ikisi de çocukları da vardı, kızının kızını da kendi üstüne aldı. E nasıl oluyormuş dedim, sana diyordum ya öyle değilmiş dedi, sen yine bir sıyrıldın biz atamadık dedi...” (G32, aile koruyucu)

“...kızıyorlar bana çünkü onlarla bağlantım kesildi...” (G33, aile koruyucu)

“...valla benim ortanca kız o biraz kızardı bana, çünkü hani büyük kızımın görümceler kayınvalideler hani bir sürü yakınları var toruna bakacak ama ben bakıyorum çocuklara. Kızım kızılıyordu anne onlar da var, onlar baksın yapsın, sen bu kadar kendini yorma diye. Ama onlar yapmıyordu, ben kıyamıyordum. Buraya tatile geliyorlar, burada kaldıkları zaman torunları bana bırakıp kendileri tatil yapmak istiyorlar, işte ortanca kızım ile diğer kızım, küçük kızım onlara hemen müdahale etti, hayır kabul etme diye...” (G31, aile koruyucu)

Torun bakımına ilişkin olumsuz tepkilerin hemen hepsi, büyükannelerin özverili tavırlarına karşılık yakınların büyükanneleri koruma kollama kaygısıyla ya da onlara üzüldükleri için ortaya çıkmıştır. Ayrıca büyükannelerin tüm boş zamanlarını torunlarıyla değerlendirmesi nedeniyle kendilerine yeterince zaman ayrılamayan yakın aile üyeleri de torunlar için sağlanan yoğun bakımdan şikâyetçi olmuşlardır. Ancak, diğer torunlarına aynı koşullarda bakım sağlamadığı için akrabalarından ters tepkiler alan bir örnek de mevcuttur. Söz konusu büyükanne hem aldığı olumsuz tepkileri hem de bu tepkilerin kendisinde yarattığı hissi şu şekilde ifade etmiştir;

“...yani hiç öyle bir şey yok ama yalnız ona bakıyorsun buna bakmıyorsun diye arada dengesiz konuşmalar oluyor akrabalarından. Hâlbuki evladın ayrımı olur mu olmaz ama fırsatın olursa bakarsın fırsatın olmazsa nasıl bakacaksın. Ya bu tepkiler beni çok üzüyor çok ama yapacak bir şey yok...” (G14, aile koruyucu)

Büyükannelerin bir kısmı aile ve akraba çevrelerinden olumlu yorumlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Torun bakımına ilişkin olumlu tavırların yanı sıra olumsuz tepkilerle de karşılaşabildiklerini belirten büyükannelerden biri, torun bakıyor olmasının aile ve akraba çevreleri tarafından nasıl yorumlandığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...bazılarından olumlu tepki alıyorum, iyi yapıyorsun çocuklarına yardımcı oluyorsun. Bazıları da niye kadın tutmuyorlar, niye seni özgür bırakmıyorlar diye tepkileri oluyor...” (G45, aile koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin komşu ve arkadaş çevrelerinden aldıkları tepkiler değerlendirildiğinde, bazı büyükanneler söz konusu çevrenin kendilerine yorumda bulunamadığını belirtirken, büyükannelerden biri kimsenin herhangi bir yorum yapmasına müsaade etmediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...ay ben onların söylediklerini hiç kâle almıyorum ki. Benim yaşam kaynağım onlar (torunlar) ya, komşum akrabam kime ne ya kime ne. Ben asla onları konuşturmam bile, onun konusunu bile etmem olur mu kimseye taviz vermem, benim kesinlikle torunlarım önceliğim benim ya...” (G44, anne ve aile koruyucu)

Büyükannelerin büyük bir kısmı arkadaş çevrelerinin olumlu yorumlarıyla karşılaşırken; bazı büyükanneler daha çok olumsuz tepkilerle karşılaştıklarını vurgulamışlardır. Bazı büyükanneler (4 büyükanne) için ise torun bakımı arkadaş ve komşulardan gelecek olumlu-olumsuz yorumların aracı olmuştur. Bu tepkilere karşılık, yardımcı bakıcılar da düzenli bakım sağlayıcılarla benzer biçimde, sosyal çevrelerinin bakıma ilişkin tepkilerini çoğunlukla (12 büyükanne) önemsemeyerek doğru bildiklerini yapmanın verdiği tatmini yaşadıklarını belirtmişlerdir.

“...beni etkilemiyor çünkü ben kendi bildiğim doğrultuda ilerliyorum...” (G45, aile koruyucu)

“...aileden öyle bir tepkim olmadı, aile çevrem uzaktalar ama şeylerden oluyor tabi Türk insanları, ay kendini yaşa bu saatten sonra torununa yoruldun bakamazsın falan diye tepkiler alıyordum. Tabii bunlar beni çok etkilemiyordu herkes her şeyi diyebilir. O torun senin, sorumluluk sana ait, ki benim için çok büyük mutluluk, ha yorulduğum oluyordu tabi, çok büyük şeyler yapıyorsun, sağlığından kendinden veriyorsun ama o da sağlıklı olursa çocukların ve kızın geldiğinde damadın geldiğinde onların hoş çocuklarını sevgi dolu görmeleri de mutlu ediyordu...” (G6, aile koruyucu)

“...valla işte bu işe sıcak bakmayan akrabadan ziyade arkadaşlarım var dedim ya, bak bunca yıl çalıştık yaşıyoruz kemale erdi artık gezip tozma zamanımız herkes kendi çocuğuna baksın, diyorlar. Ama dönüp baktığımızda onlar da ebeveynlerine baktıran arkadaşlarım, bu bana çok etik gelmiyor yani olayın biraz duygusal bölümünde takılıyorum herhalde maneviyat bölümünde takılıyorum. Onun için ben de onlara izah ediyorum ben de o sıkıntıları çektim dolayısıyla düzen böyle, ekonomi belli, yani şimdi şu anda kreşe gidiyorlar 1900 veriliyor iki çocuğa mesela ciddi para Türkiye şartlarında. ...Ben onlara bir şekilde destek oluyorum ama ondan dolayı da bakılması taraftarıyım, başkalarının söylediklerini çok işin açıkçası iplemiyorum. Bu benim tarzım, düşüncem, imkânlarım da var neden olmasın. Artı bir de bana ekstra sevgi veriyorlar o da ekstrası diyorum mesela. Sen de kendini avutuyorsun diyorlar bazıları da, hayır avutma gibi görmüyorum tabii ben bunu...” (G50, aile koruyucu)

Arkadaş gruplarını oluşturan insanların kendilerine ilişkin olumlu değerlendirmeleri, yakın akraba ve arkadaş çevrelerinde takdir edilip saygı görmeleri, insanları genellikle mutlu eden kaynaklardır. Bu bakımdan sosyal çevrelerinden aldıkları olumlu desteğin büyükanneleri

mutlu etmesinin kestirilebilir bir sonuç olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan, büyükannelerin olumsuz tepkiler karşısında da kendilerinden ve yaptıklarından emin bir duruş sergileyerek, torun bakım sorumluluğunu üstlenmiş olmanın doğru bir tavır olduğunu savunmaları ve hatta tüm tepkilere karşın bakımı sürdürmeleri, torun bakımının tüm zorluklarına rağmen tatmin sağlayan bir sorumluluk olmasıyla açıklanabilir.

3.3.6. Çocuk-Torun Bakmak

Torunlarına bakım sağlayan büyük ebeveynler ve torunları üzerine yürütülen nispeten az sayıda çalışmada bakımın büyük ebeveynler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğu ortaya konulmuştur. Torun bakımı büyük ebeveynler için boş zaman yokluğu, yüksek izolasyon riski ve depresyon gibi kötü sağlık ve kötü refahla ilişkilendirilebileceği gibi, iyi sağlık ve sağlıklı davranışlar, genel yaşam doyumu ile de ilişkilendirilmiştir (Bundy-Fazioli vd., 2013: 448-449; Breheny, 2013: 175; Bowers ve Myers, 1999: 304; Hayslip ve Goodman, 2008: 117; Williamson vd., 2003: 26). Büyük ebeveynlerin kendilerini büyük ebeveyn olarak tanımlayıp, bu yeni kimliklerinin getirdiği rollere katılımlarının moralleri ve refahları için faydalı olabildiği, yüksek bir amaç duygusu ve koşulsuz sevgiyi beraberinde getirebildiği belirlenmiştir (Akın, 2006: 69; Doley vd., 2015: 104; Dellmann-Jenkins vd., 2005: 37; Dolbin-MacNab ve Keiley, 2009). Geçmişte yapılan hataların telafi edilip, hayal edilen ideal ebeveynliğin gerçekleştirilmesi fırsatının elde edilmesi de büyük ebeveynlik rolünün kazanımları arasında bulunmaktadır. Biyolojik çocuklarının gençliğinde ihtiyaçları karşılamak için çalışmak zorunda olan veya ev içi sorumlulukları nedeniyle çocuklarıyla yeterince ilgilenemeyip ebeveynliğin sevinçlerinin birçoğunu kaçıran büyük ebeveynler için torun bakım sorumluluğunun üstlenilmesi, bu durumu telafi şansı vermesi bakımından stres seviyelerini düşüren bir deneyim olabilmektedir. Büyük ebeveynliği, memnun kalınmayan ebeveynliklerinin telafisi fırsatı olarak görme eğilimi, özellikle torunlarının birincil bakımını üstlenen büyük ebeveynler arasında yaygındır. Tamamlayıcı bakıma kıyasla çoğunlukla orta kuşağın dahil olmadığı tam zamanlı bakım sorumluluğu içermesi nedeniyle koruyucu büyük ebeveynler için torun bakım faaliyeti, kendi biyolojik çocuklarını yetiştirme deneyimlerine kıyasla daha iyi bir ebeveynlik rolü oynamalarını, kendilerini bu doğrultuda daha yeterli hissetmelerini sağlayan bir araç olarak işlev görebilmektedir. Bu gerçekten hareketle, bakım faaliyetini üstlenen büyükannelerin farklılaşan deneyimlerini anlayabilmek için, farklı ailevi bağlamlarda sağladıkları bakımın hayal ettikleri ideal ebeveynliği gerçekleştirme fırsatı sunup sunmadığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda büyükannelerin ebeveynlik ve büyük ebeveynlik

deneyimlerini karşılaştırmaları istenmiş, böylece büyük ebeveynliklerine ilişkin algılamalarında etkili olan bir unsur daha ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.3.6.1. Ebeveynlik ve Büyük Ebeveynlik Zamanlaması

Torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerin hepsi, torunlarına bakım sağladıkları koşulların çocuklarını yetiştirdikleri dönemden çok büyük farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Dönemsel farklılıklar, mevcut koşullarda bir çocuğun bakımını daha zorlaştırmak ya da daha kolaylaştırmak suretiyle bakıma iki yönlü etki etmiş ve büyükannelerin bakıma ilişkin algılamalarını çeşitlendirmiştir. Torun bakımının çocuk bakmaktan daha kolay olarak algılanmasında etkili olan unsurların başında günümüzde teknolojinin daha gelişmiş olmasına bağlı olarak imkânların daha bol olması ileri sürülmüştür. Büyükanneler kendi çocuklarına baktıkları dönemde daha çok zorlanmalarının diğer bir gerekçesi olarak da yaşlarının küçük olması ve bununla bağlantılı bilinçsiz olmalarını göstermiştir. Torun bakmak ise kendi çocuklarına bakarken kazandıkları tecrübeler sayesinde daha kolay olarak algılanmaktadır.

“...valla biz evladımıza sahip çıkamadık, sevededik, cahildik. Mesela çocuğumuz olduğunu bilmedik köy yerinde iş güc ama şimdi torunlarıma daha farklı davranıyorum...” (G3, çocuk koruyucu)

“...tabi ki var, mesela bizim dönemimizde hazır bez yoktu, normal bez çarşaf bezdi. Hazır mamayı nerede buluyorsun, önceden pirinç unu veya undan muhallebi yapıyorduk yediriyorduk şimdi her şey çok daha farklı. Aslında bu farklar bakımı fazla etkilemiyor da şimdi daha kolay, bizim zamanımızda daha zordu. Mesela kızım yaşına girdi diğer çocuk oldu, o yaşına girdi diğeri oldu, birer yaş var aralarında. Ben ne kadar zorlandım, yeri gelirdi altına bağlamaya bez bulamazdım, yeri gelirdi giydirmeye kıyafet bulamazdım, çünkü 3 tane çocuk bir tane değil ki. Birini yıkardım, ondan sonra onu yıkardım, ondan sonra onu yıkardım, sırayla mama yedirirdim, birer birer mama yedirirdim, şimdi kolay her şey...” (G8, çocuk koruyucu)

Büyükannelerin çocuk bakımını daha zorlayıcı olarak algılamalarının diğer bir nedeninin, çocuk yetiştirdikleri dönemde ev işlerinin çok olması olduğu anlatılardan yansımaktadır. Söz konusu dönemde çoğunlukla evlilik yoluyla edindikleri ebeveynleriyle aynı evi paylaşan büyükanneler için bu durum, ev içinde daha çok iş yükü anlamına gelmektedir. Üstelik bakmakta oldukları çocuk sayısının birincil bakımının üstlenildiği torunların sayısından daha fazla olması, iş yüklerini daha da artırarak çocuk yetiştirmenin daha zorlayıcı algılanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bir büyükanne, birlikte yaşanan ebeveynlerin yanında çocukların çok sevimliyeceğini, bunun hoş görülmeyeceğini belirtmiş ve bu durumun torunlarla kurulan aksine, kendi çocuklarıyla sıcak ilişkiler kurmasını engellediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...çocuğumuz oldu çocuğumuzu kucağımıza alamadık torunlara öyle değil bu da işte bunlar hep kucağımdaydı biz çocuğumuzu kucağımıza alamazdık büyüklerin yanında çocuğumuzu sevemezdik hep kısıtlanırdık e kısıtlanınca da böyle şey oluyorsun saklıyorsun gizliyorsun kendini, duygularını...” (G7, çocuk koruyucu)

İmkânların yetersizliği, erken yaşta ve birden fazla çocuk sahibi olmak, bunlarla bağlantılı olarak ev içinde iş yükünün fazla olması ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçimine müdahaleleri büyükannelerin çocuk bakımını daha zorlayıcı olarak algılamalarına sebep olmuştur. Diğer yandan, söz konusu olumsuz durumların toruna bakım sağlanan süreçte ortadan kalkmış olması, büyükannelerin bu süreçte hiçbir güçlkle karşılaşmadıkları anlamına gelmemektedir. Bazı büyükanneler, çocuk yetiştirdikleri dönemde mevcut olmadıkları için iş yüklerini artıran teknolojik imkânların toruna bakım sağlanan dönemde ise gerektiğinden fazla olarak aile içi ilişkilere ve çocuğun gelişimine olumsuz etki ettiğini ifade etmişlerdir. Özellikle iletişim teknolojisinin gelişmiş olmasını, eskiden sokakta oyunlar oynayarak, arkadaşlık ilişkileri geliştirerek öğrenen çocukları eve kapayan ve onlarla iletişim kurmayı engelleyerek bakımı zorlaştıran bir adım olarak değerlendirmişlerdir.

“...valla bizim zamanımızda, bizim çocuklarımızın zamanında oyun çok daha güzeldi, şimdi çocuklar oyun yaratmayı bilmiyorlar, oyun oynamayı bilmiyorlar. Aşağıya iniyorlar oyun kurmayı bilmiyor, arkadaşlık ilişkileri yok, şurada komşudan komşuya bilgisayarla iletişimle oynuyorlar, bir araya gelerek değil. Aynı şey aile bireyleri için de geçerli, bizim zamanımızda böyle değildi, biz hep bir aradaydık, bir arada konuşurduk, bir arada otururduk kararlar alırdık, anlatırdık. Şimdi öyle bir iletişim yok, paylaşım yok, hiçbir şey yok şimdi. Tabii bunlar yani bakımı zorlaştırıyor, zor iletişim kuruyoruz telefonun başındalar. Yani bizim için de geçerli bir aradayız ben alırım telefonu şurada oturuyorum, kızım alıyor burada oturuyor, torunlar alıyor tableti orada oturuyor, öbürü alıyor bilgisayarın başında orada oturuyor, odada televizyon çalışıyor. Bir aradayız ama laf yok ya, ilgileri bizde değil ilgiler telefonda, tablette, bilgisayarda...” (G7, çocuk koruyucu)

Eskiden sokakta yaşlılarıyla oyunlar kurabilen çocuklarının aksine torunlarının evde bilgisayar başında ve sanal arkadaşlarla oynadıklarını belirten büyükannelerin bazıları bu durumun teknoloji bağımlılığı kadar sokakların artık güvenilmez olmasından da kaynaklanabildiğini ifade etmişlerdir. Çocukların dışarıda yaptıkları aktivitelerde yakın çevrelerinde bulunarak torunlarını gözetim altında tutan büyükanneler için bu durum, çocukların arkadaşlarıyla oyun oynayarak geçirebilecekleri zamanın dahi kendi aktiviteleri, ev işleri için ayırlamamasına işaret etmekte ve bu bakımdan bakımı zorlaştırabilmektedir. Birincil bakım sağlayıcılar için torun bakımının çocuk bakımından zor algılanmasında etkin olan bir diğer husus, büyükannelerin torunlarına söz geçirememeleridir.

“...şimdiki çocuklar daha uyanık, daha şey yaptırıyor her şeyini, öncekiler öyle değildi otur dediğim zaman oturuyordu, şimdi öyle değil söz geçmiyor. Şimdi mesela büyük oğlumu 2 yaşını doldurana kadar salıncağa oturturdum, oğlum burada otur derdim bak benim işim var- köy hayatı köy işi- eline gofret verirdim sen burada oturacaksın derdim benim işim var anlardı yani ben işimi görür gelirdim. 3 çocuğumu kapıyı kilitler giderdim mesela, şimdi çocuğu koy da kapıyı kilitle git, gidemezsin ki. Gidemezsin yani. Salıncakta yetiştirirdik önce çocukları, salıncağı sallardık o sallanana kadar iş görürdük şimdi öyle değil, çocuğun başından ayrılmıyoruz, beşiğin başından...” (G8, çocuk koruyucu)

“...torunlarla da geceli gündüzlü bir arada olunca tabi daha zor oluyor ama akşamları evlerine gidiyorlardı o zaman dinleniyordum, bir arada yaşamaya başlayınca daha çok yoruldum. Olanaksızlıklar karşısında daha çok yoruluyorum...” (G7, çocuk koruyucu)

Torunlara bakım sağlamanın daha zor olduğunu belirten büyükannelerin, torun bakımına ilişkin böyle bir algıya sahip olmalarında esas nedenin bakımın tam zamanlı bir nitelik taşıması ve çocuğun tüm sorumluluğunu içermesi olduğu anlaşılmıştır. Yukarıdaki son anlatıda da vurgulandığı gibi, torunlarının tam zamanlı bakımını üstlenen büyükannelerin torunlarıyla ortak hane düzenlemesine sahip olmaları, zorlanmalarına neden olmuştur. Bazı büyükannelerin torun bakımını çocuk bakımına kıyasla daha zor bir deneyim olarak nitelendirmelerinde torunların emanet olmasının ve maddi yetersizliklerin de etkisi bulunmaktadır.

Torunlarının düzenli bakıcıları olan büyükanneler de çocuklarını yetiştirdikleri dönem ile torunlarını yetiştirdikleri dönem arasında hem olumlu hem de olumsuz pek çok fark olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Çocukların yetiştirildiği dönemden toruna bakım sağlanan döneme kadar aradan geçen yaklaşık 30-35 yıllık süreçte pek çok alanda yaşanan dönüşümler çocuk bakım faaliyetine de yansımaktadır. Yaşanan dönüşümlerden bazıları günümüzde çocuk bakım faaliyetini kolaylaştırarak torun bakımının çocuk bakımından daha kolay algılanmasında etkili olmaktadır. Bu etkiyi yaratan unsurların başında, çocuk bakımı sağlanan dönemin kısıtlı imkânlarıyla kıyaslandığında imkânların artık daha bol olması gelmektedir. Düzenli bakımı üstlenen büyükannelerin hemen hepsi, alım güçleri olsa dahi hayatı kolaylaştıran cihazların olmaması ya da yaygın kullanılmaması, hazır giyim, tekstil, gıda ve temizlik ürünlerinin günümüzdeki kadar çok ve çeşitli olmaması nedeniyle ebeveynlikleri döneminde iş yüklerinin çok olduğunu belirtmişlerdir.

“...fark tabii ki var, sana neyi örnek vereyim hangisini soruyorsun yemede, içmede, giymede mi harekette mi oynuyorktu mı? Benim çocuklarımda ne yalan söyleyeyim pahalı pahalı oyuncakları olmadı. Ben hiç bez kullanmadım 4 çocuğuma, hep elimde yıkadım bezlerini, elimizde yıkıyorduk. Beyaz patiska bezleri alırdık, çok çok diktirirdik, onu elde yıkardık, makine de yoktu. Ütülemeden kesinlikle altlarına koymazdık, ütüleyeceksin ki mikrobu kırılsın, onları öyle büyüttük. Benim zamanımda çocuk büyütme zordu bütün konularda, şimdi çok rahat. Evlerin konumu rahat, hayat rahat, rahat yaşantı,

rahat, hazır çok, o zaman her şeyi kendimiz yapardık, evimizde ekmeğimizi kendimiz yapıyorduk yavrum, çamaşırımızı kendimiz yıkıyorduk. Şimdiki çok güzel telefon ediyorsun geliyor, söylüyorsun geliyor, böyle olsa diyorum ben 10 tane doğururmuşum herhalde diyorum...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...var tabii daha bilinçliyim şimdi, daha özeniyorum, o zaman üç çocuk işte dedim ya birini doyursam biri açtı mesela yani. Yardımcı yok, bir şey yok, gurbette, eşim de yardımcı olamıyordu çünkü çalışıyordu bütün gün, cezaevi müdürlüğü yapıyordu işi ağırdı...” (G30, anne koruyucu)

“...torun bakmak daha güzel, yorucu olmuyor; çünkü işin yok işe gitmiyorsun, tek görevin o. Çalışırken ise hem bir çalışmanın yorgunluğu var hem de eve gelip evinin işi var, çocuklarına zaman ayırman gerekiyor. Bu söylediklerimi kızımda görüyorum; çocuk annesiyle uğraşıyor, ondan ilgi bekliyor, anne yorgun biraz sinirli oluyor, ben ise tamamen relax...” (G42, anne koruyucu)

“...eskiden iş çoktu, bir de biz aile ile oturuyorduk büyüklerin işi çoktu, 10 kişi evin içinde bir sürü işle uğraşıyordum, çocukla nasıl ilgileneceğim...” (G47, anne koruyucu)

İmkânların sınırlı oluşu kadar, yukarıdaki anlatılarda da üzerinde durulduğu üzere aynı evin paylaşıldığı ebeveynlerin hizmet beklentisi ve ev içi işlerin yapılması ile çocuğun bakımına ilişkin dengeli bir iş bölümünün olmaması da büyükannelerin kendi ebeveynliklerini zor olarak değerlendirmelerinde etkili olmaktadır. Gerek çalışıyor olmaları, gerek toplumsal cinsiyet rollerinin o dönemde daha keskin işlemesi nedeniyle eşlerin bakım sorumluluğunu paylaşmamaları ya da ev içi işlerin yerine getirilmesinde yardım sağlamamaları, büyükannelerin ebeveynliği daha zor olarak değerlendirmelerinde etkili olmuştur. Bazı büyükannelerin çocuklarını yetiştirdikleri dönemde ayrıca istihdamda yer almaları, çocuk bakım sürecinde çoklu roller üstlenmelerine işaret etmekte, bu da ebeveynliklerinin zor olarak algılanmasına makul bir açıklama sunmaktadır.

Düzenli bakımı üstlenmiş olan büyükannelerin, ebeveynliklerine ilişkin daha olumsuz algılamalarının olmasının bir diğer sebebi, bir çocuk yetiştirmenin tüm sorumluluğunu üstlenmenin yarattığı psikolojik baskıdır. Düzenli bakım her ne kadar yoğun nitelikli ve uzun süreli olarak sağlanan bakıma işaret etse de büyükanneler torunlarının sorumluluğunu orta kuşakla paylaşmakta, çocuğa ilişkin konularda fikir beyan etmek dışında genellikle karar merci olmamaktadırlar. Belirli süreli ve hayatını etkileyecek kararların sorumluluğu üstlenilmeden bakım sağlanan torunların aksine çocuğun tüm sorumluluğunun tam zamanlı üstlenilmesi, büyükannelerin çocuk bakımını daha zorlayıcı olarak değerlendirmelerinde etkili olmuştur.

“...çocuklar çok zor bir şey, çocuklar daha senin koordinende, senin bilincinde, senin kontrolün altında. Yaptığın en ufak yanlış hayatını etkiler. Hayır, torun müthiş bir keyif anne baba terbiyesini veriyor, sen

seviyorsun, keyif yapıyorsun. Hayır, çocuklar benim çocuklarım en ufak yanlış yaparsa hayatım boyu ben mahvolurum bende suç, nerede hata yaptım...” (G29, anne koruyucu)

“...tabii ki var, tabii ki var. Bizim zamanımızdaki çocuklara çok ilgi olmuyordu çünkü bez yıkayacaksın, geçim sıkıntın var. Şimdi emekliyim rahatım oturuyorum bir sıkıntım yok çok şükür. Yazın yazlıktayım kışın kışlıktayım. Bir sıkıntım yok yani çok şükür. Ama kendi zamanımda dedim ya sorumluluk kendinde, geleceği, eğitimi, maddi manevi her sıkıntı senin üstünde, ama bunları seviyorsun, bakıyorsun belirli saatlerde, bir sorumluluk yok yani...” (G38, aile koruyucu)

Büyükannelerin torun ve çocuklar için sağlanan bakım faaliyetlerine ilişkin değerlendirmelerinin farklı olmasının ardında yatan bir diğer faktörün yaş ve yaşla bağlantılı kazanılan tecrübeler olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk yetiştirmek için gereken bilgi birikimine ve bilince sahip olmadan küçük yaşta çocuk sahibi olduklarını belirten büyükanneler için bu durum, çocuk bakımına ilişkin daha olumsuz değerlendirmelere sahip olmalarıyla sonuçlanmıştır. Ancak, ebeveynlik ve büyükannelik rolleri arasındaki 30-35 yıllık süreçte yaşanan dönüşümler çocuk bakım faaliyetlerine salt olumlu yönde etki etmemiştir. Söz konusu değişiklikler aynı zamanda çocukların yetiştirilmesi sürecinde daha önce karşılaşılmamış olan, yeni birtakım zorlukları beraberinde getirmiş, bu durum ise torun bakımına ilişkin olumsuz algılamalara sebep olmuştur. Büyükannelerin ebeveynlik dönemlerinde karşılaşmayıp, torunlarının bakım faaliyetini yerine getirirken deneyimledikleri olumsuz farklar; çocukların doyumsuz olarak algılanması, disipline edilmelerindeki zorluklar, teknoloji bağımlı olmaları ve bakım sağlanan torundan bağımsız olarak, çevreye duyulan güvensizlik olarak sunulmuştur. Çocukların yetiştirildiği dönemdeki kısıtlı imkânlarla kıyaslandığında torun bakım faaliyetinin gerçekleştiği süre zarfında hayatı kolaylaştıran cihazların yaygın kullanımı ve çok ve çeşitli hazır ürünlerin mevcudiyeti, büyükanneler için bakımı kolaylaştırdığı kadar zorlaştıran da bir değişim olmuştur. Her şeyin hazır, bol ve ulaşılabilir olması torunların ihtiyaçlarının kolaylıkla karşılanabilmesine fırsat sunarak büyükanneleri rahatlatmaktadır. Ancak imkânların bolluğu torunlar üzerinde olumsuz etkiye de sahip olabilmekte ve torunlara sağlanan bakımı dolaylı olarak zorlaştırmaktadır.

“...tabii ki de her şey hazır, benim çocuk yetiştirme şeyimle şimdiki çocuk yetiştirme şeyi çok farklı hocam, biz yokluk içinde büyüttük çocuklarımızı, kendi çocuklarımı ben yokluk içinde büyüttüm, yeri geldi bir şeylerini alamadım, yeri geldi yapamadım. Şimdikielerde ne var çocuklarım alamazsa ben gidiyorum alıyorum geliyorum marketten. Kendi çocuklarımla bunlar kıyaslanır mı ya, çocuklarımı biz yokluk içinde büyüttük varlık içinde büyütmedik yani çocuklarımızı tek maaşla büyüttük Yani şimdi çocuk bakmak daha kolay ama önceki çocuklarla şimdiki çocuklar çok farklı. Şimdiki çocuklar, çocuğu durduramadılar mı eline veriyorlar bir telefon çocuk telefonla oynuyor, veriyorlar bir tablet çocuk onunla oynuyor, ben hiç öyle bir şey vermem yapmam yani çocuklarımı torunlarımı. Şimdi her şey çok bol ama çocuklar doyumsuz, her şey çok ama çocuklar doyumsuz, çocuklar mutlu olmuyorlar bir şeyle,

her şeyi bol buldukları için. Bizim çocuklarımız en küçük şeyden mutlu oluyorlardı, şimdiki çocuklar mutlu olmuyorlar ki...” (G43, anne koruyucu)

Büyükanneler torunlarının, anne babalarının yetiştiği şartlardan daha güzel koşullarda yetişmesinden, yokluk yaşamamalarından hoşnut olduklarını ifade etmekle birlikte, bu denli bolluk içinde yaşamalarının ya da her isteklerinin yerine getirilmesinin çocukların doyumsuz olmalarıyla sonuçlandığına dikkat çekmişlerdir. Gerek imkânların artık daha fazla olması, gerek babanın yanı sıra annenin de çalışmasıyla alım gücünün artması, çocukların isteklerinin karşılık bulabilmesine olanak tanımakta ancak bazı büyükannelere göre, hemen her isteği yerine getirilen çocuklar bir şeyleri elde etmeye uğraş vermedikleri için edindikleriyle mutlu olamamaktadır. Görüşmecilerden birisi günümüzde çocukların hemen her isteklerinin karşılanmasının gerekçesini ve bunun çocuğun bakım faaliyetine nasıl yansıdığını şu şekilde yorumlamıştır;

“...var canım tabii, ben şimdiki çocukları şanslı görüyorum her şey anne-babaları onlar için yaşıyorlar. Yani biz de öyleyiz de onlar her dediklerini yapıyorlar, artık diyorum çalışıyorlar da kendilerini suçlu hissedip akşama kadar çocuğu görmüyoruz ondan mı şey yapıyorlar gelip hani işten gelip hemen onun sözünü yerine getiriyorlar mecburen. Söz verdikleri zaman tutmaları gerekiyor çünkü çok fenalar şimdiki çocuklar, unutmuyorlar. Hani demiştin ya gidip alacaktık ya diyor öyle, ya biz çocuklarımıza yok diyorduk, baba biraz şeydi almaz etmezdi e hiç de bir şey yapmazlardı. Ya saygı yönünden falan da farklılar, daha rahatlar. Çokbilmişler her şeyi biliyorlar, bir şey söylüyorum hayır o öyle değil böyle diyor. Bu farklar bakımı hem zorlaştırıyor hem kolaylaştırıyor yani bilgililer canım çok bildikleri için biraz bize zor geliyor, bizi onlar yönlendiriyor diyorum ya onlar yönlendiriyor, kolay kolay ikna olmuyorlar...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Büyükannelere göre çocukların isteklerinin çoğunlukla karşılık bulabilmesi, elde edilen şeylerin önemini düşürmekte ve yeni isteklerin önünü açabilmektedir. Büyükanneler torunlarının sınırsız isteklerini karşılayamadıkları ya da en azından hemen karşılayamadıklarında mutsuz, aksi torunlarını ikna etmeye, onların sevecekleri, dikkatlerini çekebilecek yeni aktiviteler bulmaya çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu durum ise bakım faaliyetini zorlaştırabilmektedir. Ayrıca, yukarıdaki örnekte de vurgulandığı gibi, günümüz çocuklarının daha bilgili, anne babalarının çocukluklarına kıyasla daha gözü açık olmaları, büyükannelerince ikna edilip kolaylıkla yönlendirilmelerini zorlaştırmakta, bu da bakım sürecini büyükanneler için bir güç savaşına dönüştürebilmektedir.

“...bizim çocukların zamanında teknoloji mi vardı. Ben çocuğumun önüne bir kitap verirdim, mesela torunun annesinin eline bir kalın kitap verirdim çocuğum o kitaba baka baka baka yorulurdu. Kitap onun oyuncağıydı yani ama şimdi onlara öyle bir şey versen de onlar onla tatmin olmuyorlar ve çok oyuncak olduğu halde de tatmin olmuyorlar, doyumsuzlaşıyorlar, o yüzden yani tabii ki çok fark vardı.

Teknoloji var her şey bol kolaylaştırıyor bir yandan ama kolaylaştırdığı kadar da zorlaştırıyor da çünkü her istediği oluyor. Her istediğini fazlasıyla veriyorsun ama eskiden öyle değildi, eskiden bir tane oyuncak alınıyordu o bir taneyi kırmadan dökmeden oynuyorlardı çocuklar. Şimdi Barbie bebekten ev geçilmiyor oynamıyor da oyuncakla, beğenmiyor da, mutlu da olmuyor bir iki oynuyor o kadar. Şimdiki çocuklar zeki bir de, algılamaları çok fazla hemen bir demende kapıyorlar. Bir tane bir şey söylüyorsun onu anında kapıyorlar, uyguluyorlar yani zeki çocuk kandıramıyorsun. Zaten yalan konuşmak hiç yoktu bizde, kandırmak hiç yoktu her şey birebir. Bizim şöyle bir avantajımız vardı mesela biz çocuklara ilk konuşmaya başladığında ayakkabıya akka, gezmeye attı diyorduk hani biz çocuklarımıza öyle öğretiyorduk. Şimdi anne babalar daha bilinçli oldukları için gezmeye gezme, ayakkabıya ayakkabı, gitmeye gitme diyorlar öyle öğretiyorlar ve öyle de öğrendikleri için de her şey daha bilinçli oluyor...” (G39, anne koruyucu)

Düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerin büyük bir kısmı (11 büyükanne) için torun bakımını çocuk bakımından ayıran ve daha zorlu olarak algılamalarında etkili olan temel fark, çocuklardaki değişimdir. Bu değişimin neden kaynaklandığına ilişkin bir yorumda bulunamasa da söz konusu büyükannelerin hepsi sakin, sorumluluklarını bilen, disiplinli çocuklarının aksine torunlarını hırçın, şımarık, bencil, inatçı ve özellikle de kural tanımaz olarak betimlemişlerdir.

“...tabi ben en son yetiştirdiğim küçük çocuğu da saymayayım ama önceki çocukla torun arasında çok fark var, nasıl diyeyim öbürleri okula gidiyordu okuldan eve geliyorlardı derslerini yaparlardı. Şimdiki gezmek istiyor, park istiyor, ben öbür iki çocuğumu hiç parka götürmüş bir anne değildim 35 33 yaşındaki çocuğuma, bunlar park istiyor, gezme istiyor, internet istiyor, telefonu istiyor, telefonu ellerinde televizyon istedikleri gibi istediği program açılıyor. Benim öbür çocuklarım baba haber izleyince onlar da haber dinliyordu mecbur ama şimdiki diyor ki kumandayı ver ben haber niye dinliyorum, çizgi film açacağım diyor, yani ben diyor çocuk, çok farklı. Giyim konusu da olsun öyle, ben onlara ne alsam giyerlerdi ama şimdiki beğenmiyor, ben alacağım ben giyeceğim diyor, hiçbir şey alıp getiremezsin illa onu götürüp beğendireceksin. Bunlar bakımı zorlaştırıyor...” (G26, anne koruyucu)

Büyükannelerin hemen hepsi telefon, televizyon, bilgisayar gibi iletişim araçlarının torunlar tarafından çokça kullanıldığını ya da kullanılmak istendiğini belirtirken, bazı büyükanneler torunlarının teknoloji bağımlılığının bakımı zorlaştıran bir etmen olduğunu özellikle vurgulamıştır. Ebeveynlikleri döneminde sadece televizyon bulunan evleriyle kıyaslanınca torunların televizyonun yanı sıra bilgisayar, telefon, ipad gibi teknolojik cihazların bulunduğu evlerde yetişmesi, bu araçların hepsinin kullanımına kota koymayı zorlaştırmaktadır. Bunların kullanımına müdahale etmek demek, birine izin verilmediğinde diğerine koşan çocukların her isteklerine hayır demek anlamına gelmektedir. Bu durum, çocukların mutsuzluğuna, büyükannelerin yanlarında kalmak istememelerine yol açmaktadır. Ancak bakım ihtiyacını doğuran koşullar nedeniyle torunların büyükanneleriyle kalması

gerektiğinden büyükanneler torunlarını mutlu edebilecek yeni yollar bulmaya çalışmaktadır. Torunlarının dikkatini başka yöne çekebilmek, onları kişisel gelişimini destekleyecek farklı aktivitelere yönlendirebilmek zorlayıcı olabilmektedir. Üstelik bunun hemen her gün yenilenen bir mücadele olmasının, büyükannelerin içinde bulunulan teknolojik dönemde çocuk bakım faaliyetini zor olarak değerlendirmelerine sebep olduğu ifade edilebilir.

“...şimdi kızım güzel bir sitede oturuyor; park var, onun yaşında çocuklar var ama kızımın döneminde sokağa çıkıp benden izin alıp 2-3 saat benim gözetimim dışında rahat rahat oynayabiliyordu şimdi yok yanında olmak zorundasın, öyle farklılıklar var. Çevreden gelecek tehlikelere karşı çocuğunu korumak zorundasın, aldatılabilir bir şey olabilir. Bu farklar bakımı biraz zorlaştırıyor yani sen de yanında olmak zorundasın...” (G42, anne koruyucu)

“...ben şimdi çocukları sokağa salamıyorum her yer Suriyeli, her yer işçi. Çocuk aşağı iniyor ben arkasında, çocuk arkaya dolansın ben zırt pırt peşindeyim. Ben evimiz iki kat, işte aşağısı var aşağıya hayatta salamıyorum. Benim çocuklarım öyle değildi sokakta komşuların çocukları ile oynar oynar gelirlerdi eve akşam da televizyon izler saatinde yatarlardı...” (G46, anne koruyucu)

Yukarıdaki anlatılarda da üzerinde durulduğu üzere düzenli bakım sağlayıcılar için torun bakımının çocuk bakımından zor algılanmasında etkin olan bir diğer husus, büyükannelerin günümüzde çevreyi ve sokakları güvenilmez olarak değerlendirmeleridir. Büyükanneler kendi çocuklarını yetiştirdikleri ortamı komşuluk ilişkilerinin olduğu, çocukların dışarıda arkadaşlarıyla güvenli bir biçimde oyunlar oynayabildiği ve çoğu zaman bizzat aile üyelerinin başında bulunmak zorunda kalmaksızın çocuğu komşu gözetimine bırakabileceği çevreler olarak betimlemişlerdir. Diğer yandan torun yetiştirilen çevrelere yönelik algılamaları ise tam tersi yöndedir. Torun bakım faaliyetinin gerçekleştirildiği ortam zayıf komşuluk ilişkileri ve kim olduğu bilinmeyen ve çoğunluk güven vermeyen insanlardan oluşan kalabalık bir çevre ile ilişkilendirilmiştir. Bu algılama, torunların her an her saniye gözetim altında tutulmalarını gerektirmiştir. Bu durum hem çocukların arkadaşlarıyla oyun oynayarak geçirebilecekleri zamanda dahi yanlarında olmaları nedeniyle bedenen yorulmaları hem de çevreden torunlarına zarar gelebilir kaygısını duymaları nedeniyle psikolojik yorgunluk yaşamalarına sebep olmakta, torun bakımının daha zor algılanmasıyla sonuçlanmaktadır.

Torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükanneler söz konusu olduğunda, torun ve çocuk bakımına ilişkin olumsuz ve olumlu farklılıkların birincil bakıcılar ve düzenli bakıcıların işaret ettikleri farklılıklarla aynı olduğu gözlenmiştir.

“...çocuklar daha yorucuydu çünkü neden; çocukların zamanında farklıydı şimdi hazır bezler var. Çocuklar daha yoruyordu, kendi çocukların neden; sorumluluk da senin üstündeydi. Ama bunlarda

sevgisi ve sınırlı saatlerde bakımı senin üstünde, sorumluluk annede babada, kendi çocukların daha çok yoruyor...” (G38)

“...çocuklar şöyle yorucuydu; onlara iş yorgunluğu ile geldiniz ister istemez ilgilenmeniz gerekiyor özellikle okul dönemlerinde hem dersleri ile ilgilenmeniz gerek hem biraz çocuklara vakit ayırmak gerekir. Akşamlarım çok yoğun geçiyordu bitap bir şekilde yapıyordum yani o daha yorucuydu. Torun biraz daha ehlikeyif davranıyorsun yani daha hazır sevgi, daha mesuliyetsizlik. Mesuliyet var ama anne babanın mesuliyetini paylaşmış oluyorsun direkt almadığın için daha az yorgunluk var yani...” (G50, aile koruyucu)

“...yorucu. Yorucu, gerçekten çok yorucu. Benim haftada bir iki gün geliyor ama gece de biraz geç yatıyor mecburen ben de aman düşmesin aman üşütmesin, ha şöyle ha böyle. Sorumluluk alıyorsun ya o gece ben hiç uyumuyorum yani, gerçekten teslim edene kadar. Torun daha çok yoruyor ya bir sorumluluğu var, emanet ya. Ufacık bir yere düşse, bir şey, birkaç kere düştü o kadar, hem çok üzülüyorsun hem çok canın yanıyor, gerçekten inanılmaz seviliyor sanki içinden bir parça kopuyor. Bir de aynı zamanda sorumluluğum var, ben ne diyeceğim annesine babasına, hiçbir şey hiçbir zaman söylemediler ama o seni etkiliyor, yıkıyor...” (G16, aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatılarda da vurgulandığı üzere, yardımcı bakımı üstlenen büyükanneler diğer ailevi bağlamlarda bakım sunanlarla paralel olarak ebeveynlik döneminin kısıtlı imkânlarıyla kıyaslandığında günümüzde imkânların daha bol olmasının ve çocuklarına bakarken kazandıkları tecrübelerin bakım faaliyetini olumlu etkilediğini savunmaktadır. Teknolojik araç gereçlerin yaygın kullanımı, ebeveynlerle ayrı hane düzenlemelerine geçilmesi, eşlerin çocuk bakımında daha çok sorumluluk üstlenmeleri ve torun bakımının istihdamdan ayrıldıkları döneme denk gelmesi, bazı büyükannelerin üstlendikleri çoklu rolleri azaltmaktadır. Üstlendikleri rollerin azalmasıyla birlikte iş yükleri de azalan büyükanneler için bu durum, torun bakımının daha kolay algılanmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer yandan, yardımcı bakıcıların torunların emanet olduklarına ve çevrenin güvenilmez olduğuna ilişkin algılarının yanı sıra, çocukların teknolojik araçlara bağımlılığının, memnun edilmelerinin zorluğunun ve kurallara uymayan tutumlarının bakımı zorlaştırdığı noktasında birincil ve düzenli bakıcılarla görüş birliğinde oldukları anlaşılmaktadır.

Torunlarının bakım sorumluluğunu farklı ailevi bağlamlarda üstlenmiş olan büyükannelerin bakım faaliyetine ilişkin algılamalarının benzerlik göstermesi, bakım koşullarından ziyade “bir çocuğun yetiştirildiği” dönemin koşullarına odaklanılmasından kaynaklanmaktadır. Hangi ailevi bağlamda olursa olsun, eş zamanlı olarak torun bakım faaliyetini sürdüren büyükannelerin ebeveynliklerinin de hemen hemen aynı dönemlere denk gelmesi bakıma ilişkin olumlu-olumsuz deneyimlerinin benzerlik göstermesinde etkin bir rol oynamıştır. Ebeveynlik rolünü üstlendikleri dönemle kıyaslandığında teknolojinin gelişimi

kaynaklı imkân bolluğu, bakmakla yükümlü olunan çocuk sayısının az olması, çekirdek aile düzenlemesine geçiş, çocuk yetiştirmenin tüm sorumluluğunu tek başına üstlenmek yerine bakım faaliyetinde eş ve sosyal çevre desteği alma gibi dönüşümler, günümüzde bakım faaliyetini üstlenen büyükannelerin iş yükünü azaltmıştır. Fiziksel yorgunluklarını azaltarak sağlıkları üzerinde olumlu bir etki yaratan bu duruma ek, büyükanneler kendilerini daha olgun ve bilinçli olarak tanımlamaktadırlar. Çocuğa ilişkin konularda tek karar merci olmamaları ve büyüklerin yanında çocuğun sevimleyeceğine ilişkin yargıların değişmesiyle torunlarıyla iletişimlerini kendi istek ve beklentileri doğrultusunda şekillendirebilmeleri, üzerlerindeki psikolojik baskıyı azaltarak bakımdan duyulan memnuniyeti de artırmaktadır. Ne var ki tüm ailevi bağlamlarda bakım sunan büyükanneler çocukların memnun edilmelerinde ve kurallara uymalarının sağlanmalarında karşılaştıkları güçlükleri, teknoloji bağımlılıklarını, güven duyamadıkları bir çevrede çocuk yetiştirmeyi ebeveynlikleri sürecinde deneyimlememiş oldukları yeni zorluklar olarak tanımlamışlardır. Büyükannelerin torun bakımının daha yorucu olduğuna ilişkin değerlendirmelerinde en etkili sebeplerden birinin torunların kıymetli bir emanet olarak algılanması olduğu anlaşılmıştır. Torunların bakım ihtiyaçlarına cevap verip onların sağlıklı bir biçimde yetişmelerini desteklemenin aracı olan büyükanneler kendilerini bakım sorumluluğunu üstlendikleri süre zarfında torunun başına gelen iyi/kötü her şeyin müsebbibi olarak algılama eğilimindedir. Torunların sağlıklı, iyi değerlerle yetişmesi, bakımın bir aracı olmaları hasebiyle büyükanneler için mutluluk kaynağı oluştururken diğer yandan bakım sağladıkları süre zarfında torunlarının başlarına gelebilecek en küçük olumsuzlukta, engel olamadıkları gerekçesiyle kendilerini suçlayabilmektedirler. Bu durum torunlara zarar verdiklerini düşünerek üzülmelerine sebep olmanın yanı sıra, sorumluluklarını layığıyla yerine getirememiş olduklarını düşünerek ebeveynler karşısında da suçlu hissetmelerine sebep olmaktadır. Bu zorluklar karşısında büyükanneler bir yandan torunlarıyla iletişimlerini yönetebilecek yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalırken, diğer yandan da onları korumak için daha çok çaba harcamak durumunda kalmış, beden ve psikolojik olarak yorgunluk duymuşlardır. Bu bağlamda, büyükannelik deneyiminin ebeveynlik deneyiminden daha zor olarak algılanan ve fiziksel ve ruhsal yorgunluk ile ilişkilendirilen yönleri olduğu gibi, ebeveynliğe kıyasla daha yüksek psikolojik tatmin duygusu ve bedensel refahın aracı olduğu da ifade edilebilir.

3.3.6.2. Bakım Faaliyetinin Öznesi Çocuklar ve Torunlar

Büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik-ebeveynlik karşılaştırmasına ilişkin algılamaları, bakım pratiklerini ve dolaylı olarak torunlarla ilişkilerini etkileyen bir unsurdur. Torunlarına bakım sağlamak ile çocuklarını yetiştirmek arasında bir fark olmadığını belirten büyük ebeveynler, başarılı çocuklar yetiştirmiş olmalarına inanmaları nedeniyle torunlarını büyütürken de aynı çocuk bakım stratejilerini kullanma eğilimi sergilemektedirler. Söz konusu büyük ebeveynler için çocuk bakım pratiklerinin bir sonraki kuşakta da tekrarlanması ayrıca, duygusal açıdan çocuklarla aralarındakine benzer bağların gelişimine etki etmekte ve böylece torunlarla ilişkilerin niteliğinde belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan büyük ebeveynlik deneyimi, özellikle de ebeveynlikleri sürecinde deneyimlememiş oldukları yeni zorluklar içerdiği zamanlarda çocuklara ebeveynlik yapmaktan farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, büyük ebeveynler torun ve çocuk bakımı arasında farklılık görmedikleri durumlarda benzer yetiştirme stratejilerini hayata geçirirlerken, aksi durumda ise farklı çocuk yetiştirme yöntemleri izlemektedirler. Burada belirleyici olan, torun ve çocuk bakımına ilişkin algılamalardır. Bu bağlamda, torun bakımının çocuk bakımından farklılaştığı noktaların anlaşılabilmesi için öncelikle büyükannelerin torun ve çocuk bakımına ilişkin algılamaları, aralarında fark görüp görmedikleri sorgulanmıştır.

Çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin bakım faaliyetine ilişkin değerlendirmelerinin çocuklar ve torunlar açısından farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde, bazı büyükanneler için torun sevgisinin evlat sevgisinden daha ağır bastığı anlaşılmıştır. Söz konusu büyükanneler birincil bakımın üstlenilmesini gerektiren ailevi koşullar nedeniyle torunlarını evlatlarından farklı olarak daha özenli yetiştirmeye çalıştıklarını, onlar memnun olsunlar diye çaba sarf ettiklerini belirtmişler, torunlarına gösterdikleri hassasiyeti aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir;

“...ne bileyim herhalde insan daha fazla özen gösteriyor memnun olsun torunu diye, daha fazla özen göstermeye uğraşıyor insan...” (G13, çocuk koruyucu)

“...yani kendi çocuğuna bakarken sorumluluk pek gençlikte anlamıyorsun onu ama toruna bakarken sorumluluk senin üzerinde oluyor, anne babaya karşı sorumlu oluyorsun, emanet çocuk. Ama öbüründe kendi çocuğun ne olursa olsun, Allah esirgesin bir şey olsa senin canın yanacak ama Allah esirgesin diğerinde, torunda bir şey olsa sen suçlusun...” (G7, çocuk koruyucu)

İkinci anlatıda da görüldüğü üzere, bir büyükanne için bütünüyle kendilerine ait olmayan bir çocuğun sorumluluğunu taşımak, torun bakımını çocuk bakımından farklılaştırmıştır. Başka bir büyükanne ise torun ya da evlat olmasının hiçbir fark yaratmadığını, ikisine de aynı şekilde bakım sağlandığını ifade etmiştir.

Evlada ve toruna bakmak arasında hiçbir fark olmadığını belirten 4 büyükanne dışında düzenli bakım sağlayan büyükannelerin hepsi, bakım faaliyetinin torun ve çocuklar bağlamında değişiklik gösterdiğini belirtmişlerdir. Evlat ve toruna sağlanan bakım arasında fark algılanmasının temel nedeninin torunun her şeyden önce emanet olarak değerlendirilmesi olduğu anlaşılmıştır. Büyükannelerin torunlarına yönelik kendilerine emanet edilen can algısı, kaygıya kapılmalarına sebep olmuştur.

“...şimdi biraz sorumluluk alıyorsun, kendi çocuğunda daha rahatsın çekinmiyorsun, verdiğin her kararda kendini haklı görüyorsun ama torunda biraz daha dikkatli olmak zorundasın. Benim çocuğuma annem bakarken bir gün okuldan geldim parmağını kesmiş çocuk bantlamışlar hiç bana söylemiyorlar ne olduğunu ben çok üzül müştüm, annemi azarlamıştım. Sana da çocuk emanet edenin aklı yok, bana nasıl bakmışsın benim de zaten zamanında ayağımı yakmışsın, hani böyle laflar etmiştim zamanında ondan da biliyorum. Şimdi ben bir dikkatsizlik yaparsam kızım bana söylemese bile bunları geçirebilir içinden...” (G42, anne koruyucu)

“...tabi canım dedim ya bunun sorumluluğu olunca torun daha bir titizlik istiyor. O benimki ne yaparsam düşse de ne bileyim hani başına da bir iş gelse bir yeri de kanasa benimki, kimseye hesap verecek durumda değilim. Ha tamam gelinle oğlana da hesap vermeyeceğim ama kendimi suçlu hissediyordum. Ben bir kere düğüne gittik, düğün girişinde park vardı dedi ki babaanne beni parka götür, kızım annen gelsin götürürüm dedim yok beni götür. Beklemedim gelini, oğlum olsa etini bükterdim orada oturttururdum ama torunu aldım götürdüm. Salıncakta sallanırken telefonum çaldı, telefonu çıkartırken bir çat sesi, döndüm ki torun salıncaktan düşmüş, anında bu alıyla burnu balon gibi şişti. Ben nasıl oldum, nasıl suçluluk duydum ama anne geldi anne olur işte çocuktur düşecektir şöyle böyle onun sözünden ben biraz teselli oldum ama kendiminki olsa üzülürdüm ama o kadar kötü hissetmezdim...” (G26, anne koruyucu)

Emanet bir çocuğa bakmak, büyükannelerin hem çocuğun kendisine hem de ebeveynlerine yönelik kaygılarını tetikler görünmektedir. Büyükanneler bir yandan çok sevdikleri ve zarar görmelerinden endişe duydukları torunlarının kendi hataları, anlık dikkatsizlikleri nedeniyle zarar görebileceğinden endişe duymaktadırlar. Diğer yandan böyle bir durumun gerçekleştiği anda torunları için hâlihazırda üzüntü duyan büyükanneler kendilerini söz konusu durumun sorumlusu olarak gördükleri için ebeveynlere karşı suçluluk hissetmektedirler. Ebeveynlere ilişkin stres, torun bakımını evlada bakımdan ayıran ve zorlaştıran bir deneyim olmuştur.

Evlada ve toruna sağlanan bakımın farklılaştığını belirten bazı büyükannelerin bu değerlendirmelerinin ardında torun sevgisinin evlat sevgisinden ağır bastığına ilişkin algılamaları yer alıyor görünmektedir.

“...ben şimdi çocukların mı torun mu deseler torunlarımı seçerim. Bu hiçbir şeye benzemiyor ne anne, ne baba, ne eş, ne çocuk sevgisi, torun sevgisi hepsinden çok farklı, çok üstün...” (G41, anne koruyucu)

Torunlarının yardımcı bakımını üstlenmiş büyükanneler ele alındığında, hepsi bakım faaliyetinin bakımın öznesiyle bağlantılı olarak farklılaştığını belirtmişlerdir. Büyükannelerin hemen hepsi ebeveynlik ve büyük ebeveynliğin taşıdığı sorumluluk bağlamında değişiklik gösterdiğini ifade ederken; hangi bağlamda sağlanan çocuk bakımının daha fazla sorumluluk taşıdığına ilişkin görüşleri ise çeşitlenmektedir.

“...fark oluyor tabi, senin çocuğun senin yanında bir düşse ne yapsa kendim ilgileniyorum görüyorum ama torun emanet düştü müydü üzülüyordum acaba annesi bir şey der mi, demez ama insanın içinden geçiyordu yine de...” (G28, anne koruyucu)

“...torun sevgisi çok farklı çok niye; hazır sevgi, neden; çok mesuliyetin olmadan avucuna gelen, bir de çocuklarında eksik bıraktığın, yaşayamadığın şeyleri yaşıyorsun onlar sana artık olarak dönüyor. Bir defa acayip bir enerji yükleniyorsun, güzel iyi bağlamda, onun için de ben torunlarına bakmaktan yana çekimser davranan arkadaşlarım var mesela onlara üzülüyorum mesela hayatlarında çok büyük boşluk bırakıyorlar...” (G50, aile koruyucu)

Yukarıdaki anlatıların da ortaya koyduğu üzere, büyükanneler çoğunlukla torun bakımının daha fazla mesuliyet içerdiğini belirtmişler ve bu sorumluluklarını kaygı ile ilişkilendirmişlerdir. Diğer yandan ebeveynliğin daha fazla sorumluluk taşıdığını, buna karşılık torun bakımının çocukla birlikte eğlenceli vakit geçirmeye daha fazla fırsat sunduğunu belirten büyükanneler ise torun bakımını daha fazla psikolojik tatmin ile ilişkilendirmiştir. Her iki durumda da torunlara sağlanan bakımın çocuklara sağlanandan farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin ebeveynlik ve büyük ebeveynlik algılamalarına ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, önceki literatürle paralel biçimde, bu algılamaların büyükannelerin rollerini etkileyen bir unsur olduğu anlaşılmıştır. Anne, aile ya da çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükanneler sağladıkları bakımın niteliği farklı olsa da, büyük ebeveynlik rollerini ebeveynlik rollerinin bir uzantısı olarak gördüklerinde torunlarına ilişkin tutumları çocuklarına olanlarla benzerlik göstermiştir. Diğer yandan büyükanneler bakımı hangi ailevi bağlamda sürdürürlerse sürdürsünler, bakım faaliyetinin öznesinin çocuk ya da torun olması, bakıma sürecine dair değerlendirmelerini farklılaştırmıştır. Büyükannelerin büyük ebeveynlik rolünü çocuklara annelik yapmaktan farklılık gösteren bir deneyim olarak algılanmalarının temel nedeni, torunun emanet olarak değerlendirilmesidir. Torun bakım sürecinde bakım sağlanan çocuğa olduğu kadar onun ebeveynlerine karşı sorumluluk taşımak, büyük ebeveynler için bir stres unsuru oluşturmak suretiyle torun bakımını evlada bakımdan ayıran ve zorlaştıran bir deneyim olmuştur. Torun bakım faaliyetinin, içerdiği yoğun sorumluluk nedeniyle kaygı ile ilişkilendirilmiş olması,

bakımı tam zamanlı ya da tamamlayıcı nitelikte sağlamış olsunlar, tüm büyükanneler için ortak bir deneyimdir. Ancak, bakımın sağlandığı ailevi bağlamın deneyimlerin farklılaşmasında etkili olduğu örnekler de mevcuttur. Torunlarının birincil bakım sorumluluğunu üstlenen büyükanneler, ailesel krizlerden zarar gören torunları için bakım sağlıyor olmaları nedeniyle büyük ebeveynliğin daha fazla sorumluluk içerdiğini belirtirken; tamamlayıcı nitelikte bakım sunan yardımcı bakıcılar için ise ebeveynlik daha zorlu bir deneyim olmuştur. Üstelik yardımcı bakıcıların bile deneyimleri kendi içlerinde farklılık göstermektedir; eski anne koruyucular olan büyükanneler için büyükannelik rolü daha çok sorumluluk içeren bir roldür. Kısa süreli ve ihtiyaca binaen zaman zaman bakıma dahil olan aile koruyucular için ise torun bakımı sorumluluklardan bağımsız, eğlenceli vakit geçirme ve duygusal doyum ile ilişkili bir faaliyettir. Büyükannelerin büyükannelik ve ebeveynliğe ilişkin söz konusu karşılaştırmaları, torun bakım sürecinde torunlarına yönelik tutumlarını etkileyen bir unsur olmuştur.

3.3.6.3. Ebeveyn ve Büyük Ebeveyn Rolü

Büyükannelerin büyük ebeveynlik ve ebeveynlik rollerine dair algılamaları, büyük ebeveyn olarak torunlarına yönelik davranışlarını etkileyen bir unsurdur. Deneyimlere ilişkin algılamaların yanı sıra, büyük ebeveynlerin büyük ebeveynlik rolünü geçmişte yapılan hataların telafi şansı olarak değerlendirmeleri de büyük ebeveynlik rollerini değiştirmektedir. Kendi ebeveynlikleri döneminde çocuklarının ihtiyaç duydukları bakımı sağlayamadıklarına inanma ve bundan dolayı kendilerini suçlama eğilimi gösteren bireyler için büyük ebeveynlik rolü, kaçırılan ebeveynlik fırsatının telafisi gibi işlev görebilmektedir. Büyük ebeveynlerin bakım rollerine ilişkin telafi şansı algılamasına sahip olmaları, aynı hataları tekrar etmemek adına torunlarının bakımını sağlarken çocuklarına uyguladıklarından farklı yetiştirme pratikleri sergilemeleri sonucunu doğurabilmektedir. Bu bağlamda, çocuk yetiştirme sürecinde değişen ve aynı kalan pratiklerin ve torun bakımının çocuk bakımından farklılaştığı noktaların anlaşılabilmesi için büyükannelerin torun ve çocuk bakımına ilişkin algılamalarının yanı sıra ebeveyn ve büyük ebeveynlik tutumları araştırılmıştır.

Torunlarının birincil bakıcıları konumundaki büyükannelerden biri hariç hepsi, büyük ebeveynler olarak tutumlarının ebeveyn oldukları dönemden farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Hemen hepsi torunlarına karşı daha toleranslı olduklarını ifade ederken, bir büyükanne bunun gerekçesinin torunları çok seviyor olması ve küçük yaşları nedeniyle onlara kıyamıyor olması olduğunu belirtmiştir. Başka bir büyükanne ise kendi çocuklarını

şımartmamak adına daha sert bir tutum sergilemiş olduğunu ama torununa karşı bu tavrının onu üzmemekten korktuğu için değiştiğini ifade etmiştir.

“...daha hoşgörölüyüm çocuklarımız ne kadar büyük olsa da bazen oğluna da kızına da kızabiliyorsun ama toruna kızamıyorsun hoşgörölü oluyorsun. Bilmiyorum daha çok seviyoruz herhalde, onlar çocuk diyoruz, daha onlar büyümedi diyoruz. Benim çocuklarımın zamanında evde büyükler vardı, evde çok iş vardı, çocuklarımla çok ilgilenemiyordum ama torunlara zaman daha bol. Kendi çocuklarımın zamanında işlerimiz daha ön plandaydı, iş yapmamız daha ön plandaydı şimdi torunlarımız ön planda, torunlarla bu değişti. Şimdi torunlarımız ön planda torunlarımız daha çok kıymetli daha çok bakma çabasına düşüyoruz...” (G49, çocuk ve aile koruyucu)

“...çocuğumuz oldu çocuğumuzu kucağımıza alamadık, torunlara öyle değil bu da işte bunlar hep kucağımdaydı. Biz çocuğumuzu kucağımıza alamazdık büyüklerin yanında çocuğumuzu sevecezdik hep kısıtlanırdık...” (G7, çocuk koruyucu)

Yukarıdaki anlatılarda da izlendiği üzere, büyükannelerden biri ayrıca büyük ebeveynliğe geçişle birlikte önceliklerinin değiştiğini, torunlarla geçirilen zamanın her şeyden kıymetli olduğuna dair bir farkındalık kazandığını ifade ederken; başka bir büyükanne ise sevgisini daha çok gösteren bir büyükanne olmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Torunlarının düzenli bakıcıları büyükannelere gelindiğinde, hepsinin büyükanne olarak ebeveynken olduklarından çok daha farklı davrandıkları anlaşılmıştır. Görüşmecilerden 20’si artan yaşları ve edindikleri tecrübeler doğrultusunda olgunlaşmış ve bilinçlenmiş olmaları, ruhlarının incelmış olması sayesinde torunlarına karşı daha sabırlı ve toleranslı olduklarını belirtmişlerdir.

“...torunların daha tatlı oluyor nasıl oluyor o biliyor musun kendi çocuklarını yok zamanda büyütüyorsun, genç oluyorsun ama torunların olduğu zaman olgun bir yaşta oluyorsun, onun için tatlı oluyor gibi geliyor yoksa çocuklarıyla torunlarını ayırabilir misin ayıramazsın yani. Öyle yani daha bilinçli oluyorsun, mesela ne vereceğini ne yapacağını ne edeceğini biliyorsun o zaman, kendi çocuklarında tatavaya veriyorsun bir şey yerlerse yiyorlar yemezlerse geçip gidiyorsun. Geçtiyordum sözgelimi, birini buluyorsam birini bulamıyordum yalan değil yani onun için mesela çocuklarımın alamadığı şeyi gidip marketten kendim alıp geliyorum sözgelimi. Şimdi oğlum kıza kızdığı zaman yanında söylemem ama yüz işaretiyle oğlana kızarım oğluma kızarım yani yüz işaretiyle. Asla söylemem onun yanında şımarmanın diye onun yanında söylemem ama yüz işaretiyle belirtirim oğlan da anlar benim şeyimi, torunlara karşı daha hoş görölüyüm. Dağıtsınlar evi, işin mi var dağıtırlarsa toplarım onlarla birlikte sen de toplarsın hadi çocuklar yardım edin bana dersin onlarla birlikte toplarsın, ne yapalım öyle yani...” (G43, anne koruyucu)

“...tabii var neden var ben onu söyleyeyim; daha despot bir anneyim, daha disiplinli, haksız bir anneyim, bana göre haklı ama çocuklara göre haksız bir anneyim çünkü ciddi anlamda hayırlarım var. Ama torunda o yok, sevgi dolu oluyorsun. Mesela şunu söyleyeyim örnek vereyim; evime çocuklar asla

çok ayıp çok üzgünüm ama benim çocuklarım top oynayıp okuldan gelen oğlum kapının önünde eşofmanlarını çıkarıp içeri öyle girerdi ama torun geliyor babaanne çok yoruldum diyor oturuyor olsun ben onu yıkarım diyorum. Orada o konuya nokta koyuyorum ama onu üzmiyorum. Şimdi oğlum diyor ki anne bu ne biz ne çektik, karyolanın yatağın üzerinde tepiniyorlar annem susuyor. Toruna daha çok hak tanıyorsun, farklılık bu var. Ama hayatın belli bir yerine gelmişim ben onlarla geçirdiğim vakti o evin temizliğine mi harcayayım Ama çocuklarını yetiştirirken her şeyde örnek bir annesin...” (G29, anne koruyucu)

Ebeveynlik, bir çocuğun yetiştirilmesinin tüm sorumluluğunun üstlenilmesi anlamına gelmekte, bu bakımdan çocukların uygun bir biçimde yetiştirilebilmeleri, disiplin ve zaman zaman katı tutumları beraberinde getirebilmektedir. Özellikle kendi anne babalarının çocuk yetiştirme yöntemlerini örnek alan büyükanneler kendi çocuklarını daha kuralcı yetiştirdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan sorumluluğun anne babayla paylaşılması, büyükannelerin kurallarını esnetebilmelerine fırsat tanımıştır. Çocuğu disipline edebilecek anne babaların varlığı, büyükannelerin torunlarını daha şımartmaya yönelik bir tavır sergileyebilmelerinde, böylece torunlarına daha hoşgörölü davranmalarında etkili olmuştur. Yukarıdaki anlatılarda da yansıdığı üzere, büyükannelik deneyimi önceliklerin değişmesinde de etkili olmuştur. Büyükannelerin büyük bir kısmı ebeveynlik dönemlerindeki önceliklerinin evin işleri, misafirler ve ortak hane düzenlemesine sahip olunan ebeveynlerin hizmeti olduğunu, ancak büyük ebeveynliklerinde torunlarla keyifli vakit geçirmenin her şeyden önemli hale geldiği belirtmiştir. Artan yaş, kazanılan olgunlukla birlikte hayatta neyin daha önemli olduğuna ilişkin değişen algı, büyükannelerin çocuk bakım biçimlerine bu şekilde yansımıştır. Görüşmecilerin büyük bir kısmı, istek ve ihtiyaçların karşılamasında kendi evlatlarına yaptıklarından farklı olarak önceliği torunlarına verdiklerini ifade etmişlerdir. Gerek evlatlarını yetiştirdikleri dönemde çalışıyor olmaları, gerekse üstlendikleri diğer roller nedeniyle kendi çocuklarına yeterince zaman ayıramamış olduklarını düşünen büyükanneler, torunlarına karşı daha hassas davrandıklarını belirtmişlerdir. Bir yandan önceliklerin değiştirilmesi, diğer yandan üstlendikleri rollerin azalmış olması, torunlarına daha fazla zaman ayırabilmelerini mümkün kılmaktadır. İki büyükanne kendi çocuklarına yeterince zaman ayıramayıp, ilgi gösterememekten duydukları pişmanlığın torunlarının daha farklı bakılmalarında etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...farklı, farklı ben o zaman değerini bilemediğim için farklı. Şimdi daha çok çocuk değerini biliyorum çünkü onun bir insan olduğunu o zaman sadece görevmiş gibiydi öyle bir farklılık yani...” (G48, anne koruyucu)

“...kendi çocuklarımla torunlarım farklı evet, yani farklı oldu, istemeyerek de olsa. Şimdi ben çocuklarımı istiyorum keşke bu yaşımıdayken onları da kucağıma alsam, sevsem onları da, dinlesem

keşke dinleseydim diyorum, onlara çok zaman ayıramadım gibi geliyor, ondan vicdan azabı çekiyorum, torunlarımın ondan bir dediklerini iki yapasım gelmiyor. Kendi çocuklarımızı herhalde sahiplendiğimizden kendimizin diye mi o kadar ilgilenmedik, ne olursa olsun der gibi şimdi emanet olunca torunlar daha farklı üstüne düşülüyor diye düşünüyorum...” (G37, anne ve aile koruyucu)

Düzenli bakım sağlayıcıların ebeveyn ve büyük ebeveyn olarak çocuk yetiştirme biçimleri değerlendirildiğinde, ilişkilerin daha hoşgörülü, çocuk odaklı, karşılıklı paylaşıma açık yönde gelişim izlediği anlaşılmıştır. Bu durum, torunlar ve büyükanneleri arasında daha sıcak ilişkiler kurulmasına fırsat sağlarken, büyükannelerin büyük bir kısmı (14 büyükanne) bu durumu çocukları için yapamadıkları şeylerin telafisi olarak değerlendirmektedir. Torunlarla kurulan sıcak ilişkilerin orta kuşağa ilişkin pişmanlıkların telafisi olarak değerlendirilmesi, büyükannelerin torunları için daha fazla fedakârlık yapımlarıyla sonuçlanmakta, ilişkiye yapılan yatırımın artması ise ilişkiden alınan doyumu artırabilmektedir.

Benzer bir durum, yardımcı bakımı üstlenen büyükanneler için de geçerlidir. Büyükannelerin bir kısmı için torun bakımı, çocuklarına ayıramadıkları zamanın, çocuklarıyla geçiremedikleri günlerin, birlikte yapamadıkları aktivitelerin telafisi gibi işlev görmektedir. Torun bakımını kaçırdıkları ebeveynliklerinin telafisi gibi algılayan büyükannelerin hepsinin çocuklarının yetiştirilmeleri sürecinde istihdamda yer aldıkları ve çocuklarının bakım ihtiyacına kendilerinin cevap veremedikleri anlaşılmıştır. Ebeveynken olduklarından çok daha farklı davrandıklarını ifade eden yardımcı bakıcılar da düzenli bakımı üstlenmiş olan büyükanneler gibi daha sabırlı, toleranslı olduklarını, kurallarını torunları için esnettiklerini, önceliklerini torunlarına kaydardıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu büyükannelerden bir kısmı istek ve ihtiyaçların karşılamasına yönelik tutumlarının bakım faaliyetini farklılaştırdığı üzerinde durmuştur. Kendi ebeveynlikleri döneminde istihdamda yer aldıkları için çocuklarına yetirince zaman ayıramadıklarını belirten büyükanneler, şimdi çokça olan zamanlarını öncelikle torunlarının istek ve ihtiyaçlarının giderilmesine ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Bir büyükanne çalışan durumuna ek olarak istek ve arzularının da zaman zaman çocuğun ikinci plana itilebilmesiyle sonuçlandığını ancak ebeveynlikten büyük ebeveynliğe uzanan süreçte istekleri konusunda bir doyuma ulaştığını belirterek torunun öncelikli hale gelmesinde bunun da etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...tabii ki farklı, zamanlama açısından farklı, gençlik var bir tarafta, mesela en basitinden akşamları gezmek istiyordum işten çıkınca, kendime zaman ayırmak, eşimle bir yerlere çıkmak. Ama çocukların olmadığı bir yere gitmem gerekiyor tabii annemden yardım alıyorduk şu anda o isteklerim bitti yani ben dediğim gibi hepsini doyasıya yaşadım yaşıma gereği de artık bitti. Dolayısı ile çocuklarımla beraber olmak daha tercihim. Bugün mesela arkadaşlar gidiyoruz gelir misin dediler ay yok dedim torunu

istedim, torunla beraber olmak istiyorum dedim. Yani çünkü bir şeylere doyuyorsunuz, mesela torun akşam evde o cıvıl cıvıl sesi daha mutlu ediyor. Yani tercihinizi hemen değiştirebiliyorsunuz, gençken öyle yapmıyordum mesela hep gezeyim eğleneyim tamam bu da olur bu da bakılır, nasılsa yatar uyur gibi düşüncelerim vardı. O da anneme ters geliyordu o zamanlar, nasıl kızımın yaptığı bana zaman zaman ters geliyor ama aynı şeyleri ben de yaşadım...” (G50, aile koruyucu)

Büyük ebeveynlik/ebeveynlik karşılaştırmasına ilişkin saha verileri, ebeveynlikleri döneminde çocuklarının bazı davranışlarına karşı çıkan büyükannelerin, torunlarının davranışlarına daha toleranslı yaklaştıklarına işaret etmektedir. Araştırmanın bulguları bu bağlamda, yaşlılık dönemindeki bireyler için zamanın çoğunun birlikte geçirildiği aile ve aile üyelerinin yaşamın merkezi olması, mental ve duygusal açıdan çocukları ve torunlarıyla birlikte olmayı arzulamaları bakımından torunun davranışlarına daha toleranslı yaklaşmalarının olası olduğuna ilişkin Akın'ın (2006, 68-69) görüşleriyle de paralellik göstermektedir. Söz konusu veriler ayrıca, büyükannelerin hem ebeveynliğe ilişkin geçmiş tecrübeleri, deneyimleri hem de yaşlanmayla birlikte artan bilgelikleri sayesinde büyükannelikleri sürecinde “bir çocuğun yetiştirilmesi” sorumluluğunun altından daha iyi kalkabildiklerine inandıklarını ve böylece bu süreçten daha fazla keyif aldıklarını göstermektedir. Artan tecrübe, deneyim ve bilgelikleri, büyükannelerin ev işlerinin sürdürülmesi, aile rutinlerinin yerine getirilmesi ve çocukların yetiştirilmesi görevleri karşısında ebeveynlikleri döneminde olduğu gibi kendilerini baskılamak yerine, çocuklarla geçirdikleri zamanın tadına varma eğilimi göstermelerini de sağlamıştır. Bunlara ek olarak, bazı büyükannelerin emeklilik deneyimi, daha fazla olan zamanları sayesinde çocuk bakımına daha fazla katılmalarına fırsat sunmakta ve bu durum, çocuk bakımından duyulan tatmini artırmaktadır. Benzer şekilde Dolbin-MacNab (2006: 569-570) ile Hayslip ve Goodman (2008: 119) da gerçekleştirdikleri araştırmalarda çocuklarını yetiştirdikleri süreçte istihdamda yer almak, tecrübesiz olmak, ev-çocuk ve çalışma hayatının birlikte idare edilmesinin yarattığı baskı gibi nedenlerle kendi çocuklarının hayatını ve onlarla birebir ilişkiler kurma fırsatını kaçırdıkları hissine kapılan büyük ebeveynler için torun bakımının kendi ebeveynliklerine ilişkin pişmanlıkları ve algılanan başarısızlıkları telafi etmek için bir şans olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşmışlardır.

3.3.7. Bakım Desteği ve Sürece İlişkin Görüşler

3.3.7.1. Bakım Sürecinde Yararlanılan Kaynaklar

Büyük ebeveynlerin torun bakım faaliyetini sürdürdükleri süreçte hangi kaynaklardan yararlandıkları, büyük ebeveynlik-ebeveynlik karşılaştırmasına ilişkin algılamalarıyla birlikte, bakım pratiklerini ve dolaylı olarak torunlarla ilişkilerini etkileyen bir unsurdur. Büyük

ebeveynlik rollerini ebeveynliklerine benzetme eğiliminde olan bireyler, torunlarını çoğunlukla çocuklarıyla benzer pratiklerle yetiştirme eğilimi sergilerken aynı zamanda benzer kaynaklardan yararlanmayı sürdürürler. Söz konusu büyük ebeveynler için ebeveynlik tecrübeleri, torun bakım faaliyetinin işleyişine yön vermekte, ebeveynlikleri sürecinde yol gösterici olan kaynaklar büyük ebeveynlikleri zarfında da işlerliğini korumaktadır. Diğer yandan ebeveynlikleri sürecinde bir çocuğun yetiştirilmesi için kendilerine destek olan bu kaynakların torunlar söz konusu olduğunda gerek yetersiz kalması, gerek ulaşılamaz olması, büyük ebeveynleri yeni destek kaynakları yaratmaya yönlendirebilmektedir. Ayrıca yararlanılan kaynakların erişilebilirliği, büyük ebeveynlerin stres seviyeleri ile de bağlantılıdır. Bakım sürecinde kendilerine yol gösterecek kaynaklara ulaşmada sorun yaşamayan büyük ebeveynlerin kaygı seviyeleri düşüş gösterirken, bakımdan alınan psikolojik doyum ise artmaktadır. Bu gerçek, büyükannelerin torunlarının bakımlarını üstlendikleri süreçte hangi kaynaklardan yararlandıklarının sorgulanmasını gerekli kılmıştır.

Torunların tam zamanlı bakımını üstlenen büyükanneler, torun yetiştirirken çoğunlukla kendi ebeveynsel tecrübelerinden yararlanmışlar ya da kendi annelerini örnek almışlardır. Çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin yardım ihtiyacı söz konusu olduğunda en güvenilir kaynaklarının birinci dereceden akrabalar ve yakın arkadaş çevreleri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca büyükanneler televizyon, internet ve kitap gibi kitle iletişim araçlarından da destek aldıklarını belirtmişlerdir.

Düzenli bakım sağlayıcılar için torun yetiştirirken en güvenilen kaynakların ebeveynsel tecrübeler olduğu anlaşılmıştır. Kendi aile büyüklerinin ya da sosyal çevreden tecrübeli kişilerin örneklenmesi, uzmanların takip edilmesi ya da torun yetiştirme sürecinde orta kuşağın kurallarının ve çocuk yetiştirme yöntemlerinin taklit edilmesi, büyükannelerin torun yetiştirirken kullandıkları diğer yöntemlerdir. Söz konusu büyükanneler, torun yetiştirirken ihtiyaç duydukları yardımı çoğunlukla çocuk bakımına ilişkin tecrübelerden temin etmiştir. Büyükanneler kendilerinininkilerin yanı sıra daha önce torunlarına bakmış olan yakın çevrelerinin deneyimlerinden de faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Yardım ya da bilgiye ihtiyaç duyduklarında torunlarının ebeveynlerinden, özellikle de annelerden ve televizyon, kitap, internet gibi yazılı ve görsel iletişim araçlarından yararlandıkları da anlatılarından anlaşılmıştır.

Torunlarına yardımcı bakımın yanı sıra, eş zamanlı olarak başka niteliklerde bakım sağlayan 10 büyükannenin değerlendirmeleri diğer aile düzenlemelerinde ele alındığından, bakım desteği ve sürece ilişkin değerlendirmeler 16 yardımcı bakım sağlayıcı büyükanne üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ebeveynsel tecrübeler, akraba ve arkadaş çevresindeki örnek

oluşturabilecek deneyimli kişiler, çocuk bakımına ilişkin televizyon programları ve yenilikler, yardımcı büyükannelerin torun yetiştirirken yararlandıkları kaynaklar olarak sunulmuştur. Söz konusu büyükannelerin de bakım sürecinde ihtiyaç duydukları bilgiyi edinmek için düzenli bakıcılarla aynı kaynaklardan yararlandıkları, ek olarak doktor, hemşire gibi uzmanlardan da destek aldıkları anlaşılmıştır.

Saha verileri neticesinde, torunların ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde aile, komşu ve arkadaş çevresinin büyükannelerin önemli destek kaynakları olduğu ifade edilebilir. Televizyon, kitap, internet gibi yazılı ve görsel iletişim araçları ya da konunun uzmanları, büyükannelere torun bakım faaliyetinde yardım sunan diğer kaynaklardır. Ancak bakım sorumluluğu hangi ailevi bağlamda üstlenilirse üstlenilmiş olsun, büyükannelerin torunlarını yetiştirirken en çok müracaat ettikleri ve en güvenilir buldukları kaynak, kendi tecrübeleridir. Bu bağlamda araştırmanın verileri, başarılı çocuklar yetiştirmiş olmaları bakımından ebeveynlik deneyimlerinin olumlu sonuçlar verdiğine inanan büyük ebeveynlerin torunlarını büyütürken de aynı çocuk bakım stratejilerini kullandıklarının ortaya konulduğu çalışmaya (Dolbin-MacNab, 2006: 569-570) destek sunmaktadır.

3.3.7.2. Bakım Faaliyetine İlişkin Genel Algı

Torunlarının bakım ihtiyaçlarına cevap veren büyük ebeveynlerin bakımdan yararlanan torunlarının davranışlarının ne kadar rahatsız edici ve yönetilebilir olduğuna ilişkin algılamaları ve bakım sorumluluğuyla birlikte, yaşamlarına ilişkin deneyimledikleri değişikliklerin kabul edilebilirliğine dair değerlendirmeleri, büyük ebeveynlik deneyimini çeşitlendiren bir unsurdur. Bakım vericinin bakım alıcının davranışlarına ilişkin algısı ne kadar zor olursa, bakıma ilişkin daha olumsuz sonuçların çıkması o denli olasıdır. Bu bakımdan büyük ebeveynlerince bakım sağlanan torunların psikolojik, fiziksel, zihinsel ve davranışsal iyilik halleri, büyük ebeveynler için bir stres kaynağı ve/veya stres seviyesini etkileyen bir etmen olarak işlev görmektedir. Bu gerçekten hareketle bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin hayatlarının ve psikolojik refahlarının nasıl etkilendiğini belirleyebilmek için, büyükannelere bakım sürecinde karşılaştıkları torun kaynaklı zorluklar sorulmuştur. Büyükannelerden bakımın hoş giden ve hoş gitmeyen yönlerini karşılaştırmaları istenmiş ve bakıma ilişkin genel algılamalarının ne olduğu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükannelerin bakımın en zorlayıcı tarafına ilişkin algılamaları çeşitlilik göstermektedir. Düzenli istihdam geçmişi ve bununla bağlantılı olarak emeklilik geliri olmadığı belirlenen 2 büyükanne için bakımın en zor yönü, torun

bakımının ek maliyeti olmuştur. Geçirdiği ateşli hastalık sonucu engelli hale gelen bir çocuğu olan büyükanne için torunun hastalanması, bakımın en zor tarafıyken; eş zamanlı olarak 3 torununa farklı niteliklerde bakım sağlayan başka bir büyükanne için çocuk bakmak genel olarak zorlayıcı bir sorumluluktur. Bir büyükanne hâlihazırda annesinden ayrı olduğu için kırgınlık yaşayan torununu incitmekten korktuğunu belirterek bakımın duygusal olarak yorucu tarafını vurgularken, başka bir büyükanne ise aile üyelerinin hiçbirinden destek almaksızın bakımı tek başına sürdürmesinin sosyal hayatını ve kişisel isteklerini sınırlayan etkisini dile getirmiştir. Buradan hareketle, çocuk koruyucu büyükannelerin aynı ailevi bağlamda bakım sağlamış olsalar da tecrübelerinin çok farklı olduğu ve bakım faaliyetini kendi tecrübeleri doğrultusunda değerlendirdikleri ifade edilebilir.

Söz konusu büyükannelerin bakıma ilişkin hoşlarına giden ve hoşlarına gitmeyen şeyler değerlendirildiğinde, torunların sağlıklı ve mutlu olmalarının, onlarla birlikte vakit geçirmenin büyükannelere mutluluk verdiği anlaşılmıştır. Bir büyükanne ayrıca bakım sorumluluğunun hem fiziksel sağlığa olumlu etki eden hem de sosyal hayatı renklendiren bir unsur olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

“...enerjik oluyorsun, güzel oluyor bilmiyorum. Torunlar sayesinde sosyalleşıyorduk aşağıya iniyorduk komşularla tanışıyorduk buraya taşındık hiç kimse kimseyi tanımıyor. Torunlar sayesinde tanıdık biz birbirimizi. Onlar okula başladı okul arkadaşlarının aileleri ile tanıştık. Hatta alt komşum da diyordu, torun bakıyordu, aman diyordu hiçbir şey yapamıyorsun. Kız diyordum boş ver sen, onlar sayesinde ayakta duruyoruz yapamazsak yapamayalım diyordum. ...torun bakımı güzel bir şey çünkü dediğim gibi onlar sayesinde hayata bağlanıyorsun, onlar sayesinde enerjik oluyorsun, onlar babaannelerine gidiyor kös kös oturuyorum, ne yapacağım ben bugün diye yapacak hiçbir şeyim yok. Çünkü yemek yapamıyorum iki kişiyiz evde kim yiyecek yemeği, yemek yenmiyor. Onlar sayesinde evde yemek yeniyor, onlar sayesinde evde hareket oluyor, bereket oluyor. Onlar olmasa hiçbir şey yapmıyoruz oturuyoruz kös kös kızım, herkes telefonuna bakıyor öyle...” (G7, çocuk koruyucu)

Çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükanneler torunlardan kaynaklanan bir hoşnutsuzluklarının olmadığını belirtirken, iki büyükanne birincil bakımı üstlenmelerini gerektiren ailevi koşulların kendilerini mutsuz ettiğini vurgulamışlardır.

“...valla bilemiyorum ki bazen keyif alıyorum yalan söylemeyeyim bazen de cinnet geçiriyorum. Bazen işte bunları alıp bir yere gezmeye gidince, onlara bir şey alıp onlar mutlu olunca ben de çok mutlu olurum bazen de sinirleniyorum. Vallahi diyorum keşke ne evleneydi ne de bunlar olaydı diyorum, kızım bekâr kalsaydı onun da kafası dinç olurdu benim de kafam dinç olurdu, demediğim günler yok mu diyorum. Ben hem çok mutlu oluyorum hem mutsuz oluyorum. Yük de mutluluk kaynağı da. Aslında ikisi de var yalan söylemeyeyim hem yük hem mutluluk kaynağı düşünüyorum... Valla ben memnunum bakmaktan da memnunum bazen oluyor ki keşke olmasalardı bakmasaydım diyorum ama

gelip de yanıma oturup da şöyle bir baktılar mı daha çok seviyorum o yetiyor. Torun baldan tatlı inan ki bak ne bileyim bilmiyorum...” (G3, çocuk koruyucu)

Bakımın hoşuna gitmeyen yönlerini vurgulayan büyükannenin anlatısından da izlenebileceği üzere, bakım zaman zaman bazı büyükanneler için zorlayıcı bir göreve dönüşebilmektedir. Ancak tüm zorluğuna, sebep olduğu hoşnutsuzluklara rağmen söz konusu büyükanneler dahi torun bakımını mutluluk kaynağı olarak tanımlayabilmişlerdir. Diğer büyükanneler için ise bakım, başlı başına mutluluk sebebidir.

Düzenli bakım sağlayıcı büyükannelere ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, onlar için de bakım sorumluluğunun zaman zaman zorlayıcı bir deneyim olduğu anlaşılmıştır. Büyükanneleri en çok zorlayan şeylerin başında kendilerine ait olmayan bir çocuğun sorumluluğunu taşımak gelmektedir. Çocuğun sorumluluğu, büyükannelerin bir kısmı için kaygı ile ilişkilidir. Bu kaygı, çocuğun başına kötü bir şey gelmesinden sorumlu olma biçiminde büyükannelerin kendilerine yönelik olabildiği gibi, çevreden gelebilecek tehlikelere karşı da olabilir.

“...en zor kısmı korku, en zor yanı korku bir şey olursa diye hani bir şey yaparım korkum var. Bendeyken hiçbir şey olmasın istiyorum, hep o korkum var başka zorlandığım bir şey yok. Çocuklarım bana sonsuz güvenirler, gözümüz kapalı sana teslim ediyoruz, diyorlar ama önce Allaha sonra bana teslim ediyorlar. Güveniyorlar ama onlar bana güvendi diye ben de başıboş bırakamam. Ben korkuyorum bir şey olacak diye hani onlara sorumluluk hissettiğimden dolayı değil de ben bir şey olacak diye korkumdan...” (G1, anne ve aile koruyucu)

“...bakımın en zor kısmı kaza bela dikkat etmen gerekiyor, tam ayaklandığı o zaman, o devre çok zor. Şu anda da güzel şeyleri öğreteceksin yavrum, topluma girdiğinde kimseye güvenme babanın arkadaşısıdır annenin arkadaşısıdır akrabamızdır diye yanaşma etme. Ben biraz evhamlıyım hiç yalnız bırakmıyorum. Şimdi bana saf saf diyor komşu teyze çağırırsa ona da mı gitmeyeyim diyor mesela, gitme kızım diyorum kim olursa olsun kapıyı açma. Genellikle bu konularda çok eğitim veriyorum Allah başa vermesin Allah korusun kötüye düşürmesin...” (G9, anne koruyucu)

Bakımı zorlaştıran etmenlerden bir diğerinin çocukların yemek, uyku, temizlik, gibi ihtiyaçlarının çocukların inat etmesi, ikna edilmelerinin zorluğu yüzünden kolaylıkla karşılanamaması olduğu büyükanneler tarafından paylaşılmıştır. Yemesi gerekli olan şeyleri yememekte ısrar eden ya da uyumamak için direnen torunlarının temel gereksinimlerini karşılamak için mücadele eden büyükannelerin bir kısmı ayrıca bu mücadelenin sonunda torunlarının annelerini aradıklarını, bu durumun ise iyice zorlayıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı büyükanneler ise çocuğun küçük yaşının ihtiyaç ve isteklerini anlamayı zorlaştırdığını belirterek, en çok çocuk küçükken zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

“...en zor kısmı küçüklük devreleri, anlamıyorsun anlatamıyorsun...” (G29, anne koruyucu)

“...ufakken daha zordu iletişim kuramıyordum aç mı şey mi o zaman daha iletişim kuramıyorduk zordu, şu an zoruma giden bir şey yok hoşuma gitmeyen bir şey yok...” (G47, anne koruyucu)

Çocuğun hasta olduğu zamanlar da temel ihtiyaçların karşılanmasını zorlayıcı bir göreve dönüştürmektedir. Ayrıca hastalıkları sürecinde annelerine daha fazla ihtiyaç duyan, annelerini arayan torunların ikna edilmesi de büyükanneleri zorlamaktadır.

“...bakımın en zor kısmı neydi biliyor musun hastalandığında anneyi istemesi, hastalanıp da hani ben çok üzülüp, çünkü onun bilincinde hasta olduğu zaman kesinlikle anne, ben ne yapıyorum hastalanınca anneyi arayayım dediğimde torun, hadi babaanne, annem gelmiyor mu babaanne, çabuk gelsin babaanne. Ben onu arıyorum bak işte. Rahatsızken işten izin alıp da annenin buraya gelip o kıza yetişmesi en zor anlar onlar...” (G25, anne ve aile koruyucu)

Çocuğun enerjisine uyum sağlamak, hemen hemen hafta içi her gün, her koşulda (hastalık, yorgunluk) ve ortalama 12 saat yoğun bir nitelikte bakım sağlamak ve erken kalkmak, büyükanneler için bakımın zor olarak algılanan diğer yönlerini oluşturmaktadır. Ayrıca bazı büyükanneler torun kaynaklı olmayıp bakım sürecinde kendilerini mutsuz eden bir unsur olarak eşlerinin bakıma ilişkin tavırlarına değinmişlerdir.

“...eşim kısıtlama getirmesin bana diye onu ikna etmeye çalışıyorum. O babaannesi de baksın diyor. Ya diyorum tamam baksın ben o fırsatları o günleri kaçırmak istemiyorum onunla olmak istiyorum. Eşim biraz da kendimizi düşünelim falan diyor ama anneler biraz daha farklı. Çevremdeki anne-babaları böyle torunlarına bakan örnek veriyorum bak onlar şehirlerinden ayrılıp gittiler torun bakmaya biz ne yapıyoruz dönüyoruz evimize geri...” (G42, anne koruyucu)

“...onun mutlu yemesi, çok güzel uyuması, seninle geçirdiğin vaktinde mutlu olduğunu hissediyorsun o da müthiş bir mutluluk veriyor. Babaannesiyle dedesiyle annesiyle birlikte yaşayan çocuklar çok mutlular, bunlar da seni mutlu ediyor açıkçası. Kudurmaları tepinmeleri tabii ki yoruyor benden çok eşim beyin ameliyatlı. Bu seneye kadar beraber oluyorlardı her iki taraftan torunum da tabi kuduruyorlar, dede kaldıramıyordu taşıyamıyor gürültüyü, tepintiyi. Beni rahatsız ediyordu ki bir şey söylerse çocuklarımın kırılmasını istemiyorum. Öyle arada bir beni germiştir...” (G29, anne koruyucu)

Yukarıdaki anlatılarda da vurgulandığı üzere, eşlerin bazen artan yaş ve bozulan sağlıkla ilişkili olarak bazen de büyükannelerle birlikte kendilerine zaman ayırmak istedikleri için bakımı sınırlandırmak isteyebildikleri anlaşılmıştır. Her iki durumda da olumsuz eş tutumu, büyükanneleri huzursuz ederek bakımdan aldıkları doyumunu azaltmıştır. Ancak büyükannelerin bu tavırlara karşılık bakımı sürdürdükleri ve eşlerini ikna çabasında oldukları görülmektedir. Ev içinde eşleriyle gerilim yaşayabileceklerini bile bile bakımı sürdürme yanlısı tavır sergilemeleri, büyükannelerin bakımdan aldıkları mutluluk ile açıklanabilir. Nitekim düzenli bakım sağlayan büyükannelere bakıma ilişkin değerlendirmeleri sorulduğunda, eşlerinin olumsuz tavrını belirten büyükanneler de dahil olmak üzere hemen

hepsi içerdği tüm zorluklarına rağmen torunla geçirilen keyifli anların, torun sevgisini yaşamanın, sorumluluklarında olan bir çocuğun adım adım büyüdüğünü görmenin, onun mutluluğunu paylaşmanın mutluluk verici olduğunu belirtmiştir.

“...sevmesi çok güzel, böyle yani genel olarak çok yoruluyoruz ama çok hani yani buna değer yorgunluğu bile güzel. O bir gülüyor bütün stresini atıyorsun, bütün yorgunluğunu unutuyorsun...” (G2, anne koruyucu)

“...cuma günü dedesi beni almaya geliyor ya başlıyor bir daha etrafımda dolanmaya sen gitme sen burada kal, bizimle ol. Dedesine diyor ki kapıya durmuş tutuyor kapıyı sen hemen çık dışarı G42 burada kalsın. Bunlar hoşuma gidiyor, sırtıma biniyor sarılıyor seni çok seviyorum seni çok özledim. Duygularını böyle ifade etmesi hoşuma gidiyor tabi...” (G42, anne koruyucu)

Büyükannelerden çok az bir kısmı torun bakım faaliyetinin mutluluk kaynağı olmakla birlikte yük olarak algılanabilecek özellikler de taşıdığını ifade ederken; sadece bir büyükanne torun bakımını yük olarak değerlendirmiştir.

“...çok olumsuz oldu benim cevaplarım, bilmiyorum stresliyim işte pek gönüllü bakamadım yani, olayların etkisinden miydi? Düşünüyorum da zor ya, zor her şeyini bağlıyor. Çocuklarım bazen aman biz de memnun değiliz diyorlar. Aman diyorum sakın ayrılmayın valla çocuğu almaz gelin bırakır bana ben uğraşamam çocukla diye düşünüyorum yani. Herkes kendi nasıl olursa olsun gitsin evinde olsun. Sürekli elin üstünde, sürekli İstanbul’a git gel çocuklar şurada evin içinde akşama kadar düşün yani kendin gidip çıkarsın ama onu peşinden sürükleyemiyorsun. Bu sıcakta ben zor yürüyorum. Ben yürüyorum hadi hadi diyorum bu orada oyalanıyor, hadisene çabuk, bana zor ya...” (G20, anne ve aile koruyucu)

Bakımın kendisi için yük olduğunu ifade eden büyükannenin, uzun aralıklarla yardımcı bakım sağladığı iki torunu daha mevcuttur ancak onlara ilişkin böyle bir değerlendirmesi söz konusu değildir. Bakıma ilişkin farklı değerlendirmelerinin bakımın niteliğinden kaynaklandığı düşünülmüş olsa da, orta kuşakla yaşanan gerilimlerin böyle bir etki yarattığı anlatılarından anlaşılmıştır. Kendi isteği dışında bakım sürecine dahil olmasının yanı sıra, eşinin kendisine destek olmaması ve torun ile eşi arasında yaşanan gerilimin ortasında kalması, söz konusu büyükannenin bakımı bir yük, hayatını tamamen olumsuz etkileyen bir görev olarak algılamasına sebep olmuş görünmektedir.

Bir çocuğun sorumluluğunu üstlenmenin bakımın en zor kısmı olduğuna ilişkin algı, torunlarının yardımcı bakıcıları konumundaki büyükanneler arasında da yaygındır. Büyükanneler bakım sorumluluğunu aldıkları çocuğun başına kötü şeylerin gelmesinden kaygı duymakta, kendi bakım sorumluluklarında oldukları sürece çocukların başına gelen her şeyden kendilerini sorumlu tutmaktadırlar. Diğer yandan çocuğun sorumluluğunu almak, bir bireyin yetiştirilmesine katkıda bulunmayı ifade etmesi bakımından, büyükannelerin bazıları

için zorlayıcı bir deneyimdir. Ancak aşağıdaki anlatıda da vurgulandığı gibi bu sorumluluk, yapılan fedakârlıklar karşılık bulduğu zaman oldukça tatmin edici bir araca dönüşebilmektedir.

“...bakımın en zor kısmı, onu sağlıklı devam ettirmek her şeyden önce. Bir de en güzel eğitimi vermek, ona sevgiyi saygıyı öğretmek, ben öyle düşünüyorum, yararlı hale getirmek. Sırf bakmak için, sırf onun karnını doyurmak için değil. Ona ne öğretirsen kar amaçlı düşünüyorsun, o da seni mutlu ediyor çünkü sen onu geri alacaksın ondan. O şeyleri ifade edemiyorum ben, verdiğin emeğin karşılığı sana çok güzel geri dönecek... Ben evlendim çocuğum var, bu çocuğu ben en güzel şekilde yetiştirmeliyim, ben kendimle ilgilenmek değil de aldığın sorumluluğu devam ettirmeye uğraşıyorsun. Torun da aynı şey, aynı sorumluluk çünkü senin geleceğin, kızına vereceğin bir büyük emek. Kızım da olsa oğlum da olsa yanlış yapmamak, onlara yanlış bir evlat, yanlış bir nesil devam etmemelerini sunmak güzel, onu öyle düşünüyorum ben...” (G6, aile koruyucu)

Çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamamanın zorluğu, hastalık dönemleri, kapris ve yaramazlıkla ilişkilendirilen tavırları, inatlaşmaları ve isteklerinin yerine getirilmesi konusundaki ısrarlı tavırları, yardımcı büyükannelerin bakım sürecinde en zorlandıkları diğer alanlar olarak sunulmuştur. Bazı yardımcı büyükanneler ayrıca torunların hiçbir sorumluluk almadan yetiştirilmeleri ve planlanan bakım süreci dışında da bakım sağlamak durumunda kalmanın bakımın hoşla gitmeyen taraflarını oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

“...hoşuma gitmeyen neler; yani zaman zaman nefes almak istediğimde direktmeler olursa o hoşuma gitmez öyle yani. Ne bileyim mesela bir hafta sonudur, artık benim bakımından çıkmıştır bana göre ama ekstrem bir durum yaratırlar bugün sende kalacak şöyle olacak böyle olacak ama ben de kendime zaman ayırmak isterim falan diye böyle şey başlar...” (G50, aile koruyucu)

Bakımın en zorlayıcı yanına ilişkin düzenli ve yardımcı bakıcılar olarak konumlanan büyükannelerin aynı unsurları vurgulamaları, yardımcı bakımın düzenli bakımı takiben sürdürülmesi ile açıklanabilir. Benzer bir durum, büyükannelerin bakıma ilişkin hoşlarına giden şeyler açısından da geçerlidir. Torunlarla geçirilen keyifli anlar, torun sevgisini yaşamak, sorumluluklarında olan bir çocuğun adım adım büyüdüğünü görmek ve bunda katkılarının olduğunu bilmek ve torunun mutluluğunu paylaşmak, yardımcı büyükannelerin içerdiği tüm zorluklarına karşın bakımı mutluluk kaynağı olarak tanımlamalarının aracı olmuştur.

“...onunla birlikte onu hayata hazırlamak, ona bir şeyler öğretmek filan filan. İlk çizgilerini saklamışımıdır, ilk resimleri saklamışımıdır, onlar bana acayip acayip alınacak en güzel hediyelerin daha ötesinde keyif vermiştir. İlk yaptığı resmi saklamışımıdır. Bunlar böyle minik şeyler ama çok mutluluk veren şeyler benim için...” (G50, aile koruyucu)

“...gözünün önünde çocuk büyüyor geliyor ve senin o konuda bir katkı oluyor, o da seni mutlu ediyor...” (G45, aile koruyucu)

“...onlar mutluyorsa, neşeli ise, ağlayıp sızlamadıkları zaman hoşumuza gidiyor, sakin oldukları zaman mutlu oluyoruz, genel olarak bakım mutluluk, muhakkak yorgun da olsan mutluluk...” (G15, aile koruyucu)

“...çok tatlı bir şey, gerçekten çok tatlı. Torun inanılmaz tatlı, zaten o kadar sevilme tatlı olmasa bakılmaz bu yaşlarda. İnsanın kafası götürmüyor ama bir dakika sonra da çok özlüyorsun, gerçekten tırnağına diken batsa için gidiyor o kadar harika bir şey, gerçekten çok tatlı çok güzel bir şey...” (G16, aile koruyucu)

“...sevgileri çok hoşuma gidiyor. Hoşuma gitmeyen bir şey çocuklar konusunda hiç yok yani genel olarak bir mutluluk kaynağı benim için. Torun bakmak dünyanın en güzel şeyi...” (G33, aile koruyucu)

Torun bakım faaliyetinin hoş giden ve gitmeyen yönlerine ve genel olarak nasıl algılandığına ilişkin saha verileri, çocuk koruyucu, anne koruyucu ya da aile koruyucu olarak konumlanan büyükannelerin bakıma ilişkin değerlendirmelerinin hemen hemen birbirinin aynısı nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Zaman zaman yaşanan tüm zorluklarına rağmen, hangi ailevi bağlamda, hangi yoğunlukta sağlanırsa sağlansın bakım faaliyetinin büyükanneler için psikolojik tatmin yaratan bir araç olduğu anlaşılmıştır. Çocuk ya da anne koruyucu olarak konumlanmakla eski sosyal çevrelerinin büyük ölçüde değişime uğradığı görülmüş olan büyükanneler dahi, torun bakımı yoluyla kendilerine yeni bir sosyal çevre yarattıklarını belirtmişlerdir. Bailey ve meslektaşları (2009) da yaptıkları çalışmada büyük ebeveynler için torunlarını yetiştirmenin ödülünün maruz kalınan kaynak zorluklarının çoğunu aştığını belirlemişlerdir. Öte yandan, büyükannelerin torun bakımından kaynaklanan stres etkenlerinden ziyade torun yetiştirme duygusunun ödülüne odaklanmaları, bu göreve adapte olabilmeleri ve zorluklarıyla daha kolay başa çıkabilmeleri için önemlidir. Bu bakış açısı, özellikle ailevi krizlerin deneyimlendiği ailelerde bakım sağlayan büyükannelerin ailevi zorluklara aldırılmayarak sonuna kadar direnmeleri için bir motivasyon oluşturabilmekte ve geleceğe umutla bakmalarına yardımcı olabilmektedir. Kendilerini daha iyi hissettiren bir şey yapmak, büyükannelerin adaptasyon süreçlerini kolaylaştıran ve depresyonla başa çıkabilmelerini sağlayan bir unsur gibi işlemektedir.

3.3.7.3. Bakım Kararına İlişkin Değerlendirme ve Yeniden Torun Bakımına Yönelik Düşünceler

Büyükanınelerin torun bakım faaliyetinin hayatlarına nasıl etki ettiğine dair değerlendirmeleri, torunların bakım sorumluluğunun üstlenilmesi kararlarından memnun olup olmadıklarını da yansıtmakta, aynı zamanda büyükanınelerin tekrar bakım faaliyetine dahil olabilirliği konusunda fikir vermektedir. Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükanınelerin bakım kararından memnun oldukları anlaşılmaktadır. Yine olsa yine aynı kararı vereceklerini belirten görüşmecilerin çoğunluğu, ayrıca yeniden bir torunun bakım sorumluluğunu üstlenmeye de sıcak bakmaktadır. Büyükanınelerden yalnızca biri tam zamanlı bakımı iki torununa sağladığı yardımcı bakımla birlikte sürdürdüğü için yorulmuş olduğu ve kendi istek ve aktivitelerine zaman ayırmak istediğı gerekçeleriyle tekrar torun bakma sorumluluğunu almayacağını belirtmiştir. Bir başka büyükanne de ilerleyen yaşının sağlık sorunlarını beraberinde getirdiğini belirterek tekrar aynı sorumluluğı almaktan yana olmayacağını ifade etse de mecbur kalınırsa yine bakım sağlayacağını da ifadesine eklemiştir.

Orta kuşakla yaşanan gerilimlerin yanı sıra, kendi isteğı dışında bakım sürecine dahil olması ve eşinden de destek görmemesi nedeniyle bakımı bir yük olarak algılayan bir büyükanne dışında düzenli bakıcıların hepsinin bakım kararından memnun oldukları ve yine olsa yine aynı kararı verecekleri anlaşılmıştır. Ancak yeniden bir torunun bakım sorumluluğunu üstlenmeye ilişkin görüşleri ise çeşitlilik göstermiştir. Büyükanınelerin büyük çoğunluğu (20 görüşmeci) tekrar çocuk bakma ihtimali karşısında olumlu bir tutum sergileyeceklerini ifade ederken, bir görüşmeci bu tavrın ardında yatan nedeni şöyle ifade etmiştir;

“...çok memnunum küçük kızımın bebeğı olursa bakmayı düşünüyorum açıkçası. Çünkü adaletsizlik yapmak istemiyorum başta, bir de tabii ki onun sevgisi, torun sevgisi ayrı bir şey...” (G35, anne koruyucu)

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, büyükanınelerin torun bakmanın verdiği mutluluğı yaşamak istemenin yanı sıra torun bakımı yoluyla çocuklarının hepsinin ihtiyaçlarına eşit oranda karşılık verebilmek için tekrar aynı sorumluluğı üstlenmekten kaçınmayacakları anlaşılmıştır. Bazı büyükanıneler bakım karşıtı bir tutum sergilememekle birlikte artan yaşlarının tekrar yoğun nitelikli düzenli bakımı üstlenmelerini engelleyebileceğini belirtmiştir. Söz konusu büyükanınelerden biri tekrar torun bakacak olsa bakım faaliyetini aynı koşullarda gerçekleştiremeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...memnunum, çok mutluyum, yine olsa biraz şey isterdim mesela 60 yaşında torunum olsun değil de ben 2000 yılında emekli oldum 2000 yılında keşke torunum olsaydı. Çünkü 50’li yaşlarda olacaktım

daha enerjik olacaktım. Yine torunum olsa işte onunla konuştuk dedim ikinci çocuğa düzenli bakmam kızım, bakıcı tutarsınız dedim ben gelir giderim kontrol ederim dedim. Aynı yükün altına giremem çünkü şey yaş itibarıyla anlıyor musun? İsteğim var içimde ama ben 70'e doğru giden bir insanım yani vücut benim vücut şeylerim değişiyor, kemik erimesi başlıyor, ağrılarım başlıyor. Biraz kendin için de yaşamak gerekiyor onlara zorluk çıkarmamak için kendime bakmam lazım. Benim hastalıklarımla uğraşırsalar ne olacak, çok kötü olacak ama ben çok şükür iyiyim dersem onlar mutlu olacak. Onun için ikinci çocuğa aynı buna baktığım gibi bakmam dedim, yardımcı alırsınız ben gelir giderim dedim..." (G42, anne koruyucu)

Yukarıdaki anlatıda da vurgulandığı üzere torunlarına aynı şartlar altında bakmak istemediklerini belirten büyükanneler için bu durumun asıl sebebi, artan yaşlarıyla birlikte bakım faaliyetinin gerekliliklerini yerine getirmenin zorlaşacağından duydukları kaygıdır. Biyolojik ya da psikolojik koşullarına uygun olarak yapılan düzenlemeler dahilinde yine bakım sağlayacaklarını belirtmiş olmaları da bakım faaliyetinden duyulan memnuniyetleri ile açıklanabilir.

Torunlarının yardımcı bakıcıları olarak konumlanan büyükanneler ele alınacak olursa, her bir büyükanne torunlarına bakım sağlamış olmaktan duydukları memnuniyeti ifade etmiş, geriye dönme şansları olsa aynı kararı vereceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca ilerleyen yaşı (75 yaş) nedeniyle bir çocuğun bakım sorumluluğunu artık üstlenemeyeceğini belirten bir görüşmeci dışında hepsi, tekrar çocuk bakma ihtimaline sıcak baktıklarını dile getirmiştir.

Torunlarının bakımını üstlenen büyükannelerden bazıları, ayrıca kendi çocuklarının yardım ihtiyaçlarına cevap vermeyen büyük ebeveynlere ilişkin değerlendirmelerde de bulunmuşlardır. Birincil bakıcılar konumundaki bazı büyükannelerin bakım sağlamayan hemcinslerinin bencil ve sevgiden yoksun olduklarını düşünmeleri nedeniyle onlara yönelik olumsuz algılamalara sahip oldukları anlaşılmıştır.

"...bakmayanların ben yanlış olduğunu düşünüyorum, kendileri hiç bakmıyorlar ama evlatlarından çok beklentileri oluyor..." (G49, çocuk ve aile koruyucu)

Benzer şekilde torunlarının düzenli bakımını üstlenmiş olan bazı görüşmeciler de bencil ya da sorumsuz olmalarını torun bakımı sağlamamaların gerekçesi olarak gördükleri büyükannelere yönelik olumsuz tavır geliştirmişlerdir. Diğer yandan büyükannelerden bir kısmı tüm büyük ebeveynlerin torunlarına bakması gerektiği görüşünde olduklarını vurgulamışlardır.

"...ben ayıplıyorum yani, öyle gepgenç gelinler duruyorlar, kızlar duruyorlar, kaynanalar gepgenç kendi anneleri gepgenç bakmıyorlar. Çalışınlar yani insanlar, şimdi hayat şartları çok kötü siz de biliyorsunuz. Onun için iki kişi çalışmadan olmuyor, biz tek çalıştığımız için çok zorlandık, çok şey

yaptık. Keşke kendim de çalışsaydım ev hanımı olmasaydım kendim de çalışsaydım, onun için ben çocuklarıma çalışın annem diye her zaman şey yaparım...” (G43, anne koruyucu)

“...vallahi diyeceğim akli olan torununa baksın bir yaşam kaynağı. Öyle aman sil süpür sil süpür akşama kadar nereye kadar kızım kafayı yersin. Deşarj oluyorsun, onun sayesinde parka gittim yoksa yalnız insan gidip parka oturur mu? Orada da işte iki üç tane kadın oluyor, oturuyorsun hoş sohbet torun torba oğlan kız, bakıyorsun akşam olmuş. Yeni insanlarla tanışıyorsun gün geçiyor iyi bir şey...” (G9, anne koruyucu)

Yukarıdaki anlatılarda da vurgulandığı gibi, büyükannelerin torunlara bakılması gerekliliğine ilişkin tavırlarının ardında torun bakımının mutluluk kaynağı olduğuna ilişkin değerlendirmeleri, kendi tecrübeleri ve çalışan annelere fırsat yaratarak orta kuşağa katkıda bulunma düşüncesi yatmaktadır.

Torunların mutluluk kaynağı oldukları ve bakım yoluyla kazanılan mutluluk ve sevginin kaçırılmaması gerektiği görüşü, bazı yardımcı bakıcı büyükannelerin büyük ebeveynlerin en azından kendi mutlulukları için bakım sağlamaları gerektiğini belirtmelerinde etkili olmuştur. Ayrıca bir görüşmeci çocuk sahibi olmanın büyük bir sorumluluk demek olduğunu ve bu sorumluluğun torun bakımını da kapsadığını ifade ederek, bakım sağlamayan büyükannelere yönelik katı tavrının nedenini şu şekilde ifade etmiştir;

“...sağlığı yerinde olup, müsait olup bakmayanlara ben kızıyorum, sağlığı yerindeyse. Hani bazı keyfine düşkün ebeveynler var ben her zaman ona karşıyım. Anne de olsa bir insan kendi keyfi için çocuğunu ihmal etmemeli asla onu, kesin kararlıyım. Uykusundan, giyiminden, yemesinden, içmesinden herkesin ödün vermesi gerekir çocuğu için, çünkü çocuk çok önemli, ben çocuğa çok önem veriyorum kesinlikle yani. Anne baba geçimsiz olabilir, kötü olabilir ama bir anne hele de anne evin temeli o, çocuğu için bütün zorlukları aşabilmeli, çocuğu için yapmalı bunu kesinlikle ona kararlıyım. Diyorum ki ben torunlar geleceğimiz bizim, onların güzel yetiştirilmesine çaba göstermek lazım...” (G6, aile koruyucu)

Torun bakım kararından memnuniyete ilişkin saha verileri değerlendirildiğinde, bir büyükanne dışında, bakımı hangi aile düzenlemesinde sağlamış olurlarsa olsunlar tüm büyükanneler yaşanan tüm zorluklarına rağmen, ne yaşarlarsa yaşasınlar torunları almaktan pişman olmadıklarını açık bir şekilde belirtmiştir. Görüşmeci büyükanneler karşılaştıkları ekonomik, ailevi, psikolojik ve fiziksel tüm zorluklara rağmen torun bakımının manevi doyumunu vurgulamışlardır. Ayrıca, torun bakımını üstlenen büyükannelerin çocuklarının bakım ihtiyacına cevap vermeyen büyük ebeveynlere yönelik olumsuz algılamaları, çoğunlukla bir çocuğa bakım sağlamış olmaktan duyulan tatmini kaçırdıkları için yaşlıları için kaygılanmak biçiminde karşılık bulmuştur. Bu durum, büyükanneler için torun yetiştirmenin içerdiği tüm zorluklarına rağmen psikolojik tatmin ile ilişkili bir sorumluluk olduğuna işaret

etmektedir. Diğer yandan, katılımcıların torunlarına bakım sağlamayan büyük ebeveynlerin bencillik ettiklerine ilişkin değerlendirmeleri, bakımın gönüllük esasından ziyade toplumsal kabul için de yapılabildiğini düşündürmektedir. Büyükkannelerin torunlarının bakım ihtiyacına cevap vermelerinin ardındaki güdülerden birinin, bakım sağlamamış olsalar kendileri hakkında da bakım sağlamayan büyük ebeveynlere ilişkin olumsuz algılamalarına benzer bir yorum yapılabileceği endişesini taşımaları olduğu ifade edilebilir.

3.3.7.4. Bakım Desteğinin Karşılık Bulması

Büyük ebeveynlerin çocuk bakım rolü, ailevi krizler, kadınların işgücüne katılımları, resmi çocuk bakım desteğinin sınırlılığı gibi nedenlerle ortaya çıkan çocuk bakım ihtiyacının karşılanmasına imkân tanırken aynı zamanda da torunların sıcak ve güvenli bir ortamda bakımını temin eder. Bu rol aynı zamanda büyük ebeveynlerin zaman içinde ihtiyaç duydukları desteğin de karşılık bulmasının aracıdır. Büyük ebeveynlerce sunulan bakım desteği, orta kuşak ve torunların evladi sorumluluk üstlenerek büyük ebeveynlerine bakmaya yardımcı olma eğilimi göstermelerinde etkili olabilmektedir. Bakım sunma yoluyla torunlarına yaptıkları yatırımlar, büyük ebeveynlerin gelecekte bakılmalarını sağlamak ve böylece kuşaklararası mübadelede denge oluşturmaktadır. Bu gerçekten hareketle, torun bakım faaliyetinin bir mübadele ilişkisi içinde gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koyabilmek için, büyükkannelerin bakım faaliyetinin ardındaki gerçek beklentilerinin neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, büyükkannelerden ihtiyaç duydukları anlarda torunlarından ya da bakımın esas öznesi olan çocuklarından destek görüp göremeyeceklerine ilişkin görüşlerini belirtmeleri istenmiştir.

Birincil bakımı üstlenen büyükkannelerin hemen hepsi ihtiyaç duyduklarında çocuklarının da kendilerine bakım sağlayacakları görüşünde hemfikirdir. Söz konusu büyükkannelerin gerek sevgi dolu çocuklar yetiştirdiklerini, gerek kendi yaşlılarına bakmak suretiyle çocuklarına örnek olduklarını düşündükleri için torun bakımı sağlasınlar ya da sağlamasınlar çocuklarından bakım alabileceklerine inandıkları anlaşılmıştır. Bir görüşmeci kesin bir yorumda bulunmaktan çekinirken, diğeri çocuklarının kendisine bakım sağlayacağını düşünmediğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...aman bakmazlar, oğlum da bakmaz kızım da bakmaz, torunlarım da bakmaz. Bana şimdiden diyor oğlum anne biz sana bakmayız, sen çok kuralcısın, biz babama bakarız diyorlar. Torunum anneanne ben sana bakarım, bunları boş ver diyor ama oğlanla kız yok anne sen çok kuralcısın biz sana bakmayız diyorlar. Torun bakımının etkili olacağını düşünmüyorum hiç. Neden düşünmüyorum kurban olayım babaları anaları bunu diyorsa evlatları hiç demez diye düşünüyorum...” (G3, çocuk koruyucu)

“...valla sorumluluk almasam daha az baksam denilmiyor işte, belki yarın sonra benim kızımın eline gelir bir annem der bakar sonunda şey olsun diyerek insan bakıyor. Hani belki bana faydası olmaz da ben yaşlanırım ölürüm giderim ama en azından benim kızıma annem der bakar sahiplenir öyle düşünüyorum bilmiyorum artık Rabbim ne yazdıysa artık...” (G8, çocuk koruyucu)

İkinci anlatıda da izlendiği üzere, yalnızca bir görüşmeci yaptığı fedakârlığın karşılığını torundan gelecek destek biçiminde almayı ummaktadır. Ancak büyükannenin torunun sağlayacağı bakımın öznesinin kendisinin değil, torunun annesinin olmasını umut ettiği anlaşılmıştır. Büyükannenin kızına bakım sağlanmasına ilişkin beklentisinin bakım sağlanan ailevi bağlamdan kaynaklandığı, boşanmış annenin erkek evladı tarafından desteklenmesinin arzulandığı ifade edilebilir.

İhtiyaçları olduğu zaman çocuklarının veya torunlarının kendisine bakmayacağını belirten büyükanneler, torunlara sağlanan bakımın kendilerinin bakımını garantilemeyeceğini belirtirken, büyükannelerden biri bunun nedenini şu şekilde ifade etmiştir;

“...zannetmiyorum. Zannetmiyorum çünkü benimkiler sağlamadı. Hiç mi faydaları olmadı, yok oldu annelerine dedelerine her zaman saygıları hürmetleri oldu geldiler gittiler yokladılar hala gelir gider yoklarlar her geliş gidişlerinde çünkü yollarının üzerinde. Hani her zaman uğrar hatırını sorar dedesinin anneannesinin ama farklı şehirdeler bakamıyorlar. Zannetmiyorum bakımı sağladım diye, bundan sonraki nesil böyle etkili olacağını zannetmiyorum...” (G7, çocuk koruyucu)

Bakım desteğine ilişkin saha verileri, torunları için çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin hem bakım beklentileri olmaksızın hem de bazı durumlarda kendilerine bakılmayacağına inandıkları halde torunlarının bakım ihtiyacına cevap verdiklerini yansıtmakta, bu durum ise karşılıklılık ilkesine ters düşmektedir.

Torunlarının düzenli bakımını üstlenen büyükannelerin büyük çoğunluğu, ihtiyaçları halinde çocuklarının kendilerine bakım sağlayacaklarına inanma eğilimindedir. Büyükannelerin az bir kısmı çocuklarının ileride ne yapacaklarını kestiremediklerini belirtmekle birlikte, bakım sağlayacaklarına dair umut taşıdıklarını görüşmecilerden biri şu şekilde ifade etmiştir.

“...inşallah temennimiz o, ama gün doğmadan neler doğar bilemezsin. Valla şu durumda onu düşünemem ama baktın mı da illaki bir şeyisini görürsün, mükâfatını görürsün. Biz Allah rızası için baktığımız için onlardan bir beklentimiz yok, bize bir anne baba desinler bize yeter...” (G10, anne koruyucu)

Yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde çocuklarından ya da torunlarından bakım alacaklarını düşünen ya da bunun daha yüksek bir olasılık olduğunu belirten büyükannelerden bazıları, torunlara bakmış olmanın bunda etkili olduğunu ifade ederken, hemen hepsi torunun

bakım ihtiyacına cevap vermemiş olsalar da orta kuşaktan bakım alabileceklerine inandıklarını belirtmişlerdir. Vicdanlı, sevgi dolu, kıymet bilen çocuklar yetiştirildiğine inanma ve kendi yaşlılarına bakmak yoluyla onlara güzel örnekler oluşturma, bakım konusunda orta kuşağa güvenilmesinin gerekçeleri olarak sunulmuştur.

“...sağlayacaklarına eminim gibi yani, her biri sağlar. Ben torunlara bakmamış olsaydım da bakarlar...” (G41, anne koruyucu)

“...bakarlar, torunlar da bakar çocuklarımız da bakarlar. Özellikle küçük kız torunun bana çok iyi bakacağından eminim. Ben onlara çok sevgimi, desteğimi, emeğimi verdiğimin farkındalar. Bakım bence etkili olur, biz emek veriyoruz ve farkındalar bakmış olmamız etkili olur...” (G11, anne ve aile koruyucu)

Büyükannelelerden az bir kısmı çocuklarının kendilerine bakım sağlamayacakları görüşündedir. 13 görüşmeci ayrıca çocuklarının ya da torunlarının kendilerine bakım sağlayacaklarını düşünsün ya da düşünmesinler, bakım sağlanması yönünde hiçbir beklentiye sahip olmadıklarını vurgulamıştır.

“...Allah bilir hiçbir ümidim ve güvenim, yani güvendirmiyorum kendimi öyle. O konuda vicdanlı olduklarından eminim, bazen böyle bir konu geçer hani yurda vermişler bakımevine vermişler, Allah’ım düşürme. Nereleri düşünüyorsun diye kızarlar bana, oraları kafanı takma diye kızarlar. Kimin ölüp kimin kalacağı belli değil diye moralin bozulmasın sen niye kendini oralarda düşünüyorsun diye kızarlar. İnşallah ileride de vicdanlı olurlar. Vallahi ben hiç düşünmüyorum vicdanlarına bıraktım vicdanlıdır. Ben toruna bakayım ileride de çocuğum oğlum benimle ilgilensin hiç aklımdan geçirmedim, onlar düşünürler. Mutlaka onlar da anne baba oldu olur etkisi olur mutlaka olur...” (G17, anne ve aile koruyucu)

“...çocuklarımız, torunlarımız bizi bırakmazlar diye düşünüyorum çünkü örnekleri önlerinde, örnekler var, biz bu şekilde gördük bu şekilde devam ediyoruz ve arkamızdan gelen nesil de bence onlar da bizi bırakmazlar diye düşünüyorum. Allah kimseyi kimseye muhtaç etmesin, neden ben bakın anneme bakıyorum, ben çok zorlanıyorum benim çocuklarım da benim gibi zorlansın istemiyorum. O yüzden bir beklentim yok, istemiyorum olmasın. Çocuklarıma ben zarar vermek istemiyorum, sıkıntıya sokmak istemediğim için beklentim yok kızım anladın mı? Ben zorlanıyorum annemle, benim çocuklarım da benle zorlanmasınlar. Valla ben onların çocuklarına bakıyorum onlar da bana baksın diye benim öyle bir niyetim düşüncem yok kesinlikle, ben sevgimle bakıyorum ben istediğim için bakıyorum ben mutlu oluyorum. Ben onlar da bana baksın diye değil, kendim istediğim için bakıyorum, kendi mutluluğum için, kendim istediğim için yapıyorum ben bunları. Beni şartlar zorlamıyor, koşullar zorlamıyor beni. Ben kendim istediğim için bunu istediğim için yapıyorum artı bunun yanında da destek olmuş oluyorum. Beni koşullar kimse zorlamıyor yani illa yapacaksın rica minnet soran bile yok, ben kendim öneriyorum çocuklara bakacağım diye teklif bizden...” (G44, anne ve aile koruyucu)

“...valla ben öyle bir şey bir beklentim yok şunu yapayım yapıyorum da karşılığında şunu isterim demem... Bakmamış olsaydım da eminim bakarlar ilgilenirler bakarlar. Bir de şey kendi yaşlılığımı kendim düşünmek zorundayım ben ya çünkü çalışacaklar o yaşlarda. Ben 65 yaşındayım benim kızım daha 37 38 yaşında, oğlum 42 yaşında düşün 80 yaşına kadar yaşadım onlar çalışacaklar daha. Bana nasıl zaman ayıracaklar, nasıl bir zorlama olacak nasıl bir işkence olacak onlar için, zaman ayırmak isteyecekler ayıramayacaklar başları bağlı. Ben yaşadım aynı şeyleri kendinize hep iyi bakın diye uğraşıyordum annemle babamla, onlar kendilerine iyi baktıkları sürece ayakta durdukları sürece ben daha rahat olacağım kendime zaman ayıracacağım. Yani onun için gelecekle ilgili planlarım böyle, örneklerden ders alıyorum kendime...” (G42, anne koruyucu)

Katılımcıların bazılarında ait yukarıdaki anlatılardan da yansıdığı gibi, torunlara sağlanan bakımın geleceğe dönük bir yatırım olarak algılanmamasının temel nedeninin, orta kuşağa yük olma kaygısı olduğu anlaşılmıştır. Özellikle kendi yaşlılarına bakım sağlamış olan büyükanneler yaşlı bakımının bilhassa bakımı esas sağlayanlar olan kadınlar için zor olduğunun bilincindedirler. Ev ve iş hayatını dengelemeye çalışan kadınların ev içindeki iş yükünü artırması bakımından yaşlı bakımının çocukları, özellikle kızları için zor olacağını düşünen tecrübeli büyükanneler, kendilerine bakım sağlanmasını istemediklerini ifade etmişlerdir. Orta kuşaktan bakım desteği talep etmeyeceklerini düşündükleri halde ve karşılıksız olarak torun bakımı sağlıyor olmaları, bakım yoluyla sağlanan tatmin ile açıklanabilir.

Torunlarının yardımcı bakımını üstlenen büyükannelerin hemen hepsinin torunlarına bakım sağlamış olsun ya da olmasınlar çocuklarından ya da torunlarından bakım desteği alacaklarına inandıkları anlaşılmıştır. Vicdanlı, sevgi dolu çocuklar yetiştirdiklerine ve çocukların gösterilen fedakârlıkların kıymetini bileceklerine inanma, kuvvetli aile bağlarının olduğunu düşünme büyükannelerin bakım ihtiyaçlarının karşılanması konusunda çocukları ya da torunlarına güvenebilmelerine olanak tanımıştır. Diğer yandan konuya şüpheli yaklaşan birkaç büyükannenin yanı sıra birkaçının da bakım alamayacaklarını düşündükleri görülmüştür. Görüşmecilerden 3 tanesi ayrıca hiçbir beklentilerinin olmadığını altını çizirken, sadece bir büyükanne kendisine bakılması beklentisinde olduğunu ifade etmiştir.

Büyükannelerin ihtiyaçları halinde orta kuşaktan bakım desteği bulup bulamayacaklarına ilişkin saha verileri, gerek tam zamanlı gerek düzenli gerekse yardımcı nitelikte olsun torunlara sağlanan bakımın geleceğe yapılan yatırım gibi işlev görmediğini yansıtmaktadır. Torun bakımının en azından gelecekte alınabilecek bakım desteği biçiminde karşılık bulmadığı ifade edilebilir. Diğer yandan hem torunlarla hem de ailedeki diğer bireylerle ilişkilerin daha sıcak ve çözüm odaklı hale gelmesi, büyükanneler için torun bakımının kazanımıdır.

SONUÇ

Aile içinde torunlarıyla ilişkileri bakım sağlama, sevgi ve şefkat gösterme, oyun oynatma, nasihat etme, kültürel mirası aktarma ve ebeveynleriyle iletişimlerine yön verme biçiminde temellenen geleneksel büyük ebeveynlik, küresel düzeyde yaşanan değişim ve dönüşümler neticesinde günümüzde yeni rol ve sorumlulukları içeren bir görünüm kazanmıştır. Üstelik artan ömür ve azalan doğurganlığa ilişkin demografik değişimler de bu yeni rollerin daha uzun bir zaman diliminde oynanmasında etkili olmuştur. Özellikle boşanmalar ve beraberinde oluşan tek ebeveynli ailelerin giderek yaygınlık kazanması ve daha fazla kadının istihdama katılımı, büyük ebeveynliği torun bakım sorumluluğunu içeren bir rol haline dönüştürmüştür. Artan yaşam maliyetinin bir sonucu olarak giderek daha fazla kadının iş gücüne katılımı, büyük ebeveynlerin, özellikle de büyükannelerin çocuk bakıcılığındaki rollerini daha görünür kılmıştır. Orta kuşak kadınlarının iş gücüne artan katılımlarının yanı sıra, özellikle Amerika ve Avrupa toplumlarında giderek yaygınlık kazanan ve “risk altındaki ailelere” işaret eden yeni aile modelleri de büyük ebeveynlerin çocuk bakımına daha fazla dahil olmalarını gerektirmektedir. Orta kuşakta yaşanan boşanma, tek ebeveynlik, ihmal ve istismar gibi durumlar, aile bütünlüğüne tehdit oluşturmaları açısından risk altındaki aile olgusunu doğururken aynı zamanda da ebeveynlerin ebeveynlik rollerini yerine getiremedikleri bir duruma yol açmaktadırlar. Ebeveynlerin çocuklarına yeterli bakımı veremedikleri durumlarda çoğunlukla büyük ebeveynler torunlarının sorumluluğunu üstlenmektedirler. Ancak, büyük ebeveynlerin ailenin değişen ihtiyaçlarına bağlı olarak bakıma dahil olma dereceleri farklılaşmakta; kimi durumlarda büyük ebeveynler bakım konusunda daha fazla sorumluluk alabilmekte, hatta birincil bakım yükümlülüğünü üstlenmektedir. Büyük ebeveynlerin bakım faaliyetinin niteliğiyle bağlantılı aile içinde üstlendikleri rollerin çeşitlenmesi, tek bir büyük ebeveynlik tanımlamasının yapılmasını yetersiz kılarken; anne koruyucu, çocuk koruyucu ve aile koruyucu büyük ebeveynlik modellerini görünür kılmaktadır.

Torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin büyük çoğunluğu, genç yaşı temsil eden 18-65 yaş grubunda yer alırken, bakım sağlanan torunların yaş ortalaması 6,12’dir. Dünya çapında etkili olan artan yaşlı nüfusu ve doğurganlığın azalışı gibi demografik değişimlerin neticesi olarak büyükanneler ortalama 2-3 toruna sahip olup, torunlarından 1 ya da 2’si için bakım sağlamaktadır. Araştırmada görüşülen bakım sağlayıcı büyükannelerin bakım sağladıkları toplam 89 torunun 43’ü erkek, 46’sı kızdır. Oğullarının çocukları ve kızlarının çocukları için bakım sağlayan büyükannelerin sayıları hemen hemen eşittir. Bu bağlamda,

özellikle Batı toplumlarında anneler ve kızları arasındaki güçlü ilişkilerde temellenen ve yetişkin kızlar ve aileleri (özellikle anneleri ve anneanneleri) arasında daha sık etkileşim ve karşılıklı destek sağlanmasında görünür olan ana soylu yanlılık, bu çalışmada gözlemlenmemiştir. Diğer bir ifadeyle soy, görüşme yapılan büyükannelerin bakıma dahil olma derecelerini belirleyen bir unsur oluşturmamıştır. Katılımcı büyükannelerin eğitim seviyeleri, Türkiye ortalaması ile paralellik göstermektedir. Büyükannelerin büyük çoğunluğu (34 büyükanne) eğitim seviyelerinin ortaokul ve öncesinde yığılım göstermesiyle ilintili olarak, ya istihdamda yer almamış ya da geliri ve prestiji düşük işlerde çalışmıştır. Diğer yandan hepsi istihdam geçmişine sahip olan ön lisans ve lisans mezunu büyükanneler, hizmet sektöründe işgücü oluşturmuşlardır.

Araştırmanın en önemli verilerinden birisi, sağlık, nüfus ve teknoloji alanlarında yaşanan değişimlerin yanı sıra aile yapılanmasının yakın zamanda geçirdiği dönüşümlerin etkisiyle çocuk bakım faaliyetini üstlenmeyi gerektiren bir role dönüşen çağdaş büyük ebeveynlik görünümünün Türkiye toplumunda da karşılığının bulunduğudır. Azalan doğurganlık ve artan ömür gibi demografik değişimlere ilaveten, kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği, kadınların ev dışında ücret karşılığı çalışmaya başlaması, giderek yaygınlık kazanan “risk altındaki aileler” olgusu gibi dönüşümler, büyükannelerin bakım faaliyetine aktif katılımlarını gerektirmiştir. Bununla birlikte, farklı ailesel düzenlemeler, çocuk bakımına dahil olma dereceleri ve sağladıkları bakımın niteliğini farklılaştırmıştır. Dünyada, özellikle de Batı toplumlarında büyük ebeveynlerin bakım bağlantılı aile içinde sergiledikleri temel büyük ebeveynlik rolleriyle paralel biçimde, büyükanneler sağladıkları bakım doğrultusunda aile içinde çocuk koruyucu, aile koruyucu ve anne koruyucu olmak üzere üç farklı şekilde konumlanmıştır. Araştırmada torunlarına bakan büyükannelerden 28’i sağladığı düzenli bakım neticesinde anne koruyucular olarak konumlanırken, söz konusu kadınlardan bazıları (8 büyükanne) başka torunları için eş zamanlı olarak yardımcı bakım sağlamaları nedeniyle aynı zamanda aile koruyucu büyükanneliği sürdürmektedir. Torunlarının birincil bakımını üstlenerek çocuk koruyucular olarak konumlanan büyükannelerin sayısı, 6’dır. Torunları için tam zamanlı bakım sağlayan bu büyükannelerden 2’si ayrıca diğer torunlarına sağladıkları bakımın niteliğine bağlı olarak aile içinde aile koruyucular olarak konumlanmıştır. Üstlendikleri yardımcı bakım sorumluluğu bağlamında aile koruyucular olarak konumlanan 26 büyükannenin büyük bir kısmı (10 büyükanne) aynı zamanda anne ya da çocuk koruyucudur. Büyükannelerin torunlarının düzenli bakımlarını üstlenerek çocuklarının bakım ihtiyaçlarına cevap vermelerinin ardındaki dinamikler; yoğunluklu olarak orta kuşaktaki kadın istihdamı, ebeveynlerden birinin şehir dışında iş gücü

oluşturması, maddi yetersizlikler, orta kuşaktaki boşanmalar ve yeni ebeveynlerin destek arayışı olarak sunulmuştur. Torunlarına sağladıkları düzenli bakım yoluyla özellikle annelerin iş piyasalarına katılımının önünü açan büyükannelerin karı-kocanın her ikisinin de çalıştığı durumlarda torunlarına ebeveynlerin mesai saatleriyle paralellik gösteren yoğun bir tempoda bakım sundukları anlaşılmıştır. Üstelik söz konusu büyükannelerin bakım sürecinde kamu çocuk bakım hizmetlerinden ya da gayri resmi çocuk bakım desteğinden yararlanma oranları da oldukça düşüktür. Söz konusu destek kaynakları orta kuşaktaki maddi yetersizlikler, çocukların yabancıya emanet edilmesinden duyulan kaygı ve geçmişe dönük acı tecrübeler gibi nedenlerle çoğunlukla ulaşılamaz olmuş, bu durum da büyükannelerin sağladığı bakımı yoğunlaştırmıştır. Anlatılardan torunların yardımcı bakımının üstlenilmesinde etkili olan sebeplerin çalışmayan anneleri ev içi rollerinde destekleme isteği, babanın aileden uzakta çalışıyor olması ve maddi sınırlılıklar olduğu anlaşılmıştır. Orta kuşaktaki kadın istihdamı ise bakımın esas gerekçesini oluşturmaktadır. Tamamlayıcı bakım sağlayan büyükannelerin büyük çoğunluğunun bakımın öznesi olan torunları için belli bir dönem düzenli bakım sağlayıp, bu bakımı takiben tamamlayıcı bakımı üstlenmeleri, bakım faaliyetine dahil olma nedenlerinin düzenli bakıcılarıinkiyle benzerlik göstermesinde etkili olmuştur. Düzenli bakımdan yardımcı bakım sağlayıcılığa doğru geçişte en etkili unsurun torunların artan yaşı olduğu anlaşılmıştır. Yaşlarıyla bağlantılı olarak kreş, anasınıfı veya okul eğitimlerine başlamaları, sağlanan bakımın niteliğini düzenli ve yoğun bakımdan ihtiyaç halinde ve destek niteliğinde sağlanan bakıma doğru dönüştürmüştür. Büyükannelerin tam zamanlı, birincil bakımı üstlenmelerinde etkili olan koşullar orta kuşaktaki boşanmalar ve boşanmayla bağlantılı tek ebeveynli aile düzenlemeleri, ebeveynlerin sorumluluk almaktan kaçınmaları ya da büyükannelerin kendi çocuklarının çocuk bakım ehliyetlerine ilişkin güvensizlikleri olarak sunulmuştur. Ayrıca çocuğun velayetine sahip ebeveynin istihdamda yer alması, büyükannelerin bakım sağlamalarına duyulan ihtiyacı güçlendirmiş, bu ihtiyaca binaen söz konusu büyükannelerin yarısı evliliğini sona erdiren çocuklarıyla ortak hane düzenlemesine geçmişlerdir. Ebeveynlerin ebeveynlik rollerini tam anlamıyla yerine getirememeleri ya da buna ilişkin algılamaları nedeniyle orta kuşağın hiç olmadığı ya da çoğu zaman bulunmadığı durumlarda torunlarına bakım sağlayan büyükanneler, çoğunlukla bir tercihten ziyade, aile krizlerinin ve çift istihdamın bir sonucu olarak bakım sağlamaktadırlar.

Torunların bakım faaliyetini üstlenen büyükannelerin büyük çoğunluğu (41 kadın) torunlarıyla coğrafi olarak yakın ama ayrı evlerde yaşamaktadır. Büyükanneler yakın komşular olarak konumlanmaya ilişkin bu durumun temel sebebinin, torunların bakım ihtiyacı ortaya çıktığında cevap verebilir, ulaşılabilir durumda olmak olduğunu belirtmişlerdir. Ortak

hane düzenlemesi, torunların bakımının hemen hemen tüm sorumluluğunu üstlenen çocuk koruyucu büyükanneler arasında yayginken, diğer ailevi bağlamlarda ancak bir iki örnek için geçerli olan kısa süreli bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca düzenli bakım sağlayıcı bazı büyükanneler (5 büyükanne), bakım sağladıkları 5 gün boyunca orta kuşak ebeveynlerin evlerinde kalmakta, kendi evlerine hafta sonu geçmektedirler. Bu düzenlemeyle bağlantılı olarak söz konusu büyükanneler, torunlarının bakımını orta kuşağın evinde gerçekleştirmektedir. Diğer yandan, bakıcı büyükannelerin büyük çoğunluğunun kendi ev düzenlerini bozmak istememeleri, torunların okul düzenlemeleri ya da eş zamanlı olarak farklı aile düzenlemelerinde bakım sağlıyor olmaları gibi nedenlerle bakımı kendi evlerinde sürdürme eğilimi sergiledikleri görülmüştür. Bakım faaliyetinin bakım sağlayıcı büyükannenin evinde sürdürülmesine ilişkin bu durum, özellikle bakımın uzun süreli ve yoğun nitelikli bir hal aldığı durumlarda, aile düzenlemelerini ve sosyal çevrelerini korumak için geliştirdikleri bir strateji olarak işlev görmektedir.

Bakım sağlayıcı büyükannelerin hepsi için büyük ebeveynlik istihdam durumları, aile ekonomileri, sosyal ve psikolojik refahları, yakın aile üyeleri ve sosyal çevreleri ile ilişkilerini az ya da çok etkileyen bir deneyime işaret etmektedir. Bu etkilerin olumsuz olarak algılanması depresyon ve kötü sağlık hali ile ilişkiliyken, büyükannelik deneyimine ilişkin olumlu sonuçlar elde etmek, yaşamdan alınan tatminin artmasına aracılık etmiştir. Büyükannelerin büyükannelik rolünü üstlenmeleriyle hayatlarının nasıl değiştiği, büyükanneliğe ilişkin deneyimlerinin olumlu ya da olumsuz olmasında belirleyici olanın ise demografik unsurlarla birlikte, ama esas olarak, bakımın sağlandığı ailevi bağlam olduğu anlaşılmıştır. Nitekim çocuk, anne ya da aile koruyucu olarak konumlanmak büyükannelerin istihdam durumları üzerinde farklı etkiler yaratmış, gelir kaynaklarını artırabilecek yeni iş olanakları yaratmalarını gerektirebildiği gibi, sınırlı örnekte ortaya çıktığı üzere, istihdamdan ayrılmalarıyla da sonuçlanabilmiştir. Hem tam zamanlı bakım sağlayan büyükanneler hem de yoğunluğu, maliyeti ve taşıdığı sorumluluk yükü bakımından tam zamanlı bakıma benzerlik gösteren düzenli bakım sağlayıcı büyükannelerden bir kısmı gelir kaynaklarını artırabilmek için çocuk bakıcılığı, eve yemek, dikiş veya örgü işleri alma gibi iş olanakları yaratmışlardır. Diğer taraftan görece daha kısa süreli ve tamamlayıcı nitelikte bakım sağlamaları nedeniyle yardımcı bakıcıların istihdam durumlarına ilişkin bir farklılık söz konusu değildir.

Yoğun bir nitelikte olmaları ve çok fazla sorumluluk içermeleri bakımından benzerlik gösteren tam zamanlı ve düzenli bakım faaliyetleri, büyükannelerin ekonomik durumları üzerinde benzer etkiler göstermektedir. Torunlarının birincil bakımını üstlenen büyükanneler ve düzenli bakım sağlayıcı büyükanneler için torunların gelişi, çoğunlukla ortaya çıkan ek

masraflar kaynaklı ekonomik kırılganlık ile ilişkilendirilmiştir. Diğer bakım faaliyetlerine kıyasla daha kısa süreli olması ve ihtiyaca binaen sağlanması nedeniyle yardımcı bakımın büyükannelerin aile bütçeleri üzerinde görece daha az etki sahibi olacağı sayılına rağmen, söz konusu bakımı sunan büyükanneler de en az diğer büyükanneler kadar ekonomik zorluklar yaşamışlardır. Yardımcı bakıcıların bir kısmının bu bakımı diğer bakım faaliyetleriyle eş zamanlı sürdürmeleri ya da çoğunun yardımcı bakım öncesinde düzenli bakım sağlamış olmaları, bakımla ilintili ekonomik kırılganlıklarını yaratan dinamiklerdir. Büyükanneler, torunlarının bakımını üstlenmekle birlikte ortaya çıkan ekonomik sıkıntılarla mücadele edebilme konusunda eşit şartlarda bulunmamaktadır; bazı büyükanneler için bakım öncesinde istihdamda yer almış olmak ekonomik zorluklarla mücadele fırsatı sunarken, çoğu büyükanne bu şansa sahip değildir. Üstelik büyükanneler, gelir ve giderlerin dengede tutulmasına olanak tanıyarak karşılaşılan ekonomik zorlukların hissedilirliğini azaltabilecek devlet bakım desteğinden de yararlanmamaktadırlar. Farklı ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükannelerin çoğunun ailenin ekonomik kaynaklarını öncelikli olarak torunların masrafları için kullanmaları ise başka türlü kullanılması mümkün olan kaynaklarından fedakârlık etmelerine işaret etmektedir. Bu bakımdan torun bakım faaliyetinin bu sorumluluğu üstlenen büyükanneler için bir seçimi içerdiği ve bu bağlamda alışverişe konu olduğu ifade edilebilir.

Çocuk koruyucu büyükanneliğin ardındaki dinamik, boşanma ve bağlantılı olan tek ebeveynliğin ebeveynlerin çocuk bakım ehliyetlerini yitirebilmelerine yol açmasıdır. Bu durum, büyükannelerin çocuk koruyuculuğunu psikolojik sağlıklarına olumsuz etki eden bir deneyim olarak tanımlamalarında etkili olmuştur. Bununla birlikte, torunun yaşı, cinsiyeti ve bakmakla yükümlü olunan torun sayısı gibi faktörlere bağlı olarak deneyimlenen stres seviyesi değişkenlik göstermiştir. Tamamlayıcı bakımın düzenli bakımı takiben ortaya çıkması, söz konusu niteliklerde bakım sağlayan büyükannelerin sağlık durumlarına ilişkin benzer deneyimlerinin olmasına yol açmış görünmektedir. Torunlarının düzenli ve yardımcı bakıcıları olarak konumlanan büyükanneler için bakım çoğunlukla genel sağlıkları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte üstlenilen bakım, günlük aktivitelerine veya dinlenmeye zaman ayıramayacakları denli yoğun olduğunda ve orta kuşakla gerilimli ilişkiler dahilinde sürdürüldüğü durumlarda stres yaratan bir deneyim olarak değerlendirilebilmektedir. Bunların yanı sıra, büyükannelerin giderek artan yaşları ve/veya hâlihazırda fiziksel sağlıklarının çok iyi olmaması da sağlıklarını tehlikeye atabilmekte ya da sağlıklarına ilişkin olumsuz algıya kapılmalarına sebep olabilmektedir. Çocuk bakımının sağlandığı ailevi bağlam, büyükannelerin sağlıkla ilintili deneyimlerini farklılaştırmış olsa da

farklı aile düzenlemelerinde bakım sağlayan tüm büyükanneler için bakım, canlı ve enerjik olmalarının aracı olarak fiziksel sağlıkları üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Ayrıca büyükannelerin çocuklarının ihtiyaç duydukları bakım desteğini sağlamaktan duyulan memnuniyet yoluyla psikolojik doyumları artmıştır.

Büyükanneler için torun bakımı yemek, bulaşık, temizlik gibi ev içi işlerinden oluşan günlük rutinleri dışına çıkmalarını gerektirmeyip aksine torunların temel ihtiyaçlarına cevap vermek, bu işlerle meşguliyetlerini artırmıştır. Gündelik bu etkinliklere ek, çocuklarla kişisel gelişimlerini destekleyecek faaliyetler yaparak yeni roller üstlenmişlerdir. Büyükannelerin artan sorumluluklarının doğal bir sonucu olarak sosyal yaşama katılımları belirgin bir şekilde düşmüştür. Torun bakımı büyükannelerin sosyal hayatlarını tamamen sonlandıran bir sorumluluk olmamakla birlikte, hangi ailevi koşulda sağlanırsa sağlansın sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmalarını gerektiren bir yükümlülük olmuştur. Bu durum karşılıklılık ilkesinin işleyişi açısından kısa vadede fiili alışverişte eşitliğin bozulduğuna işaret etmektedir. Çünkü mübadele bağlamında kazanımları en üst düzeye çıkarır ve böylece maliyetleri en asgariye indirir şekilde maksatlı ve amaçlı davrandığı varsayılan büyükannelerin yapısal koşullar nedeniyle fedakârlıkları daha yüksek olmuş görünmektedir. Uzun vadede ise torunların bakım faaliyeti için sosyal çevreleri sınırlanan büyükanneler, hem ailenin ihtiyaçlarına cevap sunabildikleri hem de aile içinde tekrar ihtiyaç duyulan bireyler haline geldikleri için tüm fedakârlıkları kendilerine yatırım gibi işlemiş görünmektedir. Başka bir anlatımla, sosyal ilişkilerinden vazgeçme pahasına, bakım yoluyla söz konusu ilişkilerinden sağlayacakları faydadan daha değerli tatmin sağlamışlardır. Üstelik torun bakım faaliyeti sağlamak için gösterilen fedakârlık, başlı başına torun bakımından elde edilen tatmini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Sosyal çevreyle ilişkileri ve sosyal etkinlikleri sınırlama, ekonomik kaynakları torun odaklı yönlendirme gibi biçimlerde görülen fedakârlıklar derinleştikçe bakım sağlamaya atfedilen değer o kadar yükselerek mübadeleye konu olmuştur.

Araştırma kapsamında görüşülen bakım sağlayıcı büyükannelerin hepsinin aile üyeleriyle olan ilişkileri bakım faaliyetinin üstlenilmesiyle birlikte az ya da çok değişiklik göstermiş, aileye ilişkin çeşitlenen deneyimler, büyükannelerin genel refahları üzerinde farklı etkilere yol açmıştır. Bakımın aile ile ilişkiler üzerine nasıl etki edeceği, belirli faktörlere bağlıdır. Bunlardan biri, büyükannelerin çocuk bakım sürecinde ne denli etkin olduklarıdır. Birincil bakım sağlayıcı rolünü üstlenen büyükannelerin yanı sıra anlamlı düzeyde çocuk bakım hizmeti sunan düzenli bakıcılar, bakım sürecine daha fazla dahil oldukları için çocukla ilgili kararlarda daha etkin olmuşlardır. Diğer yandan yardımcı bakıcılar olarak konumlanan büyükannelerin sundukları bakımın yoğun bir nitelik taşıması, kararlara ilişkin tavırlarına

da yansımıştır. Kendilerine danışılması halinde fikirlerini aktarmak yoluyla doğrudan ya da bakım koşullarının kendilerine uygun düzenlenmesi yoluyla dolaylı olarak, nihai kararı veren ebeveynlere yol gösteren büyükannelerin varlığına rağmen, yardımcı bakıcılar çoğunlukla ebeveynlerin kararlarına karışmamışlardır. Bununla birlikte, bakımı hangi ailevi bağlamda sürdürürlerse sürdürsünler tüm büyükanneler, çocuğun yetiştirilmesi konusunda orta kuşak kararlarına müdahale etmeme eğilimi sergilemişler, orta kuşaktan da bu tavırlarına saygı göstermelerini beklemişlerdir. Çalışmadan edinilen bu veri, yardıma ihtiyaç duyulduğunda orada bulunma, ancak kendi değerlerini aileye dayatmaktan kaçınarak ailenin çıkarlarını koruma biçiminde görülen çağdaş büyük ebeveynlik modelinin Türkiye’de de karşılık bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Büyükanneler ve orta kuşağın bakım faaliyetine ilişkin birbirlerinden beklentileri de aile ile ilişkiler üzerinde etkili olmuştur. Karşılıklı beklentilerin örtüştüğü durumlarda taraflar bakım sürecinden keyif almış ve ilişkiler güçlenmiş, bu durum büyükannelerin bakımdan duydukları memnuniyeti arttırmıştır. Beklentilerin çatıştığı ya da çeşitli nedenlerle karşılanamadığı durumlarda ise orta kuşak ve büyükanneler arasında gelirim yaşanmış, bu da bakımın aracı olduğu yüksek amaç ve psikolojik tatmin duygularına gölge düşürmüştür. Ancak söz konusu olumsuz durum büyükannelerin ancak çok azı için geçerli olmuştur. Büyükanneler torunlarına bakım sağlarken zaman zaman ebeveyn müdahalesi ile karşılaşsalar da bu, büyük çatışmalara yol açabilecek nitelikte olmamıştır. Büyükannelerin çocuk üzerindeki hakları ebeveynlerce tayin edilmiş ücretli bakıcılardansa çocuklar üzerinde hak sahibi olan ebeveynlerle benzer koşullarda bakım sağlamaları, bakım sağladıkları koşullardan çoğunlukla memnun olmalarıyla sonuçlanmıştır. Özellikle torunlarının uzun süreli bakım sorumluluğunu üstlenen büyükannelerin bir yandan bir çocuğun yetiştirilmesi sürecine daha fazla dahil olmak diğer yandan da bu süreçte torunlarıyla ilişkilerinin niteliğini orta kuşak müdahalesi olmaksızın kişisel tercihleri doğrultusunda yönlendirebilmek yoluyla geleneksel büyük ebeveynlik algısını değiştirmiş olduklarının anlaşılması, araştırmanın ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan bir diğeridir.

Büyükanneler bakım sürecinde torun kaynaklı problemlerle de karşılaşmışlardır. Torunların çeşitli ve ardı kesilmeyen isteklerinin yerine getirilmesi konusunda büyükannelerle inatlaşmaları, şımarık ve ısrarcı tavırları, kurallara uymak istememeleri, ergenlik dönemleri, çok hareketli olmaları, hastalıkları ve maymun iştahlı ya da kaprisli olarak algılanmaları büyükannelerin bakım sürecinde karşılaştıkları torun merkezli zorluklardır. Birincil bakım sağlayan büyükanneler bunlara ek olarak, torunun ebeveynsel boşanma sonrası yaşadığı depresyon nedeniyle de torunlarıyla problem yaşamaktadır. Ancak, sebep olduğu tüm

zorluklarına rağmen tüm ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükanneler bakımı yük olarak değerlendirmeyip, bakım yoluyla sağlanan tatmine odaklanmışlardır. Büyükanneler bakımı torun sevgisini doya doya tatmanın bir fırsatı olarak tanımlama eğilimindedirler. Ayrıca, orta kuşağın bakım konusunda kendilerine güvenmeleri büyükannelerin kendilerine ilişkin olumlu algılamalar edinmelerinde de etkili olmuş, büyükanneler kendilerini ihtiyaç halinde yardımına koşulabilecek güvenilen ve yararlı kaynaklar olarak değerlendirmişlerdir. Hem torunlarının ve çocuklarının mutluluğuna katkıda bulunmak hem de kendilerini tekrar verimli üyeler olarak algılamak, büyükannelerin bakımı psikolojik doyum ve mutlulukla ilişkilendirmelerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda bakımdan duyulan tatmin duygusunun, büyükanneler için içerdiği tüm zorlukların ötesinde algılandığı ifade edilebilir. Büyükannelerin fedakârlıklarının karşılığının fazlasıyla geri döndüğüne ilişkin bu durum, torun bakımının bir mübadele aracı olarak işlediğini yansıtmaktadır.

Büyükannelerin bakım sürecinde kendilerine yardım sağlayabilecek ya da bakıma ilişkin olumlu bakış açıları kazanmalarında etkili olabilecek destek kaynaklarının varlığı, karşılaşılan zorlukları azaltarak ya da en azından hissedilme düzeylerini en aza indirerek bakımdan alınan tatmini artıran bir unsur olmuştur. Tüm ailevi koşullarda bakım sağlayan büyükannelerin çoğunluğu eşler, çocuklar, ebeveynler, kardeşler ve dünürlerden oluşan destek ağlarına sahiptir. Hangi ailevi bağlamda olursa olsun, büyükanneler torunlarının temel ihtiyaçlarının karşılanması, kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik aktivitelerin gerçekleştirilmesi, ev içi işlerin yerine getirilmesi sorumluluğunu destek ağları ile paylaştıklarında, rollerini yüksek tatmin duygusu ile ilişkilendirmişlerdir. Diğer yandan yardım kaynakları azaldıkça ve bilhassa eş desteği sınırlandıkça büyükannelerin ev içinde üstlendikleri roller artmış, iş paylaşımının olmadığı bu durum, hem fiziksel yorgunluğa hem de tüm işlere yetişememekten kaynaklanan psikolojik gerilime neden olmuştur. Bu gerilim düzeyi, daha yoğun nitelikli bakımı orta kuşağın sınırlı desteği ile sürdürmeleri nedeniyle birincil bakıcılar için daha yüksek olmuştur. Üstelik büyükanneler için destek kaynakları bakıma sağladıkları maddi desteğin yanı sıra, bakıma ilişkin olumlu bakış açısı kazandırmak yoluyla manen de büyükannelerin bu sürece ilişkin değerlendirmelerinde etkili olmuşlardır. Bakım sürecine ilişkin destek kaynaklarından gelen olumlu değerlendirmeler, büyükannelerin daha yüksek bir mutluluk deneyimlemeleriyle sonuçlanırken, olumsuz yorumlar üzüntü duymalarına yol açabilmiştir. Ancak, belirtilmelidir ki büyükanneler olumsuz tepkilerle karşılaştıklarında bakıma ilişkin algılamaları değişmemiş aksine, bakım sürecinde kendilerine destek olmayan insanlarla ilişkilerini sınırlandırmayı seçmişlerdir. Büyükannelerin olumsuz tepkilere karşılık kendilerinden ve yaptıklarından emin bir duruş sergileyerek bakımı

sürdürmeleri, torun bakımının tüm zorluklarına rağmen tatmin sağlayan bir sorumluluk olmasıyla açıklanabilir.

Çalışmada oluşturulan veriler aynı zamanda büyükannelik deneyiminin çoğu büyükanne için ebeveynlikten farklı olduğunu da yansıtmaktadır. Tüm ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükanneler için büyük ebeveynlik, ebeveynlik deneyiminden daha zor olarak algılanan ve fiziksel ve ruhsal yorgunluk ile ilişkilendirilen yönleri ve ebeveynliğe kıyasla daha yüksek psikolojik tatmin duygusu ve bedensel refah sağlayan tarafları olan bir roldür. Ebeveynlik rolünü üstlendikleri dönemle kıyaslandığında teknolojinin gelişimi kaynaklı imkân bolluğu, bakmakla yükümlü olunan çocuk sayısının az olması, çekirdek aile düzenlemesine geçiş, çocuk yetiştirmenin tüm sorumluluğunu tek başına üstlenmek yerine bakım faaliyetinde eş ve sosyal çevre desteği alma gibi dönüşümler, büyükannelik deneyimini annelik rolünden farklılaştıran olumlu gelişmelere işaret etmektedir. Bu gelişmelerin bir yansıması olarak büyükannelerin iş yükünün azalması, fiziksel ve psikolojik refahları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ayrıca, büyükannelerin bakım tecrübesi kazanmış olmaları bakımından kendilerini daha olgun ve bilinçli olarak değerlendirmeleri ve torunun bakımını tüm sorumluluğu tek başlarına almaksızın ama orta kuşak müdahalesi olmadan kendi istek ve beklentileri doğrultusunda şekillendirebilmeleri, bakımdan duyulan memnuniyeti artırmaktadır. Artan tecrübe, deneyim ve bilgelikleri, büyükannelerin ev işlerinin sürdürülmesi, aile rutinlerinin yerine getirilmesi ve çocukların yetiştirilmesi görevleri karşısında ebeveynlikleri döneminde olduğu gibi kendilerini baskılamak yerine, çocuklarla geçirdikleri zamanın tadına varma eğilimi göstermelerini de sağlamıştır. Bunlara ek olarak, bazı büyükannelerin emeklilik deneyimi, daha fazla olan zamanları sayesinde çocuk bakımına daha fazla katılmalarına fırsat sunmuş ve bu durum, çocuk bakımından duyulan tatmini artırmıştır. Diğer taraftan güven duyulmayan bir çevrede memnun edilmeleri ve kurallara uymalarının sağlanması zor olan, teknoloji bağımlısı ve üstelik emanet olan çocukları yetiştirmek büyükanneler için torun bakım deneyimini annelikten farklılaştıran zorluklardır. Bu zorluklar karşısında büyükanneler bir yandan torunlarıyla iletişimlerini yönetebilecek yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalırken, diğer yandan da onları korumak için daha çok çaba harcamak durumunda kalmış, bedenen ve psikolojik olarak yorgunluk duymuşlardır.

Büyükannelerin büyük ebeveynlik-ebeveynlik karşılaştırmasına ilişkin algılamaları, bakım pratiklerini ve dolaylı olarak torunlarla ilişkilerini etkilemiştir. Büyükannelerin bir kısmı için 'torun' ve 'evlat' özelinde sağlanan bakım temelde bir çocuğun bakımına işaret etmesi nedeniyle farklı deneyimler olarak algılanmazken, çoğunluk için bakımın öznesi bakım sürecini de bakımın etkilerini de farklılaştıran bir unsurdur. Büyükanneler büyükanneliği

annelik rollerinin bir uzantısı olarak gördüklerinde, isterlerse farklı aile düzenlemelerinde ve farklı niteliklerde bakım sağlıyor olsunlar, torunlarına ilişkin tutumları evlatlarına yönelik olanlarla benzerlik göstermiştir. Diğer yandan torun bakım faaliyetinin kendi çocuklarının bakımından farklılaştığını ifade eden büyükanneler için bu farklılığa yol açan dinamikler; torunun emanet olarak değerlendirilmesi, bakım sürecinde bakım sağlanan çocuğa olduğu kadar onun ebeveynlerine karşı sorumluluk taşımak olarak sunulmuştur. Bu durumun, tüm ailevi bağlamlarda bakım sağlayan büyükanneler için bir stres unsuru oluşturduğu anlatılardan yansımıştır. Öte yandan tamamlayıcı nitelikte bakım sağlayan büyükanneler arasında büyükanneliği daha az sorumluluk ve daha çok eğlenceli aktiviteler ile bağlantılı olarak daha düşük stres seviyesi ve daha yüksek duygusal tatmin ile ilişkilendiren büyükanneler de mevcuttur.

Torunlarına bakım sağlayan büyükannelerin torunlarını yetiştirirken en çok müracaat ettikleri ve en güvenilir buldukları kaynağın kendi tecrübeleri olduğu anlaşılmıştır. Büyükanneler bu süreçte ayrıca yakın aile, arkadaş ve komşularının önerilerini de dikkate almakta, zaman zaman televizyon, kitap, internet gibi yazılı ve görsel iletişim araçlarından da yararlanmaktadırlar.

Araştırmaya katılan bakım sağlayıcı büyükannelerin hepsi için torun bakım faaliyetinin, pek çok zorluğu olan ve zaman zaman büyükannelerin hayatlarını sınırlayabilen ancak nihayetinde bir psikolojik tatmin aracı olarak işlev gördüğü anlaşılmıştır. Büyükanneler için içerdiği ekonomik, ailevi, psikolojik ve fiziksel tüm zorluklarına rağmen torun bakımı manevi doyum ile ilişkilidir. Torunlarını yetiştirmenin ödülünün maruz kalınan zorlukları aşması, büyükannelerin geçmişe yönelik bakım kararlarından memnun olmaları sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra bakımdan duyulan memnuniyet, çoğu büyükannenin başka torunları için de bakım sağlayıcı olarak konumlanmayı planlamalarında etkili olmuş görünmektedir.

Anne, aile ve çocuk bakıcılar olarak konumlanıp farklı yoğunluk ve niteliklerde bakım sağlayan büyükannelerin büyük çoğunluğu için torun bakım faaliyeti geleceğe yapılan yatırım gibi işlev görmemektedir. Çoğu büyükannenin torunlarına hiçbir karşılık beklemeksizin bakım sağladıkları görülmüştür. Hatta söz konusu büyükannelerden bir kısmı, çocuklarını iş yükünden korumak adına kendilerine dikkat ederek bakım ihtiyacı olasılığını en aza indirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Büyükannelerden bazılarının ise bakım beklentisine sahip olmamanın ötesinde, çocuklarının kendilerine bakmayacağı düşüncesine rağmen bakımı sürdürdükleri anlaşılmıştır. Bu durum, torun bakımının en azından gelecekte alınabilecek bakım desteği biçiminde karşılık bulmadığına işaret eder. Ancak hali hazırda bakım yoluyla

elde edilen kazanımların tüm maliyetlerin ötesine geçmiş olduğunun anlatılardan yansıması, bakımın fazlasıyla karşılık bulduğuna işaret etmektedir.

Çalışmaya katılan büyükannelerin, çoğunlukla aile içinde çocuk bakım rolünü üstlenen taraf olan annelerin kimi gerekçelerle bakım sağlayamadıkları durumlarda bakımı üstlenmek durumunda kalmaları dikkat çekicidir. Büyükanneler bakım faaliyetine dahil olma sürecinde bir zorlama ile karşılaşmadıklarını ya da bakımın gönüllülük esasına dayandığını vurgulasalar da annelerin çalışmak durumunda olması, kreşlerin ulaşılabilir olmaması ya da ailenin mali kaynaklarının yetersiz olması gibi kaynaklar büyükannelerin seçim özgürlüklerini sınırlandırmış görünmektedir. Çalışan kadınlar için doğum sonrası ücretli/ücretsiz izin sürelerinin kısa olması, kreşlerin tüm vatandaşlar için erişilebilir olmaması ya da çok fazla öğrenci barındırması nedeniyle yetersiz algılanması, büyükanneleri torun bakımı konusunda en güvenilir kaynaklara dönüştürmekte ve çoğu durumda büyükanneler kendilerini çocuklarının yardım taleplerine cevap vermek zorunda hissetmektedirler. Bu bağlamda çalışan ebeveynler için kurum içi çocuk bakım kurumlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Kamu çocuk bakım kurumlarının daha yaygın ve ulaşılabilir olması, bakım sorumluluğunun paylaşılmasını sağlamış olacaktır.

Türkiye’de büyük ebeveynliğe ilişkin mevcut çalışmalar, büyük ebeveynlerin bakım sağladığı aileler ile büyük ebeveynlerden bakım desteği alamayan ailelerin karşılaştırılmasına odaklanmıştır. Sağlanan bakım faaliyetinin aile üyeleri arasındaki ilişkilere, kuşaksal ilişkiler ve dayanışmaya, aile üyelerinin sosyal refahına etkisi tartışılmıştır. Bakım faaliyetinin, bakımın öznesi olan torunların eğitim ve okul başarısı, yaşlılık algıları ve aile içi ilişki algılamalarına etkisi değerlendirilmiştir. Torunlara sağlanan bakımın büyük ebeveynler üzerindeki etkisine odaklanan çalışmalar ise nispeten daha azdır. Ancak, söz konusu çalışmalarda bakımın yoğunluğu ve niteliğini çeşitlendiren unsurlar ele alınmadığı gibi, farklı yoğunlukta sağlanan bakımın deneyimleri farklılaştırıp farklılaştırmadığı değerlendirilmemiştir. Mevcut çalışmalarda, büyük ebeveynleri farklı yoğunluklarda bakım sağlamaya iten ve böylece aile içindeki konumlarını değiştirebilen dinamikler ele alınmamıştır. Risk altındaki aileler olgusunu ve ailenin yeni görünümelerini dünya çapında yaygınlaştıran sosyolojik ve demografik dönüşümlerin Türkiye’de büyük ebeveynlik olgusuna, büyük ebeveynlerin aile içi konumlarına ve üstlendikleri rollere nasıl etki ettiğine odaklanan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan, Antalya ilinde torunlarına bakım sağlayan büyükannelerle yapılan derinlemesine görüşmelerde oluşturulan verilerin değerlendirildiği bu çalışma, Türkiye’de bakım sağlayıcı büyükanneleri konu alan az sayıdaki çalışmadan birisidir. Dar kapsamlı bir çalışma olmasına rağmen, büyükbabaları da içeren daha geniş kapsamlı çalışmalara başlangıç oluşturması ve ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2003). “Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar”. *Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2(6):81-89.
- Adak, N. (2017). “Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile”. S, Güçlü (Ed.). *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.27-63.
- Akın, G. (2006). *Her Yönüyle Yaşlılık*. Palme Yayıncılık, Ankara.
- Akülkü, H. (2015). *Yaşlıların Yaşlılık Algısı: Antalya/Finike ve Polonya/Rzeszow Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Alperen, M. (2013). *Sosyo-Ekonomik Statü Açısından Yaşlıların Aile İlişkileri: Ankara Keçiören Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Anıl, H. A. (2011). *Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası Çatışma (Aşkan ve Dumlupınar Mahallesi Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Arıkan, Ç.(1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Armstrong, M. J. (2005). “Grandchildren’s Influences on Grandparents: A Resource for Integration of Older People in New Zealand’s Aging Society”. *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2):7-21.
- Arpacı, F. ve Tezel Şahin, F. (2015). “Yaşlı Bireylerin Yaşlı ve Çocuk Etkileşimine İlişkin Görüşleri”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1: 231-245.
- Arpino, B. ve Bordone, V. (2014). “Does Grandparenting Pay Off? The Effect of Child Care on Grandparents’ Cognitive Functioning”. *Journal of Marriage and Family*, 76(2): 337-351.
- Asel Ünal, M. (2016). *Gençlerde Yaşlanmaya Dair Kalıp Yargılarla İlgilenen DeneySEL Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, G. (2004). *Değişen Toplumsal Konum Örneği: Yaşlılık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bailey, S. J., Haynes D. C. ve Letiecq, B. L. (2013). “How Can You Retire When You Still Got a Kid in School?: Economics of Raising Grandchildren in Rural Areas”, *Marriage & Family Review*, 49(5-8): 671-693.

- Bailey, S. J., Letiecq, B. L. ve Porterfield, F. (2009). "Family Coping and Adaptation Among Grandparents Rearing Grandchildren". *Journal of Intergenerational Relationships*, 7(2): 144-158.
- Baker, L. A. ve Silverstein, M. (2008). "Depressive Symptoms Among Grandparents Raising Grandchildren: The Impact of Participation in Multiple Roles". *Journal of Intergenerational Relationships*, 6(3): 285-304.
- Baker, L. A. ve Silverstein, M. (2012). "The Wellbeing of Grandparents Caring for Grandchildren in China and the United States". S, Arber ve V, Timonen (Ed.). *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts.*, The Policy Press, University of Bristol, s.51-70.
- Baldock, E. (2007). "Grandparents Raising Grandchildren Because of Alcohol and Other Drug Issues", *Family Matters*, (September, 2007), No. 76, 70-74.
- Barnett, M. A., Scaramella, L. V., Neppl, T. K., Ontai, L. L. ve Conger, R. D. (2010). "Intergenerational Relationship Quality, Gender and Grandparent Involvement". *Fam Relat.* 59(1): 28-44.
- Başak, S., Kınır, S. ve Yaşar, Ş. (2013). *Kadının Görünmeyen Emegi: İkinci Vardiya*. Anka Kadın Araştırma Merkezi, Ankara.
- Bates, J. S. (2009). "Generative Grandfathering: A Conceptual Framework for Nurturing Grandchildren". *Marriage & Family Review*, 45(4): 331-352.
- Bauman, Z. (2006). *Sosyolojik Düşünmek* (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Baydar, N. ve Brooks-Gunn, J. (1998). "Profiles of Grandmothers Who Help Care for Their Grandchildren in the United States". *Family Relations*, 47(4): 385-393.
- Baysan, N. P. (2008). *Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler*. Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Manisa.
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (2012). *Aşkın Normal Kaosu*. (Çev.N. Ermiş), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bowers, B. F. ve Myers, B. J. (1999). "Grandmothers Providing Care for Grandchildren: Consequences of Various Levels of Caregiving", *Family Relations*, 48(3): 303-311.
- Breheny, M., Stephens, C. ve Spilsbury, L. (2013). "Involvement Without Interference: How Grandparents Negotiate Intergenerational Expectations in Relationships With Grandchildren". *Journal of Family Studies*, 19(2):174-184.

- Bundy-Fazioli, K., Fruhauf, C. A. ve Miller, C. L. (2013). "Grandparents Caregivers' Perceptions of Emotional Distress and Well-Being". *Journal of Family Social Work*, 16(5): 447-462.
- Burgess, A. (2015). "Interconnectedness: The Grandparents Role in Childbearing and Parenting". *International Journal of Childbirth Education*, 30(1): 68-73.
- Cherlin, A. J. ve Furstenberg, F. F. (1992). *The New American Grandparent: A Place to the Family, A Life Apart*. Harvard University Press, England.
- Choi, M.; Sprang, G. ve Eslinger, J. G. (2016). "Grandparents Raising Grandchildren: A Synthetic Review and Theoretical Model for Interventions". *Family and Community Health*, 39(2):120-128.
- Clarke, L. ve Roberts, C. (2003). "The Meaning of Grandparenthood and Its Contribution to the Quality of Life of Older People". A, Walker ve C, H, Hennessy (Ed.). *Growing Older: Quality of Life in Old AgeIts Meaning And Its Contribution To Older People's Lives*. Open University Press, Englan, s.188-208.
- Con, G. (2013). *Negotiating Parent Care Among Siblings*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, T. (2005). *Geniş ve Çekirdek Ailede Yaşayan Çocukların Aile Ortamını Algılamalarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cox, C. (2008). "Empowerment as an Intervention with Grandparent Caregivers". *Journal of Intergenerational Relationships*, 6(4): 465-477.
- Crosnoe, R. ve Elder, G. H. (2002). "Life Course Transitions, the Generational Stake, and Grandparent-Grandchild Relationships". *Journal of Marriage and Family*, 64(4): 1089-1096.
- Çakır, Ö. (2002). "Sosyal Dışlanma". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4): 83-104.
- Çetinkaya, E. (2011). *Emekli Bireylerde Yaşam Doyumunun Yordayıcıları Olarak Sosyal Destek ve Öz-Yeterlilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dağ, A. (2016). *Huzurevlerinde ve Aileleri Yanında Kalan Yaşlıların Sosyal Destek Ağları: Konya Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Danielsbacka, M., Tanskanen, A. O. ve Rotkirch, A. (2015). "Impact of Genetic Relatedness and Emotional Closeness on Intergenerational Relations". *Journal of Marriage and Family*, 77(4): 889-907.
- Deblaquiere, J., Moloney, L. ve Weston, R.. (2012). "Parental Separation and Grandchildren: The Multiple Perspectives of Grandparents". *Family Matters*, 90(1): 68-76.
- Dellmann-Jenkins, M., Hollis, A. H. ve Gordon, K. L. (2005). "An Intergenerational Perspective on Grandparent Roles: Views of Young Parents and Middle-Age/Older Adults". *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(1):35-48.
- Denham, T. E. ve Smith, C. W. (1989). "The Influence of Grandparents on Grandchildren: A Review of the Literature and Resources". *Family Relations*, 38(3):345-350.
- Dolbin-MacNab, M. L. (2006). "Just Like Raising Your Own? Grandmothers' Perceptions of Parenting a Second Time Around". *Family Relations*, 55(5): 564-575.
- Dolbin-MacNab, M. L. ve Keiley, M. K. (2009). "Navigating Interdependence: How Adolescents Raised Solely by Grandparents Experience Their Family Relationships". *Family Relations*, 58(2): 162-175.
- Doley, R., Bell, R.R., Watt, B. ve Simpson, H. (2015). "Grandparents Raising Grandchildren: Investigating Factors Associated With Distress Among Custodial Grandparent". *Journal of Family Studies*, 21(2): 101-119.
- Dunifon, R. ve Bajracharya, A. (2012). "The Role of Grandparents in the Lives of Youth", *Journal of Family Issues*, 33(9): 1168-1194.
- Ekşioğlu Ahad, Y. (2016). *Yaşlıların Yaşlılık Algısının Yaşam Kalitesi ve Depresyonla İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erbert, L. A. ve Aleman, M. W. (2008). "Taking the Grand out of Grandparent: Dialectical Tensions in Grandparent Perceptions of Surrogate Parenting". *Journal of Social & Personal Relationships*, 25(4): 671-695.
- Even-Zohar, A. ve Sharlin, S. (2009) "Grandchildhood: Adult Grandchildren's Perception of Their Role towards Their Grandparents from an Intergenerational Perspective". *Journal of Comparative Family Studies*, 40(2): 167-185.
- Ferguson, N., Lowe, N., Murch, M. ve Robinson, M. (2004). *Grandparenting in Divorced Families*. The Policy Press, Bristol.
- Fine, M. A., Ganong, L. H. ve Demo, D. H. (2005). "Divorce as a Family Stressor". P.C. McKenry ve S.J.Price (Ed.). *Families & Change: Coping With Stressful Events and Transitions*. SAGE Publications, University of Georgia, s.227-252.

- Gauthier, A. (2002). "The Role Of Grandparents". *Current Sociology*, 50(2): 295–307.
- "Geçmiş Bir Gülücük Çek", *Theraphysio*, 4. Sayı (1 Ekim Dünya Yaşlılar Günü Özel Sayı), https://issuu.com/theraphysio/docs/theraphysio4.say__.
- Geurts, T., Poortman, A., Van Tilburg, T. ve Dykstra, P. A. (2009). "Contact Between Grandchildren and Their Grandparents in Early Adulthood". *Journal of Family Issues*, 30(12): 1698-1713.
- Geurts, T., Van Tilburg, T. G. ve Poortman, A. R. (2012). "The Grandparent-Grandchild Relationship in Childhood and Adulthood: A Matter of Continuation?". *Personal Relationships*, 19(2): 267-278.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (Çev.C. Güzel), Ayraç, Ankara.
- Goh, E. C. L. (2006). "Raising the Precious Single Child in Urban China – An Intergenerational Joint Mission Between Parents and Grandparents". *Journal of Intergenerational Relationships*, 4(3): 7-28.
- Goodman, C. C. ve Silverstein, M. (2001). "Grandmothers Who Parent Their Grandchildren: An Exploratory Study of Close Relations Across Three Generations". *Journal of Family Issues*, 22(5): 557-578.
- Goodman, C. C. ve Silverstein, M. (2006). "Grandmothers Raising Grandchildren: Ethnic and Racial Differences in Well-Being Among Custodial and Coparenting Families". *Journal of Family Issues*, 27(11): 1605-1626.
- Goodman, C. C. (2007). "Family Dynamics in Three-Generation Grandfamilies". *Journal of Family Issues*, 28(3): 355-379.
- Gönüllü Taşkesen, C. (2012). *Türkiye’de Yaşlılık ve Evde Yaşlı Bakımı: Resmi Karar ve Uygulamaların Yerinde Tespiti (Isparta İli Araştırması)*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Görgün Baran, A. (2004). "Yaşlılık Sosyolojisi". V. Kalıncara (Ed.). *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*, Odak Yayınevi, Ankara, s. 35-57.
- Griggs, J., Tan, J., Buchanan, A., Attar-Schwartz, S. ve Flouri, E. (2010). "They’ve Always Been There for Me’: Grandparental Involvement and Child Well-being". *Children & Society*, 24(3): 200-214.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gürsoy, F. G. (2017). *Huzur Evinde Yaşayan Yaşlılarda Kapsamlı Geriatrik Değerlendirme ile Uyku Bozukluğu Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Ankara.

- Hayslip, B. Jr. ve Goodman, C. C. (2008). "Grandparents Raising Grandchildren: Benefits and Drawbacks?". *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(4): 117-119.
- Herlofson, K. ve Hagestad, G.O. (2012). "Transformations in the Role of Grandparents Across Welfare States". S, Arber ve V, Timonen (Ed.). *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts.*, The Policy Press, University of Bristol, s.27-49.
- Johnson, C. L. (1998). "Effects of Adult Child's Divorce on Grandparenthood". M. E. Szinovacz (Ed.). *Handbook on Grandparenthood*, Westport, CT: Greenwood, s.184-199.
- Kahn, R. L. ve Cannell, C. F. (1983). *The Dynamics of Interviewing: Theory, Technique and Cases*. Krieger Publishing Company, Florida.
- Kalaycı, I. (2015). *Yaşlılık Statüsü, Roller Açısından Yaşlıların Toplumsal Beklentileri ve Sorunları: Isparta Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kemp, C. L. (2004). "'Grand' Expectations: The Experiences of Grandparents and Adult Grandchildren". *The Canadian Journal of Sociology*, 29(4): 499-525.
- Kemp, C. L. (2005). "Dimensions of Grandparent-Adult Grandchild Relationships: From Family Ties to Intergenerational Friendships". *Canadian Journal on Aging / La Revue canadienne du vieillissement*, 24(2): 161-177.
- Kemp, C. L. (2007). "Grandparent - Grandchild Ties. Reflections on Continuity and Change Across Three Generations". *Journal of Family Issues*, 28(7): 855-881.
- Kibar, B. (2008). *Büyükanneleriyle Yetişen ve Yetişmeyen 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyo-Duygusal Gelişim Düzeyleri, Davranış Sorunları ile Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kivnick, H. Q. ve Sinclair, H. M. (2007). "Grandparenthood". J. E. Birren (Ed.). *Encyclopedia Of Gerontology*. Elsevier, Oxford, s.640-653.
- Kurt, G. (2008). *Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Sivas İl Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kurtuluş, C., Tol, U. U. ve Küçükural, Ö. (2004). "Hegemonik Erkekliğin Peşinden". *Toplum ve Bilim*, 101 (Erkeklik), Birikim, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- Landry-Meyer, L. ve Newman, B. M. (2004). "An Exploration of The Grandparent Caregiver Role". *Journal of Family Issues*, 25: 1005-1025.
- Margolis, R. (2016). "The Changing Demography of Grandparenthood", *Journal of Marriage and Family*, 78: 610-622.
- McCracken, G. (1988). *The Long Interview*, Sage Publications, London.
- Mehta, K.K. ve Thang, L. L. (2012) "Introduction: Grandparenthood in Asia". K.K. Mehta ve L. L. Thang (Ed.) *Experiencing Grandparenthood An Asian Perspective*. Springer, New York, s. 1-19.
- Monserud, M. A. (2010). "Continuity and Change in Grandchildren's Closeness to Grandparents: Consequences of Changing Intergenerational Ties". *Marriage & Family Review*, 46(5): 366-388.
- Muller, Z. ve Litwin, H. (2011). "Grandparenting and Psychological Well-being: How Important is Grandparent Role Centrality?". *Eur J Ageing*, 8:109-118.
- Müftüler, H. G. (2016). *Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Açısından Kurumsallaşma ve Maneviyat*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nock, S. L. (1987). *Sociology of the Family*, Prentice Hall, New Jersey.
- Önder Erol, P. (2011). *Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Önol, A. (2013). *Grandparent-Grandchild Relationships in An Aging Turkey: An Investigation of Intergenerational Contact and Aging Anxiety*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Richard, A. ve Harris, P. " 'Second Time Around': A Survey of Grandparents Raising Their Grandchildren". *Adoption and Fostering*, 25(3): 67-69.
- Saith, R. (2001). "Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries". *Working Paper Series*, 72: 1-17.
- Sands, R. G., Goldberg-Glen, R. S. ve Shin, H. (2009). "The Voices of Grandchildren of Grandparent Caregivers: A Strengths-Resilience Perspective". *Child Welfare*, 88(2): 25-45.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 57, İzmir.
- Schmid, W. (2018). *Anne Baba ve Büyükanne Büyükbaba Olmanın Sevinçleri Üzerine*. (Çev. T. Bora), İletişim Yayıncılık, İstanbul.

- Sefa Demir, M. (2016). *Yaşlanma Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Yaşam Kalitesine Olan Etkileri: Elazığ İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Sennett, R. (2014). *Karakter Aşınması*. (Çev. B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Sigurdardottir, S. H. ve Julusdottir, S. (2013). “Reciprocity in Relationships and Support Between Grandparents and Grandchildren: An Icelandic Example”. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(2): 118-133.
- Silverstein, M. ve Giarrusso, R. (2010). “Aging and Family Life: A Decade Review” *Journal of Marriage and Family*, 72(5): 1039-1058.
- Soysal, H. T. (2015). *Yaşlılık Olgusu Bağlamında Yaşam Memnuniyetine Sosyolojik Bir Bakış: Karabük Yücel Huzurevi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Stelle, C., Fruhauf, C. A., Orel, N. ve Landry-Meyer, L. (2010). “Grandparenting In The 21st Century: Issues Of Diversity In Grandparent–Grandchild Relationships”. *Journal Of Gerontological Social Work*, 53(8): 682-701.
- Svensson-Dianellou, A., Smith, P.K. ve Mestheneos, E. (2010). “Family Help by Greek Grandparents”. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3): 249-263.
- Tatlıdil, E. (1993). *“Toplum Eğitim ve Öğretmen: Öğretmen Adayları Üzerine Yapılan Bir Araştırma”*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM). (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Thang, L. L., Mehta, K., Usui, T. ve Tsuruwaka, M. (2011). “Being a Good Grandparent: Roles and Expectations in Intergenerational Relationships in Japan and Singapore”. *Marriage & Family Review*; 47(8): 548-570.
- Thiele, D. M. ve Whelan, T. A. (2006). “The Nature and Dimensions of the Grandparent Role”. *Marriage & Family Review*, 40(1): 93-108.
- Thomese, F. ve Liefbroer, A. C. (2013). “Child Care and Child Births: The Role of Grandparents in the Netherlands”. *Journal of Marriage and Family*, 75(2): 403-421.
- Timonen, V. ve Arber, S. (2012). “A New Look at Grandparenting”. S. Arber ve V. Timonen (Ed.). *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts*. The Policy Press, University of Bristol, s.1-24.

- Triado, C., Villar, F., Celdran, M. ve Sole, C. (2014). "Grandparents Who Provide Auxiliary Care for Their Grandchildren: Satisfaction, Difficulties, and Impact on Their Health and Well-being". *Journal of Intergenerational Relationships*, 12(2): 113-127.
- Triado, C., Villar, F., Sole, C., Osuna, M. ve Pinazo, S. (2005). "The Meaning of Grandparenthood: Do Adolescent Grandchildren Perceive the Relationship and Role in the Same Way As Their Grandparents Do?". *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2):101-121.
- Tuik, 2016 "İstatistiklerle Yaşlılar". <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> (erişim tarihi:05.02.2018)
- Uğur, S. B. (2014). "Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma". *Mediterranean Journal of Humanities*, IV(2): 293-326.
- Uhlenberg, P. ve Kirby, J. B. (1998). "Grandparenthood Over Time: Historical and Demographic Trends". M. E. Szinovacz (Ed.). *Handbook on Grandparenthood*. Greenwood Publishing Group, London, s.23-39.
- Vapur, R. (2006). *4-6 Yaş Grubu Çocuklarının Anne-Babaları ile Büyükanne-Büyükbabalarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Sosyo Ekonomik Düzeylere Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Villar, F., Triado, C., Pinazo-Hernandis, S., Celdran, M. ve Sole, C. (2010). "Grandparents and Their Adolescent Grandchildren: Generational Stake or Generational Complaint? A Study With Dyads in Spain". *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3):281-297.
- Wang, Y. ve Marcotte, D. E. (2007). "Golden Years? The Labor Market Effects of Caring for Grandchildren". *Discussion Paper Series*, IZA DP No. 2629:1-38.
- Werner, P., Buchbinder, E., Lowenstein, A. ve Livni T. (2007). "Grandmothers', Mothers' and Granddaughters' Perceptions of Grandparenthood". *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(3): 7-26.
- Weston, R. Ve Qu, L.(2009). "Relationships Between Grandparents and Grandchildren". *Family Matters*, 81: 58-60.
- Westphal, S.K., Poortman, A. ve Van der Lippe, T. (2015). "What About the Grandparents? Children's Postdivorce Residence Arrangements and Contact With Grandparents". *Journal of Marriage and Family*, 77(2): 424-440.

- Whitbeck, L. B., Hoty, D. R. ve Huck, S. M. (1993). "Family Relationship History, Contemporary Parent-Grandparent Relationship Quality, and the Grandparent-Grandchild Relationship". *Journal of Marriage and Family*, 55(4): 1025-1035.
- Williams, M. N. (2011). "The Changing Roles of Grandparents Raising Grandchildren". *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(8): 948-962.
- Williamson, J., Softas-Nall, B. ve Miller, J. (2003). "Grandmothers Raising Grandchildren: An Exploration of Their Experiences and Emotions". *Family Journal*, 11(1): 23-32.
- Wood, S. ve Liossis, P. (2007). "Potentially Stressful Life Events and Emotional Closeness Between Grandparents and Adult Grandchildren". *Journal of Family Issues*, 28(3):380-398.
- World Health Organization. (2016). *World Health Statistics 2016 Monitoring Health for the SDGs.*, World Health Organization, Switzerland.
- Worrall, J. (2007). "Grandparent Custody of Children at Risk: Counting the Cost". *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(3): 127-130.
- Worrall, J. (2009). "When Grandparents Take Custody - Changing Intergenerational Relationships: The New Zealand Experience". *Journal of Intergenerational Relationships*, 7(2/3):259-273.
- Xu, L., Silverstein, M. ve Chi, I. (2014). "Emotional Closeness between Grandparents and Grandchildren in Rural China: The Mediating Role of the Middle Generation". *Journal of Intergenerational Relationships*, 12(3): 226-240.
- Xu, L., Wu, B., Chi, I. ve Hsin-yi, H. (2012). "Intensity of Grandparent Caregiving and Life Satisfaction Among Rural Chinese Older Adults: A Longitudinal Study Using Latent Difference Score Analysis". *Family & Community Health*, 35(4): 287-299.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Young, C. ve Denson, L. A. (2014). "Psychological Health and Provision of Grandchild Care in Non-Custodial 'Baby Boomer' Grandparents.". *Journal of Family Studies*, 20(1): 88-100.

EK 1- BAKIM SAĞLAYAN BÜYÜKANNELERE İLİŞKİN VERİLER

	B. Yaş	B. Eğitim Durumu	B. İstihdam Durumu	Torun Sayısı	Bakılan Torun Sayısı	Bakımın Niteliği	Soy	T. Yaş	T. Cinsiyet
G1	51	İlkokul	Ev hanımı	5	3	Düzenli (2) Yardımcı (1)	Anne	D.B:1,06 ve 3,06 Y.B: 5	D.B: Kız - Erkek Y.B: Erkek
G2	55	Lise	Ev hanımı	1	1	Düzenli	Anne	0,02	Erkek
G3	58	İlkokul	Ev hanımı	3	2	Tam zamanlı(2)	Anne	6 ve 7	Kız
G4	45	Eğitimsiz	Gündelikçi	1	1	Düzenli	Anne	2,06	Erkek
G5	53	İlkokul terk	Ev hanımı	1	1	Yardımcı	Baba	3	Erkek
G6	62	Lise	Ev hanımı	2	2	Yardımcı (2)	Anne	7 ve 13	Kız
G7	65	İlkokul	Ev hanımı	4	2	Tam zamanlı(2)	Anne	10 ve 12	10 Erkek 12 Kız
G8	45	İlkokul	Gündelikçi	1	1	Tam zamanlı	Anne	0,10	Erkek
G9	57	Üniversite	Hemşire (emekli)	3	1	Düzenli	Baba	10	Kız
G10	48	İlkokul	Ev hanımı	1	1	Düzenli	Anne	2	Erkek
G11	57	İlkokul	Ev hanımı	3	3	Düzenli (2) Yardımcı (1)	D.B: Anne/Baba Y.B: Baba	D.B:14 ve 9 Y.B: 6	D.B: Kız Y.B: Erkek
G12	62	Üniversite	Memur (emekli)	1	1	Yardımcı	Baba	0,09	Erkek
G13	74	İlkokul terk	Ev hanımı	8	1	Tam zamanlı	Baba	11	Kız
G14	57	İlkokul	Esnaf (temizlik malzemeleri dükkamı)	3	1	Yardımcı	Anne	4	Kız
G15	68	İlkokul	Ev hanımı	3	3	Yardımcı (3)	Baba	Y.B: 7,13 ve 16	Y.B: Kız Erkek(16)
G16	54	Ortaokul	Ev hanımı	1	1	Yardımcı	Baba	6	Kız
G17	58	İlkokul	Ev hanımı	3	3	Düzenli (1) Yardımcı (2)	D.B: Baba Y.B: Anne	D.B:4,06 Y.B: 1,07 ve 8	D.B: Erkek Y.B: Kız
G18	50	Lise	Ev hanımı	1	1	Düzenli	Anne	3	Kız
G19	68	İlkokul	Ev hanımı	1	1	Düzenli	Anne	3	Kız
G20	61	Ortaokul	Evde yaptıklarını satıyor	3	3	Düzenli (1) Yardımcı (2)	D.B: Baba Y.B: Anne	D. B:5,06 Y.B:7, 12	D.B: Kız Y.B: Erkek
G21	55	İlkokul	Memur (emekli)	4	2	Düzenli (1) Yardımcı (1)	Baba	D.B:2 Y.B:8	Erkek
G22	63	Eğitimsiz	İşçi	2	2	Tam zamanlı(1) Yardımcı (1)	Baba	T.Z.B:14 Y.B:0,02	Y.B: Erkek T.Z.B: Kız
G23	58	İlkokul	Özel şirket (emekli)	1	1	Düzenli	Anne	0,10	Erkek
G24	73	Ön lisans	Öğretmen (emekli)	5	1	Düzenli	Anne	0,06	Erkek
G25	56	İlkokul	Ev hanımı	4	2	Düzenli (1) Yardımcı (1)	Baba	D.B:4,06 Y.B:5	D.B: Kız Y.B: Erkek
G26	53	İlkokul	Ev hanımı	1	1	Düzenli	Baba	6,06	Kız
G27	60	Ortaokul	Özel şirket (emekli)	2	2	Yardımcı (2)	Anne	9 ve 12	Kız
G28	75	İlkokul	İşçi (emekli)	4	1	Yardımcı	Baba	10	Erkek
G29	70	İlkokul	Esnaf (emekli)	3	1	Düzenli	Baba	17	Erkek
G30	59	İlkokul	Ev hanımı	1	1	Düzenli	Anne	1,06	Kız
G31	61	Ortaokul	İşçi (emekli)	6	6	Yardımcı (6)	Anne	2, 4, 5, 9, 10 ve 14	Erkek (3) Kız (3)
G32	65	İlkokul terk	Ev hanımı	5	3	Yardımcı (3)	Anne/Baba	Anne:8 ve 10 Baba:12	Anne:Kız ve erkek Baba:Kız

	B. Yaş	B. Eğitim Durumu	B. İstihdam Durumu	Torun Sayısı	Bakılan Torun Sayısı	Bakımın Niteliği	Soy	T. Yaş	T. Cinsiyet
G33	63	Lise	Ev hanımı	4	4	Yardımcı (4)	Baba	Kız:4,06-6,06-10 Erkek: 3,06	Kız (3) Erkek (1)
G34	64	Lise	Memur (emekli)	2	1	Yardımcı	Anne	4	Erkek
G35	61	Üniversite	Öğretmen (emekli)	1	1	Düzenli	Anne	3	Kız
G36	58	İlkokul	Ev hanımı	3	2	Düzenli (2)	Baba	3,06 ve 5	Erkek
G37	57	Lise	Ev hanımı	3	3	Düzenli (2) Yardımcı (1)	D.B: Baba Y.B: Anne	D. B: 6 ve 9 Y.B: 11	D.B: erkek ve kız Y.B:erkek
G38	63	İlkokul	Özel sektör (emekli)	4	2	Yardımcı (2)	Baba	3 ve 9	Kız (9) Erkek (3)
G39	52	Lise	Özel sektör (ayrılmış)	1	1	Düzenli	Anne	4	Kız
G40	62	Üniversite	Memur (emekli)	2	2	Yardımcı (2)	Anne	5 ve 12	Erkek (5) Kız (12)
G41	62	İlkokul	Esnaf (terzi) (emekli)	4	1	Düzenli	Baba	2	Kız
G42	65	Ön lisans	Öğretmen (emekli)	2	1	Düzenli	Anne	4	Erkek
G43	58	İlkokul	Ev hanımı	2	1	Düzenli	Anne	1,02	Kız
G44	60	Ön lisans	Memur (emekli)	3	3	Düzenli Yardımcı (2)	D.B: Baba Y.B: Anne	Y.B: 3 ve 8 D.B:1	Y.B: Erkek D.B:kız
G45	63	Üniversite	Öğretmen (emekli)	2	2	Yardımcı (2)	Anne	5 ve 8	Erkek
G46	54	İlkokul	Ev hanımı	2	2	Düzenli (2)	Anne	0,03 ve 5	Kız
G47	56	İlkokul	Ev hanımı	4	1	Düzenli	Baba	6	Erkek
G48	51	İlkokul	Ev hanımı	2	1	Düzenli	Baba	2	Kız
G49	54	İlkokul	Ev hanımı	3	3	Tam zamanlı(1) Yardımcı (2)	T.Z.B: Baba Y.B: Anne	T.Z.B: 8 Y.B: 4 ve 5	T.Z.B: Erkek Y.B: Erkek (4) ve kız (5)
G50	59	Üniversite	Memur (emekli)	3	2	Yardımcı (2)	Anne	3,06 ve 5	Erkek (5) Kız(3,06)

*B: Büyükanne

*T: Torun

*D.B: Düzenli Bakım

*Y.B: Yardımcı Bakım

*T.Z.B: Tam Zamanlı Bakım

EK 2- DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÖRNEĞİ

Bakım Sağlayan Büyükanneye İlişkin Demografik Veriler

Yaş?57

Eğitim düzeyi? Üniversite mezunu

İstihdam durumu? Emekli hemşire

Şu an bakmakta olduğu torun sayısı?1

Toruna İlişkin Demografik Veriler

Bakım sağlanan torunun cinsiyeti? Kız

Bakım sağlanan torunun yaşı?10

Bakım sağlanan torunla akrabalık ilişkisi? Babaanne

S: Kaç torununuz var, diğer torunlarınıza da siz baktınız mı, neden onlara değil bu torununuza bakıyorsunuz?

G9: 3 torun. Onlar başka şehirdeler.

S: Torununuzun bakımını üstlenmenizdeki etkili olan sebepler konusunda neler söyleyebilirsiniz? Yani torunuza neden siz bakıyorsunuz?

G9: Anne baba çalışıyorlar ben kendi çocuklarımı kreşlerde büyüttüm torunum olsun rahat etsin istedim, tek sebebi bu. Bakıcıyı hiç düşünmedim, vermezdim bakıca.

S: Torununuz olduğunda siz mi bakmak için talip oldunuz yoksa bakmaya mecbur mu kaldınız?

G9: Torun bakmaya ben talip oldum, vermezdim bakıcıya.

S: Torununuz sizin bakımınız dışında bir gündüz bakım evi ya da kreşe gidiyor mu?

G9: Kreşe hiç gitmedi anaokuluna gitti.

S:Ailenizin bakım kararını vermeniz konusunda etkileri, bu konuya yaklaşımı nelerdir?

G9: Eşim benden daha çok düşkün, ben bakmasam o bakardı. Bizim 3 oğlumuz var, bu da kız olunca biz ne oldum delisi olduk. Bir de emekli olmuşum tam şey zamanı sıkıntılı zaman, ne yapayım diye bir arayış içindesin, torun bize bir psikolojik tedavi gibi geldi.

S: Torunuza bakacak en uygun kişinin kim olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?

G9: Şöyle, ben çocuklarımı kreşte büyüttüm, tabi kreşte büyüyen daha düzenli tertipli oluyor, suyunu kendi içer, elbisesini kendi giyer. Bizim bu 10 yaşına geldi daha suyunu ben veriyorum, aradaki farkı artık sen düşün. Yine de ama sevgi açısından aile şeyi daha iyi. Hatta dün denize giderken yine gördüm, yazık çocuk 3 yaşlarında kapının önünde kreşin nasıl ağlıyor babası gönderene kadar oyuncakları kucaklarına koymuşlar, amcan simit alıyordu o simidi getirene kadar öyle izledim, kendi çocuklarımla ağlaması geldi aklıma. Tertip düzen açısından yani kreş iyi, sevgi açısından aile bireyleri iyi. Yani o aile bireyleri içinde de babaanne-anneanne baksın, işinin adı ne, eğer uygunsa baksın. Hani bazısı rahatını düşünüyor bakmıyor, o başka mesele.

S: Ne kadar süredir torunuza bakmaktasınız?

G9: Doğduğundan beri, kundağa verdiler kırkıdan beri bende. Geceleri bile gitmez öyle arada sırada gidiyor işte o kadar, zorla.

S: Bu bakımın saati süresi nedir? Düzenli mi yoksa zaman zaman mı?

G9: Neredeyse 7/24

S: Torununuzun ebeveynleri olan çocuklarınızla aynı evde mi kalıyorsunuz yoksa yakınlarda eviniz mi var?

G9: Yakında oturuyoruz, karşı sitede oturuyor onlar da.

S: Torunuza kendi evinizde mi yoksa ebeveynlerinin evinde mi bakıyorsunuz? Neden?

G9: Kendi evimde bakıyorum. Şimdi önceden onu uyur bırakıyorlardı ben gidiyordum oraya uyanana kadar beklerdim evde, şimdi iki senedir getiriyorlar. Okula da gidiyor ya kızım, mecbur burada yani bizde. Şimdi onların evinde istemiyorum ya, kendi arkadaşlarım var mesela binada sabahları buluşuyoruz ediyoruz başka bir şey oluyor onların orda ne yapayım. Bir de çok yakın evimiz, çok yakın. Biz beraber yiyip içiyoruz, onlar işten geliyorlar, yemeklerini yiyip içiyorlar gidiyorlar.

S: Çocuğun ebeveynlerinin evinde kendinize ait bir odanız var mı?

G9: Yok, yok olması da gerekmiyor zaten, şu karşı balkondan balkona görüyoruz birbirimizi.

S: Torununuzun bakımını sağlamaya başladığınızdan beri hayatınızda neler değişti?

G9: Çok şey değişti diyeyim yani tam bu torun doğdu benim annem vefat etti, peşinden kayıinvalidem hastalandı öldü, kaynatam hastalandı öldü, bu bana bir ilaç gibi oldu. Bir de 26 sene çalışınca, hemşirelikte gidiyorsun bir elbise değiştir, geliyorsun bir elbise değiştir, sabah bir elbise değiştir artık demiştim ki Allah'ım şu eşofmanlarımı giyip de bir evde elbise değiştirmeden dursam dedim, öyle değilmiş. Bunun sayesinde parka gidiyorum diye bir elimi yüzümü yıkıyorum, saçımı tarıyorum, kendime özen gösteriyorum. O çok şey kattı yani bana, torun stresimi derdimi unutturdu.

S: Torun bakımı aile bütçesini etkiliyor mu?

G9: Benim emekli maaşımı ikimiz harcıyoruz, bütçesi o yani.

S: Gün içinde torununuzun masraflarını siz mi karşılıyorsunuz?

G9: Ben karşılarım masrafları.

S: Mali anlamda torunların ihtiyacını karşılayabilmek için kendi ihtiyaçlarınızdan vazgeçtiğiniz ya da onları ertelediğiniz oluyor mu?

G9: Oluyor, kendime mesela 50-60'a bir ayakkabı bir şey almam ama buna mesela 100 liralık gidip alıyorum hiç gözümü kırpmadan yani oyuncaklar, o bebekler uyduruk şeylere alıyoruz.

S: Devletten maddi destek alıyor musunuz? Bu desteği nasıl buluyorsunuz?

G9: Maddi destek almıyorum bize vermezler ki, vermezler. Yani şöyle ihtiyacı olup da alan varsa güzel bir şey yalnız ihtiyacı olmadan sırf çıkar amaçlı olursa kötü bir şey çünkü bu sevgi parayla ölçülmez. Ama gerçekten ihtiyacı varsa helal olsun, anne baba asgari ücretle çalışır tabii ki onlara da bir hani beziydi şuyuydu buyuydu güzel bir şey ihtiyacı olana yani. Türkiye'de her şeyi kılıfına uyduruyorlar ya sakat çocuğu var adamın Allah başa vermesin yalnız onun üstüne ev alıyor, araba alıyor, bilmem bir şey alıyor vergiden şey için. Onlar vergi mi az veriyormuş vergi mi vermiyormuş neymiş o tür şeylere karşıyım.

S: Sizce torun bakımı sizin sağlığını nasıl etkiliyor?

G9: Dört dörtlük etkiliyor. Şimdi mesela torun olmasa ben öğlene kadar yatarım, bunun için mecbur sabah erkenden kalkıyorum.

S: Toruna bakmak sizi yoruyor mu? Çocuklarınız mı sizi daha çok yoruyordu? En çok ne zaman yoruluyorsunuz? Uykusuz kalıyor musunuz?

G9: Yani yoruluyorum, şekerim var, tansiyonum var ayak uyduramadığım zamanlar oluyor. Sabah tutturdu illa tenis oynayalım diye, çıktım aşağıda oynadık. Ne yapacağım ayak uydurmaya çalışıyorum gözüm alsa da almasa da. Çocuklarımla zamanım olmadı ilgilenmeye. Bir de hemşirelikte nöbet var 24 saat eve gelmediğim anlar oldu. Bir gelirdim kapıyı şöyle açamazdım, şu masaya ne var ne yok koyardım. Bütün mahallenin çocukları bizim evde, tek derdim hani kapıdan çıkmasınlar da evin içinde ne olursa olsun yesinler içsinler. Yaz tatillerinde daha çok yoruluyorum. Gerçi bu okul uygulaması da bizi yordu, okul bir şey oldu ya iki dönemli, gel git gel git okul yolunda geçti ömrüm, bu sene 4 kere okula gidip gidip geldik o şey yordu beni, bu sene yoruldum, şimdiye kadar hiç yorulmamıştım. Uykusuz kalmıyoruz artık büyüdü öyle bir şeyimiz yok yani.

S: Çocuğunuza yardım ediyor olmak size nasıl hissettiriyor?

G9: Mutluyum çünkü onlar karı koca işten geliyorlar çocuğumuz ne oldu derdi yok. Yemeklerini yiyorlar güle oynaya evlerine gidiyorlar, onlar mutlu ben de mutluyum. Onlar kavga etseler çocuk bakma ile ilgili olarak ne pişirdin, ne ettin, ne tuttu, ay çocukla ilgilenmiyorsun bakmadın diye onlar kavga edince anne baba huzurlu olur mu, ben olur muyum, olmam. Kendimi yararlı hissediyorum, ben olmasan bilmem ne eder bunlar diye de düşünüyorum. Yarın şimdi basket maçı varmış hocadan mesaj geldi beyaz tişört istemiş hiç anne babanın tıdığı yok. Tişört buldum da yıkadım sizden önce işte onu astım sanki çocuğum gibi bir şey yani mücadele, ama çok seviyor diyorum ya gitmiyor evine.

S: Torununuzla birlikte olduğunuz zamanlarda genellikle neler yaparsınız? Torununuzun istediklerini mi yaparsınız yoksa torununuz sizin planlarınıza mı uyar?

G9: Anaokulunda kreşte ne yapılması gerekiyorsa doğdu doğalı her şeyi yaptık. Küçüklüğünden beri patates baskıları mı yani ben çocuklarımda gördüğüm her şeyi buna yaptım, şimdi de bebekleriyle değişik elbise falan kesiyor biçiyor seviyor ben de onları dikiyorum ediyorum. İnternette bir şeyler bakıyoruz birlikte arkadaş gibi o benim arkadaşım, zaten beni de geçti boyu maşallah. Genelde onun istekleri, onun kızım onun. Onda hatalı şeyim çok da valla beni kukla gibi oynatıyor, o şey yanlışım var ama ne yapacaksın ben yetiştirdim. Gelin kızsak haklı da yazık o da çok iyi birisi hiç kızmıyor.

S: Kendi kişisel aktivitelere, sosyal çevrenize dilediğiniz kadar vakit ayırabiliyor musunuz?

G9: Bana hiç engel olmaz gidilirse beraber gidiyoruz zaten. Bu bizim günlerde büyüdü, onun için küçük çocuklarla çok arkadaşlığı yoktur hep büyükler arkadaşı.

S: İsteddiğiniz zaman uzun süreli uzak mesafeli etkinliklere katılabiliyor musunuz?

G9: Şehir dışına gidebiliyorum yani şehir dışına gidebilirim. Anneye babaya değil de Ankara'da dünürüm var ona bırakabilirim, herhangi bir şey olduğunda o geliyor. Bir de biz torunu da götürürüz gittiğimiz yere.

S: Bana torununuzla bir gününüzü anlatır mısınız?

G9: Biz yarın ne yaparız onu diyeyim; biz sabah sekizde kalkarız termosaya çayımızı, kahvaltımızı koyarız, simidimizi de alırız gideriz denize 11'e kadar denizde yüzeriz. Bizi herkes tanır, annesini babasını bunun bilen yoktur. Kahvaltımızı yaparız sonra geliriz

duşumuz şu bu. Torun biraz bilgisayar oynar, o arada ben de işlerimi yaparım. Zaten basket ve keman kurslarına gidiyor, dedesi de oraya götürür getirir. Biraz dinlenir, beraber oyun oynuyoruz yemek şu bu derken annesigil gelir. Dedesi çok sever, onun peşinde gezer kurstan kursa. Eşim mutfak konusunda çok yardım eder. Makine ona aittir ben hiç boşaltmam. Vallahi amcan çok yardım eder hatta çok titiz o bunaltıyor beni ama işte bu çalışan eşi olmak, kim yapacak ne yenecek kim bakacak çocuklara.

S: Torununuzun bakımı dışında neler yapıyorsunuz?

G9: Kendim için anca komşulara gideriz, 3 komşuyuz biz emekli olan, her gün sırayla birimizde bir kahvemizi içeriz 12'ye kadardır o. Sonra gelir iş güç edilecek bir şey varsa gidiyorum çarşıda ona gideriz, yoksa evde televizyon, başka bir şey yaptığımız yok.

S: Torununuzla bakmıyor olsanız, ne yapmak isterdiniz?

G9: Ben siyasetçi olmayı çok isterdim. Ben muhtarlıktan işe başlayacaktım beni tanıyan herkes öyle der. Ben öyle düz bir insanım, yok kibarlıktır şudur budur, neysem oyum yalan dolan yoktur, düz bir insanım velhasıl, aklımdan geldiği gibi konuşan. Siyasete atılmayı isterdim. Artık şeker beni mahvetti kötü bir hastalık.

S: Orta kuşakla aynı evde yaşıyorsanız aile içi kararlarda etkili misiniz? Çocuğun sağlığı bakımı okulu gibi kararlarda etkili misiniz?

G9: Valla etkili oluyorum herhalde, etkiliyorum. Mesela bak yaz okuluna diye çok istediler ben göndermedim yazık. Hem bir milyar paraları gidecek zaten gittiği 2 tane kursu var yani dedim bir de sapıklık şu var ya çevre, bu servise bindirip göndermek istemedim. Çok baskı yaptım, gelin pek istedi de gizliden gizliye oğlanı doldurdum ne yalan söyleyeyim. Yani şöyle doldurdum, ben dedim servise bindirip göndermem dedim. Kızım görüyoruz üniversitede kursa gidiyor yaz okulu diye çocuklar hep yazdırmışlar o spor salonunda çocukları doldurmuşlar serin diye akşama kadar orada oturuyor çocuklar. Ana baba getiriyor bırakıyor orada akşama kadar, hiçbir faaliyet yok, sırf yani ne çocuklar bir güvenlik altında dursun. Yani şu güneşin altında ne yaptıracağını. Gidip görüyorum yani güneşin altında, ya bir ağaç gölgesinde oturtmuşlar tenis oynayanlar falan okçuluklar ne. Çalışanın mecbur, bırakacak yeri olmayanın mecburiyetten olan bir şey. Onları görünce insan dayanamıyor, hem kötü mü bir milyarları yanlarına kalıyor istedikleri gibi kullansınlar. Var insanlar, gitsin de biraz rahat edelim diyenler de var, benim gelinin arkadaşları da var. Yazık çocukları hep yazdırmışlar yaz okuluna sabahtan akşama kadar ama yarın öbür gün bir şey olunca, o gelin aynı şeyi ona edince zoruna gider. Bilmiyorum yani belki bu benim şeyim, belki biraz geri kafalıyım.

S: Torunun ebeveynleri olan çocuklarınızın çocuk bakımına dair sizden beklentileri neler, çocuğu disipline etme çocuğa müdahale etme hakkınız var mı?

G9: Herhalde beklentileri fazla şımartıyorum ya disiplinli şey olayım isterler, kilosuna takıyorlar yediriyorsun içiriyorsun diye, daha bir sert olayım, kural koyayım istiyorlar ama çocuk benim en hassas konum. Elin çocuğu dahi olsa bana bıraksalar ben bakarım ücretsiz, para neyin değil. Dayanamıyorum yani çocuk olunca, kendiminkiler pek sıkıntılı büyüdü yazık.

S: Torun bakımına ilişkin sizin beklentileriniz nelerdir?

G9: Valla bana bir teşekkür yeter onu da ediyorlar. Mesela sofrayı hazırlıyorum beraber kaldırıyoruz, eline sağlık anne diyor, daha ne desin. Ben de diyorum ki aman kızım siz gidin ben yerleştiririm, işimin adı ne derim. Onlar da gider evine problem yaşamıyoruz öyle.

S: Torununuza bakım sağlarken torununuzun ebeveynleriyle aranızda problem yaşadığınız durumlar oluyor mu? Bunlar hangi konularda oluyor? Oluyorsa problemlerinizi nasıl ve ne şekilde çözüyorsunuz?

G9: Hiç hiç yaşamadık, hiç. Gelinim çok iyi, hiç benim karşımda bir laf demez. Belki kocasına der ama bana demedi, ben duymadım hiç.

S: Diğer aile üyelerinden bakım konusunda yardım alıyor musunuz? Eşiniz size yardım ediyor mu? Size göre, eşiniz daha çok hangi konularda yardım sağlıyor?

G9: Eşim yardım ediyor, başka yardım eden yok, yakın yok.

S: Hangi çocuğunuzun çocuğuna bakıyorsunuz? Diğer çocuğunuzun çocuğuna da bakmış mıydınız? Bakmadıysanız bu bir tartışma nedeni oldu mu? Niye birininkine bakmayı tercih ettiniz?

G9: Şehir dışındaki oğlumun çocuklarına bakmadım ama onlar başka şehirde yaşıyorlardı, işi başka şehirde. Bir de oğlum eşini çalıştırmadı, eşi evdeydi yani ihtiyaç kalmadı. Zaten onlar da amca dayı anneanne hani çok yakın oturuyorlar yani çocuğu sokağa bıraksalar sahip çıkacak birisi hep var, yoksa ihtiyaç olsa oraya da gideriz, niye gitmeyelim, ihtiyaç olsa gidilmez mi. Hatta onlar da buradaydı daha yeni gittiler, yazın tatile geldiler de gittiler.

S: Torun bakımı yoluyla çocuğunuzla ilişkileriniz değişti mi?

G9: Gerilim yaşamıyoruz ama ilişkilerimiz daha sıcak. Yani torun olmasa ne edecekler işten gelecekler direkt evlerine giderler değil mi, niye direkt benim zile basıp da bana gelsinler, çocuklarının hatırına bana geliyorlar. Mesela cumartesi pazar birbirimizin yüzünü hiç görmüyoruz, torun gelmezse. İş görülene kadar herkes, hiç arayıp sormuyorlar cumartesi pazar, hiç görmüyoruz pazartesi sabahına kadar.

S: Torun bakımı torununuzla ilişkilerinizi nasıl etkiledi? Bakım sürecinde sizin ona bakmanız, birlikte yaşamak durumunda olmanız sizi nasıl etkiledi?

G9: Sözde çok seviyor, mesela annesine babasına ismiyle seslenir sadece dede ile bana dede babaanne diyor. Ama gözünü açtı beni gördü, anneanesi geliyor bir hafta durmuyor hiç geçinemiyor onunla.

S: Torununuza bakım sağlarken torununuzla aranızda problem yaşadığınız durumlar oluyor mu? Oluyorsa problemlerinizi nasıl ve ne şekilde çözüyorsunuz?

G9: Torunum bu sıralar ergenliğe girdi herhalde, onları yaşıyoruz, o problemleri. Makyaj falan yapıyor değişik aynanın önüne geçip mesela. Ben giyimine kuşamına oturmasına kalkmasına biraz, dedesi de öyle, kızıyoruz, yani düzene girsin diye kızım. Şöyle otur, şöyle konuş, hareketlerin böyle olsun, o konularda biraz sıkıntı yaşıyoruz işte. Yapma etme diye konuşuyoruz, nasihatler veriyoruz. Hani o şekilde çözmeye çalışıyoruz. Başka tartıştığımız durumlar olmadı, bir öyle ergenlik tripleri var bu sıralar o kadar.

S: Aileniz ve akrabalarınızdan ne gibi tepkiler alıyorsunuz?

G9: Vallahi şımartıyorsun diyen de var, kendini fazla yoruyorsun diyen de oluyor. Olsun, hasta olsam kim gelir kızım, yine evlatlarım koşacak değil mi?

S: Komşularınızdan, arkadaşlarınızdan ne gibi tepkiler alıyorsunuz?

G9: Komşular hep takdir ederler beni, hep örnek gösterirler. Bakmayan babaanneler de var bizim binada.

S: Bu tepkiler sizi nasıl etkiliyor?

G9: Tepkiler iyi olunca seviniyorum, kötü olunca zaten şeker hastasıyım karaları bağılıyorum.

S: Sizin çocuk yetiştirdiğiniz dönem ve şu an torun yetiştirdiğiniz dönem arasında farklar var mı, bu farklar bakımı farklılaştırıyor mu?

G9: Fark şu var; şimdi her şey daha bol, mesela büyük oğlumun zamanında para vardı ama alacak şey yoktu. Pantolonlar, şu külotlu çoraplar, taytlar, bezler onlar iyi şimdi hepsi bol bol, pazara git doldur getir. Ben gece örerdim sabah kreşe giderken değişik bir şey giysin diye, sabah giydirir götürürdüm. Şimdi git al giydir çeşit çeşit. Ama olumsuz olarak da bu internet çok fena, eskiden internet yoktu, ben geçen çivi çakayım diye uğraşıyordum geldi torun çatalın içine çiviye koydu tuttu tak çıt çıt çıt çaktı, babaanne böyle yapacaksın diye bana gösteriyor. Ama büyüklerin olduğu sitelere de giriyor ya sürekli bir takip halindesin, insan korkuyor. Sapıklık olayları bu kadar hiç yoktu, çocuklar hep dışarıdaydı, şimdi torun aşağıya iniyor ben de aşağı iniyorum, o şeylerden korkuyorum. Şimdi benim çocuklarım oğlandı bu kız torun, oğlanın döküntüsü daha azdı kızın 32 tane, hem bizim ev dolu hem onların ev dolu, tokalardı ıvır zıvırdı pek çok.

S: Çocuğa bakmak ve toruna bakmak arasında fark var mı?

G9: Çocuğa bilinçsizdik, tecrübesizdik bakarken. Ben çocuklarımı da seviyorum ama torunuma daha bilinçli bakıyorum o fark var.

S: Ebeveynken olduğunuzdan daha farklı davrandığınız oluyor mu? Kendi çocuğunuza yapıp da pişman olduğunuz şeyleri değiştirme şansınız oldu mu torunlarınıza bakarken?

G9: Vallahi çocuklarıma vuruyordum ama buna hiç yapamam. İşte çalıştığım için akşamdan akşama görüyordum çocuklarımı onlar da geliyorlardı kreşten okuldan bir iki saat oturuyorduk ondan sonra zavallılarım yatıyordu erken kalkacağız diye. Yani bir şöyle haşır neşir zaman geçiremedik ki. Torunda o çocuk şeyimi gidermeye çalışıyorum. Tam şimdi çocuklar üniversiteye gitti, ben emekli oldum baktım ki evde kimse yok ikimiz kalakalmışız. Kapının önü ayakkabıdan geçilmiyordu, şimdi bir terlik kalakaldı kapının önünde. Öyle oldu anlamadım ki nasıl oldu, yıllar ne çabuk geçti hiç anlamadım. Eşim torun tepesine de çıksa daha sevecen, çocuklarına da öyleydi ama kızardı onlara, torunun yaptığı hareketleri çocuklar yapsaydı kızardı. Şimdi torun diyorum ya tepemize ediyor, hiç sesiniz çıkmıyor.

S: Bakım veren olarak bakım sürecinde yardıma veya bilgiye ihtiyaç duyduğunuz zamanlarda ne yapıyorsunuz? Yardıma veya bilgiye ihtiyaç duyduğunuzda ne gibi çözümler üretiyorsunuz?

G9: Bilgiye pek bir ihtiyaç olmadı da yani bizim yetiştirme şeklimiz tamamen değişmiş artık. Şimdi ben mesela çocuk hemşiresiydim derdik ki her zaman işte sık sık su verin ağız yarası olmasın, bilmem şöyle yapın, pudra kullanmayın falan filan. Şimdi işte bilmem kaç yaşına kadar su verdirmiyorlar, mesela aşı sistemi değişmiş, her şeyi değişmiş. Benim doğru bildiğim her şey değişmiş. E hastaneye gidiyorum orada öğreniyorum çünkü ben götürüyorum hastaneye, doktora soruyorum anlatıyorlar.

S: Torun yetiştirirken hangi kaynaklardan yararlanıyorsunuz?

G9: Kendi tecrübelerimden yararlanıyorum, ben çocuk hemşiresi olduğum için. Bilmediğimiz yeni çıkan şeyleri de her gittiğimizde işte hastaneye orada anlatıyorlardı sağlıkla ilgili olarak. Eğitimle ilgili olarak çocuklarımdan öğreniyorum, televizyondan, internetten öğreniyorum. Artık bir şey yok ya bugün internete yazdık hangi okula kaydı yazılmış, hemen çıktı. İnternette öğreniyoruz hemen, ben de faydalaniyorum.

S: Sizin için bakımın en zor kısmı nedir?

G9: Bakımın en zor kısmı kaza bela dikkat etmen gerekiyor. Tam ayaklandığı o zaman o devre çok zor. Şu anda da güzel şeyleri öğreteceksin yavrum, topluma girdiğinde kimseye güvenme, babanın arkadaşıdır annenin arkadaşıdır akrabamızdır diye yanaşma etme. Ben biraz evhamlıyım hiç yalnız bırakmıyorum. Şimdi bana saf saf diyor komşu teyze çağırırsa ona da mı gitmeyeyim diyor mesela. Gitme kızım diyorum, kim olursa olsun kapıyı açma. Genellikle bu konularda çok eğitim veriyorum, Allah başa vermesin Allah korusun kötüye düşürmesin.

S: Bakıma ilişkin neler hoşunuza gidiyor? Neler gitmiyor? Torun bakımını genel olarak yük mü yoksa mutluluk kaynağı olarak mı değerlendirirsiniz?

G9: Bilgili olması hoşuma gidiyor, araştırıyor öğreniyor. Biz gözü kapalı yetiştik, öğretmen bir ödev veriyordu kütüphaneye giderdik de ansiklopediden ödev yazardık. Şimdi hemen teknoloji var ne güzel hemen çıkarıyor, yazmıyor bile ona bile eriniyor yazıcıdan çıkarıyor götürüyor. Şimdi okuması çok kolay, hemşirelik bile kolay, şimdi her şey hazır. Büyüdüğünü görmek beni mutlu ediyor, akıllı hareketleri hoşuma gidiyor. Beni eğitiyor, babaanne bak şu şöyle bu böyle öğrendiklerini bana anlatıyor; dokunmatik telefonu bana zorla o kullandırdı, herkes kullanıyor babaanne sen de yap dedi. Mutluluk kaynağı.

S: Sizce çocuklarınız ya da torunlarınız ileride size bakım sağlayacaklar mıdır? Torunlarınıza bakmış olmanız bunda etkili olur mu? Sizce torununuza baktığınız çocuğunuz mu yoksa diğer bakmadığınız çocuğunuz mu size bakım sağlar, her iki çocuğun çocuğuna da baktıysanız hangi çocuk size bakar sizce neden?

G9: Sağlarlar. Bakmasam da sağlarlar. Öbür oğlumun çocuklarına bakmıyorum ki ama onlar da bakar bana, bir telefonumu bekler hemen.

S: Geriye dönüp baktığınızda, bakım kararınızdan memnun musunuz, yine olsa yine aynı kararı verir miydiniz? Tekrar çocuk bakma ihtimaliniz olsa yine bakım sağlar mısınız? Yine aynı şartlar altında mı bakım sağlarsınız?

G9: Memnunum, başka torunum olsa ona da bakarım. Kızım fazla yaşlanmadan yapın babaanne ikimiz büyütürüz diyorum, yapmıyorlar.

S: Konuya ilişkin başka ilave etmek istediğiniz şeyler var mı?

G9: Vallahi diyeceğim akıllı olan torununa baksın, bir yaşam kaynağı. Öyle aman sil süpür, sil süpür akşama kadar, nereye kadar kızım, kafayı yersin. Deşarj oluyorsun, onun sayesinde parka gittim, yoksa yalnız insan gidip parka oturur mu? Yeni insanlarla tanışıyorsun gün geçiyor iyi bir şey.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Sinem Burcu UĞUR

Doğum Yeri - Tarihi: Ankara - 01.04.1986

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Ayrancı Süper Lisesi, 2004, Ankara

Lisans Diploması :Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 2010, Ankara

Yüksek Lisans Diploması

:Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 2014, Antalya

Tez Konusu

:Boşanma Sürecinin Akademisyen Kadınlar Üzerine Etkileri: Akdeniz Üniversitesi Örneği

Yabancı Dil

:İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Antalya Akev Üniversitesi

E-Posta

: ssinembalkan@live.com